

BIBLIOTHECA SEPTENTRIONALIS

Revista Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare

an XXXI • nr. 2 (61) • decembrie 2023

Redactor-șef: dr. Florian ROATIȘ [florianroatis\[at\]yahoo.com](mailto:florianroatis[at]yahoo.com)

Redactor-șef adjunct: Laviniu ARDELEAN

Redactori: Gabriel STAN-LASCU

Simona DUMUȚA

Diana FILIP

Dr. Ioan GOGOTA

Dr. Vlad Ioan BONDRE

BIBLIOTHECA SEPTENTRIONALIS

Publicație semestrială

www.bibliotecamm.ro

ISSN 1221-3764

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „PETRE DULFU” BAIA MARE

Director: prof. dr. TEODOR ARDELEAN

Tehnoredactare și copertă: Gabriel STAN-LASCU

Multiplicare și broșare: Gheorghe ȘUT

Postare pe site-ul bibliotecii: Adrian MAN

Dimitrie Cantemir teologul

Dr. Florian ROATIȘ

În anul 1973, când se împlineau trei secole de la nașterea lui Dimitrie Cantemir, UNESCO a introdus omagierea lui în programul său. S-au organizat simpozioane, conferințe, colocvii în țară și în străinătate, s-au scris și publicat cărți, sute de studii și articole despre viața și contribuțiile științifice ale cărturarului moldovean, marcând un moment de vârf al cantemirologiei. La o sută de ani de la inițiativa tinerei academii române de a-i publica opera – concretizată în 8 volume, între 1872 și 1901 –, s-au reeditat anumite lucrări ale lui Dimitrie Cantemir și a demarat o ediție de *Opere complete*, sub îndrumarea lui Virgil Cândea, din care au apărut 6 volume până în 1996.

Anul 2023 a marcat două momente legate de numele primului român devenit membru al unei academii străine¹ – al Academiei din Berlin, în 1714, cu 152 de ani înainte de înființarea Academiei Române – și anume 350 de ani de la nașterea (26 octombrie 1673) și 300 de ani de la moartea sa (la Dmitrievka, în Rusia, la 21 august 1723).

Deși interesul pentru personalitatea și opera acestui erudit din stirpea titanilor Renașterii italiene – după cum l-au considerat în secolul 20 exegeți precum G. Călinescu („un Lorenzo de Medici al nostru”) sau Pierre de Boisseffre („Pico della Mirandola al românilor”) – nu l-a egalat pe cel din urmă cu o jumătate de secol, bilanțul privind editarea și exegeza operei lui Dimitrie Cantemir în ultimele două decenii este remarcabil. Trudnica activitate de publicare a operei cantemiriene a fost preluată de la Virgil Cândea (1927-2007) de alți pasionați și competenți traducători și editori precum Dan Slușanschi, Ioana Costa, Andrei și Valentina Eșanu și Vlad Alexandrescu. Aceștia au tradus, respectiv au editat, în ultimii ani, aproape întreaga operă cultural-științifică a lui D. Cantemir.

De remarcat că, după aproape un secol de la prima traducere a lui Nicodim Locusteanu, în 1928, sub titlul *Metafizica*, cultura română dispune de două transpuneri din latină în română din principala lucrare filosofico-teologică a lui D. Cantemir – *Sacro-Sanctae Scientiae Indepingibilis Imago*: una datorată Ioanei Costa (*Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte*, 2017) și alta realizată de Vlad Alexandrescu (*Imaginea de nezugrăvit a științei sacrosancte*, 2023).

Logica cantemiriană (*Compendiolum universae logices institutionis*) a fost publicată în română în 1995, în traducerea lui Dan Slușanschi (*Mic compendiu asupra întregii învățături a logicii*), și în 2017, în traducerea Ioanei Costa (*Mic compendiu de logică*), iar Dan Slușanschi ne-a oferit renumita *Istorie a Imperiului Otoman*, în limba latină în 2001 și în românește în 2019 (*Istoria creșterilor și a descreșterilor curții otomane sau aliothmanice*). În sfârșit, tot Ioanei Costa îi datorăm transpunerea actuală în limba română a lucrărilor *Loca obscura in catechisi* (*Pasaje neclare în catechism*) și *Monarchiarum physica examination* (*O cercetare naturală a monarhiilor*) – ambele în 2017, precum și *Curanus* (*Coranul*) în 2018.

Recunoscut în cultura română ca precursor în mai multe domenii – în literatură (prin *Istoria ieroglică*), în etică (prin *Divanul...*), în logică (prin *Mic compendiu...*), în geografie (prin *Descrierea Moldovei*), în orientalistă (prin *Istoria creșterii...*), în filosofia istoriei (prin *O cercetare naturală...*), Cantemir este revendicat și de teologie.

Astfel, Antonie Plămădeală îl consideră un „teolog european, teolog de speculație, erudit, om de ne-verosimilă cultură pentru vremea lui”². Începând cu *Divanul*, trecând prin *Sacrosanctae* mai ales, dar și prin *Loca obscura in Catechismi* și terminând cu *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, problemele teologice sunt abordate de Cantemir cu dezinvoltură și competență, probând o bună cunoaștere a acestora și o familiarizare cu literatura de profil. Relevând ideile teologice expuse de Cantemir în lucrările mai sus amintite, A. Plămădeală îl include într-o istorie a gândirii teologice românești dinainte de apariția „teologilor propriu-ziși”³, alături de Neagoe Basarab și Nicolae Milescu Spătarul, pe care însuși eruditul Cantemir îi depășește, zicem noi, atât prin amploarea problemelor abordate, cât și prin adâncimea reflecțiilor sale și, nu în ultimul rând, prin limbajul său filosofico-teologic.

¹ Al doilea va fi Victor Babeș, ales membru al Academiei de Medicină din Paris la 26 iulie 1892.

² Vezi Antonie Plămădeală, „Dimitrie Cantemir, teologul”, în *Dascăli de cuget și simțire românească*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1981, p. 249.

³ *Ibidem*, p. 242.

Filosof al istoriei înaintea lui Giambattista Vico, Montesquieu sau Voltaire, chiar dacă nu de valoarea acestora, D. Cantemir devine istoric și filosof al religiilor în *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*. Lucrarea a fost tipărită la Petersburg în 1722, precedând expediția întreprinsă de Petru I în Persia, unde l-a luat și pe Cantemir spre a-l avea consilier în problemele lumii orientale. Intervenția lui Petru I a deblocat apariția lucrării, căreia i se opusese, tergiversând aproape un an publicarea ei, Sfântul Sinod Rus, spre a evita disputele pe care le-ar putea genera cartea. Aceasta deoarece, pe ansamblu, aprecierea lui Cantemir este negativă, considerând religia musulmană o „credință rea” și periculoasă „pentru că la ei rânduilele rele se socotesc drept virtute și rătăcirile drept răsplătire și cred că adevărata fericire stă în poftele trupești...”⁴.

Cantemir se apropie de credința musulmană ca un creștin îndatorat Evangheliilor și, deci, care respinge prin definiție o carte „rea” precum *Coranul*, căruia îi va nega orice caracter relevant. Ineditul, ingeniozitatea – dacă putem spune așa – lui Cantemir este că el nu-și mai propune să arate falsitatea, minciuna pe care s-ar baza *Coranul*, adică învățătura lui Muhammed, cu argumente creștine, cum au făcut atâția alții înaintea lui, ci „chiar cu scrieri ale muhammedanilor sau asemănătoare lor”⁵. Ca un veritabil lingvist, bun cunosător al limbii arabe, Cantemir analizează stilul *Coranului*, spre a pune în evidență frumusețea și adâncimea limbii arabe utilizate, dovezi, crede el, ale caracterului terestru al învățăturii lui Muhammed, care nu este altceva decât „o născocire și o șiretenie omenească”, „născocită cu ajutor diavolesc”⁶.

Mulți exegeți ai lui Cantemir au remarcat faptul că apropierea și raportarea acestuia de (la) religia musulmană nu sunt cele ale unui credincios, el procedând mai degrabă ca un filosof sau gânditor politic. Desigur, viziunea islamului apare la Cantemir „cristianizată”, căci pretutindeni unde are ocazia el folosește religia creștină ca termen de comparație, de natură să ateste superioritatea ei.

Cantemir însă procedează ca un om de știință, încercând să-și atenueze pe cât posibil intruziunea subiectivității, relevând și ceea ce este pozitiv în sistemul valorilor promovate de islam. În primele două „cărți” ale *Sistemului* se ocupă de pseudoprofetul Muhammed și de *Coran*, în cartea a treia prezintă „apocalipsul muhammedan” – concepția despre sfârșitul lumii în această religie. Ultimele trei cărți – dintre cele șase – sunt cele mai consistente, prezentând fațetele necunoscute sau deformat cunoscute în lumea europeană ale islamului. Titlurile lor evidențiază amploarea demersului cantemirian: „Despre teologia muhammedană”, „Despre religia musulmană” și „Despre alte rânduile ale religiei muhammedane”. În cartea ultimă, cea mai eterogenă, Cantemir prezintă amalgamat tradițiile islamice privitoare la căsătorie și divorț, la înmormântare, la diferite secte și erezii, pentru ca, în final, să se ocupe de științele muhammedane, între care include și poezia, muzica, pictura.

Ca și alte lucrări cantemiriene, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane* este o carte neterminată. Scrisă în limba latină, ea a fost publicată în traducerea rusă în 1722, ca să apară în limba română abia peste două secole și jumătate, în traducerea lui Virgil Cândea. Ea constituie doar primul volum dintr-o lucrare mai amplă, intitulată de Cantemir *Despre religia muhammedană și despre cărmuirea politică a poporului musulman*⁷.

Volumul al doilea, după cum rezultă din acest lung titlu, ar fi trebuit să cuprindă și un tratat politic despre modul de guvernare în Imperiul Otoman. În acel tom pe care-l plănuia, D. Cantemir urma să trateze și despre multele și frecventatele – ca nicăieri în lume – „academii, licee și școli speciale pentru tot felul de învățătură și știință”⁸, existente în aproape toate cetățile turcești și în cele aflate sub „scepтрul turcesc”.

Chiar neterminată, cartea lui D. Cantemir a constituit pentru multă vreme o sursă inestimabilă de informații, întrucât provenea de la un cunosător din interiorul islamului.

Despre Dimitrie Cantemir s-a scris mult și competent, frumos și penetrant, dar poate că nimeni nu a surprins mai adecvat personalitatea proteică a prințului-filosof decât poetul-filosof Lucian Blaga. Pentru acesta, D. Cantemir reproduce „în dimensiuni mai locale și în condițiile Răsăritului nostru” efigia lui Leibniz⁹, opera sa echivalând „cu aceea a unei întregi societăți literare și științifice”¹⁰. Ce poate fi mai onorant pentru gânditorul nostru (și pentru noi!) decât alăturarea numelui său alături de cele ale lui Leibniz, Voltaire, Schelling sau Soloviev făcută de Blaga? În sfârșit, este reconfortant să medităm la cuvintele acestui fin metafizician care a fost L. Blaga – deși el însuși le consideră doar o „ipoteză pentru jocul plăcut al fanteziei”: dacă la Stănilești ar fi fost învinși turcii, ar fi urmat „o domnie a casei Cantemir” care „ar fi grăbit... cu cel puțin o sută de ani renașterea politică și culturală a poporului român”¹¹.

⁴ Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*. Traducere, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea, Editura Minerva, București, 1977, p. 36.

⁵ *Ibidem*, p. 98.

⁶ *Ibidem*, p. 100.

⁷ Cf. Virgil Cândea, Studiu introductiv, în *op. cit.*, p. X.

⁸ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 456.

⁹ Lucian Blaga, *Izvoade*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 272.

¹⁰ *Ibidem*, p. 274.

¹¹ *Ibidem*, p. 279.

Biblioteca încotro?

Diana FILIP

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

În prezent, suntem martorii unei schimbări incredibile în ceea ce privește felul în care informațiile de bază sunt generate, înmagazinate și accesate. Ceea ce are ca efect dezvoltarea și utilizarea pe scară largă a tehnologiilor informației și comunicației. Deși a fost conceput și utilizat strict în scopuri științifice și de apărare, internetul a devenit rapid un canal de comunicare și de transmitere a informațiilor pentru publicul larg.

La noi în țară sunt măsurate audiențele presei scrise și ale mediului online de către BRAD – Biroul Român de Audit Transmedia¹, o organizație non-profit a industriei de media din România. Măsurătorile efectuate de ea sunt independente și transparente, pe baza standardelor profesionale stabilite de membrii săi în concordanță cu normele internaționale, motiv pentru care reprezintă un reper sigur și credibil pentru deciziile strategice care implică industria media tipărită și din domeniul online.

Conform rapoartelor BRAD, efectuate periodic în ultimii ani, la nivel național sunt 8,8 milioane de utilizatori, dintre care 6,5 milioane utilizează internetul în fiecare zi. Mai precis, 70% din populația orașelor și 44% din cea a satelor din România utilizează acest mijloc de comunicare în masă. Potrivit graficelor, care reflectă o continuă creștere, se preconizează ca în următorii ani 90% din populația orașelor și 70% din populația satelor să aibă acces la această utilitate².

La nivel mondial, mai mult de jumătate din populația globului pământesc se regăsește în universul digital. Paradoxal este faptul că și cealaltă jumătate luptă cu înverșunare să ajungă aici. „Tehnologia de comunicare digitală s-a dezvoltat atât de mult în ultimele două decenii, încât este imposibil să dispară cu totul acest domeniu în următorii douăzeci de ani (exceptând un eveniment catastrofic). Digitalizarea întregii planete este un proces foarte rapid și se va termina în mai puțin de un deceniu”³.

Așadar, toate sistemele informaționale, din care fac parte și bibliotecile, sunt în plin proces de digitizare. Raportul IFLA despre tendințele actuale care modelează societatea informațională identifică cinci tendințe de top care vor juca un rol-cheie și în modelarea viitorului ecosistem informațional⁴:

- tehnologiile noi vor extinde și vor limita în egală măsură accesul persoanelor la informații;
- educația online va democratiza și va perturba învățarea la nivel mondial (în ultimii 5 ani numărul studenților care folosesc măcar un curs online a crescut cu 96%);
- limitele de protecție a vieții private și a datelor vor fi redefinite;
- societățile hiperconectate vor asculta și vor face mai puternice voci și grupuri noi;
- noile tehnologii vor transforma mediul informațional global.

Lucrând ca bibliotecar, am putut observa pe viu această transformare a bibliotecii în care lucrez, dar și a altora cu care am intrat în contact, direct sau virtual. Pentru a rezista și pentru a-și deservi utilizatorii, bibliotecile care au dorit să rămână în picioare au trebuit să se adapteze noilor revoluții tehnologice, precum și noilor tendințe din domeniul comunicațiilor și al informațiilor. Și-au dotat sălile de lec-

¹ <https://www.brat.ro/organizatie>

² <https://www.brat.ro/stiri/2015-internetul-a-devenit-o-utilitate.html>

³ Bogdan Nadolu, *Homo interneticus*, Cluj-Napoca, Editura Presa Clujeană, 2020, p. 85.

⁴ Rodica Osoianu-Filip, *Biblioteca publică între percepția tradițională și utilizatorul modern*, Chișinău, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, 2015, p. 152.

tură, birourile de prelucrare a cărților, sălile de împrumut și nu numai cu tehnologii moderne, imprimante, scanere, table inteligente, computere cu acces la internet, softuri de biblioteconomie ș.a., toate cu scopul de a le asigura utilizatorilor accesul cât mai rapid la informație.

Bibliotecile au avut și au în continuare misiunea de a răspunde tuturor cerințelor informaționale și de documentare ale cititorilor. În îndeplinirea acestui obiectiv, bibliotecarul are sarcina de a le răspunde utilizatorilor la diferitele solicitări în cel mai scurt timp posibil, dar și într-un mod sau mediu plăcut, care să le dea încredere să apeleze la serviciile oferite de aceste tezaure informaționale. „Structurile info-documentare trebuie să-și adapteze în permanență activitățile pentru ca produsele și serviciile pe care le oferă să corespundă nevoilor și așteptărilor utilizatorilor”⁵.

De asemenea, colecțiile de bibliotecă trebuie să fie organizate și completate mereu, conform actualelor cerințe. Se vor impune atât creșterea fondurilor prin achiziții de documente, cât și activitățile de eliminare, de actualizare și conservare a fondurilor vechi sau îmbătrânite. Asta deoarece o „colecție globală a unei biblioteci este un ansamblu viu, a cărui complexitate depășește simpla însumare a documentelor care-l compun”⁶. Mai mult decât atât, argumentul profesorului Mircea Regneală, specialist în domeniul biblioteconomic, vine să întărească această idee: „Trebuie să ne reamintim mereu că biblioteca nu reprezintă un scop în sine [...]. Pentru a avea o bibliotecă, aceasta trebuie creată prin acumularea de publicații care treptat se constituie într-o colecție”⁷.

Cu alte cuvinte, colecția de bibliotecă reprezintă o multitudine de informații, documente, dar și mijloace de informare de același fel, caracterizate de coerență, echilibru, dinamism și originalitate. Iar dacă ne referim la timpurile în care trăim, în era digitală actuală, aceste colecții de bibliotecă ar fi întreg ansamblul de documente purtătoare de informații, indiferent de suport, organizate după criterii științifice astfel încât să se regăsească ușor fiecare dintre unitățile sale constitutive⁸.

Marea majoritate a bibliotecilor și-au extins metodele de livrare a informației de la o formă tradițională la accesul la baze de date full-text, precum și la livrare electronică a documentelor prin rețele locale sau globale. Astfel, materialele tipărite au fost convertite în formate digitale, s-au creat noi înregistrări bibliografice, dar și cataloage on-line cu ajutorul diverselor softuri de bibliotecă.

Aceste documente sau resurse electronice necesită un computer sau *device* pentru a putea fi accesate atât offline, cât și online. Cele offline sunt pe suport fizic precum un CD, DVD, stick etc. și pot fi introduse de către utilizatori în calculator.

Resursele online sunt cele accesibile de la distanță, precum pagini web, baze de date, reviste electronice, cărți electronice etc.

Principalele avantaje și dezavantaje ale folosirii resurselor electronice sunt următoarele⁹:

- scurtează timpul de căutare a informației;
- permite mai multe metode de căutare, din mai multe locuri (de exemplu se pot face căutări de articole științifice în bazele de date electronice la care sunt abonate bibliotecile, dar și pe Google, Google scholar, Academia.edu, Researchgate, LinkedIn etc.);
- anulează distanțele;

⁵ Octavia-Luciana Porumbeanu, „Utilizatorii bibliotecilor”, în *Biblioteca. Revistă de bibliologie și știința informării*. Serie nouă, Anul XV, nr. 2, 2004, p. 41.

⁶ Bertrand Calenge, *Politicile de achiziție. Constituirea unei colecții într-o bibliotecă*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1999, p. 28.

⁷ Mircea Regneală, *Noi studii de biblioteconomie*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2010, p. 135.

⁸ Mihaela Racovițeanu, „Carta colecțiilor”, în *Biblioteca. Revistă de bibliologie și știința informării*. Serie nouă, Anul XXIX, nr. 10, 2018, p. 294.

⁹ <https://www.ziuconstanta.ro/fondul-documentar-dobrogea-de-ieri-si-de-azi/articol/dobrogeadigitala-de-la-serviciile-traditionale-ale-bibliotecii-la-un-nou-mod-de-viata-3748.html>.

- facilitează cercetarea și înlesnește cunoașterea;
- are adresabilitate largă (formatele electronice sunt dinamice și pot fi utile și persoanelor cu dizabilități);

- permite extragerea rapidă a unor citate etc.;
- permite accesul la text pentru mai mulți utilizatori simultan;

Ca dezavantaje ar fi faptul că site-urile pot conține informații neclare, nu întotdeauna veridice, sau neadaptate cererii utilizatorilor. Din păcate, ar fi de luat în considerare și investițiile destul de costisitoare în ceea ce privește alinierea la evoluția, constantă, a tehnologiei informațiilor.

Până și modul de regăsire a resurselor electronice dintr-o bibliotecă s-a schimbat de-a lungul timpului. Dacă la început erau instalate și regăsite pe calculatoarele bibliotecii, în momentul de față cele mai multe sunt accesibile online, prin intermediul World Wide Web, accesul la ele fiind permis pe baza unor metode de autentificare, prin crearea de adrese IP, dovedite a fi mai sigure și mai puțin costisitoare. Din dorința utilizatorului de a avea un istoric al căutărilor, s-a găsit și metoda unei autentificări cu nume și parolă date în baza unui abonament la instituția respectivă. Din păcate, această soluție nu este prea utilizată, deoarece necesită mai mult control din partea administratorilor de servere și nu este oglindită nici în gradul de satisfacere a cererii info-documentare.

Din punct de vedere al perioadei de acces, ea poate fi una determinată sau continuă de timp. Din păcate, și bibliotecile au acces limitat la publicațiile electronice, începând cu momentul achiziționării lor.

Spre deosebire de publicațiile tipărite, cele electronice pot fi adesea modificate; mai exact, dacă ieri puteai citi un articol redactat într-o revistă electronică, mâine ai putea avea surpriza să nu îl mai găsești sau, în cel mai bun caz, să prezinte numeroase modificări.

Deși suntem siguri că, într-un viitor mai apropiat, într-o bibliotecă accesul la resurse electronice îl va surclasa pe cel de documente tipărite, iar noi, ca bibliotecari, vom fi nevoiți să ne reinventăm și să ne adaptăm noilor cerințe. Dar suntem optimiști. Asta deoarece știm că bibliotecile vor rămâne, în continuare, sursa cea mai veridică de informare. Lumea va prefera să atingă fizic un document tipărit, iar dacă, totuși, îl va prefera pe cel electronic, o va face tot într-o bibliotecă, deoarece aici va avea la îndemână un întreg tezaur informațional, atât fizic, cât și digital, verificat și sigur.

Utilizatorul va putea compara resursele între ele, va putea să socializeze, să obțină un ecou palpabil, să găsească un mediu plăcut de cercetare fizică sau virtuală alături de camarazi sau de alți oameni cu idei și principii asemănătoare.

Altfel spus, în viitor bibliotecile vor pune accentul pe servicii menite să mulțumească nevoile de informare și socializare ale oamenilor și nu vor fi atât de mult centrate pe colecții. Vor avea centre sau hub-uri de alfabetizare a datelor, unde utilizatorii vor fi familiarizați cu procesarea corectă a informațiilor, cum să perceapă corect confidențialitatea datelor, precum și cum să navigheze în vasta lume digitală. Cu siguranță, ele vor funcționa precum niște laboratoare de lucru, dotate cu echipamente moderne, conforme cerințelor dictate de evoluția tehnologică din momentul respectiv. Toate acestea cu scopul de a-l face pe utilizator cât mai informat, dar și creativ.

Pentru ca aceste servicii să fie cât mai complete și mai utile, bibliotecarii vor avea permanenta misiune de a sesiza și găsi metode de sensibilizare și atragere a utilizatorilor, iar autoritățile vor trebui să sprijine material acest demers cultural. Lumea trebuie să înțeleagă importanța pe care o are cultura asupra societății, deoarece distrugerea culturii naționale poate duce la distrugerea națiunii respective, iar *„un popor fără cultură este un popor ușor de manipulat”* (Immanuel Kant).

Cărți premiate de Academia Română aflate în fondul Colecțiilor speciale ale bibliotecii

Simona DUMUȚA

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Destinate impulsivării creației intelectuale, premiile literare au reprezentat un aspect important al vieții culturale românești și o reală încurajare pentru scriitorii români, încă dinainte de constituirea unei societăți academice. Premiile implicau și o sumă de bani, iar acești bani proveneau din donații. Un astfel de act de donație este consemnat de documente în urmă cu mai bine de 160 de ani, când filantropul grec, naturalizat român, Evanghelie Zappa donează, în anul 1860, guvernului Țării Românești, 3.000 de galbeni în vederea recompensării celui care va alcătui „cel mai bun dicționar românesc, cea mai bună gramatică și cele mai bune traducțiuni în limba națională, a clasicilor străini celor mai aleși”. Din acest fond a fost posibilă apoi premiarea unor lucrări valoroase precum *Gramatica limbii române* a lui Timotei Cipariu, prima lucrare premiată cu Premiul „Zappa” în anul 1868. Un alt act de donație este cel al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, care în anul 1863 donează suma de 1.000 de galbeni a căror dobândă să servească ca premiu „pentru cel mai bun uvrăgiu științific scris în limba română”.

La acel moment, în contextul unirii principatelor române, a introducerii alfabetului latin, a dorinței unității în limbă și literatură, se simțea acut nevoia îmbogățirii literaturii române, a elaborării gramaticii și a dicționarului limbii române, dar și a traducerilor relevante din literaturile clasice. Din fondul donat de Cuza se instituie așadar, în același an, Premiul „Principele Alexandru Ioan”, destinat recompensării celor mai bune traduceri în limba română, dar care, din motive care au ținut inițial de lipsa candidaților la tema propusă, apoi de neîndeplinirea condițiilor cerute, va fi acordat abia în anul 1871 pentru traducerea lucrării *Comentarii la de bello gallico* de Caius Iulius Caesar, realizată de C. Copacianu.

În acest răstimp, mai exact în anul 1866, se puneau bazele viitoarei Academii Române, iar donația (suma plus dobânzile aferente) făcută de domnitor, alături de donațiile anterioare făcute de Evanghelie Zappa către Societatea Literară Română, cum s-a numit inițial, devenită ulterior Societatea Academică Română, au constituit baza materială principală a noii instituții academice, prin care, iată, se fondau în România primele premii de încurajare literară.

Exemplul lor a fost urmat de alți și alți filantropi, susținători neobosiți ai forului academic, în toate demersurile sale, impulsionați de dorința de a promova cultura și știința, dar și de a răsplăti munca intelectuală și științifică.

Gesturile mărinimoase ale atâtor donatori, printre care s-au numărat regii României, membri ai Academiei, sute de intelectuali, societăți și instituții, au făcut posibilă, de-a lungul anilor, creșterea semnificativă a operelor premiate din diverse domenii: literatură, istorie și arheologie, drept, medicină, fizică și chimie, arhitectură, geografie și etnografie, studii economice, folclor ș.a.

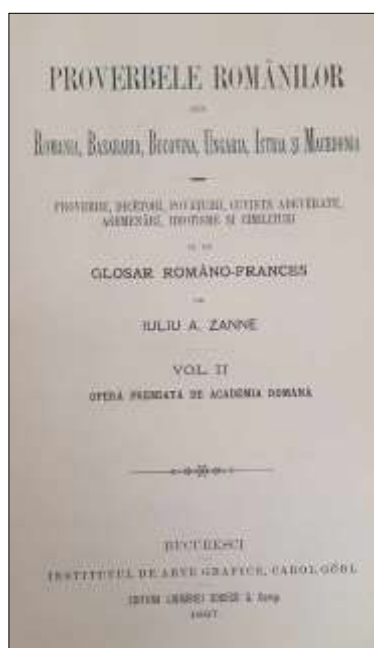
În volumul din 1891, dedicat aniversării primului sfert de veac de la înființarea Academiei Române, se precizează că, pe lângă intensă activitate internă a membrilor săi, ce presupunea elaborarea memoriilor și a comunicărilor științifice, a gramaticii și dicționarului, publicarea studiilor și documentelor istorice, a traducerilor din marii clasici latini și greci, instituția academică se preocupa constant și de premiarea și recompensarea lucrărilor valoroase. Astfel, se arată în volum, în intervalul 1868-1890, au fost acordate un număr de 9 premii autorilor lucrărilor prezentate în concursurile organizate, pe anumite subiecte indicate expres de Academie, și 19 premii autorilor cu lucrări prezentate în concursurile pentru cele mai bune cărți tipărite anual. Între autorii premiați se aflau Timotei Cipariu cu *Gramatica limbii române* (Premiul „Evanghelie Zappa”), Simion Florea Marian: *Nunta la români* (Premiul „Ion Heliade Rădulescu”), V.A. Urechia: *Analele culturii române* (Premiul „Ion Heliade Rădulescu”), B.P. Hasdeu: *Cuvinte din bătrâni* (Premiul „Ion Heliade Rădulescu”), N. Densușianu: *Revoluția lui Horia* (Premiul „Ion Heliade Rădulescu”), Emanoil Bacalogleu: *Elemente de fizică* (Premiul „Gheorghe Lazăr”), Alexandru Odobescu: *Scrieri literare și istorice* (Premiul „Constantin Năsturel-Herescu”), A.D. Xenopol: *Istoria românilor*

(Premiul „Ion Heliade Rădulescu”) ș.a.

Premiile special destinate recompensării activității literare și științifice au crescut de la an la an, mulțumită numeroșilor binefăcători români, dar și statului. Datorită acestora, Academia Română a reușit să încurajeze, să aprecieze just și să premieze binemeritat cele mai valoroase lucrări ale culturii și științei românești.

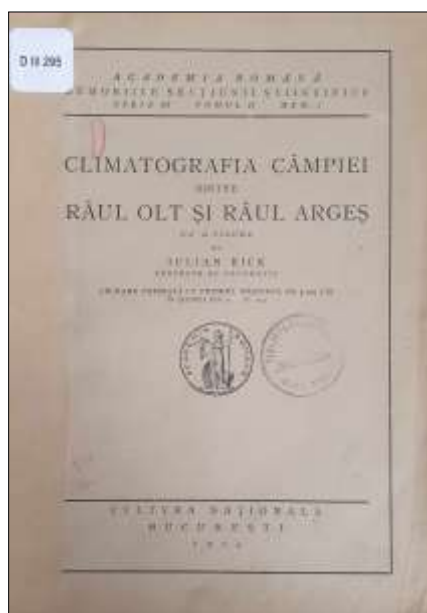
Semnalăm, așadar, operele apărute între anii 1869 și 1940 care au fost premiate de Academia Română și se regăsesc în fondul Colecțiilor speciale ale Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” pe subiecte precum: lingvistică, istorie, literatură, teatru, folclor, geografie, monografie, biografie, climatologie, botanică, aromâni, pedagogie:

- ✓ *Gramatica limbii române. Partea I. Analitică*, 1869 și *Gramatica limbii române. Partea II. Sintetică*, 1877, **Timotei Cipariu**, Blaj, Tiparul Seminarului Arhidiecezan. Pe pagina a V-a explicația: „Memoriei / repausatului Evanghelii Zappa / de in alu căruia fondu / destinatu pentru cultura / limbei române / s'a premiatu și tipăritu / acesta opera / Societatea Academică Română / D.D.”. Cota: D III 388
- ✓ *Operele lui Caius Julius Cesare, Vol. 2: Comentariile lui Caius Julius Cesare de belulu civilu*, Caius Iulius Caesar; traduse de **Dimitrie Caianu**, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1877. Pe pagina de titlu: „Tipărită și premiată d'în Fondulu Cuza de Societatea Academică Română”. Cota: D II 609
- ✓ *Istori'a romană de la Nerone pene la Alexandru Severu*, Dione Cassiu; traducere de **Angelu Demetrescu**, București, Tipografia Societății Academice Române, 1878. Pe pagina de titlu: „Tipărită și premiată de Societatea Academică Română din Fondulu Zappa”. Cota: D II 388
- ✓ *Dacia înainte de romani*, **Gr. G. Tocilescu**, București, Tipografia Academiei Române, 1880. Pe pagina de titlu: „Operă premiată de Societatea Academică Română la 1877 din fondulu Odobescu”. Cota: D III 2196
- ✓ *Luptele românilor în războiul din 1877-1878*, **T.C. Văcărescu**, București, Editura F. Göbl Fiii, 1887. Pe pagina de titlu: „Operă încununată de Academia Română”. Cota: D II 786
- ✓ *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ*, **Elena Sevastos**, București, Tipografia Carol Göbl, 1889. Pe pagina de titlu: „Premiată de Academia Română cu premiulu Eliade-Rădulescu 1888”. Cota: D III 3439

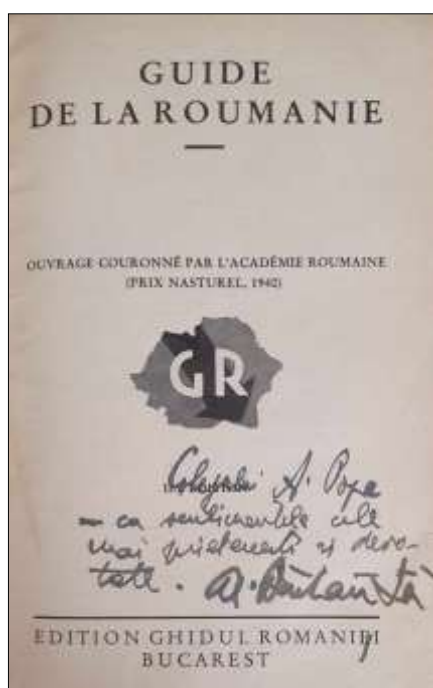
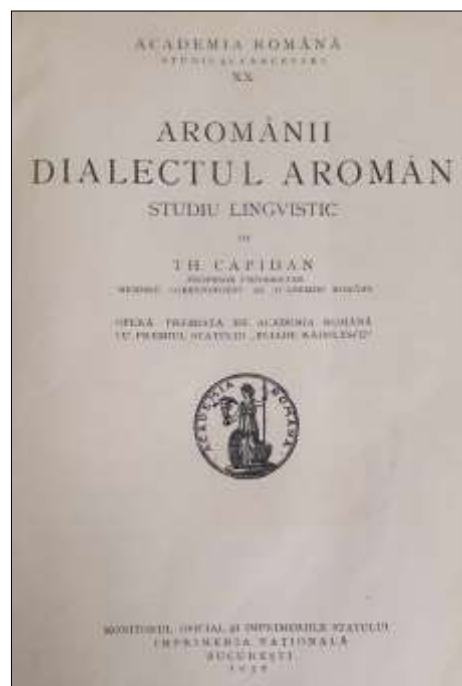
- ✓ *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*, **Lazăr Șăineanu**, București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1895. Pe pagina de titlu: „Operă premiată și tipărită de Academia Română”. Cota: D III 2947
- ✓ *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, **Iuliu A. Zanne**, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1895-1901, vol. I-IX. Începând cu volumul II, pe pagina de titlu apare explicația: „Operă premiată de Academia Română”. Cota: D III 525
- ✓ *Basarabia în secolul XIX*, **Zamfir C. Arbore**, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1898. Pe copertă: „Scriere premiată de Academia Română cu Premiul statului Eliade-Rădulescu din 1898”, iar pe pagina de titlu: „Operă premiată și tipărită de Academia Română”. Cota: D III 2188
- ✓ *Flora Dobrogei*, **D. Brândză**, București, Institutul de arte Grafice Carol Göbl, 1898. Pe pagina de titlu: „Premiată de Academia Română cu Premiul Lazăr în 1887”. Cota: D III 1562

- ✓ *Finanțele României de la Regulamentul Organic până astăzi 1831-1905*, **Th. C. Aslan**, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1905. Pe pagina de titlu: „Lucrare premiată de Academia Română cu Premiul Neuschotz din 1903”. Cota: D III 2891
- ✓ *Harta agronomică a României*, **C. Jormescu și I. Popa-Burcă**, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1907. Pe pagina de titlu: „Lucrare premiată de Academia Română cu Premiul Anastasie Fătu din 1906”. Cota: D III 1413
- ✓ *Puterea sufletească*, **Constantin Rădulescu-Motru**, București, Editura Studii Filosofice, 1907. Pe pagina de titlu: „Operă premiată de Academia Română”. Cota: D III 2872
- ✓ *Ifigenia în Aulida*, Euripide, traducere în versuri de **Petre Dulfu**, București, Editura Librăriei Leon Alcalay, [1909]. Pe pagina de titlu: „Premiată de Academia Română”. Cota: D I 1842
- ✓ *Ifigenia în Taurida*, Euripide, traducere în versuri de **Petre Dulfu**, București, Editura Librăriei Universala Alcalay & Co., [1909]. Pe pagina de titlu: „Premiată de Academia Română”. Cota: D I 1841
- ✓ *Mitropolitul Andreiu Șaguna. Monografie istorică*, **Ioan Lupaș**, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1911. Pe pagina de titlu: „Scriere premiată de Academia Română”. Cota: D III 2599
- ✓ *Isprăvile lui Păcală*, **Petre Dulfu**, București, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, 1912. Pe pagina de titlu: „Carte premiată de Academia Română cu Premiul «Eliade Rădulescu» de 5000 de lei”. Cota: D II 4107
- ✓ *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*, **Gh. F. Ciușanu**, București, Librăriile Socec & Comp și C. Sfetea, 1914. Pe pagina de titlu: „Premiul Adamachi din 1913”. Cota: D III 2852
- ✓ *Amintirile unui fost holerici*, **Constantin Zane**, București, Editura Flacăra, 1915. Pe pagina de titlu: „Premiate de Academia Română”. Cota: D II 2968
- ✓ *Domniile române sub Regulamentul Organic: 1834-1848*, **Ioan C. Filitti**, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1915. Pe pagina de titlu: „Premiul Năsturel din 1913”. Cota: D III 1439
- ✓ *Monografia comunei Rășinariu*, **Victor Păcală**, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915. Pe pagina de titlu: „Carte premiată de Academia Română”. Cota: D III 3275
- ✓ *Sufixe românești*, **George Pascu**, București, Librăriile Socec & Co, C. Sfetea, Pavel Suru, 1916. Pe pagina de titlu: „Operă premiată de Academia Română cu Premiul Năsturel din 1915 de 5000 lei”. Cota: D III 386

- ✓ *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, **Ion Enescu și Iuliu Enescu**, București, Editura Librăriei Socec & Co, 1920. Pe pagina de titlu: „Lucrare premiată de Academia Română”. Cota: D III 134
- ✓ *Climatografia câmpiei dintre râul Olt și râul Argeș*, **Iulian Rick**, București, Cultura Națională, 1924. Pe copertă: „Lucrare premiată cu premiul «Năsturel» de 5000 lei în ședința din 31 maiu 1923”. Cota: D III 295
- ✓ *Însăilări: însemnări, icoane și povestiri*, **Mihail Lungianu**, București, Editura Cartea Românească, 1924. Pe pagina de titlu: „Lucrare premiată de Academia Română în 1915 cu Premiul Adamache”. Cota: D II 198
- ✓ *Botanică pentru clasa II-a secundară*, **Constantin Kirițescu și A. Popovici-Bâznoșanu**, București, Editura Cartea Românească, [1926]. Pe pagina de titlu: „Premiată de Academia Română”. Cota: D II 4314

- ✓ *Aromânii. Dialectul aromân: studiu lingvistic*, **Theodor Capidan**, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1932. Pe pagina de titlu: „Operă premiată de Academia Română cu Premiul statului «Eliade Rădulescu»”. Cota: D III 2897
- ✓ *Trecute vieți de doamne și domnițe*, **Constantin Gane**, București, Editura Ziarului „Universul”, 1933. Pe copertă: „Premiat de Academia Română”, pe pagina de titlu: „Operă premiată de Academia Română”. Cota: D III 287
- ✓ *Poezii Bihorului*, **Eugeniu Potoran**, Oradea, Editura Societății de Lectură Sf. Ioan Gură de Aur, 1934. Pe pagina de titlu: „Lucrare premiată de Academia Română. Premiul Alexandru Bodescu 1934”. Cota: D II 2129
- ✓ *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din Istoria Românilor Crișeni (1830-40)*, **Gheorghe Ciuhandu**, Arad, Tipografia Diecezană, 1935. Pe pagina de titlu ștampila: „Lucrare premiată de Academia Română”. Cota: D III 95
- ✓ *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, **Ștefan Pașca**, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1936. Pe pagina de titlu: „Lucrare premiată de Academia Română cu Premiul statului «Eliade Rădulescu»”. Cota: D III 2625

- ✓ *Psihanaliza (doctrina lui Freud)*, **Ion Popescu-Sibiu**, Sibiu, Tipografia Cav., 1936. Pe pagina de titlu: „Lucrare premiată de Academia Română”. Cota: D III 204
- ✓ *Dragoslavele*, **Ioan Răuțescu**, Câmpulung Muscel, Tipografia și Librăria Gheorghe N. Vlădescu, 1937. Pe copertă: „Monografie premiată de Academia Română”. Cota: D III 53
- ✓ *Pedologie: (studiul copilului)*, **Dumitru Theodosiu**, București, [1937]. Pe pagina de titlu: „Premiată de Academia Română”. Cota: D II 3706
- ✓ *Poezii*, **Octavian Goga**, București, Editura Librăriei Universale Alcalay & Co., 1938. Pe pagina de titlu: „Operă premiată de Academia Română”. Cota: D I 947
- ✓ *Guide de la Roumanie*, **Al. Cicio Pop, V. Pușcariu, Al. Bădăuță**, București, Edition Ghidul României, 1940. Pe pagina de titlu: „Ouvrage couronné par l'Académie Roumaine (Prix Nasturel, 1940)”. Cota: D I 1463

Bibliografie:

- *** *Academia Română: serbarea aniversară de la 1 (13) aprilie 1891 pentru împlinirea a XXV ani de la înființarea ei: 1866-1891*, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1891.
- Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866-2006)*, București, Editura Academiei Române, 2006.
- Dorina N. Rusu, *Patrimoniul Academiei Române. Donatori și donații 1860-1948*, București, Editura Academiei Române, 2008.

Biblioteca Națională a Regatului Maroc

Valentina ROTARU

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Marocul sau poarta către Africa este o țară de o diversitate amețitoare. Este țara în care putem admira oceanul, deșertul care ascunde oaze impresionante, orașe vibrante, munți acoperiți de zăpadă, piețe agitate și arome unice. Este țara unde ceaiul este servit într-un mod special, iar varietatea culorilor din jur bucură privirea. Marocul este una dintre acele țări care combină tot ce este mai bun din cultura africană și cea europeană. Astăzi, Marocul este o țară multiethnică unde încă vom găsi triburi berbere care locuiesc în regiuni izolate, dar și un amestec de culturi în orașele mai mari și în cele de coastă. Limbile oficiale sunt araba și franceza, deși este vorbită și spaniola, iar engleza este înțeleasă în majoritatea orașelor și centrelor comerciale.

În 1924, în timpul protectoratului francez asupra Marocului, este înființată prima bibliotecă națională a Marocului sub numele de Bibliothèque Générale. Aceasta devine o instituție publică, în 1926, în baza unui dahir (decret regal), iar în 11 noiembrie 2003, tot în baza unui dahir, își schimbă numele în Biblioteca Națională a Regatului Maroc (BNRM).

Noul sediu al bibliotecii, din centrul capitalei Rabat, a fost inaugurat în 15 octombrie 2008 în prezența regelui Mohammed al VI-lea. Clădirea a fost proiectată de arhitecții Rachid Andaloussi și Abdelouahed Mountassir din Casablanca. Inspirată de minaretele pătrate ale arhitecturii tradiționale marocane și decorată cu calligrafie arabă modernă¹, clădirea are 2 nivele, cu o suprafață totală de 18.250 m², construcția ei costând peste 26 de milioane de dolari. Destinată publicului larg, studenților și cercetătorilor, biblioteca are și o filială în Tétouan care este considerat „cel mai andaluz oraș din Maroc”².

Biblioteca Națională a Regatului Maroc are în colecțiile sale peste: 340.000 de cărți, 60.000 de manuscrise, 14.000 de titluri de periodice, reviste și ziare, 4.000 de hărți, 8.000 de fotografii, 400 de fo-

¹ https://www.wikiwand.com/en/National_Library_of_the_Kingdom_of_Morocco

² <https://whc.unesco.org/en/list/837/>

tografii pe sticlă și 1.200 de gravuri³. Aceasta dispune de: 248 locuri pentru studiu; 16 calculatoare pentru utilizatori; 7 stații de citire microfilme; un amfiteatru echipat cu proiectoare, un ecran mare, echipamente audio și de sonorizare (amfiteatrul are o suprafață de 598 m² și o capacitate de 300 de persoane); o sală de expoziții izolată fonic, cu o suprafață de 300 m²; o sală de recepție cu vestiar; 3 săli de instruire și conferințe, o cafenea cu o capacitate de 200 de locuri; un magazin al Bibliotecii Naționale a Regatului Marocului și o sală de rugăciune cu o capacitate de 30 de persoane⁴. Dispune, de asemenea, de o curte spațioasă și alte spații în aer liber pentru spectacole și evenimente culturale⁵.

Cele patru secțiuni principale ale bibliotecii sunt: Secțiunea pentru publicul general, Secțiunea pentru cercetare, Secțiunea pentru colecțiile specializate și Secțiunea pentru materialele audiovizuale și pentru cei cu deficiențe de vedere.

Secțiunea pentru publicul general cuprinde o sală mare de lectură care se întinde pe 2 etaje, cu acces la o serie de cărți, majoritatea în limba arabă, dar și la publicații în limba franceză sau în alte limbi europene. Această secțiune este frecventată în special de studenți.

În Secțiunea pentru cercetare accesul se face printr-un turnichet, pe baza unui card de acces. Cei care utilizează această secțiune a bibliotecii au acces la: cărți de referință suplimentare, cititoare de microfilme, calculatoare pentru căutarea în catalogul bibliotecii. Aproximativ 80% din fondul de manuscrise ale BNRM este digitalizat, dar biblioteca are în dotările sale și microfilme ale colecțiilor de manuscrise din alte biblioteci, inclusiv al manuscriselor arabe păstrate la „El Escorial” în Spania. La manuscrisele originale au acces doar cercetători care fac lucrări de codicologie și care solicită manuscrise specifice⁶.

Pentru a încuraja persoanele fizice (proprietari marocani de manuscrise) să-și facă cunoscute „comorile”, guvernul marocan a organizat, începând cu anul 1969, un concurs la care se acordă „Premiul Hassan II pentru manuscrise”⁷, pentru a recompensa cel mai bun și mai frumos manuscris. În cei peste 42 de ani⁸ de la organizare, peste 35.000 de manuscrise din toată țara au participat la acest concurs. O parte semnificativă dintre aceste documente au fost microfilmate sau digitizate și stocate la Biblioteca Națională a Marocului și în Arhivele Marocului. Unul dintre obiectivele majore ale bibliotecii naționale, începând cu anul 2009⁹, a fost să obțină cel puțin o copie digitală a fiecărui manuscris de patrimoniu marocan.

La acest concurs, persoanele fizice își aduc manuscrisele la bibliotecă, care, la rândul ei, digitizează și păstrează o copie digitală (originalele sunt returnate proprietarilor), astfel încât, în fiecare an, biblioteca primește aproximativ o sută de manuscrise. Neavând dreptul de a păstra manuscrisele de la cetățeni, angajații bibliotecii îi învață pe marocani despre comorile pe care aceștia le dețin în proprietate și le oferă sfaturi (cum să nu pună niciodată manuscrisele în lumină directă și cum să le protejeze de umiditate)¹⁰.

În luna martie a acestui an, colecția Bibliotecii Naționale a Regatului Maroc s-a îmbogățit cu peste 5.000 de cărți și 7.000 de reviste acoperind diverse domenii literare și științifice, care au aparținut regretatului savant și gânditor algerian Mohammed Arkoun. Toate acestea au fost donate de soția răposatului, Touria Yacoubi Arkoun, în cadrul unei ceremonii oficiale la care au participat Ministrul marocan al Afacerilor Islamice, Ahmed Toufiq, Ministrul Tineretului, Culturii și Comunicării, Mohamed Mehdi Bensaid, și președintele Consiliului Comunității Marocane din Străinătate (CCME), Driss El Yazami, alături de Mohamed El Farrane, directorul Bibliotecii Naționale a Regatului Maroc¹¹.

Marocul este combinația perfectă între influențele exotice africane, maiestruozitatea culturii arabe și detaliile arhitecturale europene. Marocul, considerat o „poartă” a Africii, oferă în prezent o combinație perfectă de trecut și prezent, de istorie și modern, de civilizație, artă și literatură, de opulență și simplitate. Ca și multe alte state ale Africii, această țară atrage prin multitudinea obiectivelor istorice, artistice, religioase. O țară-monument.

³ <https://atalayar.com/en/content/national-library-morocco-offering-kitab-platform>

⁴ https://ro.frviki.wiki/wiki/Biblioth%C3%A8que_nationale_du_Royaume_du_Maroc

⁵ https://www.wikiwand.com/en/National_Library_of_the_Kingdom_of_Morocco

⁶ <https://sites.nd.edu/manuscript-studies/2017/02/24/research-at-the-bibliotheque-nationale-du-royaume-du-maroc/>

⁷ https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10068376/1/Ahmed_pre-print.pdf

⁸ <https://www.icesco.org/en/2023/03/09/icesco-participates-in-award-ceremony-of-hassan-ii-manuscripts-prize-in-rabat/>

⁹ <https://www.i2s.fr/en/heritage-digitization/v-shape-book-scanners/project/the-national-library-of-the-kingdom-of-morocco-bnrm>

¹⁰ <http://www.spigraph.com/Testimonials/Heritage/National-Library-of-the-Kingdom-of-Morocco-testimonial>

¹¹ <https://www.morocoworldnews.com/2023/03/354298/morocco-national-library-hosts-literary-legacy-of-mohammed-arkoun>

O altfel de recomandare de lectură (7)¹

Florina VANCIU

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Și eu vă spun că am văzut biblioteci fericite (Gheorghe Tomozei).

Viața într-o bibliotecă are fascinația ei, într-o poveste a cunoașterii infinite. Biblioteca are aroma ei, ***Aroma timpului*** și a infinitului, însă, ca orice aromă, dacă nu este întreținută..., dispare.

Și cine sunt cei care potențează maxim aroma bibliotecii, dacă nu utilizatorii ei?!

Deci, să știi, dragă cititorule, că atunci când alegi să intri pe *Poarta cunoașterii*, *În căutarea luminii*, nu faci altceva decât să îi sporești mireasma. Lăsându-te sedus de *Ispita lecturii* și de *Florile gândului*, urci încet, dar sigur, pe *Treptele cunoașterii superioare*, unde vei găsi *Izvorul fermecat*... căci, din păcate, *Dincolo de poartă* nu este decât *Cartea cunoașterii interzise* și *Iluzia descătușării*.

Așadar,

...dacă ai *Pasiunea cunoașterii* și vrei să pornești *La cules de rouă*, *În căutarea de sensuri*, vei descoperi că *Harta cunoașterii* are *Hotare fluide*, că *Puterea cunoașterii* nu are limite și că *America de dincolo de gard* poate fi mai departe/aproape decât crezi.

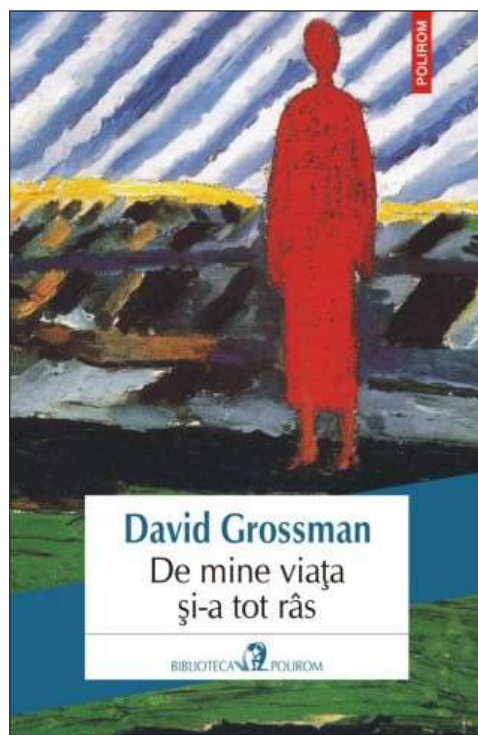
...dacă simți *Chemarea înțelepciunii*, indiferent dacă ai trecut sau nu de *Vârsta inocenței* sau de *Casca da tinereții*, și ești în căutarea unor *Căi către libertate*, când te simți *Captiv în lumea liberă* e timpul să deschizi *Biblioraftul cu sentimente*, pentru a cunoaște cu adevărat cum este *Viața la frontiera cunoașterii*.

...dacă dorești să îți crești *Stima de sine* și te gândești că ai putea fi un bun *Candidat la Premiul Nobel* în diferite domenii, e momentul să începi un *Antrenament pentru creier* și multe *Popasuri pe spirala cunoașterii*, să faci săpături în *Arheologia lecturii*, ca astfel să ajungi să stăpânești *Arheologia cunoașterii*. Poți chiar să aprinzi *Scânteia creativă* din interiorul tău și să cercetezi *Originea creativității umane*. Dispunem chiar și de *Rețeta geniului*, dacă ai nevoie.

...dacă aspiri să descoperi *Amuzamentele cunoașterii*, poți „glumi serios” răsfoind *Cartea râsului și a cercetării* sau participa la câteva ședințe de *Acupunctură cu umor*. Ai putea chiar pleda *Pentru o „cultură a râsului”* sau chiar să pui în aplicare *Teoria râsului*, fără să îți mai plângi de milă... *De mine viața și-a tot râs*.

...dacă vrei să dobândești *Atitudine de lider*, află că *Rănila memoriei* și *Spaimele trecutului* sunt *Umbre periculoase*. Trebuie să fii bine înrădăcinat atunci *Când suflă alizeul*. Însă dacă ai *Rădăcini ascunse* sau poate chiar *Rădăcini aeriene*, să știi că *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*. Parafăm și de această dată cu drag *Rețeta unui lider*.

...dacă râvnești să ieși din iarna neștiinței și să duci cu bucurie *Povara cunoașterii*, nu îți trebuie decât *Haine groase și cărți de citit*, iar dacă *Anotimpul ploilor* ți-a umbrit *Visele în drumul spiritual* început, aici vei găsi *Un loc sub soare* unde *Toate lucrurile imposibile* au o altă dimensiune, doar *Descătușează-ți întregul potențial* și bucură-te de *Frumusețea înțelepciunii*. Vei ști astfel să te ferești de *Esența răului* și de *Cunoașterea inutilă* și, de ce nu, poate vei descoperi *Delicatețea tăciunelui*.

¹ **Notă:** Sublinierile italice din text reprezintă titluri de cărți aflate în colecțiile Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare. Menționez că, pentru potrivirea în context, unor volume le-am omis informația la titlu.

...dacă aflându-te pe *Altarul gândurilor* vrei să primești *Dezlegare de cuvinte*, fără să spui neapărat *Cuvânt de rugă*, întrebându-te *E cineva acolo sus?*, te asigurăm că suntem *În așteptare*, mereu pregătiți să te ghidăm să tastezi corect *Codul sufletului*, pentru a ajunge să posezi *Cheia cunoașterii*. *Biblioteca sufletelor* are program de funcționare non-stop.

...dacă te gândești să scrii *O teză de doctorat la Dumnezeu* făcând *Exerciții de destin* va trebui să deschizi maxim *Ochiul minții*, să treci *Teste supreme de aptitudini* și să îți iei astfel *Picătura de înțelepciune* pentru a avea *Acces la esență*.

...dacă te simți *Iubit de zei* sau, din contră, de simți că ai *Aripi de brumă* sau *Aripi sub asfalt*, te așteptăm la *Atelierul de... reparat fluturi* și, dacă nu ne iese, îți dăm un alt pont... știm să îți indicăm exact locul unde se *Vând aripi de îngeri*. Suntem pregătiți chiar să găsim disponibil câte *Un inger pentru fiecare*.

...dacă ai răsfoit *Revista de modă a tristeții* și te-ai lăsat copleșit de mâhnire, descoperind *Vânăta pe suflet* și ai simțit că nu mai ai *Pâine pentru drum*, caută la raft *Remedii magice* pentru un *Suflet de porțelan*. Te avertizăm că *Fericirea e un ac de siguranță* doar... să știi că *Uneori ajunge o simplă rază* și că până la urmă *Lumina din suflet îți dă... culoare*. Dacă e necesar, știm și *Cum să te împrietenești cu întunericul*, doar noi suntem cei care aducem *Lumini în întuneric*.

...dacă până acum ai crezut că *Minciuna are... studii superioare*, află că venind la bibliotecă și-ai câștigat deja *Dreptul la sinceritate* și poți de acum să apreciezi altfel *Prețul adevărului*.

Te invităm, așadar, să te trezești din *Furtuna visului* și să descoperi *Arta cunoașterii în tăcere* prin *Întoarcerea la cuvânt*. Acesta poate fi *Anul devenirii tale*, luând din biblioteca noastră *Vitamine zilnice pentru suflet* sau o *Porție zilnică de înțelepciune*, aventurându-te alături de noi în *Labirintul cunoașterii*, căci noi cunoaștem cel mai bine *Cărțile care ne dau aripi*. Doar așa poți să ajungi pe *Cărrări de taină și înțelepciune*, să ai *Convingeri și idei valoroase*, să deslușești mai ușor *Ingineria cunoașterii* și să privești *Lumea ca o carte*.

Îți mai dezvălui două secrete: la noi *Ideile nu costă* (bine... poate ai de achitat doar câte un zâmbet), iar în momentul când ai ales să ne treci pragul *Lupta mea* devine „lupta noastră”!

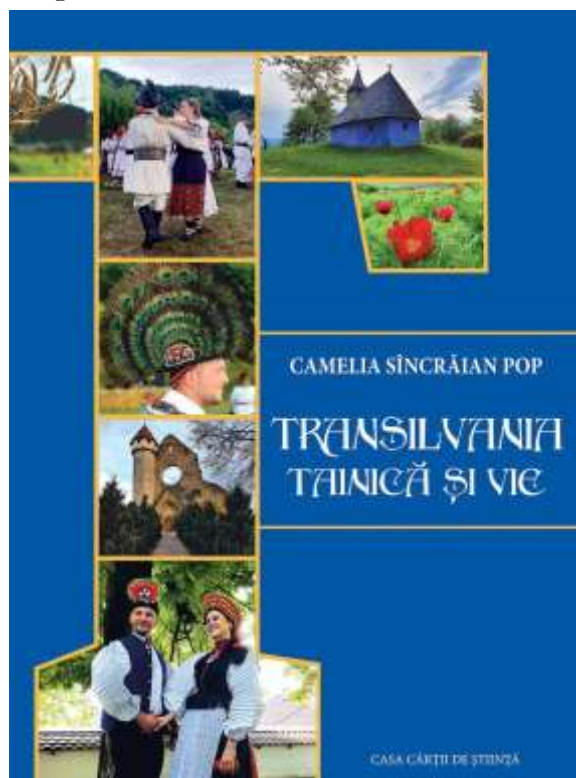
Dincolo de ce se vede, cu intenția de a aduce în acest mod un *ELOGIU CITITORULUI* care este actorul nostru principal pe scena unde se aduce *Înțelepciune pentru învingători*, pot spune că „și eu am văzut biblioteci fericite”, căci mă aflu într-una dintre ele.

Transilvania tainică și vie – o carte-album, o carte-spectacol

Vasile V. FILIP

Feldru (Bistrița-Năsăud)

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud a adăpostit, în sala de conferințe a sediului său central din Bistrița (sâmbătă, 10 decembrie 2022) lansarea elegantului volum al clujencei Camelia Sîncrăian Pop *Transilvania tainică și vie* (Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2022, 281 de pagini, cu prefața *În căutarea originilor și regăsirea de sine* a Doinei Rad). Este o carte-album, o carte-spectacol, cu peste 100 de imagini fotografice (care cuprind de la o jumătate, la una sau chiar două pagini) de o excepțională acuratețe, spectaculozitate și chiar autenticitate. Toate pe linia atât de ofertantă a descoperirii unei lumi de lângă noi, pe lângă care trecem adesea grăbiți și nepăsători, atâta vreme cât cineva (care poate fi chiar un copil) nu se oprește, nu *ne* oprește să ni le arate cu proaspătă, inepuizabilă uimire. Acest „cineva” este acum Camelia Sîncrăian Pop, plecată cândva tocmai de pe meleagurile noastre (părinți și copilărie la Sângeorz-Băi, bunici la Borleasa, liceu la Bistrița) și care revine, cu această carte, *acasă*, cu brațul plin

parcă de florile recunoștinței și cu traista plină de darurile-minuni culese în călătoriile sale prin Transilvania, călătorii făcute cu mare apetență pentru descoperirea lumii ca spectacol; a unei lumi apropiate, dar pe care capacitatea ei de a vedea, de a se mira și de a o infuza cu sens ne-o face să pară nouă, parcă proaspăt ieșită din apele creațiunii.

Este o carte aflată pe muchia subțire dintre cunoaștere (spre care ne mână denumirea editurii) și creație, dintre literatura științifică (implicând mai ales etnologia, dar și elemente de geografie, geologie, botanică, arhitectură) și literatura beletristică, cea a proiectării de sine și de sens, căci viziunea autoarei asupra lumii descrise este adesea una animist-personificatoare sau chiar metaforic-alegorică.

Cartea „topește” în sine câteva experiențe de călătorie ale autoarei: în zona Chioar (satul Preluca), în zona Bistriței (pădurea de lângă Orhei, pasurile Tihuța sau Prislop), în zona Câmpiei Transilvaniei (Zau de Câmpie, Sic, Frata, Berchieșu, Cornești), în Munții Apuseni (Dumești, Valea Ierii, Rimetea), în Țara Lăpușului (Rogoz, Suciu de Jos și de Sus), în Maramureșul

istoric (Breb, Budești), în câteva sate din zona colinară din sudul Transilvaniei, cea a bisericilor și fortărețelor medievale săsești (Biertan, Cârța, Dârjiu, Hosman, Acrita, Nocrich, Agnita, Viscri, Criț, Slimnic, Rupea, Haferland, Stolzenburg) sau maghiare (Gornești, castelul Teleki), dar și a unor minunății geologice (tinovul Mohoș, lacul vulcanic sau coloanele de bazalt de la Racoș) etc.

De altfel, călătoriile autoarei nu sunt orientate nici de zona etno-folclorică, nici de vreun anume obiectiv de cercetare, ci sunt „inițiatice”, funcționând ca valoare în sine și de sine formativă; realitatea exterioară e „rotită” spre funcția ei de oglindă a călătorului, care se caută întâi de toate pe sine: „Viața este un marș solemn către noi înșine”, consideră autoarea: iar călătoria, am putea adăuga – o chintesență a vieții. „Cred cu tărie că avem nevoie să călătorim, nu atât pentru a descoperi și explora locuri minunate sau pentru a marca obiective turistice pe o listă personală, cât pentru a ne apropia mai mult de noi înșine” (p. 37). De altfel, realitatea însăși pare a se plămădi sub ochii autoarei, nefiind decât rezultatul

felului în care este privită: „Dacă zâmbesc, oglinda îmi va întoarce bucuria, dacă iubesc, iubirea se va întoarce la mine în raze înmiute, dacă împărtășesc, voi întâlni, la rândul meu, părtășie” – își formulează autoarea crezul încă de la pagina 25. Iar atitudinea rămâne dominantă de-a lungul întregii cărți, „dizolvând”, de obicei, cunoașterea analitic-științifică într-o trombă de revelații: „Ador să trăiesc pe muchie de mister” (p. 58); „Eram dornici de revelație” (p. 219); „Ce-i de înțeles, înțelegi și gata, nu cauți lămuriri suplimentare. Și nici nu te îndoiești, căutând dovezi” (pp. 112-113, despre arta unui sculptor popular); „Sunt convinsă că Piatra Milenară (este vorba de Piatra Secuiului de la Rimetea, n.n.) funcționează în concordanță cu principiile alchimiei și-i imposibil de aflat adevărul. Și la ce-ar folosi? Când minunea este la picioarele noastre, iar magia albă se revelează pe deplin, acum și aici” (p. 276).

Pe acest fond atitudinal, contribuția științifică a cărții suferă. De pildă, cele peste 100 de fotografii (dar mă refer aici cu deosebire la cele cu incontestabilă valoare etnografică) ar fi putut avea minime explicații, privind încadrarea spațială și tipologică. Există piese de port de mare relevanță pentru tradiția zonei (de exemplu, zadia cu tureac și cămașa femeiască cu fodor, la purtătoarea cununii secerișului din zona Lăpuș, de la p. 92, sau la fata din joc de la p. 108) peste care cititorul grăbit (și cine nu-i, azi, grăbit?) ar putea trece fără mare folos, dacă nu și-a propus să caute anume explicația îngropată în textul propriu-zis. Și exemplele de acest fel sunt multe, în toate amintitele specialități (geografie, geologie, botanică, arhitectură) cu care cartea vine în atingere.

Cartea Cameliei Sîncrăian Pop este un eveniment, dar nu în ordine științifică (ceea ce, se pare, nici nu-și propune), ci în ordine *mediar*: o invitație la a cunoaște Transilvania turistică. (Majoritatea capitolelor se încheie cu invitația directă de a vizita respectivele zone, sate, obiective). Totuși, ea abuzează de termeni științifici care, în disciplinele lor, au sensuri mult mai bine decupate. Termeni ca *inițiativă, totemic, apotropaic, arhetipal, cathartic, șamanic, mistic, extatic* etc., sau expresii consacrate de istoria religiilor, preluate apoi de etnologie, precum *axis mundi*, sau o titulatură aproape sacrală, ca cea de *Mare Maestru*, e smulsă lojelor masonice și conferită cutărui interpret – toate acestea sunt prea frecvente pentru a-și găsi totdeauna contextele potrivite. Iar prețiosul *transcendental* de la p. 262 e tot atât de echivalent cu *transcendent* (care ar fi trebuit folosit în contextul respectiv: „totul este legat de ceresc, de transcendental”) – termeni opuși, cel puțin în filosofia lui Kant, care a consacrat această opoziție – tot atât de echivalenți, ziceam, pe cât sunt *tinov* și *măștiță* (a căror diferențiere autoarea o face la p. 267). Este, pe de o parte, riscul (cunoscut de filologi) al absorbției termenilor științifici în stilul publicistic. Iar, pe de altă parte – riscul entuziasmului liniar, al efortului de a ține expresia pe întreaga lungimea textului la o temperatură maximă, ceea ce – firesc – mai eșuează în pleonasm (*incredibil de imensă*, p. 208; *surprinzător de fabulos*, p. 211; *laptele natural al animalelor*, p. 256; în contradicții de termeni (*eseuri complete*, p. 256) sau în tautologii semantice (*stă în infinitul în loc*, p. 256; *pământesc, teluric*, p. 262) etc.

Dar, dacă specialiștii găsesc destule noduri în papură – dar cine să-i mai creadă? – („greu de digerată această lecție de interdisciplinaritate”, ca s-o citez pe autoarea însăși, vorbind despre explicațiile unui ghid, p. 267), cei înclinați spre receptarea lumii prin simțuri au la îndemână un adevărat festin. Glosând plastic (în spiritul cărții, de altfel), s-ar putea spune că volumul nici nu se dorește un tablou clasic al lumii, cu reprezentări naturaliste și linii bine conturate, ci unul impresionist, în care nu obiectele sau fenomenele (realitatea exterioară) contează, ci lumina emanată de ele. Toamna, la Breb, autoarea creează sinestezii, „când cromaticul se îmbină perfect cu muzicalitatea, gustul cu senzațiile olfactive, idilicul cu sacralul” (p. 141); „Hoinărind prin Preluca, am descoperit că pot să iau întreaga lume de sunete, mirosuri, culori, adieri de vânt, soare și ploaie” (p. 32). Culorile exultă și invadează celelalte simțuri: „Ador mirosul de roșu, de verde, de mov, de liliachiu, de galben” (p. 263); „Am o pasiune pentru tot ce-i albastru, case, biserici, obiecte, țesături, bijuterii” (p. 234). Multe dintre titlurile de capitole sunt, parcă, ale unui pictor: *Colind cu măr roșu; Safir de Preluca; Legende în roșu purpuriu; Vrajitorul Sângeriu; ...ora albastră; Regatul zăpezii încremenite în alb; Verde de sulf, alb de sare; Alb de Rimetea* etc. Descrierea pasului Prislop nu face decât să dezvolte o alegorie (cea a locului înzăpezit ca bal alb), pe nu mai puțin de șapte pagini.

În general, funcționează ca o constantă (psihologic, întru totul justificată și chiar curativă) căutarea și evocarea unui „real lipsit de frică, neliniști și dorința de a fi primul” (p. 97). O frază directivă ar putea fi cea legată de câmpurile de lavandă de la Sic: „A fost o plăcere să mă pierd în Regatul de Violet, potolindu-mi setea de liniște, respirând, mirosind, imaginându-mi” (p. 197).

Și tot ca-n stilul publicistic, nu lipsesc informațiile surprinzătoare, cum ar fi existența caietelor cu legile comunității săsești centrate de biserica din Criș, inclusiv a pedepselor prevăzute pentru încălcarea acestor legi. Ceva inedit și surprinzător aflăm despre *Roua cerului*: nu doar că e singura plantă carnivora din flora românească (ceea ce, unii, mai știam din liceu, iar acum devine tot mai cunoscut), ci că este una dintre *neburle*, adică dintre plantele halucinogene pe care temutul KGB (dar, foarte probabil, și mai familiara noastră Securitate) le folosea „să te ajute în confesiuni”, cum se exprimă eufemistic autoarea (p. 276).

De asemenea, o surprinzătoare asociație este cea dintre brândușa albă de toamnă și Freund Hein, personaj celebru din plastica medievală germană care, personificând moartea, era reprezentat ca un schelet care cântă la vioară, conducând totodată un dans macabru (p. 261). De altfel, de mare rezonanță afectivă, cu transparente virtuți imaginativ-literare, este întreaga descriere a peisajului autumnal de pe Valea Ierii în „cheia” Simfoniei a IV-a a lui Gustav Mahler, simfonie dominată de presentimentul morții, proiectată de autoare asupra peisajului cu minuțioasa distribuie concretă a instrumentelor asupra florilor târzii, în funcție de culorile lor:

„Totul duce spre dispariție, chiar dacă-s vii culorile. Minunea albă nu-i prima floare dintr-o suită de altele, la fel de frumoase. Ea-i simbol de încheiere și stingere-n iarnă. Este fantomatică și neobișnuită în peisajul autumnal, dă fiori ochilor, asemeni viorii care dă tensiune de sunet în acest scherzso monumental.

Trompeta simfoniei revărsate pe Valea Ierii este o brândușă violet, cea mai înaltă, cea mai năucitor de frumoasă, cea mai răscolitoare. Ea conduce marșul solemn de muzică și culoare, acompaniată de suratele ei, brândușe-viori, brândușe-viole, sau chiar brândușe-contrabași, margarete-flaut, rarissime, dar încântătoare, mesteceni-clarinete sau mesteceni-fagoți, frunze-oboiaie, mere-tromboni și ierburi-timpane, sau talgere, sau clopoței de sanie. Povestea muzicală-i colosală și transmite nostalgie și ireversibilitate. Timpul se trece și pe trece, toamna-i caldă în sunet și culoare, în sens, e drum fără întoarcere. Iubesc modul în care Mahler schimbă tonalitățile în stilul lui de perfecționist maniacal, ador geniul toamnei care amestecă tonurile în stilul ei de mică zeiță creatoare” (p. 261).

Transilvania tainică și vie este nu doar o carte-spectacol (idee de la care am plecat), care îți fură ochii cu imaginile sale seducătoare. Ea se recomandă, desigur, mai întâi celor care iubesc să călătorească, dar și celor mai sedentari, mai încorsetați de provocările cotidiene, dar predispuși să recepteze lumea prin simțuri. Cartea se recomandă și celor mai sensibili la dimensiunea inexplicabilă (sau mai greu explicabilă) a lumii, la zăriștea ei de mister. Chiar cei ahtiați de informații inedite au partea lor, cum am văzut. Este o carte adecvată contemporaneității noastre, extrem de mobile, puțin cam grăbite și nerăbdătoare în raport cu înceata, trudnica acumulare, riguros filtrată științific.

Este o carte de genul celor cu care edituri precum „Aquila '93” (v. *Atlasul locurilor misterioase*) sau „Reader's Digest” au realizat încasări fulminante. Nu știu dacă și cea de față va atinge cotele de piață ale acelor maeștri occidentali ai vânzărilor de carte, dar știu că e o carte pe care orice ardelean ar trebui s-o poată așeza cu mândrie în biblioteca personală, pentru sine și pentru toți urmașii săi.

Craiova și Crăiasa zăpezii

Dr. Tudor NEDELCEA

Craiova

Orice craiovean, oltean, român sau oricare locuitor al Planetei, în trecere sau venit special ca turist, poate admira Craiova, nu numai drept Cetate a Băniei, ci ca pe un oraș european, cu deschidere universală. Recent, pe 17 noiembrie 2023, s-a inaugurat cu mare fast Târgul de Crăciun, având ca temă *Crăiasa zăpezii*, după celebra poveste a scriitorului, așijderea celebru, Hans Christian Andersen. Puțini însă cunosc faptul că Andersen a scris excelent despre meleagurile românești, cu precădere despre cele oltenești, cu prilejul călătoriei sale pe Dunăre, în 1842.

Dar cine este scriitorul care a determinat instituirea Zilei Internaționale a Cărții pentru Copii? Este unul dintre scriitorii lumii cei mai citați și apreciați de tinerii cititori. Cine n-a citit și apreciat *Soldatul de plumb*, *Privighetoarea*, *Rățușca cea urâtă*, *Hainele cele noi ale împăratului*, *Lebedele*, *Crăiasa Zăpezii*, *Prințesa și mazărea*, *Zâna mării*? În plus, pentru noi, românii, Andersen are o rezonanță aparte, făcându-ne cunoscuți pe Mapamond printr-o carte de călătorii despre meleagurile noastre. Pe lângă scrierea unor basme fermecătoare, Andersen a călătorit și a scris despre aceste călătorii, fiind supranumit, în epocă, „domnul Europa”. El a întreprins 29 de călătorii, fiind scriitorul cu cel mai mare număr de călătorii măsurabile în kilometri.

S-a născut la 2 aprilie 1805, în familia cizmarului Hans și al Annei-Maria Andersen, în orașelul Odense, unde urmează cursurile unei școli particulare. Tatăl, cu „o inimă de poet”, îl introduce în lumea mirifică a basmelor (în special a celor din *O mie și una de nopți*), dar, pe când micul Hans avea aproape 10 ani, îl părăsește definitiv, murind în urma unei boli căpătate în timpul campaniilor lui Napoleon Bonaparte, în armata căruia cizmarul se înrolase voluntar, ca ofițer.

Mama, „femeie simplă, care nu știa nimic dintr-ale vieții”, îl angajează ucenic la un postăvar, apoi croitor, dorind să-și vadă odrasla ajunsă „croitor cu faimă întocmai ca vecinul de peste drum”. Dar, fiul, moștenind firea visătoare și nepragmatică a tatălui, pleacă, la 14 ani, spre capitală, la Copenhaga, spre „a-și cuceri celebritatea”. Știa să cânte și să danseze și cu aceste calități voia să se facă actor sau dansator. Un prim eșec se datorează frumoasei dansatoare Schell, care, probându-i calitățile actricești, îl consideră nebun. Adolescentul nu dezarmează. Ajunge la directorul Conservatorului din Copenhaga, Giuseppe Siboni; acesta, impresionat de vocea sa, se oferă să-i dea gratuit lecții de canto în vederea unui viitor angajament. Pierzându-și vocea, datorită vârstei, abandonează muzica în favoarea teatrului, scriind și o primă piesă, *Briganzii din Wissengerg*, caracterizată de el, mai târziu, ca vădind „lipsă de logică și o atît de cumplită incultură”. Al doilea eșec, deci. Dar, cu perseverență și cu o anume șansă (prin deputatul Jonas Collin), obține o bursă la Colegiul din Slagelse, în 1821, pe care-l urmează șase ani, după care se transferă la un liceu din Copenhaga, pe care-l absolvă în 1827.

La 24 de ani, vocația scriitoricească se concretizează. După câteva încercări poetice, publică povestirea, plină de ciudățenii și de haz, *O plimbare pe jos de la canalul Holmen până la capătul dinspre miazănoapte al insulei Amager*, apoi vodevilul *Amorul pe turnul Nikolai*, urmat de primul volum de *Poeme* (1830). Scurta călătorie în Germania în 1831, unde-i cunoaște pe Ludwik și Adalbert Chamisso, se va concretiza într-o carte de impresii, *Siluite dintr-o călătorie prin Harz și Elveția saxonă*. De fapt, sub influența literaturii fantastico-umoristice, a romantismului german, își va începe cariera literară. Acest prim periplu european îi va dezvolta gustul pentru marile călătorii continentale.

Andersen a vrut, aprioric, să se realizeze ca romancier și dramaturg. Și nu se poate spune că n-a depus strădanii deosebite în acest sens. Mărturie stau operele tipărite: drama *Agnese și tritonul* (1833), romanele: *Improvizatorul* (1835), *O.T.* (1836), *Numai un scripcaru* (1837), *Două barone* (1840), *A fi sau a nu fi* (1849), *Petre cel norocos* (1870), poemul istoric *Abasverus* (1847), jurnalul autobiografic *Povestea vieții mele* (prima parte în 1855, ultima parte în 1868). Dar dorința nu concordă întotdeauna cu realizările. În literatura universală și în inimile milioanelor de cititori, Andersen a rămas ca unul dintre cei mai mari povestitori, alături de Ch. Perrault, frații Grimm, Pușkin, Selma Lagerlöf, Collodi, L. Tolstoi, Saint-Exupéry, impunând basmul ca gen literar major, împrumutând motive din poveștile scandinave cunoscute sau inventând altele, sedus de farmecul inegalabil al poveștilor. Altfel spus, de scriitor: „Copil fiind,

cea mai mare bucurie a mea era să ascult povești, dintre care unele mi-au rămas și azi la fel de vii în amintire, altele au mai pălit, iar pe altele le-am uitat cu desăvârșire. Am povestit aici [în primul volum de basme intitulat *Povești istorisite copiilor*, publicat în 1835, n.n.] câteva dintre ele și, dacă vor fi bine primite, voi da într-o zi un ciclu întreg de povești daneze”.

Și, într-adevăr, poveștile scrise de el au avut audiența cuvenită, statul recompensându-l, începând cu 1838, cu o pensie anuală fixă. În 1839, apare volumul de povestiri *Cartea de chipuri fără chipuri*, scrisă atât pentru cei mici, cât și pentru cei mari, apreciată de el drept o „Iliadă într-o coajă de nucă”. Alte basme au un substrat afectiv. De pildă, basmele *Sub salcie* și *Privighetoarea* sunt inspirate de dragostea sa pentru cântăreața Jenny Lind, „privighetoarea nordului”, basmul *Logodnicii* este inspirat și dedicat iubitei sale, Ribord Voigt, povestirea *Sporovăială de copii* este scrisă în memoria sculptorului conațional Bertel Thorwaldsen, iar peregrinările sale în țară și peste hotare îi inspiră scrierea câtorva basme și povestiri pline de fantezie: *Omul de zăpadă*, *Crăiasa zăpezii*, *Fluturile*.

Se stinge din viață la 4 august 1875 în casa negustorului Roligled, unul dintre bunii săi prieteni, la care locuise în ultima parte a vieții, și este depus în cripta familiei Collin.

Pentru români, un interes aparte îl prezintă volumul de călătorii *Bazarul unui poet*, apărut în 1847. Însăși decizia sa de a întreprinde o călătorie și pe meleagurile noastre are povestea sa. Inițial, proiectase a doua sa călătorie în străinătate, prin vizitarea Germaniei, Italiei, Portugaliei, Greciei, Imperiului Otoman, Austriei. La Hamburg îl cunoaște pe Liszt, compozitorul, în Roma pe sculptorul nordic Thorwaldsen, la Atena participă la Sfintele Sărbători de Paște, din Grecia, după o escală la Smirna, ajunge la Constantinopol, unde îl cunoaște pe cizmarul Lange, compatriotul său, și, într-un fel, și al nostru, întrucât Lange și-a exercitat meșteșugul și la Galați, unde se căsătorește cu o româncă. Un cizmar îi trezește scriitorului curiozitatea și-l determină să-și încheie călătoria, pe Dunăre, de la Marea Neagră până la Viena. Și, astfel, în luna mai 1841, Andersen admiră și descrie impresiile sale de călătorie, descriere „atât de vie și colorată, pretutindeni [când] vine vorba de țăranul român, băștinaș pe aceste locuri, și pretutindeni se desprinde impresia limpede a unității neamului nostru între Marea Neagră și Tisa, impresia care dă acestei mărturii neașteptate o actualitate surprinzătoare” (Marcel Romanescu).

Studiind harta, și după un prim voiaj de la Constanța până la Giurgiu, Andersen constată anumite valențe ale Dunării care ar putea trezi inspirația poetilor, căci acest fluviu este „cale nepieritoare spre Orient, care, din an în an, va fi mai cercetată și va purta odată pe valurile ei puternice poeți care vor ști să cânte comorile de poezie cuprinse în orice tufă, în orice piatră de pe aceste meleaguri”.

Notele sale de călătorie pe Dunăre conțin date interesante nu numai de ordin turistic sau geografic, cât mai ales etnografic și istoric, prin intercalarea unor obiceiuri și ocupații care azi trezesc zămbete. De pildă, la Nicopole observă patru negustori francezi care cumpărau arici din Bulgaria spre a-i revinde în Franța. Personajele românești îi apar, uneori, demne de pana unui poet sau de penelul unui pictor: „Multe curcubeie s-ar fi ridicat aici, sub ochii pașalelor și boierilor, dar aveau să piară, căci niciun pictor sau poet nu le-a văzut!”. Miresmele de fân și flori îl duc cu gândul la Danemarca sa.

Urcând în amonte, ajunge la Cladova, ocolind, din păcate pentru noi, Turnu-Severinul, unde pașa sârbească veghează ca pasagerii transportați cu bărcile până la Orșova să nu intre în contact cu băștinașii, datorită carantinei. Peisajul îl încântă: stânci împădurite, case vopsite în roșu, minarete albe, seraiul pașei îmbrăcat în haină albastră cu epoleții din fir de aur, țăranii români în costume populare și pălării mari, țărani care i se par a fi liberi. Fiecare pasager, intrat în carantină, este întâmpinat de pașă și primește o odaie văruită, mobilată simplu, cu o masă și un scaun, dar înconjurată de un peisaj mirific.

Bucătăria locului nu-i este pe plac: slănină și varză acră, paharul de țuică și cafeaua fără zahăr îi creează dureri de stomac. Lui Andersen nu-i scapă niciun amănunt: doi tineri țărani zdrențuroși, fugiți din Austria și adăpostindu-se la Orșova, cântau la fluier cântece de jale, alți doi artiști bucureșteni culegeau aplauzele auditoriului pentru melodiile cântate la fluier sau nai, naiul părându-i-se „o armonică de sticlă”.

La Mehadia, poposește într-o duminică a lunii mai 1841; aici are posibilitatea de a-i admira pe localnici în straie de sărbătoare: fetele îmbrăcate în alțiță cusută cu roșu și verde, cu un opreg încheiat în ciucuri lungi roșii, albaștri și galbeni, la ureche purtând câte-o garoafă roșie. Bătrânele purtau oprege cu ciucuri și cămăși de in, iar tinerii aveau trandafiri la pălărie.

Reîntors la Orșova, asistă la hora românească, prilej de a lăsa pagini memorabile: lăutarii cântă la cimpoi și lăută, participanții la horă sunt desculți, spre deliciul unor burghezi îmbrăcați în moda vieneză.

Deși șederea sa la Orșova se datorează carantinei, Andersen este impresionat: „În această parte a graniței militare austriece locuiesc țărani români; am trecut prin câteva dintre satele lor pitorești. Pereții de lut ai caselor sunt crăpați; hârtia înlocuiește pătratul ferestrelor; poarta, prinsă de stâlpi cu scoarță de copac împletită, se deschide spre bățutura ce mișună de porci, dar mai ales de copii, care fac tumburi sub castanii bătrâni și mirositori. Țăranii întâlniți pe drum, în picioare în carele lor, goneau ca vechii romani pe hipodrom”.

La Cazane, entuziasmul scriitorului voiajor este deplin. Prin frumusețea peisagistică, faima Porților de Fier depășește Valea Rinului. Aici întâlnește o laie de țigani, adăpostiți în peștera Veterani, o țigăncușă ghicind la lumina focului în palmă și urându-i danezului (în vederea unui bacșiș pe măsură): „Argintul să ți se facă aur, iar bogățiile să-ți crească pe fiece an”.

De voiajul său de călătorie pe Dunăre, în care găsește similitudini între români și danezi (totul are „un caracter danez, blând și zâmbitor”), Andersen reține în mod deosebit și ca pe un fapt inedit zona Porților de Fier. Și ca o dovadă peremptorie este menționarea acestei zone în jurnalul său de amintiri *Povestea vieții mele*, apărut în 1855: „Ambarcațiuni mici străbateau apele repezi ale Dunării, prin locul numit Porțile de Fier, descris, de altfel, în cartea mea *Bazarul unui poet*. La Orșova, am fost opriți în carantină într-o clădire amenajată de țărani din Valahia. Apoi, spectacolul mișcător și pestriț reîncepu. Priveliștea scăldată-n soare era punctată de vestigiile dominației romane, de admirabilul basorelief al lui Traian săpat în stânci. Cetele de țărani în costume pitorești se amestecau cu cele ale soldaților austrieci și cu triburile de țigani nomazi adăpostiți în bordeie”.

Hans Christian Andersen

Gustul pentru marile călătorii europene, ocazie fericită de a lega prietenii cu marile personalități ale epocii (Heinrich Heine, Victor Hugo, Lamartine, Al. Dumas, von Chamisso, Ludwig Treck, cântăreața Jenny Lind, Richard Björnson, Giachimo Rossini ș.a.) va fi materializat în numeroase jurnale de călătorie și-i va influența și cariera literară.

Bazarul unui poet, jurnalul călătoriei sale pe Dunăre, elaborat în șase părți, fiecare parte fiind consacrată țărilor vizitate, prezintă un interes aparte pentru români, prin descrierile unor regiuni și a păstorilor noștri, pentru similitudinile cu peisajul patriei sale, Danemarca. La Orșova, el admiră „ținutul scăldat în soare, punctat de vestigiile dominației romane, magnificele basoreliefuri ale lui Traian săpate în stâncă”, se minunează de „costumele pitorești ale țăranilor și de șatrele de țigani opoșiți în bordeie scunde de pământ”.

Andersen este printre primii scriitori universali care introduc în literatura lumii ținuturile românești, elemente de etnografie locală, obiceiuri etc. Faptul este cu atât mai remarcabil, cu cât *Bazarul unui poet* s-a bucurat de un succes deosebit și a constituit una dintre cărțile inimii sale. O spune, de altfel, însuși scriitorul:

„În curând apărură *Bazarul unui poet*, cuprinzând impresii din călătoriile în Germania, Italia, Grecia. S-a citit mult și a avut ceea ce se cheamă un adevărat succes. Mai multe personalități ale țării mele se bucură sincer, între alții Oerstedt și Oerhlerschlager, care mă încurajară cu căldură și-mi mulțumiră. Cartea a fost tradusă în limbile germană, engleză și suedeză. Editorul englez Richard Bentley scoase o foarte frumoasă ediție împodobită cu portretul meu, din care îi trimisei un exemplar și regelui Christian al VIII-lea. Germania avu aceeași inițiativă și regele se bucură de renumele meu în străinătate”. Chiar opinia criticilor și-a schimbat atitudinea după apariția cărții: „După întoarcerea din această ultimă călătorie [care cuprinde și voiajul de pe Dunăre, n.n.] și după tipărirea *Bazarului...*, critica își schimbă modul de a mă judeca, devenind mai binevoitoare”.

După critică, este rândul cititorilor români să manifeste un interes în plus față de opera scriitorului danez, creatorul de basme culte inspirate din folclor, a unor fantezii pe teme de basm.

Copil al fericirii, cum însuși se socoate, Andersen a convertit (precum la noi Arghezi, durerea și tristețea) necazurile și nedreptatea în bucurie și în creație: „În drumul nostru spre perfecțiune, amărăciunea și durerea pălesc, singură frumusețea rămâne”. Ne place să credem că drumul său pe meleagurile românești a adăugat, la povestea vieții sale, un „grăunte al bucuriei”, reînfrumusețând viața prin creație.

Prin subteranele literaturii

Dr. George ARDELEANU

București

În vara anului 1982, un colaborator neoficial al Stasi (MfS) face o călătorie în România, ajungând și la Timișoara. Poartă numele de cod „Buche”, iar numele său real este Erich Kriemer. Este neînsemnat ca scriitor, însă e important ca funcționar în Uniunea Scriitorilor din RDG. La Timișoara este interesat mai ales de activitățile și de starea de spirit a grupului de scriitori germani din România.

Să ne amintim că în 1975 *Aktionsgruppe Banat* fusese interzis de către Securitate, iar William Totok suferise nouă luni de detenție preventivă. În 1976 acest grup se reunește în cenaclul „Adam Müller-Guttenbrun”, cenaclu aflat evident în vizorul Securității. În 10 februarie 1982, în *Neuer Weg* se anunță următoarea întâlnire a cenaclului, cuprinzând o lectură din poeziile lui Richard Wagner și o audiție din muzica lui Wolf Biermann, cel mai renumit disident din RDG. După toate probabilitățile, un asemenea anunț determinase ambasada RDG de la București să protesteze pe lângă Ministerul de Externe din România. Cert este că lui Horst Samson, care avusese ideea audiției din Biermann, i s-a cerut de către Comitetul Județean de Partid să renunțe la o asemenea idee.

Cântecele lui Wolf Biermann au fost ascultate, în cele din urmă, după ședința cenaclului, într-un cerc restrâns. Trei luni mai târziu, Securitatea folosește ca pretext acest incident pentru a face percheziții la domiciliile lui Horst Samson și William Totok. Scopul perchezițiilor era, de fapt, confiscarea caietelor cu însemnări ale lui Totok, în care acesta își descria experiențele detenției din 1975-1976. Securitatea aflase de caiete de la sursa „Voicu” – numele de cod al lui Franz Thomas Schleich, redactor la *Neue Banater Zeitung*. La 14 mai 1982, manuscrisul lui Totok *Un proiect pentru o exterminare intelectuală* este ridicat de către Securitate de la Horst Samson, la care fusese depus între timp (firește, în urma delațiunii lui „Voicu”). În următoarele săptămâni, William Totok și Horst Samson vor fi interogați de Securitate, fără însă să se ajungă la o nouă detenție.

Acesta este, în linii mari, contextul în care informatorul Stasi ajunge la Timișoara. El va reuși, printre altele, să participe la o întâlnire într-un cerc restrâns, unde va purta discuții contradictorii cu Horst Samson. Despre toate acestea, el va întocmi un raport amănunțit, pe care îl va înainta ofițerului său de legătură, Peter Trost. La întâlnirea cu pricina va participa și informatorul „Voicu” (Franz Thomas Schleich), care va întocmi și el un raport către ofițerul său de legătură, lt. col. Nicolae Pădurariu. Cele două rapoarte (către Stasi și către Securitate), făcute în necunoștință unul față de celălalt, vor coincide pe ici, pe colo... prin punctele esențiale, dar vor avea și secvențe divergente.

Fapt semnificativ: în raportul lui „Voicu” va fi inclus ca personaj și... Erich Kriemer („Buche”). În fond, controversa dintre Horst Samson și Erich Kriemer sunt consemnate în raportul lui „Voicu”.

Involuntar, așadar, informatorul Securității dă o notă (și) despre informatorul Stasi... După cum, tot involuntar, gândul ne duce la celebrul *Las meninas* al lui Velázquez. Povestea în detaliu o găsiți în articolul „Dublă supraveghere. Scriitori germani din România în documente ale Stasi și ale Securității”, de Georg Herbstritt și William Totok¹. Semnificativ este și faptul că William Totok, actor principal în evenimentele relatate, nu putea să aibă atunci, în AD 1982, decât o viziune fragmentară a ceea ce se întâmpla cu adevărat. El nu avea cum să știe, de pildă, că prietenul Schleich este cel care îi fotografiase manuscrisul (când se oferise să i-l transporte de la Tomnatic, unde Totok fusese profesor, la Timișoara) și predase fotografiile Securității (și, plecând de la

¹ Caietele CNSAS, Anul II, nr. 1(3)/2009, pp. 179-196.

acest fapt, se făcuse percheziția), după cum nu avea cum să știe nici de dubla supraveghere la care era supus grupul scriitorilor germani din România. Mai mult decât informatorul Securității, informatorul Stasi se arată nedumerit de „spațiile de libertate ideologică și spirituală ce nu puteau fi puse de acord cu linia politică oficială din RDG” (Herbstritt, Totok, art. cit., p. 183), de perspectiva unei Români în care situația părea să scape de sub control. Despre toate acestea și despre altele, autorii articolului aveau să afle (și astfel să își desăvârșească percepțiile asupra propriei lor experiențe) doar în momentul în care intrau în arhivele CNSAS.

Aș folosi aceste întâmplări ca pe o „sinecdocă” a unui fenomen mult mai larg, pentru a lansa o provocare (și o invitație): oportunitatea realizării unei istorii a literaturii române postbelice, având ca platformă documentară arhivele fostei Securități. Altfel spus, dezvoltarea altui gen de „umbră” a scriitorului și a operei sale decât cea despre care vorbește un Gaëtan Picon, specifică literaturii române (ca și celorlalte literaturi din Estul Europei) de după al Doilea Război Mondial. Un astfel de „versant” al fenomenului literar amintit poate fi analizat prin explorarea principalelor fonduri documentare aflate în arhivele CNSAS. Pentru început, să le descriem succint:

- *Fondul Documentar*: cuprinde documente de interes istoric (problema partidelor istorice, mișcarea de rezistență, lagăre și colonii de muncă, mijloace și metode de lucru ale Securității, problema presei, culte – secte etc.). Aici se detașează așa-zisele *Dosare de problemă* sau *Dosare de obiectiv*, care conțin documente în care se înregistrează întreaga activitate informativ-operativă desfășurată de organele de Securitate în cadrul unui obiectiv (instituții, întreprinderi, unități de învățământ, partide, asociații etc.) sau vizând o anumită problemă de interes pentru Securitate. Categoriile de documente: date care caracterizează obiectivul, fișe cu date despre persoanele aflate în atenția Securității, date cu privire la informatorii care lucrau în obiectiv sau problemă, materiale informative, rapoarte de analiză, planuri de măsuri etc.

Pentru un demers de tipul celui pe care l-am enunțat, poate cel mai important este Dosarul „Artă-Cultură”, D.117 (10 volume), D.118 (27 de volume), D.120 (12 volume). De subliniat că D.118 conține documente despre Uniunea Scriitorilor din România din perioada 1980-1988.

- *Fondul Informativ*: conține dosarele privind acțiunile informative de verificare sau de supraveghere informativă a persoanelor aflate în atenția Securității. *Dosarele de Urmărire Informativă* (individuale sau de grup) conțin: investigații, verificări la cartotecă, note de filaj, tehnică operativă, interceptarea corespondenței, note informative, rapoarte de analiză, planuri de măsuri etc.
- *Fondul de Rețea*: cuprinde dosarele personale ale informatorilor, colaboratorilor, rezidenților, persoanelor de sprijin, precum și ale candidaților pentru recrutare. *Dosarele de Rețea* conțin: angajamentul scris al persoanei recrutate, note sau rapoarte de investigație, notele de analiză ale ofițerului de legătură privind activitatea informatorului, notele altor informatori despre titularul dosarului etc. și, în special, *mapa-anexă* care conține notele informative furnizate de informator.
- *Fondul Penal*: conține dosarele proceselor politice instrumentate de tribunalele militare: mandate de arestare, ordonanțe de reținere, ordine de percheziție, documente/texte confiscate, procese-verbale de interogatoriu, sentințe, mape de penitenciar, recursuri în anulare etc.
- *Fondul SIE*: dosare de urmărire informativă, dosare de rețea, dosare de problemă pe comunități ale românilor din străinătate etc., alcătuite de organele de informații externe ale MI.
- *Fondul Corespondență operativă*: centralizează corespondența dintre unitățile MI, dintre Securitate și PCR etc.
- *Fondul „Manuscrise”*: documente, însemnări, cărți, jurnale, corespondență, confiscate de Securitate (în arhivele CNSAS se păstrează 105 manuscrise).
- *Fondul „Bibliotecă”*: conține volume, lucrări și publicații (unele publicate în exil) utilizate de Securitate pentru documentare în vederea perfecționării.
- *Fondul M.A.N.P.*: dosare pe linia contrainformațiilor militare.
- *Fondul de Interviu*.
- *Centrul de Istorie orală*².

² În descrierea acestor fonduri s-a folosit un Material de uz intern privind fondurile arhivistice puse la dispoziție cercetătorilor CNSAS elaborat de *Serviciul de Programe Educaționale/Direcția de Cercetare. Expoziții. Publicații* din cadrul CNSAS.

Revelațiile produse de investigarea acestor fonduri sunt multiple și... imense. Se pot analiza astfel relațiile dintre scriitori și putere în diferitele subsecvențe ale istoriei postbelice, criteriile de „selecție” operate de Securitate în declanșarea proceselor politice intentate scriitorilor, modul în care aceasta intervenea direct uneori pe lângă redacțiile editurilor sau revistelor pentru cenzurarea sau interzicerea textelor indezirabile, tensiunile dintre diferitele grupuri din interiorul breslei scriitorilor (cum ar fi cele dintre „sincroniști” și „protocroniști”), monitorizarea raporturilor scriitorilor români cu „emigrația reacționară din Occident” și, în special, cu postul de radio *Europa liberă*, nu în ultimul rând analizele operate de Securitate pe diferite opere literare sau filozofice (așa-zisele „hermeneutici” ale Securității, pe care am mai avut prilejul să le analizez într-un studiu) etc., etc.

Este suficient să deschidem *Cartea Albă a Securității. Istorie literară și artistică (1969-1989)*, Editura Presa Românească, București, 1996, un volum – nu lipsit de o anumită amalgamare tendențios-subiectivă a documentelor selectate – care explorează *Fondul Documentar* al SRI (anterior constituirii CNSAS), pentru a asista la spectacolul („carnavalul”?) vieții literare din România postbelică, fie că e vorba de destine individuale sau – mai ales – de „fotografii de grup”, de diagnostice de climat, puse, firește, de un medic bolnav (poliția politică). Firește că aceste documente trebuie citite cu niște lentile speciale, refuzându-li-se din start prezumția de obiectivitate, pentru a decupa ulterior – doar prin colaționarea cu alte categorii de documente – eventualele „interstii” de adevăr. Înainte de a spune ceva despre fenomenul urmărit, oglindit, ele spun ceva despre Instituția opresivă. Însă fenomenul urmărit este, din nefericire, determinat, fie și prin ricoșeu, de Instituția opresivă, „subterana” influențează, prin fire invizibile și perverse, suprafața vizibilă. Interesant de

văzut cum tensiunile dintre grupurile de scriitori (estetizanți/partinici, sincroniști/protocroniști, non-conformiști/afiliați Puterii etc.) se intensifică, intră în ebulție în preajma sau în timpul diverselor conferințe naționale ale Uniunii Scriitorilor. Din lipsă de timp, voi cita doar o (astfel de) adresă către generalul-maior Aron Bordea din 26 iunie 1981:

Departamentul Securității Statului
UM 0544

Strict secret
26 iunie 1981

Către UM 0610 București
Tovarășului general maior Bordea Aron

Deținem date că, în rândul scriitorilor din București, care au obținut dreptul de a participa ca delegați la apropiata Conferință Națională, există o imensă preocupare privind desfășurarea lucrărilor acesteia și rezultatele concrete ce se vor obține. Astfel, unii scriitori, între care Mihai Ungheanu și Dan Frunțelată, se manifestă extrem de descurajați și deprimați, deoarece, în lupta pentru organizarea și orientarea Conferinței Naționale a Scriitorilor, *Grupul de la Paris*, *Europa liberă* și *trepădușii lor de la Uniunea Scriitorilor din țară* și-au impus punctul de vedere, reușind, prin manevre și influențe deschise ori subtile, să determine aprobarea măsurilor celor mai convenabile lor. Cei doi, ca și alți scriitori, critici literari și de artă din țară (Eugen Barbu, Paul Anghel, Ion Lăncrănjan ș.a.), sunt de părere că apropiata Conferință Națională va statua scindarea definitivă și deschisă a scriitorilor în tabere adverse și că, în acest climat, disidența politico-culturală împotriva viitoarei conduceri a Uniunii Scriitorilor poate lua amploare și manifestări imprevizibile, dar oricum cu efecte negative, adică așa cum au scontat cercurile dușmănoase din străinătate.

Una din măsurile aspru criticate pe planul apropiatei Conferințe Naționale a Scriitorilor constă în preconizarea unei conferințe la care participarea este delegată și nu a unei adunări generale, care ar fi dat posibilitatea ca fiecare scriitor să poată participa la alegerea organelor de conducere și la elaborarea deciziilor privind viața și opera literară în România. Imprimându-se însă soluția conferinței, sugerată atât de diplomatic de către George Macovescu ca fiind o hotărâre democratică a biroului Uniunii Scriitorilor și adoptată de organele

de decizie *fără discernământ*, și aplicându-se cele mai subtile metode și mijloace de manevră electorale, total nedemocratice în fondul lor, s-a ajuns la situația gravă și fără precedent ca mari scriitori, critici și reviste, care s-au postat mereu pe linia politicii culturale a partidului și au fost ținta constantă a criticilor făcute de *Grupul de la Paris* și de postul de radio *Europa liberă*, să nu fie delegați la conferință. Se au în vedere Eugen Barbu, Paul Anghel, Dan Frunțelată, Mihai Ungheanu, Pompiliu Marcea și mulți alții.

Șeful unității

Indescifrabil³.

Să spunem că anumiți pași spre configurarea unei astfel de istorii „subterane” s-au făcut deja și m-aș referi la trei componente ale unei astfel de configurări.

În primul rând, diseminarea cercetărilor în arhivele CNSAS prin publicarea unor volume de documente, însoțite de un aparat critic substanțial: *Arhivele Securității*, Editura Nemira, 2005; *Intelectuali români în arhivele comunismului*, Editura Nemira, 2006; Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente. 1948-1989*, Editura Polirom, 2002; Stelian Tănase, *Cioran și Securitatea*, Editura Polirom, 2010; Stelian Tănase, *Avangarda românească în arhivele Siguranței*, Editura Polirom, 2008; N. Steinhardt în *dosarele Securității* (Documente selectate de Clara Cosmineanu și Silviu B. Moldovan), Editura Nemira, 2005; *Prigoana. Documente ale procesului Constantin Noica, Constantin Pillat...*, Editura Vremea, 1996; *Nae Ionescu și discipolii săi în arhiva Securității*, vol. I-IV (vol. I: Nae Ionescu, vol. II: Mircea Eliade, vol. III: Octav Onicescu, vol. IV: Constantin Noica) (prezentarea, selecția și îngrijirea textelor de Dora Mezdrea), Editura Mica Valahie, 2008 și Editura Muzeul Literaturii Române, 2009, 2010; *Constantin Noica în arhiva Securității* (selecția, prezentarea și îngrijirea documentelor de Dora Mezdrea), Editura Humanitas, 2009; Mihai Pelin, „Artur”: *dosarul Ion Caraion*, Editura Publiferom, 2008; *Cazul „Artur” și exilul românesc. Ion Caraion în documente din arhiva CNSAS* (Ediție îngrijită de Delia Roxana Cornea și Dumitru Dobre), Editura Prohistoria, 2006 etc.

Semnificative sunt și volumele de documente comentate sau îngrijite de chiar titularul dosarelor: Paul Goma, *Culoarea curcubeului 77. Cod „Bărbosul”*, Editura Polirom, 2005; Dorin Tudoran, *Eu, fiul lor. Dosar de Securitate* (ediție îngrijită și prefață de Radu Ioanid), Editura Polirom, 2010; Stelian Tănase, *Așa se vorbește în șoaptă. Dosar & jurnal din anii târzii ai dictaturii*, Editura Compania, 2002 etc. Sunt volume care explorează cele mai importante dintre fondurile documentare amintite: informativ, penal, de rețea, SIE și, nu în ultimul rând, fondurile Siguranței interbelice (preluate de către Securitate).

Am fost peste măsură de uimit să constat cum în documentele Siguranței se găsesc multe dintre *patternurile* preluate ulterior de Securitate: note informative, rapoarte de analiză, note de filaj, interceptări de scrisori și de convorbiri telefonice, note de analiză a unor texte ale autorilor urmăriți (Nae Ionescu, Mircea Eliade, scriitorii de avangardă) etc. Cel puțin volumul *Avangarda românească în arhivele Siguranței*, îngrijit și prefațat de Stelian Tănase, ne oferă adevărate revelații nu numai asupra modului în care era percepută în perioada interbelică insurgența avangardistă, ci și – mai ales – asupra afilierilor ideologice ale avangardiștilor români la stânga comunistă, asupra relațiilor nu numai estetice, ci și ideologice cu suprealismul francez, asupra raporturilor cu Kominternul ș.a. Este extraordinar de interesant de constatat cum disensiunile, adeziunile, separările, replierile din interiorul avangardei românești au reprodus ca într-o imagine-oglină *patternul* francez.

În al doilea rând, trebuie remarcate volumele *despre* dosarele de Securitate ale unor autori, care depășesc, așadar, faza antologării documentare și înserează documentele în texte analitice, într-un scenariu narativ supus comentariului și într-un mozaic de texte și din afara dosarelor: Stelian Tănase, *Anatomia mistificării*, Editura Humanitas, 1997/2003/2009; Clara Mareș, *Zidul de sticlă. Ion D. Sîrbu în arhivele Securității*, Editura Curtea Veche, 2011; Marius Oprea, *Adevărata călătorie a lui Zabei. V. Voiculescu și taina rugului aprins*, Editura Humanitas, 2008; Gabriel Andreescu, *Cărturari, opozianți și documente. Manipularea Arhivei Securității*, Editura Polirom, 2013; Ioana Diaconescu, *Scriitori în arhivele CNSAS*, Fundația Academia Civică, 2012; Ioana Diaconescu, „Rugul Aprins”. *Studii și documente despre exterminare și supraviețuire*, Fundația Academia Civică, 2018; Iulia Vladimirov, *Monica Lovinescu în documentele Securității (1949-1959)*, Editura Humanitas, 2012 etc. O mențiune specială se cuvine acordată aici cărții lui Gabriel Andreescu,

³ A.S.R.I., Fond „D”, dosar nr. 10966, vol. 3, f. 74, apud *Cartea Albă a Securității. Istorii literare și artistice (1969-1989)*, Editura Presa Românească, București, 1996, p. 212.

Cărturari, opozianți și documente. Manipularea Arhivei Securității (ed. cit.), care analizează și avertizează asupra unor lecturi eronate sau intenționat distorsionate ale dosarelor Securității (sunt examinate *cazurile* dosarelor unor Adrian Marino, Constantin Noica, Nicolae Balotă, Alexandru Paleologu, Mihnea Berindei, Mihai Botez, Nicolae Breban ș.a.) și asupra modului în care acestea au fost instrumentate în „bătăliile” dintre grupurile sau paradigmele culturale actuale.

În al treilea rând, monografiile consacrate unor autori postbelici sau chiar unor fenomene literare postbelice, multe dintre acestea – la origine – teze de doctorat. Nu cred că exagerez vorbind de un anumit *trend* în elaborarea monografiilor din ultima vreme, constând în anexarea corpusurilor documentare identificate în arhivele CNSAS și a analizelor unor asemenea corpusuri la corpusul propriu-zis, „clasic”, al studiului monografic. Aceasta duce, cred, chiar la o *reconfigurare* a conceptului de monografie (nu am cunoștință, deocamdată, dacă fenomenul este specific și cercetării academice din celelalte țări foste comuniste). Unele monografii consacră capitole speciale dosarelor de Securitate (fie că e vorba de dosare de urmărire, de rețea sau de proces politic), juxtapuse oarecum celorlalte secvențe ale textului, altele, dincolo de astfel de capitole, utilizează documentele cu pricina ca platformă, ca „subterană” pe parcursul întregii lucrări. Din nou câteva exemple: Carmen Brăgaru, *Dinu Pillat. Un destin împlinit*, Editura DU STYLE, 2000; Tudorel Urian, *Viețile lui Alexandru Paleologu*, Editura Vremea, 2010; George Neagoe, *Asul de pică: Ștefan Augustin Doinaș*, Editura Cartea Românească, 2013; Constanța-Valentina Mihăilă, *Henriette Yvonne Stabl. Între mistică și mondenitate*, Editura Muzeul Literaturii Române, 2014; Luminița Corneanu, *Leonid Dimov. Un oniric în Turnul Babel*, Editura Cartea Românească, 2014; Daniel Puia-Dumitrescu, *O istorie a Căminului de Luni*, Editura Cartea Românească, 2015; Iuliana Miu, *Mircea Nedelciu. Biografie și somatografie* (Teză de doctorat, Școala doctorală a Facultății de Litere a Universității din București, 2019, nepublicată încă); Alexandra Florina Mănescu, *Aproape totul despre Virgil Ierunca*, Editura Cartea Românească, 2021, etc. etc. și, ultimul pe listă, George Ardeleanu, *N. Steinhardt și paradoxurile libertății*, Editura Humanitas, 2009. Și procesul continuă...

De pildă, autoarea monografiei consacrate lui Dinu Pillat a explorat documentele procesului „Noica-Pillat” (Dosar nr. 118988/P 336) din arhivele SRI (înainte de înființarea CNSAS), în condiții aproape eroice: neavând posibilitatea fotocopierii documentelor, le-a citit înregistrându-se pe un reportofon. A putut astfel reconstitui cauzele (invocate de Securitate) care au dus la celebrul proces al intelectualilor din 1960, datele legate de principalele capete de acuzare, cazul romanului *Așteptând ceasul de apoi*, procesele-verbale de interogatoriu, pronunțarea sentinței, dosarul de penitenciar etc. George Neagoe, în schimb, utilizează dosarele din cele trei fonduri (I 2627, I 2628, I 2629, P 423, R 874) aproape în fiecare secvență a lucrării, clarificând, cu ajutorul dosarelor (atât ale Siguranței, cât și ale Securității), momente esențiale, unele necunoscute până acum, ale biografiei și bibliografiei lui Ștefan Augustin Doinaș (reviste la care scriitorul a colaborat în anii '40, pseudonime în perioada de interdicție, texte confiscate etc.). Mișcându-se în labirintul dosarelor, a reușit să reconstituie și mișcările „personajului” în hățișul de identități: Ștefan Augustin Doinaș, Ștefan Popa, Ion Motoarcă, „Andrei Golfîn”, „Gogu Ivan”... și ale operei, influențate, *volens nolens*, de o asemenea multiplicitate (contradictorie, tensionată) identitară. Cartea sa, nu scutită, poate, de unele excese interpretative, a provocat semnificative reacții polemice.

Să nu uităm, apoi, că astfel de corpusuri documentare își fac locul până și într-o istorie literară „generalistă” precum *Istoria critică a literaturii române* a lui Nicolae Manolescu (Editura Paralela 45, 2008). De exemplu, în capitolul consacrat lui N. Steinhardt (pp. 1426-1429), consecvent sistemului său de critică de gradul al doilea, N. Manolescu analizează un comentariu despre *Jurnalul fericirii*, făcut de Securitate (cel mai pertinent dintre cele trei existente în DUI 207) cu prilejul celei de-a doua confiscări (1984) a manuscrisului, și-i atribuie chiar o anumită... expertiză hermeneutică (comparabilă cu cea a procurorului care a făcut rechizitoriul în procesul intentat lui Baudelaire pentru *Les Fleurs du Mal*, rechizitoriu „care s-a dovedit incomparabil mai exact sub raport critic decât Sainte-Beuve!”).

Voi încheia atrăgând (doar) atenția tocmai asupra acestei spectaculoase și contorsionate componente ale relației dintre poliția politică și literatură/cultură. Ofițerii și colaboratorii Securității nu se îndeletniceau doar cu interdicția, cenzurarea ori confiscarea textelor, ei deveneau în unele cazuri și... „hermeneuți” mai mult sau mai puțin competenți, mai mult sau mai puțin insidioși..., ca în câmpul literar propriu-zis. Nu voi insista aici, pentru că am publicat deja un studiu în acest sens („Hermeneuți” Securității [o fabulă tragicomică]) în *Anuarul IICCR*, volumul IV/2009, Editura Polirom, 2009, pp. 107-121. Voi aminti doar că Securitatea opera și ea uneori cu lectura „printre rânduri”, dar nu pentru *descoperirea*

sensurilor, ci pentru *inventarea* sensurilor, iar în cazul hermeneuților recrutați din spațiul criticii literare se producea un transfer de competențe și de... stil: de la notele informative la cărți și viceversa.

La ce ar mai putea folosi astăzi, când epoca dublului limbaj (în viață și în literatură) și a dublei lecturi a sucombat, asemenea „exerciții” de interpretare, dincolo de cercetarea pur științifică a unui fenomen? Să-i dăm cuvântul unui critic al noii generații: „Cu siguranță, pe măsură ce se îndepărtează mai mult de 1989, cititorii recuperează în tot mai mică măsură infiltrațiile contextuale din poezie. Câteodată se întâmplă ca pârâșii din dosarele Securității să se transforme în asistenți indispensabili. De pildă, competența informatorului «Gabriel Seranin» facilitează detectarea minelor antisistem din *Seminția lui Laocon*. Totuși, orice acuzație sau interpretare care îi aparține trebuie gestionată cu prudență”⁴. Desigur, comentariul detaliat (însidios pe alocuri, totuși) al lui „Gabriel Seranin” trădează un anumit profesionalism, nu și comentariul la poemul „Mistrețul cu colți de argint” executat de „Popovici Octavian”, în cazul căruia avertismentele de prudență sunt... futele: „Prințul era legionarul care vede în mistreț un ideal și după care cheamă vitejii să meargă prin păduri nepătrunse, închisoare, prigoană. Mai departe se vede în poezie cum servitorii prințului nu doresc să-l urmeze, părăndu-li-se greu și necrezând în acest mistreț, dar prințul îi cheamă. Servitorii sunt oamenii de rând, comozi și fără ideal și credință, de aceea la sfârșit când prințul este doborât de ideal (de mistreț) servitorii râd de el”⁵.

Toate cele expuse aici și încă altele constituie, așadar, acea *altă* „umbră” a scriitorului decât cea teoretizată de un Gaëtan Picon...

Bibliografie:

Cartea Albă a Securității. Istorii literare și artistice (1969-1989), Editura Presa Românească, București, 1996;

Herbstritt, Georg și Totok, William, „Dublă supraveghere. Scriitori germani din România în documente Stasi și ale Securității”, în *Caietele CNSAS*, Anul II, nr. 1(3)/2009, pp. 179-196;

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008;

Material de uz intern privind fondurile arhivistice puse la dispoziția cercetătorilor CNSAS elaborat de Serviciul de Programe Educaționale/ Direcția de Cercetare. Expoziții. Publicații din cadrul CNSAS;

Neagoe, George, *Asul de pică: Ștefan Augustin Doinaș*, Editura Cartea Românească, București, 2013.

Notă: Varianta inițială a studiului de față a fost publicată, în engleză, în *Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires et culturelles/ Romanian Journal of Literary and Cultural Studies*, Institutul Cultural Român, 2013, pp. 226-233. Ea a avut la bază textul comunicării susținute la Conferința Asociației de Literatură Generală și Comparată din România, ediția 2013 (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, 16-17 iulie, 2013). Varianta actualizată, în limba română, se publică pentru prima dată în acest număr al revistei.

⁴ George Neagoe, *Asul de pică: Ștefan Augustin Doinaș*, Editura Cartea Românească, București, 2013, p. 222.

⁵ Apud *Ibidem*, p. 246.

Divagații culturale (unele inconfortabile)

Dr. Florian ROATIȘ

1. Alexandru George (prozator, eseist, traducător, istoric și critic literar), cunoscut pentru erudiția sa și spiritul polemic exersat în confruntările cu Liviu Rusu, Gheorghe Grigurcu, Mircea Zăciu etc., el însuși inclement cu erorile, ne-a lăsat două afirmații fanteziste despre N. Steinhardt, ambele într-un articol publicat în *România literară* (nr. 39/1992) și reluat apoi în volum (*Capricii și treceri cu gândul prin spații*, Editura Albatros, București, 1994, pp. 156-166). În portretul pe care îl face monahului-eseist, Al. George reține și „eleganța vestimentară, obținută prin mijloace de calitate și fără nicio extravaganta”, datorată faptului că Steinhardt avea „niște veri... fabricanți de textile în Belgia, pe care el îi vizita periodic, într-o vreme în care asemenea călătorii erau o excepție pentru cetățeanul român obișnuit...” (Vezi „Alături, pe același raft”, în *Capricii și treceri cu gândul prin spații*, p. 158). O afirmație nu doar falsă, ci și defăimătoare, știind azi cine putea merge „periodic în străinătate”. Steinhardt avea un singur văr în Belgia, Aristide, mai tânăr, fiul lui Wilhelm Steinhardt, fratele tatălui său, Oscar. Acesta era inginer și nu era proprietar de fabrică, deci „sursa belgiană” a eleganței lui Steinhardt este pură imaginație! Apoi, Steinhardt nu a ieșit din țară decât de două ori după 1944, și anume între 1 aprilie și 1 septembrie 1978 și între 28 septembrie 1979 și 1 martie 1980. În ambele ieșiri a trecut și prin Belgia pe la vărul său Aristide, dar a stat și la Mănăstirea benedictină din Chevetogne, însă la Paris a petrecut cel mai lung timp. Aici s-a întâlnit cu Eliade, Cioran, Eugen Ionescu, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca etc. La prima ieșire, a fost găzduit la Paris de Sanda și Vlad Stolojan, iar la a doua a stat în apartamentul soților Eliade, plecați la Chicago. Steinhardt a primit cu greu viza în ambele situații, iar în anii 1983-1984 ar fi vrut să viziteze Israelul, dar nu a primit viza. Deci, nici vorbă de vizite periodice în străinătate, cum credea Al. George.

O altă afirmație falsă și stranie în același timp – probabil rod al imaginației sale de romancier – este cea privind originea pseudonimului Antisthius, cu care a semnat Steinhardt prima lui carte, publicată în noiembrie 1934 cu titlul *În genul... tinerilor*. Deși chiar Steinhardt a mărturisit că se referă la un personaj preluat din *Caracterele* moralistului francez din secolul al XVII-lea Jean de La Bruyère, Al. George îl scrie greșit Antisthius (vezi *op. cit.*, p. 159) pentru a se potrivi cu numele pretorului plebei Antistius Sofianus, despre care Tacit scrie că ar fi compus niște versuri injurioase la adresa lui Nero, citite la un banchet, și scăpat de pedeapsa cu moartea, dorită de împărat, doar prin votul consulilor (vezi Cornelius Tacitus, *Anale*, traducere din latină, introducere și note de Gheorghe Guțu, Editura Humanitas, București, 1995, pp. 395-396).

2. În urmă cu trei ani, a apărut la Editura Eikon din București cartea regretatului Petru Ursache (1931-2013), îngrijită de soția sa Magda Ursache. O carte interesantă, bogată în informații prezentate într-un stil elevat, ca tot ce a scris cunoscutul etnolog și estetician, autor al unor cărți precum *Etnoestetica* (1998), *Mic tratat de estetică etnologică* (1999), *Etnosofia* (2006) etc. Cartea are un titlu incitant, *Pulberea de aur*, care se constituie într-un răspuns polemic adresat, după opt decenii, lui Zaharia Stancu, care acuzase în anul 1936 tânăra generație de lipsă de operă, de sterilitate, catalogând-o drept „generație în pulbere”. Că Petru Ursache o numește acum „pulbere de aur” este firesc, căci are în vedere opera integrală a reprezentanților de frunte ai acestei generații cu care ne mândrim, precum și prestigiul dobândit în timp, dar la momentul intervenției ironice a lui Zaharia Stancu cei apărați de autorul nostru abia își începuseră cariera scriitoricească. Mircea Eliade publicase doar romane și eseuri, teza de doctorat îi va apărea în acel an în Franța, Cioran publicase *Pe culmile disperării* (1934), iar pe parcursul aceluiași an (1936) îi vor apărea *Cartea amăgirilor* și *Schimbarea la față a României*, Eugen Ionescu era și el autorul unei singure cărți, ce-i drept celebre, *Nu* (1934), C. Noica la fel, publicase doar eseul *Mathesis sau bucuriile simple* (1934), iar Alexandru Elian, bizantinologul de mai târziu, nu publicase nicio carte. Realizările generației, câte vor fi fost în acel moment, se aflau în altă parte (romane, matematici etc.). Avem astăzi ten-dința să-i privim pe fruntași generației '27 ca apăruți din spuma mării, precum Afrodita, fără să ne gândim la formarea și evoluția lor spirituală, care s-a făcut treptat, în timp. Dar aceasta e o altă poveste... Ceea ce vrem să ară-

tăm acum este faptul că volumul lui Petru Ursache, care se citește cu plăcere și, pentru mulți cititori, cu mare profit (nu plusvaloare!) informativ, pune în circulație câteva erori și exagerări care, dată fiind anvergura autorului, vor fi preluate și asumate tacit, fără preocupare pentru sursele și veridicitatea lor. Ne vom opri în continuare la capitolul II, intitulat „Pulberea de aur”, din cartea cu același titlu. Opiniile lui Petru Ursache despre generația inadecvat numită „Criterion” sunt, pe drept cuvânt, pozitive, chiar elogioase, dar argumenta-re-a lor este deficitară, probând o informare superficială.

Petru Ursache vorbește de o „generație de aur” și „eroică”! De aur, da, privită astăzi prin prisma realizărilor, mai ales postbelice, dar de ce eroică? În ce constă eroismul lui Eliade, Cioran, Ionescu, Noica, pentru a ne limita la cei mai cunoscuți? Și cum se împacă această denumire cu afirmația că cei numiți mai sus „au viețuit în sărăcie, din milă, din ajutoare, din premii ori din cărți și au murit în cumplită mizerie” (p. 140)? Că n-au urmărit „nici carieră politică, nici interese materiale” este perfect adevărat, dar au trăit, oare, Cioran, Eliade și ceilalți chiar în sărăcie? Eliade a murit departe de țară, ca și ceilalți exilați, dar nu „sărac și orb” (p. 133). Ce impresie va face această opinie cititorilor tineri?

Tot despre Mircea Eliade ne rețin atenția alte două exagerări. Pentru Petru Ursache, Eliade era, la vremea *Itinerariului spiritual*, în 1927, „tânărul indianist” (va pleca în India abia peste un an, n.n.) care „își afirma poziții anticomuniste, ca și legionarii. Dar cine n-o făcea – scrie Petru Ursache – la vremea respectivă, cuprins de îngrijorare?” Chiar era o sperietură partidul comunist abia apărut, numărând câteva sute de membri? Mai afirmă o năzdrăvănie autorul la aceeași pagină, pentru a-l disculpa pe viitorul istoric al religiilor de intenții politicianiste – deși nu era cazul – atribuindu-i un „umanism naiv”, care l-a făcut să se atașeze spontan, la Calcutta, de un „grup de manifestanți autohtoni”, fapt pentru care „englezii i-au purtat pică decenii în șir”! Pe lângă aceste născociri care cunoscătorilor le provoacă uimirea, am remarcat câteva erori de informare în textul intitulat „Rădăcini și Modele” (pp. 154-159).

Astfel, revista de studii religioase înființată de Eliade în 1939 se intitulează *Zalmoxis*, iar nu *Zamolxis* (pp. 154 și 157), iar manifestul generației publicat de Eliade în câteva numere din *Cuvântul* în toamna anului 1927, *Itinerariu spiritual* și nu *Itinerar sentimental*¹, cum apare de trei ori la paginile 154 și 155. În acest *Itinerar*, afirmă Petru Ursache, „Eliade se afla în dialog direct cu alți colegi de generație, mai precis cu Petre Pandrea și cu Sandu Tudor, care lansaseră și ei, prin *Gândirea*, cum se știe, „Manifestul Crinului Alb”, dovedind afinități electivă, de luptă și ideal”. Două erori aici: puțin cunoscutul azi „Manifest al Crinului Alb” a apărut în *Gândirea* lui Nichifor Crainic în anul următor, 1928, deci este ulterior *Itinerariului*, iar semnatarii lui au fost Sorin Pavel, Petru Marcu-Balș (viitorul Petre Pandrea) și Ion Nestor, nicidecum Sandu Tudor! Este un fapt cunoscut admirația nerestrictivă a lui Eliade pentru Nae Ionescu, al cărui asistent a fost o perioadă, dar nu l-a urmat pe profesor în lagărul de la Miercurea-Ciuc, de bunăvoie, „din solidaritate” cum scrie Petru Ursache, ci întrucât a refuzat să semneze o declarație de desolidarizare de Mișcarea Legionară și, ca urmare, a stat în lagăr câteva luni (iulie-noiembrie 1938). A afirma, însă, că „din solidaritate cu profesorul său ca profesor (...) au făcut-o și Mihai Șora împreună cu Mariana Șora” (p. 155) este o pură invenție. Mihai Șora și Mariana Klein abia în acea vară (1938) au absolvit Facultatea de Litere și Filosofie, au aplicat pentru obținerea unei burse de studii în Franța, s-au căsătorit, iar în ianuarie 1939 au plecat la Paris. Și atunci, unde este „tinerețea lor legionară” și solidarizarea cu profesorul lor Nae Ionescu de care scrie Petru Ursache?

Apoi, viitorii soți Șora, Vintilă Horia și N. Steinhardt n-au făcut parte din generația „Criterion”, cum inadecvat se exprimă Petru Ursache. În toamna anului 1934, când Mihai Șora și Mariana Klein au devenit studenți la București, Asociația de Arte, Litere și Filosofie „Criterion” își încetase activitatea, care durase efectiv doar un an și jumătate. Din necunoașterea momentului respectiv, Petru Ursache exagerează, afirmând că „membrii grupării «Criterion» au provocat serioase frisoane și chiar seisme în cugetarea vremii, la toate nivelele de gândire” cu seriile lor de conferințe de la sala Dalles (p. 128). Într-adevăr, dacă la simpozioanele de la Fundația Carol I (și nu de la Sala Dalles), cu deosebire cele despre Lenin, Chaplin și Gide din toamna anului 1932 s-au produs violențe (incidente, scrie Eliade), la ceilalți

¹ În *Memorii*, vol. I, Eliade amintește de manifestațiile nonviolente care au avut loc la Calcutta în lunile mai-iunie 1930, care l-au impresionat, ba chiar ar fi vrut să scrie o carte despre revoluția civilă. Dar tot el spune că gazda sa, profesorul Dasgupta, l-a ținut în casă în perioada respectivă, cerându-i să nu se implice, căci el „n-a venit în India ca să ajute eliberarea politică a poporului indian, ci ca să învețe sanscrita și filosofia indiană”. Vezi Mircea Eliade, *Memorii (1907-1960)*. Ediție și cuvânt-înainte de Mircea Handoca, Editura Humanitas, București, 1991, p. 197.

² Întâmplător, titlul unui volum de poezii, „albumuri” și traduceri de Perpessicius, din 1932.

„idoli” (Bergson, Paul Valery, Gandhi etc.) simpozioanele au fost cu mai mică afinență, deci mai liniștite³. Fără probleme s-au desfășurat conferințele din ciclul „Cultura română actuală” în aceeași toamnă, ca și ciclurile „Marile momente ale muzicii” și „Tendințe 1933”, ambele din toamna anului 1933, cu care Asociația de Arte, Litere și Filosofie și-a încheiat, practic, activitatea. Ce „seisme în cugetarea vremii” puteau declanșa tinerii care, cu excepția lui Eliade, nu debutaseră sau erau în prag de debutare?

O imagine deformată despre Eliade ne prezintă Petru Ursache pe aceeași pagină. Cu ce putea „incomoda” tânărul abia întors din India, publicând proze românești chiar „răscolitoare” și „eseuri pe teme cu totul inedite”? Și ce „studii indianistice”, inaccesibile românilor, a publicat tânărul care abia în anul 1933 își va susține teza de doctorat? Idei care îi epatează doar pe cei neinformați în domeniu!

În sfârșit, să mai amintim două confuzii. Revista *Vlăstarul*, a Liceului „Spiru Haret”, unde au publicat Eliade, Noica, Steinhardt, Alexandru Ciorănescu etc., a apărut sub îndrumarea lui Vasile V. Haneș și nu a lui Petre V. Haneș, fratele său, cum se afirmă la pagina 156, iar articolul lui Blaga la care se face referire la pagina 157 se intitulează „Revolta fondului nostru nelatin”, iar nu „autohton”.

3. Și tot despre revista *Vlăstarul*...

Este un fapt de experiență că folosirea memorialisticii ca principală sursă de informare trebuie făcută cu prudență, întrucât aceasta este, de multe ori, nu numai subiectivă, ci și distorsionată odată cu trecerea timpului. Pentru a verifica autenticitatea datelor trebuie să le coroborăm cu documente din epocă, în primul rând cu presa cotidiană și cu cea culturală. În schimb, jurnalele, cuprinzând notații zilnice sau consemnări la intervale nu prea mari de timp, adevărate confidențe făcute posterității, sunt mai veridice.

Iată câteva exemple cu festa produsă de memorie prin trecerea timpului. Într-un articol intitulat „Note despre o revistă faimoasă: *Vlăstarul*”, Ștefan Ion Ghilimescu amintește de o întâlnire cu Alexandru Ciorănescu, din 1992, ocazie cu care acesta din urmă i-a vorbit admirativ de revista Liceului „Spiru Haret”, la care colaborase el și binecunoscuții azi Mircea Eliade, N. Steinhardt, Barbu Brezianu, Arșavir Acterian etc.⁴. Afirmția sa, după aproape șapte decenii, că nu profesorul Vasile V. Haneș a avut inițiativa apariției revistei liceului⁵, preluată și de Ștefan Ion Ghilimescu, este greșită. Spre lămurire, trimitem la două surse care susțin varianta cea mai credibilă. Astfel, în bilanțul făcut revistei în discuție, după nouă ani de apariție, de către directorul ei, George Marinescu, acesta afirmă *expressis verbis* că, în primul număr din 25 decembrie 1923, directorul și „inițiatorul ei, V.V. Haneș, scrie un cuvânt de introducere plin de îndemn și speranță pentru elevii liceului...”⁶. Iar ca întărire a ideii pe care o susținem redăm și finalul articolului evocativ: „*Vlăstarul*” își aduce aminte cu recunoștință de inimosul său întemeietor, care, în rodnică sa activitate de profesor și om politic, a găsit momente pe care le-a consacrat cu iubire acestei mișcări literare tinerești, d. V.V. Haneș”⁷. Nu negăm talentul literar și nici contribuția lui Nelu Ciorănescu, poet și traducător cu o viață scurtă, tragic încheiată de boală după un an de studenție, și cu atât mai puțin pe cea a lui Mircea Eliade la susținerea *Vlăstarului* spirist, dar ei nu se regăsesc în comitetele anuale ale revistei, iar Arșavir Acterian, Barbu Brezianu și Constantin Noica apar doar în Comitetul anului IV (1927)⁸.

Afirmațiile, mărturisirile făcute post-factum trebuie luate cu circumspecție, mai ales când este vorba de o distanță temporală apreciabilă. Ștefan Ion Ghilimescu, un cercetător prob și informat al istoriei literare, nu are nicio reticență când informațiile provin de la Noica sau Alexandru Ciorănescu. Spre exemplu, în articolul citit și citat de noi, acesta scrie: „După propria mărturisire, Constantin Noica a încredințat revistei *Vlăstarul* în 1928 două poezii” și le enumeră: „Mă închin” și „Meșterul Manole”⁹. În

³ Vezi Petru Comarnescu, *Pagini de jurnal*. Vol. I: 1923-1947. Ediție îngrijită de Traian Filip, Mircea Filip și Adrian Munțiu, Editura Noul Orfeu, București, 2003, pp. 74-75.

⁴ Ștefan Ion Ghilimescu, „Note despre o revistă școlară faimoasă: *Vlăstarul*”, în *Viața Românească*, nr. 6, 2018, p. 24.

⁵ În amintirile sale îl declară pe fratele său Ioan (Nelu), trecut în ultimul an de liceu de la „Mihai Viteazul” la „Spiru Haret”, drept fondator, „cu aprobarea și cu sprijinul material al direcției”, al respectivei reviste. Vezi Alexandru Ciorănescu, *Amintiri fără memorie*. Prefață și ediție de Mircea Angheliescu, Editura Spandugino, București, 2019, p. 78.

⁶ Vezi „*Vlăstarul*”, în *Anuarul liceului „Spiru Haret”. 20 de ani de activitate 1913-1933*. Publicat de Dimitrie Focșa, București, 1934, p. 134. Ideea este regăsită și în volumul lui Mihai Gelețu, *Apostoli și cărturari în cancelaria Liceului „Spiru Haret”*. Editura Haretiana, București, 2003, în capitolul „Profesorul Vasile V. Haneș, părintele *Vlăstarului*”, pp. 32-38.

⁷ *Ibidem*, p. 139.

⁸ *Ibidem*, p. 136.

⁹ Ștefan Ion Ghilimescu, *op. cit.*, p. 25.

realitate, până a renunțat la poezie, la sfatul lui Ion Barbu, el mai publicase în *Vlăstarul* poeziile „Pustnic” și „Umană”¹⁰.

Din păcate, exagerările despre această „faimoasă” revistă școlară – renumită atât prin valoarea și diversitatea contribuțiilor școlarești, cât și prin faptul că aici au debutat și au ucenicit Alexandru Ciorănescu, C. Noica, N. Steinhardt, B. Brezianu, Alexandru Elian și „câțiva alții”, vorba monahului de la Rohia – sunt reluate mereu, probând aceeași îndepărtare de realitate.

În cartea *Mărturiile toamnei. Corespondență Ionel Jianu-Barbu Brezianu*¹¹, în profilul și cronologia dedicate lui Barbu Brezianu, Virginia Barbu comite două greșeli, afirmând, la pagina 15, că acesta a debutat „cu poeme în revista școlară *Vlăstarul*... publicație condusă de colegul mai vârstnic cu doi ani decât el, Mircea Eliade (1907-1986)”, iar la pagina 19 scrie că revista *Vlăstarul* a fost „redactată de Mircea Eliade”. Viitorul istoric al religiilor nu a condus și nici nu a redactat revista respectivă, ci doar a colaborat, în perioada ianuarie 1924-decembrie 1925 cu circa 15 articole, el publicând, în schimb, asiduu în *Universul literar*, *Știu-tot*, *Oriizontul*, *Foaia tinerimii*, *Cuvântul studențesc*, *Lumea* etc.

4. O gafă „filosofică” neașteptată ne oferă, și încă de două ori, Grațian Cormoș. Într-un volum în care reunește interviurile acordate de Edgar Papu, volum îngrijit împreună cu Ilie Rad, în cronologia redactată de Grațian Cormoș aflăm că în anul 1937 „apare, sub conducerea lui Anton Dumitriu, monumentală lucrare *Istoria filosofiei moderne (Omagiu prof. Ion Petrovici)*, la care Papu va contribui cu patru capitole: *Renașterea*, *Vico*, *Nietzsche* și *Idealismul italian*. Acest volum cuprinde studii semnate de mari personalități ale culturii române, cum ar fi Constantin Rădulescu-Motru, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu sau Petru Comarnescu”¹².

Dovedind consecvență și în eroare, Grațian Cormoș va relua aceeași frază, peste câțiva ani, în cartea *Edgar Papu și teoria protocronismului românesc*¹³. Nu putem pricepe de unde a preluat informația că Anton Dumitriu ar fi condus activitatea de redactare și publicare a celor cinci volume prin care lumea filosofică românească (47 de colaboratori) și cea străină (8 colaboratori) i-au adus un omagiu lui Ion Petrovici la împlinirea a trei decenii de învățământ! În 1937, când a apărut primul volum al *Omagiului*, la care Anton Dumitriu a participat cu un studiu de 13 pagini despre „Întemeierea fizicii moderne” (pp. 66-79), acesta era asistentul lui P.P. Negulescu și nu-și luase încă doctoratul. Volumele, puse sub autoritatea Societății Române de Filosofie, nu au avut consemnat oficial niciun coordonator, dar se știe că inițiatorul complexei lucrări a fost Tudor Vianu, iar cel care a făcut efectiv munca de elaborare a structurii lucrării, de alegere a colaboratorilor și strângere a contribuțiilor acestora, de finalizare și pregătire pentru tipar a volumelor a fost Nicolae Bagdasar (1896-1971)¹⁴. Cadru didactic la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București (1929-1942), apoi al Universității din Iași (1942-1949), N. Bagdasar a fost secretar al Societății Române de Filosofie (1928-1944) și secretar de redacție al *Revistei de Filosofie* (1928-1943), a întemeiat Editura Filosofică, unde a tipărit o colecție a marilor filosofi și a înființat tipografia Tiparul Universitar – deci era recomandat pentru această monumentală și necesară lucrare de profil filosofic¹⁵. Trecem, apoi, peste faptul că Grațian Cormoș se referă doar la un volum, când, de fapt, au fost cinci, și peste exagerarea, pe care o înțelegem astăzi, că Noica, Vulcănescu și Comarnescu ar fi fost atunci „mari personalități ale culturii române”!

5. Același *Omagiu* îi dă de furcă, printre altele, și Ecaterinei Țărălungă. În anul 2004, aceasta a îngrijit și publicat seria de *Opere* (trei volume masive) de Petru Dumitriu, în colecția *Opere fundamentale*, la Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă. Pe lângă selecția și îngrijirea textelor, contribuția sa

¹⁰ Vezi Constantin Noica, *Semnele Minervei. Publicistică, I, 1927-1929*. Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Editura Humanitas, București, 1994, pp. 35, 43, 479.

¹¹ Ediție îngrijită de Virginia Barbu și Corina Teacă, Editura UNArte, București, 2016.

¹² Edgar Papu, *Interviuri*. Ediție de Ilie Rad și Grațian Cormoș, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005, p. 15.

¹³ Grațian Cormoș, *Edgar Papu și teoria protocronismului românesc*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012, p. 20.

¹⁴ Vezi Nicolae Bagdasar, *Opere I. Amintiri*, Ediție îngrijită de Rodica Pandelescu și Gh. Vlăduțescu, Editura Academiei Române, București, 2006, pp. 162-165.

¹⁵ Recent, într-o cronică din revista *Argeș* în care își exprimă dezamăgirea pentru contribuția lui Camil Petrescu despre Husserl, publicată în *Istoria filosofiei moderne* (vol. 3, 1938), acesta afirmă eronat că respectiva lucrare era „un proiect editorial la care C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, I.C. Rădulescu-Pogoneanu (corect Ion A. Rădulescu-Pogoneanu) și D. Caracostea țineau foarte mult”. Vezi *Argeș*. Serie nouă. Anul XXIII (LVII), Nr. 10 (496), octombrie 2023, p. 6. Exceptându-l pe C. Rădulescu-Motru, prezent cu un studiu în primul volum, ceilalți enumerați de Sorin Lavric n-au avut nicio legătură cu acest proiect. P.P. Negulescu era chiar împotriva acestui *Omagiu*, datorită sentimentelor sale față de Ion Petrovici. Vezi N. Bagdasar, *op. cit.*, p. 165.

constă într-o amplă cronologie, precum și în substanțiale note, comentarii și variante. Doar într-un singur loc, unde este vorba despre doi mari filosofi germani, cunoscuta editoare face o „mărunță” confuzie, între Husserl și Heidegger. În nota 109 de la pagina 1.219 ea scrie: „De Husserl se mai ocupase Camil Petrescu, într-un studiu din *Istoria filosofiei. Omagiu lui Ion Petrovici*, din 1941, dar cultura română l-a receptat abia în anii '80. A fost tradus de Gabriel Liiceanu în 2004”. Într-adevăr, Camil Petrescu, nespecialist în istoria filosofiei și nici în filosofia germană, contribuise cu un studiu despre Husserl în *Istoria filosofiei moderne. Omagiu Profesorului Ion Petrovici*, volumul 3 (pp. 375-427), apărut în 1938 și nu „din 1941”¹⁶. Gabriel Liiceanu nu l-a tradus pe Husserl, ci pe Heidegger: *Originea operei de artă* (Editura Univers, 1982, împreună cu Thomas Kleininger), *Repere pe drumul gândirii* (Editura Politică, 1988, tot cu Thomas Kleininger) și *Ființă și timp* (Editura Humanitas, 2003, cu Cătălin Cioabă). G. Liiceanu a mai tradus din F.W.J. Schelling, *Despre relația artelor plastice cu natura*, text cuprins în volumul autorului german intitulat *Filozofia artei*, Editura Meridiane, București, 1992, pp. 475-534.

6. Și două cazuri de malapropism: „furcile caudine” și „plusvaloarea”.

Sintagma „furcile caudine” atrage, probabil, prin rezonanța și aerul vetust pe care le dă alăturarea celor două cuvinte, astfel că este întâlnită, mai ales pe platourile televiziunilor. Rostită de cei care se perindă, la ceas de maximă audiență, pe la posturile de televiziune, respectiva sintagmă produce impresie, prin sonoritate, la cei care, tot mai mulți, nu cunosc evenimentul din istoria antică romană la care se referă.

În scris, întâlnită mai nou și în cărți, nu numai în articole culturale, expresia lasă o impresie dezagreabilă, distorsionând sensul dat ei de antici.

În urmă cu circa 2.300 de ani, într-unul dintre războaiele purtate de romani cu samniții, aceștia din urmă au atras armata romană, bine dotată cu arme și numeroasă, într-o trecătoare numită de atunci Caudinae Furcae (Furcile Caudine) de lângă orașul Caudium, de unde aceasta nu a mai putut ieși, fiind obligată să ceară pace. Stăpâni pe situație, samniții le-au acordat o pace rușinoasă, umilitoare, soldații romani trebuind să treacă, fără echipamentul militar, deci fără arme, sumar îmbrăcați, pe sub un jug improvizat din câteva sulite! Pe lângă faptul că erau dezarmați, soldații romani au avut de îndurat batjocurile samniților, iar cei care mai păstrau o urmă de demnitate pe chipul lor erau loviți și chiar omorâți de samniții învingători. La Roma când s-a aflat de umiliința trăită de renumita oaste romană, toată lumea s-a îmbrăcat în haine de doliu, iar în jurul Forului toate prăvăliile au fost închise și judecățile suspendate – după cum scrie Tit Livius, care narează episodul în istoria sa (Titus Livius, *De la fundarea Romei*, traducere și note de Paul H. Popescu, Editura Științifică, București, vol. II, 1959, pp. 237-239). Starea soldaților romani trecuți pe sub jugul format din sulitele lor – jug rămas în istorie cu numele de „furcile caudine” – a fost descrisă astfel de către Tit Liviu: „Odată cu armele din brațe, romanilor li s-a răpit și sufletul și avântul... Nu Roma au cucerit samniții... ci au câștigat o biruință cu mult mai strălucitoare: au înfrânt și au doborât la pământ virtutea, mândria și semeția romană, ceea ce e de cea mai mare însemnătate în războaie” (*op. cit.*, Cartea IX, pp. 238-239).

Iată, deci, originea expresiei folosite astăzi, de cele mai multe ori, greșit, atât ca formă (*prin furcile caudine*, în loc de *pe sub furcile caudine*), cât, și mai grav, prin sensul dat (condiții, împrejurări dificile, în loc de condiții umilitoare, înjositoare). Din păcate, expresia greșit folosită este regăsită în articole și cărți cu impact la public.

Spre exemplu, Aura Christi, scriitoare cunoscută, într-un Cuvânt-înainte la volumul lui Mircea Platon, intitulat *Deșcolărirea României. Scopurile, cărțile și arhitectii reformei învățământului românesc* (Editura Ideea Europeană, București, 2020), întărind opinia autorului despre starea actuală a învățământului nostru, afirmă: „Da, neverosimil, școala clasică românească, reformată de Spiru Haret și trecută *prin furcile caudine* ale câtorva dictaturi atroce, a fost transformată în perioada postdecembristă în «școală prăvălie»” (p. 9). Că școala, precum întreaga societate românească, a trecut prin greutăți, bulversări etc. este perfect adevărat, dar expresia latină – și încă tradusă eronat – se potrivește precum o geantă Gucci cu sandalele de plajă chinezești!

¹⁶ Apărut în același an și în extras cu titlul Husserl: *O introducere în filosofia fenomenologică* și reluat în *Doctrina substanței*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, pp. 261-319. Despre Husserl au mai scris la noi Iosif Brucăr (în *Filosofi și sisteme*, Societatea Română de Filosofie, 1933, pp. 184-252) și Nicolae Bagdasar (în *Teoria cunoștinței*, Casa Școalelor, 1944, pp. 403-446), dar primele traduceri au fost *Scrieri filosofice alese*, traducere de Alexandru Boboc, Editura Academiei, 1993, și *Meditații carteziene*, traducere de Aurelian Crăiuțu, Editura Humanitas, 1994, deci nu a fost receptat în anii '80.

La fel, dacă nu și mai bizar, sună opinia lui Nicolae Drăgușin despre ortodoxia noastră, făcută public în revista *Observator cultural*, într-o recenzie la cartea istoricului britanic Roland Clark, *Sectarism și cunoaștere în România anilor '20. Limitele ortodoxiei și ale construcției națiunii* (Bloomsbury Academic, 2021). De data aceasta aflăm că furcile caudine (cele „românești”, desigur!) sunt de două feluri (cel puțin): de natură morală și politice. Iată „descoperirea” autorului nostru: „Nu trebuie omis nici elementul politic, deoarece *furcile caudine* (sublinierea mea, R.F.) prin care a trecut ortodoxia în perioada analizată nu sunt doar de natură morală (practică) ori riguros instituțională (armonizarea tradițiilor eclesiastice din provinciile alipite într-un nou patriarhat), ci și politice” (vezi N. Drăgușin, „Biserică și ortodoxie în România anilor '20. Reconstituire istorică și interpretare teologico-juridică”, în *Observator cultural*, nr. 1109 (serie nouă, 849), 18-24 mai 2022, p. 9). Fără comentarii!

Eugenia Tofan este și mai inventivă decât cei doi autori pomeniți. Ea îl așază pe cunoscutul scriitor și om politic Ion Hădărcă din Republica Moldova „între furcile caudine”! Vezi „De vorbă cu Ion Hădărcă. Un om politic între furcile caudine (I)”, *Curtea de la Argeș*, Anul XIII, nr. 8 (141), august 2022, pp. 12-14 și (II), nr. 9 (142), septembrie 2022, pp. 15-16.

Un alt caz de malapropism, adică de utilizare greșită, inadecvată a unui cuvânt, îl întâlnim, nu prea des, dar semnificativ, în legătură cu conceptul – cunoscut azi doar unora dintre cei care au făcut studii înainte de 1989 – de plusvaloare. În loc să fie relegat în lada cu vechituri a istoriei, acesta apare bizar, discordant în texte ale unor autori care, fiind cunoscuți, unii cu prestigiu cultural sau științific, vor stimula, poate, utilizarea în continuare și nepotrivită a unui concept central în teoria economică marxistă. Potrivit acestei teorii, în capitalism, ziua de muncă se împarte în timp de muncă necesar (în care muncitorul produce o valoare echivalentă cu cea a forței sale de muncă, pentru care primește salariul) și timp de supramuncă (în care muncitorul respectiv produce plusvaloarea, care este însușită în mod gratuit de către capitalist în calitatea lui de proprietar al mijloacelor de producție) Deci plusvaloarea este plusul de valoare creat de forța de muncă peste propria ei valoare. Din grabă sau poate din ignoranță, unii apelează și azi la acest concept, în loc să-l substituie, firesc, prin acela de „mai multă valoare” ori de „valoare nouă” sau „adăugată”. Iată, spre exemplu, cât de eronat și de ciudat sună acest cuvânt într-un text privind pregătirea elevilor. Vasile Molan, fost secretar de stat în Ministerul Educației, enumeră, printre alte măsuri considerate necesare în procesul actual de învățământ, „preocuparea pentru obținerea *plusvalorii* în pregătirea elevilor care intră în responsabilitatea profesorilor” (vezi articolul „O privire asupra sistemului de învățământ și a procesului de predare-învățare-evaluare în perioada 1940-2018”, în volumul colectiv *Educația la centenar. Idei. Instituții. Personalități*, coordonat de Laurențiu Șoitu, Steliana Toma, Ioan Neacșu, Liliana Romaniuc, Editura Polirom, Iași, 2018, p. 258).

Supraviețuirea acestui concept care devoalează, potrivit lui Marx, mecanismul exploatării capitaliste, uimește cu atât mai mult cu cât este extrapolat, nepermis, și în alte domenii decât cel economic. Astfel, Rodica Binder, într-o recenzie la cartea lui Andrei Pleșu, *Note, stări, zile. 1968-2009* (Editura Humanitas, 2010), confundă plusvaloarea, concept specific unei perioade istorice determinate, cu cel general de profit! Titlul recenziei surprinde printr-o alăturare nepermisă de concepte: „Șarm intelectual și *plusvaloare cognitivă*” (vezi *Orizont*, serie nouă, Anul XXII, nr. 12 (1539), p. 17, Timișoara). În text, Rodica Binder apreciază „șarmul intelectual și profitul cognitiv” al cărții lui Andrei Pleșu, ceea ce este cu totul altceva!

Proști, fel de fel...

Moto: *Proștii mor, însă prostia e nemuritoare.* (I.L. Caragiale)

Un prost găsește totdeauna pe unul mai prost care să-l admire. (Nicolas Boileau)

David ILINA

Pitești

Prostia, ca și moartea, e democratică: se referă la noi toți. Nimeni nu este imun la prostie. Așa se face că în toate epocile a fost luată la ochi când concesiv-îngăduitor, cu zâmbetul pe buze, când ironic-zeflemitor, fiind percepută ca pacoste nepieritoare a omenirii. Cum s-a spus adesea, lumea fără imbecili e o utopie. Cu toate acestea, merită să te pui cu ea, chiar dacă pare de neînvins.

În accepțiunea cea mai răspândită, prostia omenească își are rădăcina într-un deficit de inteligență. E considerat prost omul slab de minte, sărac cu duhul, fără glagore. Alteori pricina ei nu este atât puținătatea minții, cât neorânduiala sau alcătuirea ei defectuoasă. Indiferent că provine dintr-un deficit ori dintr-un stânenitor surplus, în ultimă instanță ea se concretizează într-o *comportare haotică, inadecvată* (nepotrivirea dintre mijloace și scopuri, dintre resurse și aspirații, dintre interesele pe termen scurt și cele pe termen lung, dintre costuri și beneficii etc.). Pe scurt, am putea zice: prostia constă în incapacitatea omului de a-și gestiona viața. Prostul încurcă potecile, amestecă lucrurile, le complică inutil, caută necazul cu lumânarea, face ce face și iese în pagubă, adică... prost. Mai concret, proști sunt cei care își dau cu stângul în dreptul, care își taie singuri creanga de sub picioare. Mereu se va găsi unul care va da foc casei pentru a scăpa de șoareci, unul care duce pământul din vale în deal, care se oblojește la nas ca să-i treacă de deget.

În eseu *Despre prostie*, Robert Musil e de părere că, raportată la inteligență, prostia poate fi diferențiată în: „prostia cinstită” și „prostia pretențioasă”. Cea dintâi, „săracă în idei și în cuvinte și neîndemânatică în folosirea lor”, e specifică omului „greu de cap”. „Ea este, ca să o spunem pe șleau, hazlia «prostie senină» și, dacă nu ar fi uneori atât de credulă, de confuză și de incorigibilă încât să ne aducă la disperare, am putea să o considerăm chiar un fenomen peste măsură de agreabil”. (Într-adevăr, latura amuzantă a prostiei din această primă variantă a fost exploatată insistent și cu netăgăduit succes în artă, în literatură, teatru, film. Să ne aducem aminte de filmele cu Stan și Bran, ca „filme cu proști”, de personajul Švejk din celebrul roman al lui Jaroslav Hašek!).

Cea de-a doua formă a prostiei, susține Musil, „nu reprezintă atât o inteligență deficitară, cât un eșec al inteligenței, rezultat din pretenția sa închipuită că poate realiza lucruri de care în fapt nu este în stare”. Deja aceasta e o formă sofisticată a fenomenului, întrucât implică relații subtile între sentimente și intelect, un fel dibace, insidios al prostiei de a împrumuta straiele competenței și adevărului. „Prostia inteligentă este aceea care contribuie direct la zbulcirea activității intelectuale, la instabilitatea și zădărniciia ei”. De aceea, susține autorul romanului *Omul fără însușiri*, „prostia pretențioasă” este „cea mai primejdioasă și funestă infirmitate a spiritului”.

Vasăzică, pe lângă forma „fățîșă”, există și forma „elevată” a prostiei. Unii sunt sau pot fi proști din pricina precarității resurselor lor mentale, caz în care, de cele mai multe ori, prostia lor poate fi trecută cu vederea, scuizată sau iertată. Există însă și prostia gonflată a celui care pretinde că știe, a celui pietrificat în certitudine. Prostul știutor „ia toate lucrurile în serios, dar mai ales pe el însuși. Pentru că e serios, prostul e și sfătos. Are soluții pentru orice problemă. E o suficiență intelectuală glorioasă, e o fudulie” (A. Pleșu). Din nefericire, prostia nu e de fiecare dată inocentă și scuizabilă. În înfățișările ei „vinovate”, ea capătă o coloratură etică.

Strămoșilor noștri hominizi le-au trebuit milioane de ani să ajungă la treapta *homo sapiens*: ființe înzestrate cu rațiune, cu conștiință de sine. Indiscutabil, în timp, ne-am (mai) deșteptat, mintea noastră a făcut progrese. Nu numai că știm să aprindem focul, dar am învățat să închidem flacăra în sticla unui felinar, ca să nu ne-o stingă vântul... Totuși, unii sunt de părere că, în chestiunile fundamentale, suntem

la fel de „neisprăviți” sau neghiobi precum strămoșii noștri, încă mai dăm cu capul de pragul de sus, în ciuda cucuielor acumulate, ceea ce înseamnă că mai avem multe de învățat.

Ca temă perenă de reflecție, aflată în directă legătură cu cea despre natura umană, deslușirea causalității și a morfologiei prostiei a căzut inițial în „sarcina” filosofilor și moralistilor. În *Elogiul nebuniei*, Erasmus arată că „prostia e în firea oamenilor”, ea e un ingredient natural al vieții omenești, deci nu un simplu accident. Mult-lăudata rațiune nu lipsește din alcătuirea sufletului nostru, numai că vocea ei se aude foarte rar, e anemică, fiind dominată de vacarmul poftelor (plăcerilor) și al mâniei (voința rea). Așa se face că animalele, altele decât omul, nu pot fi taxate ca „proaste”, doar omul se poate manifesta propriu-zis... prostește. La o adică, numai el poate regresa. El e singura ființă care cunoaște răul și îl comite, persistă în el. Prostia e licența exclusivă a omului, era de părere J.-J. Rousseau.

Ulterior au intrat în „horă” și alții: antropologi, sociologi, psihologi, educatori, specialiști în neurobiologie. Scopul lor nu a fost acela de a ajunge la o definiție a prostiei, cât de a-i desluși genealogia, de a detecta sursele și varietatea formelor ei de manifestare, eventualele remedii. Alfabetizarea, învățământul de masă, răspândirea largă a culturii umaniste, progresul tehnico-științific nu par să fi diminuat repertoriul prostiei. Mai mult ca niciodată, cum arată Michael Shermer, oamenii au multiplicat formele nesăbuintei, au accentuat credința în „bazaconii”, în superstiții și alte aiureli ale vremurilor noastre. Cercetătorii în neuroștiințe o țin și ei pe-a lor. Într-o lucrare recentă (intitulată provocator *Creierul idiot*), Dean Burnett scrie: „În esență, oamenii sunt creaturi dezordonate, haotice și ilogice, în principal din cauza felului în care le funcționează creierul”. Ciudat e faptul că repetăm greșelile făcute (ale noastre și ale altora), persistăm în eroare, ceea ce înseamnă că învățăm greu și uităm ușor. Autoamăgirea, necurmata sete de certitudine, impostura, vanitatea, manipularea ideologică alimentează prostia, transformând-o într-un pericol imens.

„Rostogolirea mediatică” a prostiei a căpătat dimensiune planetară și s-a întetit. Așa se face că de ceva vreme tema prostiei a reapărut spectaculos la rampă, e întoarsă pe toate fețele, fiind abordată cu seriozitate, cu mijloace dintre cele mai diferite, chiar și cu instrumente proprii științei. Doar simpla parcurgere a titlurilor din bibliografia care i-a fost consacrată în ultima vreme arată că prostia (spornică, fără leac) se bucură de tot mai multă (dar justificată) atenție. Din motive lesne de înțeles, am să pomenesc doar câteva titluri mai recente: Carlo M. Cipolla – *Legile fundamentale ale imbecilității umane*; Giovanni Sartori – *Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*; Jean-Francois Marmion (coordonator) – *Psihologia prostiei, Istoria universală a prostiei*; Michael Shermer – *De ce cred oamenii în bazaconii*.

S-o spunem deschis: într-o împrejurare sau alta, putem fi sau chiar suntem proști. Comitem prostii – „mici” sau „mari”, mai grave sau mai puțin grave în consecințele lor. Lumea e plină de proști fel de fel, de la varianta *soft* a prostului „natural” până la varianta *hard* a prostului fudul și viclean (care le știe pe toate, pune etichete, dă sentințe). Ca să nu mai vorbim că mai toți suntem prostiți sau ținuti de proști. Poate și pentru că ne lăsăm prea lesne prostiți.

Un alt aspect care ar merita adâncit e acela că, în ce îl privește pe om, natura i-a făcut loc prostiei în procesul evolutiv al speciei, i-a dat o funcție adaptativă: suntem suficient de inteligenți pentru a mima sau juca rolul prostului; nu de puține ori, mai ales în situații critice, făcând pe proști, simulând prostia, încercăm să obținem anumite avantaje. Unii, uneori, chiar reușesc. Antoine, personajul central din romanul *M-am hotărât să devin prost* (scris de Martin Page în 2001), a luat hotărârea să-și aștearnă peste creier „giulgiul prostiei”: „Constatase de prea multe ori că inteligența este cuvântul care desemnează prostii bine ticluite și frumos pronunțate, că este atât de pervertită, încât de multe ori ești mai avantajat fiind prost decât intelectual consacrat. Inteligența te face nefericit, singuratic, sărac, pe când deghizarea inteligenței îți conferă imortalitatea de hârtie de ziar și admirația celor care cred în ce citești”.

P.S. Avem la îndemână și un argument lingvistic al ubicuității prostiei: „Frecvența în uz, mulțimea sensurilor și mai ales a derivatelor fac din *prost* unul dintre cuvintele fundamentale ale limbii” (Rodica Zahiu). Tont, neghiob, imbecil, stupid, tăntălău, nătâng etc., figura prostului e nelipsită, chiar adânc înrădăcinată în tradiția noastră populară. Neîndoielnic: e plină lumea de proști, într-o inepuizabilă varietate de ipostaze.

Tricolorul lui Ciprian Porumbescu zdrențuit de conducătorii de partid și de stat

Dr. Ion FILIPCIUC
Câmpulung Moldovenesc

Înainte de toate cele cuvenite într-o discuție despre tricolorul românesc, nimerit ar fi să știm de unde putem înțelege semnificația culorilor în general și, pentru asemenea învățătură, vom căuta ajutor în tradiția folclorului nostru sau în mentalitatea popoarelor antice.

Să luăm seama că portretul ciobanului din *Miorița* este alcătuit doar din patru culori: „Perișorul lui,/ Peana corbului;/ Mustăcioara lui,/ Spicul grâului;/ Fețișoara lui,/ Spuma laptelui;/ Ochișorii lui,/ Mura câmpului”, cu înțelesul oferit de valoarea cuvintelor în alte texte folclorice românești și anume: păr *negru*, mustață *roșie* („Grâu roșu de primăvară”), față *albă* și ochi *verzi* (în temeiul că *mura câmpului* numește strugurii, prin contrast cu mura pădurilor, care este de culoare *neagră* – „Căutai pădurile, după ochi ca murile...”).

Evident că în acest portret culorile sunt importante, iar nu părțile chipului, ca de pildă, în următoarea variantă, unde întâlnim un cioban „Nalt și subțirel/ Tras printr-un inel,/ La față albureț,/ La păr negru creț,/ Negru câte-un fir,/ Fața trandafir;/ Negru câte-un strop/ Fața busuioc”, deci trei culori pentru aceeași față: albă, roșie și verde și cu părul negru.

Cât despre faptul că acest portret se aplică invariabil și asupra altor personaje din creația folclorică românească, precum figura istorică a voievodului moldav Ștefan cel Mare (1457-1504) sau chipul Mântuitorului Iisus Hristos, în colindele transilvane, nu ar trebui să stârnească nedumerire, întrucât în viziunea antică a grecilor, consemnată de filosoful Platon, divinitatea supremă a dat ființei umane o formă sferică – „Zeii au copiat forma universului care este sferică și care conține în ea cele două mișcări circulare divine – e vorba de mișcarea identicului și mișcarea diferitului – cuprinzându-le pe acestea într-o întrupare sferică, pe care acum o numim cap – partea noastră cea mai divină și care domnește asupra a tot ce e în noi (Platon, *Timaios*) –, numai din grija de a nu se murdări prin praf sau noroi în mișcarea de rostogolire pe pământul impur, zeii l-au înzestrat pe om cu trup, mâini și picioare.

Altfel spus, capul tetracromatic al ființei umane reprezentate în folclorul românesc – păstor, haiduc, voievod, fecioară – păstrează umbra cosmică a formei sferice a universului.

Să ne amintim că în basmele românești (Ion Pop-Reteganul, *Povești ardelenesti*, 1888) împărații au doar patru culori: „Împăratul Verde avea armade mai puține decât Împăratul Galben..., de aceea începu a cere ajutor de la alți crai și împărați: de la Împăratul Roșu, de la Împăratul Alb, de la Craiul Negru, de la Prințul Albastru... Pe acele timpuri erau mulți împărați: unul roșu, altul verde, altul negru, așa le era poreclele din bătrâni...” și anume: *albă*, *roșie*, *verde* (sau galbenă) și *neagră* (sau albastră).

Cromatica împăraților din basmele românești este însă bine încifrată în *Povestea lui Harap-Alb* de Ion Creangă, adică de un autor care își propune să ascundă măiestrit o semnificație bine cunoscută în cultura folclorică, și anume: Împăratul cu trei feciori (fără detaliu cromatic) are un frate Împărat *Verde* cu trei fete și își povățuiește feciorul cel mai mic (pornit spre curtea unchiului său, Împărat *Verde*) să se ferească de *omul spân* (fără detaliu cromatic), dar mai ales de *omul cel roș*. Feciorul împăratului necolorat încalcă povața părintească, își ia de slugă tocmai un om *spân*, care îl va sechestra într-o fântână cu scară și îl va boteza *Harap-Alb*: *harap*, întrucât îl slujește pe *spân*, împărat *negru*, și *alb* deoarece voinicul plecat spre curtea unchiului este feciorul Împăratului *Alb*, frate cu Împăratul *Verde*.

Dacă așezăm cromatica împăraților din basmele românești în paradigma basmelor fantastice europene sau în emblematismul prin care popoarele și-au figurat poetic cerul de deasupra lor, vom observa o constantă unitară: chinezii au anotimpurile reprezentate ca patru generali colorați ai lui Buddha; senegalezii desemnează anotimpurile prin patru tigri, iar incașii de peste Atlantic își înfățișează și ei anul împărțit în patru culori. Că aceste culori diferă de la un popor la altul nu e decât expresia unității prin diversitate.

Să nu uităm că într-un pasaj dintre cele mai obscure ale *Apocalipsei* Apostolului Ioan, cartea din mâna dreaptă a celui ce ședea pe un scaun este scrisă, înlăuntru și pe dos, și pecetluită cu șapte peceti.

La cea dintâi pecete deschisă, glasul celest „ca de tunet” îl îndemnă pe vizionar să privească: „Și m-am uitat și iată un cal alb și cel care călărea pe el avea un arc; și i s-a dat lui cunună și a pornit ca un biruitor și ca să biruiască”. La deschiderea celei de-a doua pecete, „a ieșit un cal roșu ca focul; și celui ce călărea pe el datu-i s-a să ia pacea de pe pământ, ca oamenii să se înjunghie între ei; și o sabie mare i s-a dat”. Când s-a deschis a treia pecete – „... iată un cal negru și cel care călărea pe el avea o cumpănă, în mâna lui” – un glas misterios zicea: „Măsura de grâu un dinar, și trei măsuri de orz, un dinar. Dar de untul de lemn și de vin să nu te atingi”. Iar la desfacerea celei de-a patra pecete, alt glas chemă să vadă: „Și m-am uitat și iată un cal galben-vânăt și numele celui ce călărea pe el era: Moartea; și Iadul se ținea după el; și li s-a dat lor putere peste a patra parte a pământului, ca să ucidă cu sabie și cu foamete și cu moarte și cu fiarele de pe pământ” (*Noul Testament*, în traducerea părintelui Grigorie, Gala Galaction, București, 1930).

Cei patru cai și călăreții stăpânesc fiecare a patra parte a pământului și au ca atribute o culoare și un obiect: cal *alb* – călăreț cu arc (evident și cu săgeată); cal *roșu* – călăreț cu sabie; cal *negru* – călăreț cu cumpănă și cal *galben* – călăreț cu altă sabie, din care patruleter semiotic întrezărim măcar o imagine a Săgetătorului cu arc și alta a însemnului zodiacal cumpăna, Libra. Or, în simbolistica anotimpurilor, culoarea *albă* figurează iarna, cea *roșie* reprezintă primăvara, cea *galbenă* (sau verde) simbolizează vara, iar culoarea *neagră* (sau albastră) închipuie toamna.

Să mai precizăm că în amfiteatrul grecilor antici – construit ca un cerc și împărțit în 12 părți egale, în conformitate cu numărul constelațiilor zodiacale – primele reprezentări erau jertfe ale țapului (*tragos* – de unde și cuvântul *tragodia*), iar în deschiderea spectacolului se înfrunta un om îmbrăcat în *alb* cu altul înveșmântat în *negru*, victoria celui dintâi semnificând izbânda soarelui la solstițiul de iarnă, de îndată ce astrul zilei intra în Constelația Capricornului-țap. Același model cosmic îl avea și hipodromul roman, fie la Roma, fie la Constantinopol sau în oricare alt mare oraș din imperiu, căci tribunele, suporterii, caii și călăreții erau dispuși în patru facții: facția *albata* – albă, facția *rosata* – roșie, facția *virida* – verde și facția *venata* – albastră sau vânătă, întruchipând prin culorile vestimentației cele patru anotimpuri (iarna, primăvara, vara și toamna) din crugul anual al Soarelui.

Ceva mai târziu, pentru orânduirea orașului București, cu rang de capitala a României, s-au folosit culorile din antichitate, numai că nu a fost respectată dispunerea cosmogeografică (*roșu* pentru nord-est; *verde* sau *galben* pentru est-sud; *albastru* sau *negru* pentru sud-vest și *alb* pentru vest-nord), încât culoarea de *galben* a fost atribuită sectorului Herestrău-Plumbuita (nord-vest), culoarea de *negru* sectorului Colentina-Vitan (est), culoarea de *albastru* Vitan-Cotroceni (sud-vest), iar culoarea de *verde* Militari-Grivița (vest), în centru, între șoseaua spre Pitești și cea spre Ploiești, înghesuindu-se cu zgârcenie culoarea de *negru*, în capătul de nord, Curtea de Conturi, Cișmigiu în centru, iar în sud Palatul Poștei. Arondarea cromatică era folosită și în alte orașe ale României, precum Brăila, Buzău, Focșani, Iași.

Într-un cuvânt, cele trei culori din drapelul României simbolizează, înainte de toate, trei anotimpuri din drumul Soarelui într-un an de zile – *roșu*, primăvara; *galben*, vara și *albastru* toamna –, semnificații care s-au pierdut în negura uitării, deși românii știu din moși-strămoși că toate cele din lumea noastră se petrec precum în cer așa și pe pământ.

Tricolorul a fost compus după ispășirea întemnițării celor cinci „arboroseni” în ...cremenalul din Cernăuți, când Ciprian Porumbescu, bolnav și pierzând o bună parte din ultimul semestru al anului universitar 1877/1878, se întoarce la Stupca, iar în primăvară se înfățișează în Cernăuți, pentru ca în ziua de 18/30 iulie să presteze examenul de absolvire a studiilor teologice, cu calificative foarte bune, date de prof. de muzică Isidor Vorobchievici.

Cum în vara anului 1877 bucovinenii urmăresc ce se întâmplă cu dorobanții noștri din Bulgaria, în luptele pentru independență, victoria românilor trebuie să-l fi entuziasmat și pe tânărul compozitor și în acest răstimp scrie versurile și melodia *Cântecul Tricolorului*, care va fi inclus în *Colecțiune de cântece sociale pentru studenții români*, compuse și dedicate junimei academice române de C. Golembiovski-Porumbescu, candidat de profesură și elev al Conservatorului din Viena, Editură proprie, Viena, 1880, 32 p.

De unde D.G. Kiriac armonizează melodia pentru cor de patru voci, tipărită în „Lira Română” de G. Filip, București, cu titlul *Tricolorul* și preluată în antologia *Coruri*, Editura Muzicală, București, 1973; Emil Monția întocmește apoi mai multe variante, pentru voce și pian, cu titlul *Trei culori*, care se păstrează în Cabinetul de Muzică din Biblioteca Academiei Române, Ms. R. 5384, Ms. 4255 și Ms. 3684 (cf. Leca Morariu, *Irăclie și Ciprian Porumbescu*, vol. IV, ediție îngrijită, prefată, adnotată, glosar și catalog

al creației lui Ciprian Porumbescu de Vasile Vasile, Editura Lidana, Suceava, 2017, p. 500).

Pentru noul imn de stat al R.S.R. concurează trei melodii: *Pui de lei*, *Tricolorul* și *Pe-al nostru steag*, Televiziunea română difuzând cât de cât melodiile fără text, în jurnalul de seară, iar plenara din ziua de 27 octombrie 1977 aprobă în unanimitate proiectul noului imn de stat al R.S.R., câștigător, *Tricolorul* lui Ciprian Porumbescu, numai că versurile au fost recondiționate și istoricul literar Marian Popa, în *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, Fundația Luceafărul, București, 2001, pp. 155-156, le reproduce, cu unele ajustări ale versiunii princeps, în paralel:

<i>Trei culori cunosc pe lume</i>	Trei culori cunosc pe lume
<i>Ce le țin ca sănt odor;</i>	Amintind de-un brav popor,
<i>Sunt culori de-un vechi renume</i>	E viteaz cu vechi renume
<i>Suvenir de-un brav popor. (bis)</i>	În luptă triumfător. (bis)

<i>Roșu-i focul ce-mi străbate</i>	Multe secole luptară
<i>Inima-mi plină de dor</i>	Străbunii noștri eroi,
<i>Pentru sânta libertate</i>	Să trăim stăpâni în țară,
<i>Și al patriei amor. (bis)</i>	Ziditori ai lumii noi. (bis)

<i>Auriu ca mândrul soare</i>	Roșu, galben și albastru
<i>Fi-v-al nostru viitor,</i>	Este-al nostru tricolor,
<i>Pururea-n eternă floare,</i>	Se înalță ca un soare
<i>Și cu luciul netrecător. (bis)</i>	Gloriosul meu popor. (bis)

<i>Ear albastru e credința</i>	Suntem un popor în lume
<i>Pentru nație ce-o nutrim</i>	Strâns unit și muncitor,
<i>Credincioși fără schimbare</i>	Liber, cu un nou renume
<i>Pân-la moarte o să fim. (bis)</i>	Și un țel cutezător. (bis)

<i>Pân' pe cer și cât în lume</i>	Azi partidul ne unește
<i>Vor fi aste trei culori</i>	Și pe plaiul românesc
<i>Vom avea un falnic nume</i>	Socialismul se clădește
<i>Și un falnic viitor. (bis)</i>	Prin elan muncitoresc. (bis)

<i>Ear când, fraților, m-oi duce</i>	Iar tu, Românie mândră,
<i>De la voi și-oi fi să mor</i>	Tot mereu să dăinuiești
<i>Pe mormânt atunci să-mi puneți</i>	Și în comunista eră
<i>Mândrul nostru tricolor. (bis)</i>	Ca o stea să strălucești. (bis)

Textul cârpăcit este aprobat cu unanimitatea obișnuielnică, însă după câteva zile președintele emite Decret privind completarea Legii nr. 33/1977, „Pentru ca Imnul de Stat al R.S.R. să oglindească și ideea apărării patriei, precum și politica externă de pace și prietenie a poporului român”, inserându-se înainte de ultima strofă alte patru versuri:

Pentru-a patriei onoare,
Vrăjmașii-n luptă-i zdrobim.
Cu alte neamuri sub soare,
Demn, în pace, să trăim. (bis)

Cu asemenea zdrențe și petice lozincarde s-au prins doi iepuri leșinați pe plaiul mioritic: nu s-a mai acordat un substanțial premiu poetului român, care ar fi câștigat concursul cel mai liric din istoria literaturii socialismului biruitor și nimeni nu a protestat pentru imixtiunea partidului și a conducătorului suprem în creația compozitorului. Orice comentariu era de prisos!

Deși operațiunea „Tricolorul” n-a durat cât s-ar bate din palme chiar și la aplauze prelungite, întrucât Emil Diaconescu, în articolul „Ciprian Porumbescu și Imnul Unirii”, în revista *Cronica*, din Iași, an XI, nr. 4 (521), vineri, 23 ianuarie 1976, p. 3, pledează apăsător și pentru versiunea adaptată partinic a textului *Pe-al nostru steag e scris unire*, cu următoarea sofistică:

„Imnul Unirii – acesta a intrat în patrimonial cultural al poporului, identificându-se cu idealurile neamului românesc și cu destinele patriei. [...]

În sunetul său vrăjit de emoție, un mănunchi de studenți a pornit la luptă pentru cultura națională și tot în sunetul lui ostașii români au pornit la luptă pentru dezrobirea neamului, în sunetul lui s-a înfăptuit unitatea națională.

În 1906, cu prilejul expoziției de la București, la Arenele Romane, unde se aflau zeci de mii de români veniți din tot cuprinsul patriei, un cor de 1.500 de persoane, condus de maestrul G.D. Chiriac, a cântat acest imn al Unirii.[...]

Astăzi, textul adaptat al acestui imn, publicat în toată presa, aduce întregirile necesare, conforme cu desfășurarea istoriei și cu perspectivele mărețe ale României socialiste, unite într-un singur suflet și într-un singur glas: *E scris pe tricolor unire/ Pe roșul steag liberator!*

Într-un cuvânt, din cele trei culori ale drapelului național a rămas doar... roșul eliberator.

<i>Pe-al nostru steag e scris unire,</i>	E scris pe tricolor unire,
<i>Unire-n cuget și-n simțiri</i>	Pe roșul steag liberator.
<i>Și sub marea lui umbră</i>	Prin luptă, sub a lor umbră,
<i>Vom înfrunta orice loviri.</i>	Spre comunism urcăm în zbor.

<i>Acela-n luptă grea se teme</i>	Acel ce-n luptă grea se teme
<i>Ce singur e rătăcitor,</i>	Nu stă între învingători.
<i>Ear noi, uniți în orice vreme,</i>	Dar noi, uniți în orice vreme,
<i>Vom fi, vom fi învingători.</i>	Am fost, vom fi biruitori.

<i>Am înarmat a noastră mână</i>	Viteji, străbunii apărăre,
<i>Ca să păzim un scump pământ,</i>	De veacuri, românesc meleag.
<i>Dreptatea e a lui stăpân</i>	Noi nu răbdăm dușmani în țară,
<i>Ear domn e adevărul sânt.</i>	Primim prietenii cu drag.

<i>Și-n cartea vecinicii scrie</i>	În cartea comunistă scrie
<i>Că țări și neamuri vor peri,</i>	Că asuprirea va pieri.
<i>Dar mândra noastră-mpărăție</i>	Prin noi, iubita Românie,
<i>Etern, etern va înflori.</i>	Liberă-n veci va înflori.

<i>Învingători cu verde laur</i>	Stăpân pe-al său destin, poporul,
<i>Noi fruntea nu ne-o-mpodobim</i>	De viață dreaptă, făurar,
<i>Neci scumpele grămăzi de aur</i>	Clădește falnic viitorul
<i>Drept răsplătire nu dorim.</i>	Urmând partidul, unic far.

Text adaptat

*Știind că-n viața trecătoare
Eterne fapte-am împlinit
Și chinul morții-ngrozitoare
Bogat, bogat e răsplătit.*

Text de Andrei Bârseanu

S-a consumat însă și o consultare a specialiștilor într-o viersuire, în cabinetul unui fiind convocați poeții Mihai Beniuc, din garda veche, și Nichita Stănescu, din garda nouă, care au citit cu emoție adaptările... adoptate, dar n-au scos un cuvânt. Și nici n-au fost inspirați să propună mobilizatorul cântec *Macarale*, interpretat în acea vreme de Margareta Pâslaru!

Pe-al nostru steag are însă un ceas greu de rătăcit în pâcla istoriei poporului român, pentru că, în dimineața zilei de miercuri, 6 noiembrie 1918, stil nou, maiorul Anton Ionescu, în fruntea unui pluton cu 48 de grăniceri din Divizia 8-a a Armatei Regale Române, trece granița dintre Burdujeni și Ițcani, pășind cadențat pe podul de lemn peste râul Suceava, și intră în fosta capitală a Moldovei, cântând *Pe-al nostru steag e scris unire*, oprindu-se în fața palatului comunal (primăria) din centrul orașului și arborând pe turnul clădirii cel dintâi steag tricolor înălțat în Bucovina. Într-un cuvânt, intrarea trupelor române în Bucovina și înlăturarea administrației austriece s-au petrecut sub oblăduirea cântecului compus de Ciprian Porumbescu, fără să se fi tras măcar un singur glonț...

În fapt, cântecele lui Ciprian Porumbescu și-au avut gloria lor, mai cu seamă în cohortele străjeriei de prin anii 1930. Interpretarea lor de către societăți muzicale sau coruri școlare a fost încurajată apoi prin Ordinul nr. 65.782 din 26 mai 1933, emis de Ministerul Educației Naționale pentru a se pregăti aniversarea celor 50 de ani de la nașterea compozitorului.

Cercetătorul Pavel Țugui aprecia cum se cuvine acest act guvernamental: „Se înregistra prima hotărâre oficială a unei instituții centrale de stat de recunoaștere a valorilor compozițiilor muzicale ale lui Ciprian Porumbescu. Pe lângă articolele publicate de revistele din Bucovina, unele piese corale sunt difuzate de Radiodifuziunea Română, care, peste un an, va prelua ca «semnal de pauză» primele măsuri din *Pe-al nostru steag*. Compozitorul Th. Rogalski orchestrează pentru emisie lucrarea *Altarul Mănăstirii Putnei*. O hotărâre cu implicații publice ia regele Carol II: *Tricolorul* devine imn al mișcării străjeresti și este introdus în manuale școlare. Ca atare, perioada 1933-1940 consfințește recunoașterea și răspândirea națională a cântecelor patriotice ale lui C. Porumbescu, printr-un șir de decizii luate de autoritățile centrale ale României” (Pavel Țugui, „Centenarul Ciprian Porumbescu (1953). Receptarea și aprecierea operei sale”, în volumul *Bucovina. Istorie și cultură*, Editura Albatros, București, 2002, p. 459).

Cu schimbarea regimului politic, în 6 septembrie 1940, ministrul Traian Brăilean și Ernest Bernea de la propagandă, din guvernul Horia Sima și Ion Antonescu, înlătură textele compozitorului bucovinean din manualele școlare și repertoriile societăților muzicale și le înlocuiesc cu imnuri legionare, pe motiv că *Tricolorul* și *Pe-al nostru steag* erau imnuri ale străjeriei lui Carol II” (*ibidem*).

În 1943, când s-au împlinit 90 de ani de la nașterea lui Ciprian Porumbescu, bucovinenii din Cernăuți și Suceava au curajul să-l omagieze pe compozitor interpretând cântecele *Tricolorul* și *Pe-al nostru steag*, dar asemenea pildă nu va fi urmată în țară, evident din pricina dezastrului de pe frontul de răzărît. Abia în 1945, syndicatele sucevene înființează Ansamblul de cântece și dansuri „Ciprian Porumbescu”, iar în 1948 cooptează și veterana Reuniune muzical-dramatică „Ciprian Porumbescu”, sub titulatura fără numele compozitorului, Ansamblul de cântece și dansuri, pur și simplu.

Șansa Centenarului Ciprian Porumbescu din 1953 a fost inițiativa învățătorului Ioan Vicoveanu din Vicovu de Jos, care, sfătuit de fostul său elev Pavel Țugui din același sat, ajunge în toamna anului 1950 în București, la Uniunea Compozitorilor din România, și propune pregătirea unor manifestări muzicale demne pentru cinstirea unui veac de la nașterea lui Ciprian Porumbescu. Succesul a fost deplin și opera compozitorului a intrat mai apăsător în atenția poporului român (*ibidem*, pp. 460-470).

Pentru a preveni însă orice adaptațiune, cu voie ori fără de voie, măcar peste veac, a textelor publicate de compozitor, nimerit ar fi să consultăm cu smerenie broșura *Colecțiune de cântece sociale pentru studenții români compuse și dedicate Junimei academice române* de Ciprian Golembiovski-Porumbescu, candidat de profesură și elev al Conservatorului de muzică din Viena, Editura proprie, Viena 1880, pp. 6-9 (ediție anastatică de Aura Brădășan, Accent Print, Suceava, 2023).

Cât despre Ciprian Porumbescu, el își prelungește somnul veșnic în cimitirul din Stupca, acoperit cu faldurile tricolorului și acompaniat de vânturile și ploile – pe care încă n-a îndrăznit să le adapteze nimeni – din pădurea de la marginea satului...

Intrusul de Marin Preda. Destrămarea inocenței

Dr. Marin IANCU

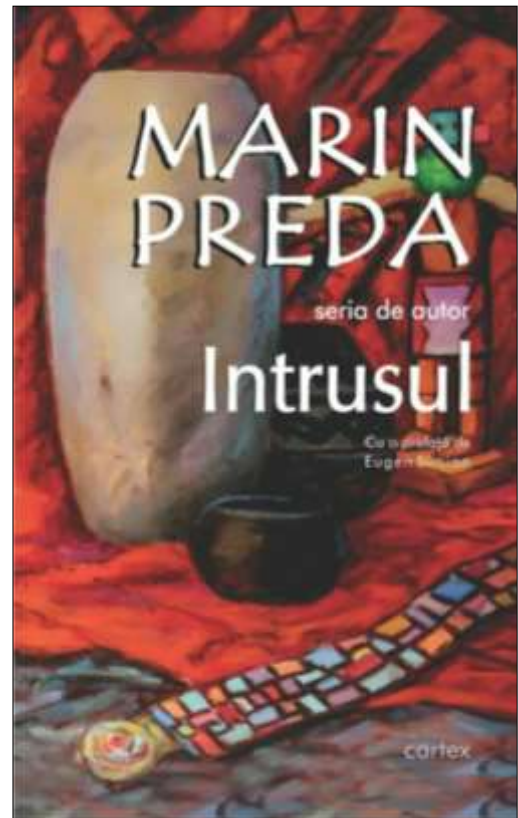
București

1. Triada inițiatică a eroului. Plasat sub semnul solarului, destinul lui Călin Surupăceanu este conturat pe două serii paralele de simboluri, *ale înălțării*, specifice existenței în spirit, ascensiunea luminoasă valorificând pozitiv soarele, ideea, și *ale căderii*, reprezentând confruntarea, contactul brutal cu realul. Ca acțiune în spirit, înălțarea lui Călin Surupăceanu debutează sub auspiciile morale ale doamnei Sorana Țopa, cea care, însoțită de inginerul Dan Mihăilescu și de principiile doamnei Polihroniade, deschide triada inițiatică a eroului. Prietenă mai vârstnică a lui Nuți, **Doamna Sorana Țopa** se prezintă ca *o femeie obișnuită, să fi avut într-adevăr treizeci sau patruzeci de ani, potrivită de statură, oarecum voinică, dar fără să fie grasă, cu oase late de țărancă, dar o țărancă îmbrăcată în lucruri bune, aș zice o boieroaică de la țară, dacă aș ști ce e aceea*. Confesiunile acesteia trădează o natură dilematică și o filosofie pesimistă.

Plasată într-un anturaj din actori ostili regimului, Sorana Țopa reprezintă în roman „glasul” conștiinței individuale. Filosofia ei simplă, bazată pe propria experiență existențială și pe o experiență culturală bine asimilată, face din Sorana Țopa al doilea interlocutor real al inginerului Dan. Primul (*prezentul concret*) dă ideilor sale de stânga replica virulentă a istoriei care supune omenirea la experiența de coșmar a uniformizării. Al doilea este Sorana, evocată aici ca atributele vagi ale vocii: *Asta era o voce de femeie, printre puținele din viață pe care n-am să le uit niciodată. [...] După glas să fi avut treizeci sau patruzeci de ani [...], apoi asta e vocea acestei femei, clară, ondulată și mai ales încărcată de nădăd la fiecare cuvânt; glasul îi era parcă străin de înfățișarea ei [...], cât era de șoptit și de melodios și cum umplea în același timp cu viața din el tot aerul care o înconjura*.

În concepția doamnei Sorana, existența este un permanent efort de „autoînălțare”. Idealul și ghidul absolut al lui Dan, inginerul Dan opune moralei acțiunii modelatoare asupra conștiinței individuale, o alta, aceea a acțiunii concrete, cu efect constructiv asupra lumii și, implicit, a conștiinței sociale. Exponenta experienței unei culturi umaniste afirmate în timp, doamna Sorana denunță întunericul orgoliului și alterarea ființei morale, orgia succeselor și farsa grosolană, fanatismul și umilința. Prin doamna Sorana, înălțarea lui Călin se realizează în conștiință, ca autoînălțare morală și este trăită de erou ca posibilă armonie cu lumea și ca o credință în triumful binelui. În planul existenței concrete, „înălțarea” purificatoare de realul amenințător este trăită de erou în contact cu erosul. Femeia este cea care „înălță” prin iubirea care evoluează prin împlinire paralel cu ridicarea orașului, cu concretizarea ideii, a idealului de cetate a soarelui.

Inginerul **Dan Mihăilescu** este prietenul Soranei. Căsătorit, cu doi copii, acesta se integrează tot mai mult în viața șantierului. *Se bronzase la față de vânturile și gerurile prin care trecuse în timpul iernii, mai bine i se înnegriseră urechile și vârful nasului ca la țărani și numai privirea lui care nu oscila rămăsese aceeași...* Împlinind alături de Sorana Țopa și doamna Polihroniade triada inițiatică a lui Călin, inginerul Dan apare în economia romanului ca un puternic personaj polemic. Autentic om al acțiunii, al eternelor începuturi și al încrederii în semeni, inginerul Dan este încrezător într-un ideal, greu de împlinit în epocă. Experiența

sa existențială tragică ilustrează din nou tema obsedantă la Preda a incompatibilității ideii cu dogma. De esență moromețiană prin capacitatea de a reflecta asupra spectacolului lumii și de a-și construi o lume interioară proprie, Dan Mihăilescu se înrudește cu Niculae Moromete, Călin Surupăceanu și Victor Petrini prin capacitatea de a înfrânge istoria, reluându-și mereu construcția spirituală.

Colegă cu Maria, **Doamna Polihroniade** încheie triada inițiatică a eroului. O „femeie ciudată”, *aproape mică de statură, cu sprâncene negre și subțiri ca pana corbului, cu o gură frumoasă în ciuda sau poate tocmai datorită unor vizibile firisoare care îi desenau o vagă mustață, cu dinți care se vedeau curbați în afară, gata parcă să te muște dacă te-ai fi dat cumva la ea fără încuviințarea ei secretă*. Un tip de feminitate greu de descifrat. Personaj interesant, „o intrigantă inteligentă” (Voicu Bugariu). Opusă doamnei Sorana, față de care era mult mai tânără, *doamna Polihroniade nu vorbea mult sau aproape deloc și numai privirea ei de o mare intensitate și gura își spuneau ceea ce ea nu voia să rostească*. Cunoscută ca o personalitate influentă, doamna Polihroniade „prezidează” lumea convențiilor reunite ale orașului. Eroina face parte din categoria personajelor cu gesturi curtenitoare, de o vizibilă distincție, de la vestimentație până la eleganța gesturilor. Autorul pune în valoare gesturile decisive ale personajului, sugestive pentru mecanismul ei sufletesc. Rămâne inexplicabilă reacția ostilă a acesteia față de imaginea de după accident a lui Călin, primit printre colegele ei ca intrus. Doamna Polihroniade încheie triada inițiatică a eroului. Dacă doamna Sorana reprezintă stadiul liberului arbitru, alunecat pe ușoara pantă a pesimismului alimentat de experiența existențială, iar inginerul Dan Mihăilescu pe cel al opțiunii necesare în sensul vocației, cu asumarea tuturor piedicilor puse de istoria concretă a momentului în fața ideii atemporale, doamna Polihroniade înseamnă faza ultimă, a moralei imperative a grupului, a concesiilor integratoare în colectivitatea constituită.

2. Prozator al orașului. Prin raportarea la visul naufragiului din final, orașul capătă în *Intrusul* o maximă deschidere simbolică. Alături de descendenții lor, Călin și Maria încearcă o refacere a lumii pe o insulă pustie. Eșuând în toate eforturile lor de a introduce legea moralei într-o lume căreia această lege nu îi este constitutivă, organică, tentativa de a reface în grabă o tradiție de mentalitate milenară, eliminând contradicțiile și șovăielile, se dovedește disperată. Tragicul din finalul romanului e rezultatul unei decantări estetice, greu de identificat în stare pură în lumea reală. A-i refuza noului oraș o poveste tragică echivalează cu a-i contesta dreptul la o jertfă totală, răscumpărătoare. Întrupare a ideii în construcția finită, orașul se constituie treptat în realitatea materială exterioară, care îl salvează pe erou din cadrul închis al existenței sale patriarhale, cu perspectiva intrării într-un spațiu proiectat a fi o nouă *cetate a soarelui*, a rațiunii triumfătoare. Orașul se convertește, în realitate, pentru conștiința singularizată, în contrariul său, în întunecatul labirint. Aici, pe măsură ce se apropie de centru (reprezentat de lumea convențiilor reunite și „prezidată” de doamna Polihroniade), omul se îndepărtează de sine, devenind însă și un refuzat de colectivitate.

Lipsit de autenticitate, orașul are fragilitatea și nesiguranța date de lipsa tradiției, pe care o suplineste adoptarea unui cod în limitele căruia trebuie să se plieze individul. Acceptarea – inițială – de către erou a convenției cu sentimentul tulbure al necesității, refuzând să admită și neputând să înțeleagă realitatea ostilă, acesta are semnificația căderii, de la semnificația căderii, de la iluzie la contingent. Elanul icaric spre înălțimile aspirației și încrederii converge spre adevărata cădere, cea în adâncurile incertitudinilor și respingerii de către colectivitate. Ea este conștientizată ca experiență dureroasă fundamentală prin experiența erotică nereușită, care reflectă adâncimea prăpastiei dintre iluzie și realitate la toate nivelele existenței: *social, afectiv, profesional*. Cu toate acestea, Surupăceanu își păstrează nealterată structura psihologică inflexibilă. Evoluția sa spirituală este pusă sub semnul erosului, dar și al gândirii libere. Unica lui opțiune, care, de altfel, îl exilează din societate, fiind concretizarea menținerii libertății de gândire, calea lui de salvare. Mutilat fizic, el va fi treptat mutilat și psihic de universul orașului care îl refuză. Prin acțiunea îndeplinită cu riscul propriei vieți, Surupăceanu este, fatalmente, îndreptățit la o aură de erou. Însă Cetatea nu îi recunoaște acest statut; actul orașului de a nega excepția dobândește aspectul simbolic al respingerii mitului. Neacceptarea lui înseamnă, de fapt, condamnarea ieșirii din logica limitată a cotidianului (a gravității nude); este contestarea valorii abstracte a vieții (prin reducerea gestului său de banală salvare „inutilă” a existenței unui bețiv), a ideii înseși de valoare (opusă celei de principiu), a negării unei posibile tradiții a unui eroism „gratuit”, antipragmatic.

Opțiunea de a impune valorile morale ca adevăr colectiv are valoarea aspirației lui Icar. *Alesul* devine *Intrusul* pentru existența exterioară. Prin vocea sa, difuză, dar fermă, orașul respinge individul sin-

gular. El este mai întâi dezaprobat, apoi violent contestat și, în cele din urmă, condamnat fără drept de apel. În privința *relației creator-creație*, autorul descoperă în *Intrusul* o modalitate de abordare în termeni speciali: creatorul nu-și mai poate controla creația, devenind inițiatorul unui proces căruia nu-i poate anticipa nimeni desfășurarea. Rodul imprevizibil al acestui impuls creator, trăit cu ardoare de Călin și inginerul Dan, este chiar noul oraș. Lipsit de bătrâni și de tradiții, acesta e rezultatul unei *adevărâte tectonici umane*. El adună tineri proveniți din mediul rural sau urban de periferie, salvați din captivități absurde, ca Maria, sau dornici să-și afle libertatea spirituală (Cărpinișan) și de acțiune (Călin). Istoria acestui oraș înregistrează felul în care instituțiile abstracte înghit eforturile umane concrete, organizarea și rutina socială substituindu-se avânturilor individuale. În ciuda vremurilor destul de diferite (*obsedantul deceniu*), orașul manifestă însă o oarecare aprehensiune și față de acele inițiative care nu-l afectează și care țin doar de opțiunea individului.

În această devenire, actul lui Călin e analizat în toate felurile, condamnat ori minimalizat și judecat prin prisma consecințelor și nu a întemeierii sale. S-ar părea că noul oraș nu are nevoie de eroism, din moment ce nicio comunitate care ține la fragila ei stabilitate nu are. Sunt acceptate doar actele de eroism care nu alterează în profunzime existența, ci o fac spectaculară. Văzut ca un posibil loc al împlinirilor unor nevoi materiale, cum apare în *Moromeții*, loc al făgăduinței și bunăstării pentru fiii lui Moromete, în *Intrusul*, orașul acesta tineresc ne apare ca un nucleu al mediocrității perene, al înțelepciunii meschine. Prezentat în imagini destul de fade, lipsit de gust sau de confort, arătând mai degrabă ca un sat mare, dar care și-a pierdut virtualitățile ancestrale (primordialitatea naturală și fermitatea de caracter), orașul din *Intrusul* e o lume cu locuitori tineri atinși de o senilitate morală. Replică de neevitat, pe cât de realistă, pe atât de simbolică, la târgul provincial sau la satul ca vatră a veșniciei și purității, orașul acesta e o lume sufocant de mică, dar purtând patina vremii.

În acest context, replica lui Călin cu privire la statutul acestei lumi conține nu doar un sentiment de amărăciune, ci și resursele tragice ale unei povești cu un imprevizibil final tragic. *Din felul cum s-a născut însă, a înflorit și trăiește orașul nostru nou, mi se pare că desprind mai ușor acest înțeles: nu știm, gândesc concetățenii mei, dacă lumea în care trăim e cea mai bună cu putință, facem și noi ce putem ca s-o schimbăm, dar, mai înainte de orice, facem un lucru cu un scont mai îndepărtat, care să ne găsească prezenți în momentul oportun când vânturile istoriei vor sufla în favoarea noastră, și anume: ne păstrăm tradițiile în familie, prin copii, iar pe aceștia îi facem și îi creștem orice s-ar întâmpla. Toate forțele noastre se concentrează aici. Acest adevăr e absolut, iar celelalte, cum ar fi cinstea, demnitatea, minciuna, dreptatea, prietenia, dragostea, sunt și trebuie să rămână extrem de relative, și niciunul dintre ele nu trebuie exagerat în viața obișnuită.*

3. Sub semnul erosului. Romanele *Intrusul* și *Risipitorii* au fost incluse în categoria cărților „matrimoniului” și ale inițierii erotice. Alăturându-i-se lui Călinescu, creatorul lui Felix și al Otiliei, al lui Jim și al Verei, psihologia juvenilă intră în sfera de interes a lui Preda cu aceeași pregnanță. Vale și Gabi, Anda, Mimi și junele său frate „terorist”, Călin și Maria, Ștefan și Luchi, Constanța, Sârbu, doctorița Tiberiu, Munteanu și alții reprezintă, în proza lui Marin Preda, tot atâtea adolescenți în formare, în căutarea drumului propriu. Pătrunzând în spațiul citadin, romancierul își îmbogățește tipologiile și mediile, spiritul său de emulație fiind, desigur, stârnit, în egală măsură, de tradiția interbelică a literaturii citadine cu adolescenți din romanele lui Mircea Eliade, Mihail Sebastian sau Anișoara Odeanu, de exemplu.

Plasată între teluric și senzualism, **Maria (Nicolae Maria)** apare pentru prima oară în ipostaza unei adolescente timide și neîndemânatică, cuprinsă de aceleași stări contradictorii, specifice feminității prozei lui Preda: *Așa fu adusă la un moment dat parcă de la spate o fată care doi pași făcea și unul se oprea; [...] era bălaie, i se vedea părul ca aurul pe sub botic și ochii albaștri, se uita la clădirea școlii ca și când ar fi urmat să fie împinsă înăuntru la tăiere, nu să-și exercite dreptul la vot. Ajunsă la oraș, reîntâlnirea cu Surupăceanu i-a produs o stare deosebit de fericită: ...am văzut-o înflorind literalmente când am ieșit împreună.* Personaj cu multiple semnificații în roman, Maria este al doilea termen al cuplului. Ea are în *Intrusul* drept personaj complementar pe Nuți (Viorica), fiind raportată, pe de o parte, la triada femeilor singure (Viorica – Ioana – Sorana) și, mai apoi, la doamna Polihroniade. Concepută ca un fel de placă turnantă, Maria, spre deosebire de Sorana Țopa, nu aparține lumii spiritului. Ea este o telurică, o senzuală, trăind cu frenezie clipa și aspirând la ceea ce viitorul îi poate oferi concret, palpabil, sub auspiciile cercului doamnei Polihroniade. Ceea ce o apropie de celelalte două este însă evoluția perfect și constant paralelă cu a orașului, în spiritul unei desăvârșite adaptabilități, asemenea cuplului Birică – Polina din *Moromeții* și, mai târziu, a Siminei din

Marele singuratic. Sanctionează gestul eroic al bărbatului, reproșându-i că în acele clipe ea nici nu ar fi existat pentru el: *În momentul când te-ai urcat pe cisterna aceea nici eu, nici fetița nu eram în gândul tău.* A salva pe altul devine un fapt care merită reprob: *Numai cine are chef să moară face ce-ai făcut tu!* Și încheierea cade nemilos (*Mai bine mureai!*), imprevizibila logică feminină conducând evenimentele spre despărțirea celor doi.

Sub mai multe aspecte, Maria o anunță pe imprevizibila și fascinantă Matilda. Un personaj de feminitate misterioasă, tulburătoare și, totodată, victorioasă, gândirea Mariei se aseamănă cu cea a întregului oraș. Mediocră și fascinantă, schimbătoare și tenace, lucidă și îndrăgostită, această femeie își actualizează virtualități în chip la fel de dezamăgitor ca orașul însuși. Portretul ei ar putea fi încadrat în haloul unei anumite lumini, așa cum ne apare ea descrisă într-un pasaj de genul acestuia: *Luna care e plină și albă ca argintul în munți aici e galbenă și stinsă, aruncată parcă pe cer ca o simplă pată sau chiar ca un simplu bec al cărui filament ar da seamă că n-o mai duce mult.* Pentru personajul lui Marin Preda, *eroul e o cale a speranțelor.* Niculae Moromete iese înfrânt din legătura de tinerețe cu Ileana, relația cu Simina fiind plasată, de la bun început, sub semnul îndoielii, într-o suită de căutări, de despărțiri și regăsiri, de umilințe reciproce.

Marin Preda

înțeles lecția doamnei Sorana, sub semnul căreia i se desfășoară destinul (*în cazul tău, în fața ta se află nu căderea, ci speranța*). Cuvintele profetice ascund sensul mișcării interioare a lui Surupăceanu. Înălțarea, urmată fatalmente de cădere își dobândește semnificația prin adâncime, prin coborârea în sine prin meditația și reflecția la capătul căreia se află forța unui nou început. Căderea lui Surupăceanu (nume simbolic pentru zborul frânt, surpat), înseamnă deci un alt contact cu pământul, sol fertil pentru construcția înălțată alături de inginerul Dan, nou început pentru calea sa dreaptă, în care au greșit timpurile și oamenii lor.

Icar modern, Surupăceanu s-a aruncat în înalt și a căzut cu tăria de a fi

Petre Dulfu și nestematele sale folclorice

Alina CURAC

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Cartea schimbă destine, este cheia care deschide porțile înțelepciunii și te transpune, imaginar, într-o lume a luminii, care te ghidează pe drumul drept și te ajută să nu te rătăcești. Manualele lui Petre Dulfu au ghidat multe generații de elevi să descifreze alfabetul, tainele aritmeticii și geografiei, iar „nestematele sale folclorice” i-au ajutat să își dezvolte imaginația și vocabularul. Operele conțin gândurile și spiritul autorului, care prind viață în momentul în care cineva le citește, făcând cunoștință cu personaje precum: Păcală, Gruia lui Novac, Făt-Frumos, Ileana Cosânzeana, Ion Săracul, Cătălina, Zâna florilor, Cei doi feți-logofeți cu părul de aur. Prin lectură se deschide, simbolic, o fereastră către o nouă lume, cu noi experiențe și cu trăiri autentice.

Documentele scrise de Petre Dulfu sunt depozitate, la loc de cinste, pe rafturile secției. Recent, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare a găzduit un eveniment dedicat marelui scriitor român, cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la moartea pedagogului, în 31 octombrie. Astfel, în data de 25 octombrie, la Compartimentul Împrumut carte pentru adulți, a avut loc activitatea: „Petre Dulfu și nestematele sale folclorice”, la care au participat elevii clasei a XI-a B de la Liceul Teologic Penticostal Baia Mare (director: prof. Adela Gabriela Șpan), coordonați de prof. Daniela Căprar.

În cadrul evenimentului, bibliotecara Alina Curac a prezentat expoziția de carte „Petre Dulfu și nestematele sale folclorice” și un documentar video. Au fost expuse cărți despre Petre Dulfu și operele scrise de marele scriitor român. Tinerii au prezentat și ei date biografice despre Petre Dulfu și cele două opere cunoscute ale autorului: *Isprăvile lui Păcală* și *Gruia lui Novac* și au lecturat câteva secvențe din cele două creații. La finalul evenimentului, participanții au avut ocazia să viziteze toate compartimentele bibliotecii, să răsfoiască documentele existente în colecțiile ei și să împrumute cărțile dorite. Scopul întâlnirii a fost de a promova activitatea pedagogică și opera valoroasă a patronului spiritual al instituției, în rândul elevilor.

Petre Dulfu și-a exprimat înzestrările intelectuale pe mai multe paliere, ca autor de basme, poet, profesor, traducător și doctor în filosofie. S-a născut la 10 martie 1856, în satul Tohat din județul Sălaj (actualmente în Maramureș). După absolvirea claselor primare și a Gimnaziului din Baia Mare (Colegiul Național „Gheorghe Șincai” de azi), a urmat studiile universitare în limba maghiară la Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj. Atunci, în 1881, a obținut diploma de doctor în filosofie, cu o lucrare dedicată activității literare a lui Vasile Alecsandri. Primele poezii originale le-a citit în ședințele „Societății de bibliotecă”, devenită „Societatea de Lectură a elevilor români din Gimnaziul din Baia Mare”, al cărui membru și bibliotecar a fost în 1871. A debutat în revista *Familia*, la Pesta, în anul 1873, iar editorial cu *Isprăvile lui Păcală*, în anul 1894. Pe parcursul anilor, Dulfu a colaborat și cu alte reviste: *Amicul Familiei*, *Cărțile sateanului român*, *Șezătoarea* și a desfășurat o bogată activitate literară și didactică până la sfârșitul vieții. „Activitatea didactică, desfășurată de-a lungul a 40 de ani,

l-a impus drept pedagog desăvârșit și deschizător de drum prin caracterul modern și aplicativ al ideilor didactice susținute”¹. A redactat manuale școlare din diverse domenii: abecedare, cărți de citire în limba română, de aritmetică și de geografie. Aceeași probă și harnică monografistă a lui Petre Dulfu, Laura

¹ Laura Temian, *Biblioteca publică băimăreană : (1950-2000)*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2016, p. 155.

Temian, afirmă: „Cultura sa întinsă, scrierile literare și remarcabilele sale calități didactice l-au așezat în galeria dascălilor promotori ai celor mai înalte idealuri naționale”².

Pedagog de vocație și om de cultură preocupat de luminarea țărânimii, acesta s-a impus, prin prelucrările sale folclorice în versuri, cu opere de referință în literatura română, precum: *Isprăvile lui Păcală*, *Gruia lui Novac* și *Povestea lui Făt-Frumos*, ca și alte creații care i-au adus recunoaștere unanimă: *Snoave*, *Odinioară*, *Ion Săracul*, *Zâna florilor* și *Cei doi feți-logofeți, cu părul de aur*.

Petre Dulfu a fost distins cu câte un premiu al Academiei Române pentru *Isprăvile lui Păcală* (1894) și pentru una dintre cele mai bune traduceri ale pieselor lui Euripide (*Ifigenia în Aulida* și *Ifigenia în Taurida*, 1909).

Din operele lui Petre Dulfu răzbat calități literare evidente, îndeosebi din cele versificate, autorul atrăgând atenția asupra valorilor esențiale lăuntrice și originale specifice stilului românesc, asupra tonului umoristic al unora dintre scrierile sale, acesta transformându-se, prin răs, într-un purificator de moravuri. Alte calități distinctive ale creației sale literare sunt: versul scurt, ca în poeziile populare, clar și fluent; stilul autorului este oral, simplitatea expresiilor ținând și de factura surselor de inspirație ale autorului, care sunt populare; structura compozițională este alcătuită din formule inițiale, mediane și finale și își trage seva și ea din folclor; expresia este limpede și neîmpodobită, aparținând, ca model de formulare, folclorului. Elementele comune ale lucrărilor lui Petre Dulfu ar fi următoarele: oralitatea, umorul, lexicul popular, topica și sintaxa „naturală”. În lucrările sale se disting influențe tradiționale, izvorâte din lumea satului, și influențe filosofice, chiar dacă filosofia vine „din bătrâni”, fiind o combinație între cultul filosofic și cel literar. „Citind opera lui Petre Dulfu, te trezești deodată într-o lume a satului tradițional românesc, prelucrată literar cult, cu stratificarea lui socială și de îndeletniciri de rivalități inerente, acerbe adeseori, transpuse în confruntări spirituale, ades, în care «săracul își afirmă bogăția intelectuală, iar cei vânduți avuției materiale sunt expuși public într-o jalnică descurajare spirituală»”³.

Teodor Castrișanu, în lucrarea *Omagiu profesorului Petre Dulfu cu prilejul sărbătorii sale dela 29 maiu 1927 de către foștii săi elevi și colegi*, afirmă despre scrierile lui Dulfu că „sunt pentru dânsul nenumărate prilejuri de a îmbogăți literatura noastră cu lucrări de neprețuit prin frumusețea limbii și prin dragostea de credințele, tradițiile și nădejile neamului nostru”⁴.

Petre Dulfu s-a stins din viață în urmă cu șapte decenii, iar instituția noastră îi poartă cu mândrie și responsabilitate numele, păstrându-i vie amintirea.

Bibliografie:

1. Dulfu, Petre, *Dumnezeu și oamenii*, Editura Ecou Transilvan, Cluj-Napoca, 2020.
2. *Omagiu profesorului Petre Dulfu cu prilejul sărbătoririi sale dela 29 maiu 1927 de către foștii săi elevi și colegi*, Editura Cartea Românească, București, 1927.
3. Temian, Laura, *Biblioteca publică băimăreană : (1950-2000)*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2016.
4. Temian, Laura, *Petre Dulfu: contribuții bibliografice și documentare*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2003.

² *Ibidem*.

³ Petre Dulfu, *Dumnezeu și oamenii*, București [1922], Editura Cartea Românească S.A : text copiat într-o familie de țărani/comentarii și „ediție” după „Caietul de la Leșu, Bistrița-Năsăud” de Veronica Oșorheian, Editura Ecou Transilvan, Cluj-Napoca, 2020, p. 20.

⁴ *Omagiu profesorului Petre Dulfu cu prilejul sărbătorii sale dela 29 maiu 1927 de către foștii săi elevi și colegi*, Editura Cartea Românească, București, 1927, p. 48.

Petre Dulfu și Vasile Alecsandri, în opera unui bibliograf și traducător

Dr. Ioan Dănilă

Bacău

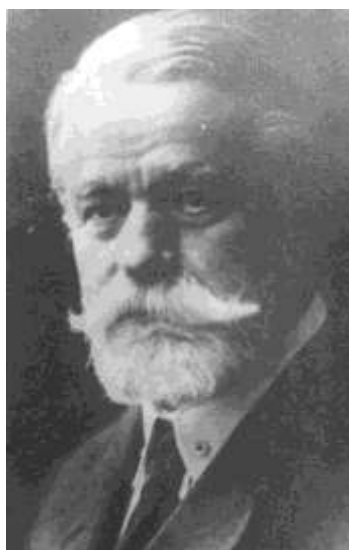
Vasile Alecsandri a așezat în biografia sa artistică și umană mai multe argumente ale unei calități rarissime: spiritul de nobilă frățietate cu colegii de breaslă. Poetul (născut în Bacău la 14 iunie 1818) a făurit emblema fairplayului literar prin declarația interogativă la adresa lui Mihai Eminescu: „E unul care cântă mai dulce decât mine?/ Cu-atât mai bine țării, și lui cu-atât mai bine./ Apuce înainte s-ajungă cât de sus,/ La răsăritu-i falnic se-nchină-al meu apus”. În 1881, când a alcătuit la Mircești aceste versuri (publicate postum), confratele său avea 31 de ani, iar satisfacția că un tânăr se afirmase atât de convingător, îndeosebi în poezie, era dictată de o sinceritate dincolo de orice bănuială de necredință. În aceeași salbă de generoase gesturi admirative se cere amintită relația amicală cu Gheorghe Sion (1822-1892), pe care am elogiat-o în 2022, la bicentenarul nașterii celui ce ne-a lăsat imnul „Limba românească”, cei doi fiind comilitoni ai datoriei de a păstra în drepturile lui graiul strămoșesc. Un episod mai puțin cunoscut din aceeași serie de conduite artistice exemplare demonstrate de bardul de la Mircești îl are în centru pe poetul, traducătorul, profesorul Petre Dulfu (1856-1953).

Strâns legat de vatra Transilvaniei (prin locul de naștere – satul Tohat, județul Sălaj – și de formare intelectuală – liceul și facultatea, la Baia Mare și Cluj), Petre Dulfu a urmat pilda socială a corifeilor Școlii Ardelene. Îl vom găsi dascăl la școlile normale din Turnu Severin și București, predând limba română ori fiind director al acestora, pătruns de datoria de a forma formatori în spiritul normelor statuate de o societate imaginată cu un secol în urmă de un Gheorghe Șincai, de exemplu.

De Vasile Alecsandri îl va apropia pasiunea pentru creația populară, dar și uriașa influență pe care o exercita poetul național al românilor de până la ivirea lui Mihai Eminescu atât în privința tematicii, cât și în relația cu forma artistică. Dascălul Grigore Silași (1826-1897), din Cluj, el însuși cunosător al intimităților poeziei populare și admirator profund al operei de culegător întreprinse magistral de Vasile Alecsandri, a considerat că încercările literare ale lui Petre Dulfu trebuie să fie judecate de scriitorul moldovean, iar acesta a apreciat că tânărului i se întrezăresc „în suflet scânteia sacră și sub condei o limbă armonioasă pe care știe s-o mlădie sub cerințele ritmului” (apud Iordan Datcu, medalion în *Dicționarul general al literaturii române, C-D*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004, s.v.).

Semnul înzestrării divine și muzicalitatea desăvârșită a versului sunt calități pe care Vasile Alecsandri le-a așezat drept garanții ale unui destin literar împlinit sub numele de Petre Dulfu. Probabil aici se află argumentul destinatarului cărții de debut, din 1881.

Cei doi scriitori sunt înregistrați ca folcloriști, cu contribuții diferențiate. Dacă Vasile Alecsandri este întemeietorul etnologiei la români, prin celebra culegere „Poezii populare ale românilor” (Iași, 1852-1853), Petre Dulfu a devenit cunoscut prin prelucrările de folclor rapid popularizate:

Vasile Alecsandri și Petre Dulfu

Isprăvile lui Păcală (1894, urmată de peste 20 de ediții), *Gruia lui Novac. Epopee alcătuită din cântecele de vitejie ale poporului român* (1913 și încă 13 ediții) și *Povestea lui Făt-Frumos* (1919, cu 10 ediții). Se adaugă aici două culegeri mai puțin cunoscute: *Din lumea satelor*, respectiv *Snoave*. Istoricii literari ar fi doriți ca Petre Dulfu să ofere date privind informatorii (nume, localitate, data culegerii) și să nu fi intervenit în texte atât de frecvent (deși reușita artistică a noilor producții era indubitabilă). O contribuție esențială a sa rămâne însă răspunsul dat la chestionarul lingvistic din 1884 al lui Bogdan-Petriceicu Hasdeu, apreciat de etnologi: „Dintre colecțiile de lirică, cea mai prețioasă este cea a lui P. Dulfu, din Gârcei, Sălaj. Aproape toate piesele au o șlefuire rar întâlnită, care le face deosebit de expresive. Ele pot figura cu cinste în orice antologie de lirică populară” (Ovidiu Birlea, apud Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, București, Editura Saeculum I.O., 2006, s.v. *Dulfu Petre*).

Din punctul de vedere al istoriei literare, scrierea semnificativă pentru atributul de cercetător științific asumat de Petre Dulfu este aceea dedicată lui Vasile Alecsandri, constituind teza sa de doctorat în filosofie și apărută la Cluj în 1881, deci în timpul vieții idolului său. Redactată în limba maghiară – *Alexandri Vazul mŭködése a román irodalom terén* –, lucrarea a cunoscut cel puțin două variante ale titlului, în versiune românească: „Actualitatea lui Alecsandri” (Iordan Datcu, *op. cit.*), respectiv „Activitatea lui Vasile Alecsandri în literatura română” (wikipedia). (Ortografierea *Alecsandri* apare ca o corecție tacită a formei din 1881, ca în *Dicționarul Zăciu* – v. infra; în alte lucrări de informare, traducerea titlului este mai explicită: „Activitatea lui Vasile Alecsandri pe tărâmul literaturii române”.) De pe internet mai aflăm că teza a văzut lumina tiparului la Tipografia Stein János (Kolozsvárt/Cluj). În unele lucrări lexicografice nu este menționat decât episodul academic: „Absolvent al Univ. clujene. Dr. în filosofie (1881)”, lipsind orice referire la relația intelectuală cu poetul Vasile Alecsandri (M[aria] Pr[otase], în *Dicționarul scriitorilor români*, D-L; coordonatori, Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998, s.v.). Mențiunea „doctor în filosofie român” din unele prezentări produce derută, creându-se impresia că trimiterea către sfera literară nu are fundament. Structura titlului în maghiară este semnalată în unele lucrări de informare cu mici modificări, determinate de necunoașterea acestei limbi: „Alexandri. Vazul mŭködése a román irodalom terén” (punctul de după numele de familie nu izolează, cum s-ar crede, două componente ale titlului, de vreme ce primul cuvânt din partea a doua, „Vazul”, este chiar corespondentul în maghiară al prenumelui românesc „Vasile”; postpunerea este cauzată de norma acestei limbi, care așază întâi numele de familie și apoi prenumele; astfel sunt utilizate și combinațiile *Bolintineanu Dimitrie*, *Asachi Gheorghe*, *Mureșanu Andrei* etc., cu traducerea în limba maghiară a prenumelor; într-o altă sursă bibliografică apare minuscula pentru substantivul propriu: *Alexandri vazul mŭködése a román irodalom terén*; ortografierea cu x pentru *Alexandri* nu este relevantă, în lucrările tipărite apărând ambele forme).

O analiză aplicată, în spiritul impus de editura profilată pe valorificarea tezaurului literaturii române, „Minerva”, realizează Victor Crăciun în studiul introductiv la *Scrieri*, de Petre Dulfu (București, 1971; ediție îngrijită împreună cu Viorica Florea), din care aflăm că autorul *Isprăvilor lui Păcală* a tradus din poeziile lui Vasile Alecsandri și că a arătat o sinceră admirație pentru destinul țării sale: „Văd cu ochii sufletului, într-un viitor nu prea îndepărtat, România ridicată prin cultura fiilor ei... Și aceasta-mi umple sufletul de o nespusă bucurie” (Petre Dulfu, în *Ideea pedagogică – literară – socială*, nr. 3-4/1927, apud *Scrieri*, *op. cit.*, p. XXI). Despre legătura sa cu bardul de la Mircești a scris Petre Pușcașu, în articolul „Vasile Alecsandri și Petre Dulfu (Contribuții la cunoașterea relațiilor dintre cei doi scriitori)”, în *Buletinul științific* al Institutului Pedagogic din Baia Mare (seria A, Filologie, 1971, pp. 171-178). (Mulțumiri dnei Ana Andrei, de la Biblioteca Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău, care ne-a sprijinit în obținerea copiei textului, și, în parteneriat, serviciului de specialitate de la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, care ne-a pus la dispoziție articolul respectiv.)

Contribuția majoră la deslușirea nobilei legături dintre Petre Dulfu și Vasile Alecsandri o are însă Ana-Maria Brezovszki, bibliolog (7 februarie 1951 – 13 septembrie 2023), care a elaborat versiunea în limba română a tezei de doctorat a scriitorului și pedagogului Petre Dulfu, inclusă în Programul

Ana-Maria Brezovszki

cultural „Maramureșul perpetuu” al Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare, în anul 2006. Cu o solidă pregătire filologică (a absolvit Facultatea de Limbi Romanice, Clasice și Orientale, secția Limbi clasice, a Universității București), Ana-Maria Brezovszki a fost pe rând (1982-2013) bibliotecar, bibliograf/bibliolog la această instituție de cultură, bucurându-se de stima și aprecierea constantă a colegilor. Numele ei apare între colaboratorii permanenți ai revistei semestriale *Bibliotheca septentrionalis* a Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”. Cu Laura Temian și Otilia Marinescu a realizat lucrarea *Autori maramureșeni. Dicționar biobibliografic* (Baia Mare, Editura Umbria, 2000). Din medalioanele semnate de Liana Pop și Florina Vanciu aflăm că Ana-Maria Brezovszki este recunoscută ca scriitor-bibliotecar (cf. Fenia Driva, *Scriitori bibliotecari, bibliotecari scriitori. Dicționar*, Iași, Editura Rotipo, 2022, s.v.).

Rostul textului de față este de a semnală o contribuție inedită și oportună la cunoașterea biografiei artistice a doi scriitori, datorată bibliografului și traducătoarei Ana-Maria Brezovszki. Vasile Alecsandri și Petre Dulfu au, după anul 2000, încă un reper în descrierea operei lor. Speranța de a face cunoscute elemente ținând de istoria literară și de tehnica traducerii s-a născut în toamna anului 2017, când am participat, la Baia Mare, la Conferința Națională a Asociației de Studii Etnologice din România „Patrimoniu cultural: abordări teoretice și praxiologice” (8-12 noiembrie). După susținerea comunicării, am alocat un număr apreciabil de ore cercetării bogatului fond de carte și publicații deținut de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, axat îndeosebi pe tematica Vasile Alecsandri. Tânjeam după un interviu cu traducătoarea Ana-Maria Brezovszki, despre care am obținut date prin largă bunăvoință a lui Gabriel Stan-Lascu, „inginerul de la bibliotecă”, cum aveam să

citesc mai târziu în presa locală. Timpul scurt și distanța față de localitatea de domiciliu a fostei angajate la instituția băimăreană m-au determinat să acord... termenul *sine die* râvnitei întâlniri. Acum, când Ana-Maria Brezovszki a devenit o amintire, nu-mi rămâne decât să mă aplec cu maxim interes asupra operei de traducător pe care a realizat-o în numele celor doi scriitori și să închei o prezentare din interior a acesteia.

In memoriam Angela Monica Jucan

Gabriel STAN-LASCU

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Angela Monica Jucan, colega noastră începând cu anul 2002, nu era o ființă obișnuită. Trăia parcă pe un alt fus orar, muncind cel mai bine în liniștea serii și a nopții, iar dimineața, când alții forfotesc să ajungă la serviciu, ea își dormea somnul cel mai adânc. A câștigat bunăvoința și îngăduința conducerii de a veni la serviciu doar pe schimbul de după amiază, de pe la 11-12, în funcție de cum reușea să ajungă (să se trezească). Una dintre explicații este și deficiența de auz de care suferea, fapt pentru care, nepurtând aparatul auditiv pe timpul nopții, nu auzea niciodată soneria ceasului deșteptător (respectiv alarma telefonului mobil, mai recent).

Și, fiindcă veni vorba, merită consemnat faptul că, nu de puține ori, stând de vorbă cu colegii, părea că reușește să lege dialogul destul de coerent, până când începeai să-i povestești ceva mai pe larg, moment în care, ușor stingheră, te ruga să aștepți puțin să își pună aparatul auditiv. Moment în care realizezi că în tot timpul acela te citise pe buze, dar că, întinzându-te neașteptat de mult, nu-ți mai putea decifra șuvoiul de cuvinte și avea nevoie de susținerea auzului. Desigur că, cel puțin în sinea ta, te trecea un zâmbet înțelegător și, de ce nu, satisfacția că a devenit – poate – pentru ea important ceea ce ai de istorisit. Altfel, probabil te putea lăsa să crezi că a înțeles tot, fără să se mai ostenească să își pună suportul auditiv, onorându-te astfel prin ascultare propriu-zisă.

Se înțelege că, având acest neajuns, metoda ei preferată de dialog era prin scris. Drept pentru care am purtat o destul de bogată corespondență electronică, pe care nu o voi putea uita niciodată. Și asta mai ales pentru faptul că am avut parte de o muștrulială din partea ei cum nici părinții nu mi-au făcut vreodată...

Se făcea că am început colaborarea cu Angela la documentarul biobibliografic al părintelui seinean Gheorghe Pop. Ocazie cu care, apropo, am rugat-o să nu-mi mai spună „domnule Gabi”, ci doar Gabi. A acceptat, dar cu condiția să-i spun și eu, simplu, Angela. Așa că am ajuns să nu ne mai „domnim”, devenind, întrucâtva, și în acest fel, ceva mai apropiați. Dar, necunoscându-i stilul și rigorile de muncă, mi-am permis să intervin în câteva locuri pe textul aranjat de ea, făcând unele corecturi și, de asemenea, unele șlefuiuri de exprimare care, mi s-a părut mie, vor fi binevenite și bine primite. Nici pomeneală! Am fost aspru criticat atât pentru intervenții, cât mai ales pentru faptul că am tot trimis cartea la tipar, considerând că nu mai necesită să treacă și pe la ea, de vreme ce urma să vină la serviciu abia după amiază și se câștigau câteva ore dacă intra la tipar în perioada dimineții. Evident, nu m-a iertat și m-a pus la punct așa cum se cuvine. De n-am să uit toată viața... Să fi contat și faptul că eu sunt inginer, ea filolog? Nu, nu cred! Probabil pe oricine ar fi tratat exact la fel, indiferent de pregătirea școlară/universitară. Pur și simplu era strictă și intransigentă.

De voie, de nevoie, m-a iertat după aceea, fiindcă a urmat, la câteva luni distanță, colaborarea la revista bibliotecii, *Bibliotheca septentrionalis*, unde am sesizat mult mai clar cât de riguroasă poate să fie acest adevărat bibliotecar-condeier, în primul rând prin meticulozitatea cu care a corectat textul, apoi prin ingeniozitatea cu care a alcătuit rubricatura, intitulând mereu diferit, absolut original, fiecare rubrică, nouă sau veche, indiferent. Uneori, ni se părea nouă, colegilor ei, că e cam excentrică sau chiar exagerat de pompoasă (terminologic vorbind). Probabil fiindcă suntem noi prea banali, prea simpliști și convenționali. La textele primite de la Angela, practic, nu îmi rămânea mai nimic de făcut, decât de aranjat în pagină și ilustrat cu fotografii alese și plasate, tot de ea, în folder/director alături de textele fiecărei rubrici. Pe căprării, cum s-ar zice. Ea aduna texte eterogene de la numeroșii colegi și colaboratori ai revistei, le aducea la un numitor comun și le făcea corectura la sânge, apoi mi le dădea pe tavă să le dau aspectul paginii de revistă. Atâta tot!

Deci, iată, părea ușor să colaborezi cu ea. Și chiar era, atâta timp cât nu ieșai din rigorile ei și nu căutai să „înfrumusețezi” sau să „șlefuiști” vreun cuvânt – cu un sinonim – sau vreo frază. Și, bineînțeles, după prima „pășanie” cu ea la carte, m-am conformat cerințelor și am lucrat la revistă... ca la carte!

Angela avea aversiune față de păsări (ornitofobie) – probabil detesta penele sau era alergică la ele –, așa încât era extrem de reticentă la imaginile cu aripate, făcând, din câte știu, un singur compromis de acest gen, într-un articol semnat de ea și intitulat „Optica berzelor”, la finalul căruia a conces să intre o ilustrație cu o familie de berze în vârful stâlp. Dar pe care a trebuit să o decolorez, pentru a estompa cât mai mult înaripatele – trei la număr – din prim-plan. Mi s-a părut inutilă procedura, fiindcă, să ne înțelegem, doar cerul avea o tentă azurie, iar berzele oricum se vedeau doar ca siluete întunecate pe fundalul celest. Din păcate, acea primă colaborare la revistă cu Angela a fost și ea ultima, precum în cazul monografiei, fiindcă „jucăria” i-a fost mai întâi redusă cu exact o treime (de la 150 la 100 de pagini – inclusiv articolul ei cu berzele), apoi, începând cu numărul imediat următor, preluată de mai proaspătul coleg Florian Roatiș. Angela și-a manifestat supărarea refuzând orice viitoare colaborare (cu articole semnate de ea) la revista tipărită, rezumându-se doar la administrarea și publicarea pe partea de blog a revistei (e-bibliothecaseptentrionalis), pe care a condus-o până la pensionare.

Un alt aspect demn de menționat despre Angela este legat de vrafurile de cărți (și periodice) pe care le aduna pe masa ei de birou, pe jos lângă ea, pe monitor (cât era din acela cu tuburi), uneori chiar și pe tastatură, de ziceai că în haosul acela nu-i chip să se descurce cineva. Dar uite că ea se descurca și, nu doar atât, dar în acel morman eterogen și dezorganizat găsea totul la locul său și repera cu ușurință orice titlu de care avea nevoie, atâta vreme cât cineva nu își băga nasul să-i „organizeze haosul”. Sigur că devenise subiect de glumă printre colegi celebra „grămadă care cere vârf” a Angelei.

Nu voi face referire la lucrările îngrijite de Angela în cadrul bibliotecii noastre, fiindcă nu este în intenția mea să-i prezint bibliografia, dar nu pot să nu pomenesc una dintre isprăvile ei de răsunet care, chiar dacă nepublicată – fiindcă s-a retras de pe site-ul bibliotecii noastre în urma unei solicitări din partea coautorului –, este, fără îndoială, cea mai impresionantă și mai valoroasă lucrare a colegei noastre. Ea se intitulează *Bibliografia Octavian Goga* și este realizată de Angela Monica Jucan împreună cu scriitorul clujean Dan Brudașcu, având nu mai puțin de 1.063 de pagini. E și greu să-ți imaginezi cum poate o bibliografie a unui singur autor să se întindă pe mai bine de o mie de pagini! Plus de asta, prin mijlocirea acestei lucrări, am ajuns să aflu că Dan Brudașcu are (și) o carte intitulată *Goga și Francmasoneria* (Editura Sedan, Cluj-Napoca, 2007, 148 p.), asociere care poate părea curioasă, dacă nu chiar neverosimilă, la poetul naționalist și luptătorul înverșunat pentru drepturile românilor și care, mai apoi (atât în vremuri de tiranie comunistă-stalinistă, cât și în cele de libertate capitalistă – curios, nu?), a devenit interzis din cauza vederilor sale antisemite și a pledoariei lui pentru puritatea rasială. Și cu atât mai incitante sunt demisia (!) lui Goga din francmasonerie și misterul morții sale, care pare-se ar fi avut cauze deloc naturale – se oferă ca ipoteză alternativă că fie Carol al II-lea, fie francmasonii înșiși – printre care și Carol al II-lea se număra! – i-ar fi pus la cale asasinarea prin otrăvire. Plauzibilă și de cercetat ipoteză!!!

Deși colaborarea cu Angela a fost de scurtă durată, ea a lăsat urme adânci în memoria mea, iar din partea ei a continuat să prezinte curiozitate, în sensul de a se interesa, pe parcursul corespondenței noastre electronice, cum stau cu următorul număr de revistă (tipărită). Așa că o țineam mereu la curent cu stadiul în care se găsea fiecare număr. Curiozitatea și interesul, atât pentru revistă, cât și pentru celelalte apariții editoriale din bibliotecă (și nu numai) și le-a păstrat și după ieșirea la pensie și plecarea în Statele Unite ale Americii, pentru a avea grijă de nepoțica ei. Astfel că mă interpela adesea și îmi cerea să o ajut cu versiunile digitale ale diferitelor publicații din zona noastră... Trebuie să spun că nu mi-a ascuns că rolul de bunică o făcea foarte mândră și nu-și tempera deloc bucuria de a-l juca. Chiar dacă se simțea străină în țară străină, nevorbind limba engleză, drept pentru care la orice interpelare se eschiva prin replica „I don't speak English”. Pandemia de covid-19 a prins-o acolo și am schimbat câteva idei legate de desfășurarea ei și, surprinzător sau nu, am fost în deplin acord, de această dată.

După mai bine de doi ani de tăcere din partea ei (fiindcă eu îi scrisesem ultima oară), prin penultimul mesaj, datat 7 aprilie 2023, mă anunța că „nu mai sânt în America; bolesc în Cluj”. Sigur, nu mi-am imaginat cât de serioasă era boala de care suferea, luând-o ca pe o inerentă – și trecătoare – neplăcere a vârstei a treia. Iar în ultimul ei mesaj, din 27 aprilie, mă asigura că nu este nici aici singură, ci cu băiatul ei, care i-a dăruit și el doi nepoți, cu care a rămas în Cluj-Napoca, orașul de baștină. E drept că, am verificat acum, la mesajul din 25 iulie 2022, mi-a răspuns... printr-o cratimă. Probabil deja era bolnavă...

Angela Monica Jucan a fost o figură aparte. A fost un strălucit bibliotecar și un versat filolog. Și chiar dacă poate n-a fost prietenă cu toată lumea, a fost demnă de toată aprecierea și prețuirea. Atât ca om de cultură, cât și ca bibliotecară și colegă.

Să-i fie memoria binecuvântată!

Prof. univ. dr. ing. Dumitru FODOR, dr. H.C. – 85 de ani.
Personalitate proeminentă a învățământului superior
și a mineritului din România

Lazăr-Aurel PANTEA

Rohia, Maramureș

Prof. univ. dr. ing. Dumitru Fodor, membru al Academiei de Științe Tehnice din România și membru al unor asociații și organizații științifice internaționale, este cunoscut și apreciat ca unul dintre cadrele didactice de prestigiu ale fostului Institut de Mine din Petroșani, în prezent Universitatea Petroșani.

Prin Harul și Darul cu care a fost binecuvântat de Atotputernicul Dumnezeu, de-a lungul a peste cinci decenii de activitate universitară, și-a pus amprenta în pregătirea a 45 de promoții de ingineri în domeniul mineritului și a peste 20 de doctoranzi care au obținut titlul științific de doctor în științe inginerești, domeniul Mine, Petrol și Gaze, dintre care unii provin din Maramureș. Până în 1989, an de an, din fiecare promoție, un anumit număr erau repartizați în producție la unitățile din Maramureș, Bistrița-Năsăud, Satu Mare și Suceava sau în învățământ – grupurile școlare miniere și liceele industriale miniere – din structura fostei Centrale a minereurilor și metalurgiei neferoase, azi Remin S.A. Baia Mare.

Ne cunoaștem din perioada studenției. În decursul anilor, prin natura profesiei și a funcțiilor deținute, am avut întâlniri, convorbiri pe diverse teme în domeniul mineritului, a învățământului preuniversitar și universitar în profil mine, pe marginea articolelor și cărților publicate, la – și despre – manifestări științifice în domeniul minier etc. Din anul 2016, am făcut parte din colectivul de specialiști din diverse regiuni ale țării, nominalizați de către Academia de Științe Tehnice din România, care, sub coordonarea profesorului Fodor, a întocmit în luna septembrie 2017 și a supus dezbaterii Comisiei pentru industrii și servicii din Camera Deputaților a Parlamentului României proiectul național „Mineritul în slujba dezvoltării durabile a României”. La 1 decembrie 2023, Ziua Națională a României, telefonic, ne-am adresat/urat „La mulți ani România, „La mulți ani români de pretutindeni”, „La mulți ani”! (Unii dintre absolvenți sau copii ai acestora muncesc în străinătate).

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare este un promotor principal al culturii, atât în țară, cât și peste hotare, grație conducerii sale, directorului dr. Teodor Ardelean și colegiilor de redacție ale prestigioaselor reviste *Bibliotheca Septentrionalis* și *Familia română*, puse la dispoziția românilor de pretutindeni prin postarea pe site-ul bibliotecii, cât și existența Centrului de Cercetare și Documentare Baia Mare al Academiei Române. Iată că, prin intermediul revistei de față, mi-am propus a reaminti foștilor studenți, doctoranzi, colaboratori sau cititori crâmpie din viața și activitatea prof. univ. dr. ing. Dumitru Fodor, la împlinirea frumoasei vârste 85 ani.

S-a născut la 28 noiembrie 1938, în comuna Cordăreni, județul Botoșani. De mic copil, tata fiind salariat al C.F.R., a locuit împreună cu părinții în Arad, unde în anul 1956 a absolvit Liceul „Moise Nicoară”. A urmat cursurile învățământului superior la Institutul de Mine din Petroșani, Facultatea de Mine, specializarea Exploatare miniere, devenind inginer în promoția 1961. După absolvirea facultății a fost repartizat în învățământul superior și numit cadru didactic la același Institut, unde a parcurs toate gradele didactice. Din anul 1976 este profesor universitar.

În anul 1971 a devenit doctor inginer cu teza „Studiul stabilității haldelor de steril din carierele de lignit în condițiile de zăcămint și roci din Bazinul Rovinari”. Din 1990, este conducător științific de doctorat. Pentru activitatea didactică și științifică, în anul 2004, i s-a decernat titlul de Doctor Honoris Causa al Universității Petroșani. După pensionare, în anul 2005, până în 2011 a fost profesor consultant și în continuare conducător de doctorate în domeniul Științelor Inginerești – Mine, Petrol și Gaze. A îndeplinit funcții de conducere la Institutul de Mine/Universitatea Petroșani: șef catedră (13 ani), prodecan (2 ani), prorector (3 ani), și rector (11 ani).

Prof. univ. dr. ing. Dumitru Fodor este membru titular al Academiei de Științe Tehnice din România (1999) și membru de onoare al Academiei Oamenilor de Știință din România (2018), președin-

te al Comitetului Național Minier Român și membru activ al Comitetului Mondial Minier, precum și membru în Comitetul Internațional de Organizare a Congreselor Mondiale Miniere, membru în Societatea Internațională a Profesorilor Minieri și membru în Asociația Națională a Profesorilor din Geologie și Minerit, membru A.G.I.R., președinte al colegiului de redacție al *Revistei Minelor*, vicepreședinte al Filialei Petroșani a A.S.T.R.

În perioada exercitării funcției de rector al Institutului de Mine a perfecționat și modernizat planurile de învățământ, a fost construit un nou corp de clădire pentru învățământ, s-au pus bazele unei biblioteci moderne, ale unui centru de calcul și ale unor noi cămine studențești în municipiul Petroșani.

Dumitru Fodor este un specialist de marcă în probleme de: Mecanica rocilor și pământurilor; Exploatarea în subteran și la suprafață a zăcămintelor de substanțe minerale utile; Explozivi industriali și tehnica folosirii lor și Tehnologii speciale și neconvenționale aplicate în minerit. Timp de 10 ani a deținut funcția de șef al Comisiei de Materii Prime Minerale din cadrul Colegiului Consultativ pentru Cercetarea Aplicativă, Dezvoltare și Inovare din România.

A rezolvat pentru industrie, pe bază de contracte încheiate cu institute de cercetare-proiectare și unități miniere din Valea Jiului, Oltenia și Munții Apuseni, peste 120 de lucrări științifice. A făcut parte din colectivele de expertizare a studiilor și proiectelor de punere în exploatare a unor mari zăcăminte de substanțe minerale utile din țară și din străinătate. La unitățile din structura Remin Baia Mare, a participat în colective de expertiză privind probleme de mediu (iazuri de decantare, ape de mină), avarii tehnice sau accidente colective de muncă.

A elaborat, singur sau în colaborare, 43 de cărți și manuale de specialitate și peste 200 de articole și lucrări științifice, publicate în reviste de specialitate din țară și din străinătate sau susținute la sesiuni științifice și congrese naționale și internaționale de la București, Istanbul, New Delhi, Belgrad, Beijing, Madrid, Sofia, Las Vegas și Acapulco, Cracovia și Montreal.

Dintre cele 43 de cărți și manuale, o mare parte se găsesc și la Biblioteca Centrului Universitar Nord Baia Mare și la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare. Din „Lista de cărți tehnice și manuale” a prof. univ. dr. ing. Dumitru Fodor am extras câteva cu referiri și aplicabilitate și în Maramureș: *Exploatarea miniere la zi*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980. Manualul este structurat în 15 capitole totalizând 616 pagini, care cuprind principalele probleme teoretice și practice legate de proiectarea, deschiderea și exploatarea zăcămintelor prin cariere; *Manualul inginerului de mine*, vol. III, cu secțiunile „Procedee de extragere”, „Exploatarea zăcămintelor prin lucrări miniere la zi”, „Explozivi minieri” și „Hidrologia zăcămintelor”; *Evoluția exploatarea la zi pe plan mondial și național – tendințe de viitor. Elemente economice privind exploatarea la zi*; *Știința și tehnica folosirii explozivilor în industrie*; *Tehnologii pentru valorificarea complexă a rocilor ornamentale*; *Tehnologii miniere*; *Impactul industriei miniere asupra mediului*. Cartea este structurată în XI capitole și arată dimensiunile poluării rezultate din activitatea minieră, prezintă soluții de reabilitare a factorilor de mediu și folosirea deșeurilor miniere, prevenirea și combaterea efectelor negative, precum și soluții pentru combaterea efectelor poluării; *Dicționar explicativ pentru știință și tehnologie – Secția Mine* – în limbile română, franceză, germană și engleză; *Asecarea și gospodărirea apelor din mine și cariere*; *Enciclopedia economiei resurselor minerale din România*; *Pagini din istoria mineritului din România*. Lucrarea se adresează oamenilor de știință, cercetătorilor, inginerilor, specialiștilor care se ocupă cu probleme ale dezvoltării tehnicii, în general, și a mineritului, în special, studenților, cadrelor didactice din domeniu, omului de cultură; *Mineritul în contextul dezvoltării durabile a României*, lucrare premiată de A.G.I.R.

În anul 2021, sub egida Academiei de Științe Tehnice din România, a elaborat cartea *Minerit pe teritoriul României – trecut, prezent și un posibil viitor*, Editura Universitas, Petroșani. Lucrarea, structurată în 10 capitole și având 371 de pagini, are drept scop, după cum menționează autorul, prezentarea și analiza preocupărilor și realizărilor din România, de-a lungul timpului, pentru exploatarea și valorificarea zăcămintelor de substanțe minerale utile. Preocupările și realizările sunt prezentate pe etape: de la începuturi până la Primul Război Mondial, între cele două războaie mondiale, după cel de-al Doilea Război Mondial până în 1990 și după 1990 până în prezent.

De menționat că 17 dintre cărți au fost elaborate și tipărite în perioada 1973-1989, restul după 1992, ultima fiind editată în anul 2021.

Pentru munca depusă și meritele din întreaga activitate de cercetare științifică i-a fost decernat Ordinul Național „Pentru Merit” în Grad de Cavaler și premiul „Opera Omnia” din partea Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior, Premiul Național al A.G.I.R. și altele.

Oratorii latini (II)

Dr. Aurel M. CAZACU
București

Marcus Tullius Cicero (1)

Marcus Tullius Cicero (3 ianuarie 106 – 7 decembrie 43 î.Hr.), descendent al unei familii care aparținea ordinului equestru, își desăvârșește educația la Roma, unde urmează cursuri de retorică, filosofie și științe juridice. A intrat relativ de timpuriu în viața publică¹, începându-și cariera de avocat înaintea vârstei de 25 de ani. În activitatea lui publică, de avocat, om politic și orator, toate acestea se împletesc și se însoțesc până la sfârșitul vieții.

Deși a rostit mult mai multe discursuri, au rămas până astăzi doar 58, unele în formă incompletă (17), iar 48 s-au pierdut. Cicero și-a construit reputația de orator în politică și în sălile de judecată, unde prefera să se afle în rolul apărătorului și să vorbească de obicei la final, datorită capacității sale de a emoționa. Discursurile judiciare erau spectaculoase, deoarece încălcarea flagrantă a legii se împletea cu tumultoasa viață politică, astfel încât majoritatea motivelor de acuzare sau de apărare erau delapidarea banilor publici, înaltă trădare sau lezmajestate, manevre electorale, ori intenția acuzatului sau acuzatorului de a atrage în dispută grupările politice din care făceau parte. Discursurile politice propriu-zise au avut drept obiect favorizarea unor înalți conducători politici (Pompeius, Caesar), aspecte consulare, respingerea legii agrare (propusă de Servilius Rullus), respingerea intențiilor instigatoare ale lui Catilina și Marcus Antonius, discursuri în fața senatului și a poporului pentru menținerea principiilor republicane în timpul ultimelor războaie civile sau mulțumiri adresate senatului după întoarcerea din exil și revendicarea averii.

Urmărind întreaga lui activitate publică, observăm două perioade în oratoria lui Cicero. Prima (81-59 î.Hr.) se întinde pe o perioadă de mai bine de 20 de ani, de la primul său discurs până dincolo de perioada când a fost desemnat consul. A doua perioadă (59-43 î.Hr.), de la consulatul lui Caesar până la moartea acestuia. Însă două discursuri reprezintă vârfuri ale oratoriei ciceroniene: *In Catilinam* (Catilinarele), pentru prima perioadă și *Orationes in M. Antonium* (Filipice), pentru cea de-a doua.

Pro Publio Quinctio

Primul său discurs, *Pro Publio Quinctio* (În apărarea lui Quinctius)², rostit pe vremea dictatorului Sulla, în anul 81 î.Hr., fusese precedat de alte pledoarii care s-au pierdut sau pe care Cicero a considerat că nu merită să fie publicate. În acest discurs Cicero apără, într-un proces în legătură cu un contract de asociere, pe Publius Quinctius împotriva relei credințe ale unui parvenit îmbogățit, un oarecare Sextus Naevius. Ceea ce este însă mai important este că Naevius, crud, rapace și abuziv, era protejat pe față de fruntașii aristocrației senatoriale, de oamenii cei mai puternici și mai influenți și, în plus, apărât de cel mai mare avocat al vremii, Quintus Hortensius Hortalus. Caius Quinctius, fratele mai mare al lui Publius, fusese asociat cu Sextus Naevius în exploatarea unor terenuri agricole din Gallia. Publius moștenise pe drept, de la fratele său, partea care i se cuvenea. Însă Naevius încerca prin toate mijloacele

¹ Eugen Cizek, *Cicero*, în *Istoria literaturii latine*, vol. I, 1994, pp. 169-178, 180-185, 204-205.

² Cicero, *În apărarea lui Quinctius*, în *Opere alese*, vol. I, Editura Univers, 1973, pp. 87-95.

să-i obțină condamnarea, pentru a-și adjudeca toate bunurile moștenite. Dacă judecătorul l-ar fi condamnat pe Publius Quinctio, acesta și-ar fi pierdut nu numai averea, ci și onoarea. Așadar, obiectul cuvântării era o cauză juridică destul de complicată, în dezbaterea căreia Cicero dovedește cunoașterea temeinică a dreptului civil, vastă cultură generală, metodă și claritate în tratarea unor probleme complicate. Procesul a fost câștigat de Cicero. Partea ultimă a discursului s-a pierdut.

Pro Roscio Amerino

În anul 80/79 î.Hr., Cicero ține primul său mare discurs pe o cauză publică, *Pro Roscio Amerino* (În apărarea lui Sextus Roscius din Ameria)³. Ameria era o localitate în Umbria, la vreo 84 km nord de Roma. La cei 27 de ani, Cicero, dând dovadă de îndrăzneală și abilitate, ia cuvântul împotriva renumitului orator Hortensius și, în același timp, înfruntă indirect regimul de teroare instaurat de dictatura lui Sulla.

Roscius din Ameria, om bogat și devotat partidului lui Sulla, este omorât într-o seară la Roma de către necunoscuți. Rudele celui ucis, T. Roscius Capito și T. Roscius Magnus, în dușmănie cu cel dispărut, se înțeleg cu puternicul libert și favorit al lui Sulla, Chrysogonus (autorul moral al asasinatului), să pună mâna pe avere. Pentru a-și atinge scopul, Roscius din Ameria este înscris postum pe listele de proscriși, astfel încât averile îi sunt scoase la vânzare. Chrysogonus și le însușește pe un preț de nimic. Mai mult, pentru a se asigura că averea va rămâne definitiv la el, acesta pune la cale împotriva fiului lui Roscius, singurul supraviețuitor din familie, acuzația că el este ucigașul părintelui său. Acuzația este susținută de un individ cumpărat, iar frații Roscius (Capito și Magnus), rude cu cel ucis, apar ca martori în proces. Anumite personalități politice sunt înclinate să-l sprijine pe acuzat (tânărul Roscius), dar nu îndrăznesc să-l apere public, de teama complicațiilor politice. Sarcina apărării revine tânărului avocat și orator Cicero, care a dobândit un succes răsunător. Procesul de paricid l-a consacrat pe Cicero ca avocat pledant. Discursul *Pro Roscio Amerino* se desfășoară după următorul plan clasic pe care îl vom întâlni în numeroase alte situații⁴:

Exordiul: Explică de ce avocați de prestigiu refuză să-l apere pe fiul lui Roscius din Ameria, ci o face chiar el, Cicero, un tânăr cu mai puțină experiență. Cere respingerea pretenției profitorilor și achitarea tânărului nevinovat.

Narațiunea: Expune faptele referitoare la asasinarea lui Roscius din Ameria și pretenția de confiscare a averii defunctului.

Diviziunea și argumentarea: Anunță planul propriu-zis al argumentării: respingerea acuzației de paricid; netemeinicia pretenției celor doi frați Roscius (Capito și Magnus) de a profita pe nedrept de avere și falsa lor participare ca martor al acuzării; combaterea abuzului de putere al libertului Chrysogonus.

Confirmarea: Discursul se desfășoară pe trei nivele: în vederea apărării analizează falsitatea argumentelor acuzatorului cumpărat; ca acuzator, atacă pe cei doi frați Roscius (Capito și Magnus), arătând că, prin felul lor de viață și prin împrejurările comiterii crimei, vina cade asupra lor; tot ca acuzator, îl atacă direct pe Chrysogonus, încriminând abuzul de putere, complicitatea la furt și viața depravată.

Perorația: Provoacă sentimentul de indignare împotriva acuzatorilor și milă față de cel acuzat. Mai mult, îi atenționează pe judecători ca sentința să fie dreaptă. În caz contrar, consecințele vor fi grave asupra vieții politice și morale a statului roman, a intereselor aristocrației și a tuturor cetățenilor.

De teama represaliilor din partea dictatorului Sulla, Cicero pleacă sub pretextul că face o călătorie de studii în Grecia și Asia (între 79 și 77). Ajunge la Atena, unde audiază cursurile lui Antiochus, reprezentant al vechii Academii și pe epicureicii Phaedrus și Zenon. Totodată, se perfecționează în arta vorbirii cu Demetrius Syrus. Trece apoi în Asia, unde ascultă prelegerile celor mai de seamă retori asiatici (Dionysos din Magnesia, Aschilos din Cnidos, Xenocles din Adramyte), care puneau accent pe patos în dauna argumentării logice. Nemulțumit de excesele acestui gen retoric, pe care deja îl practica, vine în Rhodos (în 78), la retorul Molon, pe care îl audiase mai înainte la Roma (în 87). Din dialogul *Brutus* aflăm că Molon a reușit să echilibreze tonul asianic al elocinței, să-i tempereze excesul de verbozitate, să imprime rostirii mai multă concizie, să ofere rostirii o ținută mai clasică. Întors la Roma (în

³ Cicero, *În apărarea lui Roscius din Ameria*, în *Opere alese*, vol. I, 1973, pp. 97-148.

⁴ Apud G. Guțu, *În apărarea lui Roscius din Ameria. Introducere*, în Cicero, *Opere alese*, vol. I, p. 100.

77), cu mai multă experiență și total schimbat în bine, obține mari succese ca avocat. Intră și în viața politică ca reprezentant al grupării „popularilor” (*populares*)⁵ și trimis cvestor în vestul Siciliei, în anul 75.

Verrine

Verrine (împotriva lui Verres)⁶, afacere penală cu implicații politice și rezultate oratorice și literare remarcabile, reprezintă unul dintre procesele care i-au asigurat lui Cicero cel mai mare triumf din carieră. Caius Verres, reprezentant al clasei senatoriale și înrudit cu unii dintre membrii marcânți ai aristocrației, întruhidează, atât la nivel individual, cât și de grup, abuzurile și corupția care măcinau viața politică și socială a Romei. În calitate de *propraetor* (guvernator) al Siciliei (între anii 74-71 î.Hr.), Verres a lăsat amintiri dureroase: delapidare (*de repetundis*), jefuire de statui, profanare a templelor, scandaluri, cruzimi, desfrâu, jafuri, afaceri scandaloase cu achiziții de grâu, piei și echipament militar, adjudecări necinstite ale lucrărilor de reparare a edificiilor publice, trafic cu tot ce putea vinde un om cu puteri nelimitate. La finele anului 71, Verres se întoarce la Roma îmbogățit și fără grijă că va fi urmărit și pedepsit. Pe cât era de corupt, abuziv și vicios, pe atât era de cinic și de prevăzător în eventualele urmări. Astfel, pe când guverna în Sicilia spunea că veniturile din primul an sunt pentru el, din cel de-al doilea pentru avocați și apărători, iar din ultimul și cel mai consistent este rezervat judecătorilor.

Toate cetățile Siciliei s-au ridicat cu reclamații împotriva abuzurilor fostului guvernator. Aceștia i se adresează lui Cicero, care cunoștea Sicilia, dar era și îndrăgit pentru corectitudinea lui ca fost questor, cerându-i să le susțină plângerile în fața instanței de judecată. Sarcină grea, pentru că atacul asupra lui Verres însemna, implicit, atacul împotriva unei facțiuni puternice a oligarhiei senatoriale care suferea de aceleași vicii. Mai mult, succesor al lui Verres în Sicilia a ajuns L. Metellus, care a căutat să împiedice strângerea probelor de vinovăție a fostului guvernator, deci și să împiedice martorii. În sfârșit, Caius Verres a reușit să-l tocmească drept avocat pe cel mai mare orator al timpului, Quintus Hortensius Hortalus, și să găsească un fals acuzator (deci plătit) care, aparent, să-i reprezinte pe sicilienii, Q. Caecilius Niger. Cicero a dejucat însă manevra, rostind în fața instanței discursul *Divinatio in Caecilium*, pretenția acestui agent al lui Verres de a-și asuma falsul rol de acuzator. Obținând și calitatea de adevărat acuzator, Cicero ceru instanței un termen de 110 zile pentru adunarea probelor în Sicilia. Străbătând oraș după oraș și muncind cu o energie deosebită, Cicero a adunat un material probator impresionant în doar 50 de zile. Procesul a început la 5 august 70, dar a fost întrerupt de o serie de serbări oficiale. Speranța lui Verres și a pretorilor care erau de partea lui era ca procesul să fie amânat până aproape de sfârșitul anului, când intrau în funcțiune noii consuli, iar componența consiliului de judecată avea să fie alta, favorabilă lui. Ordinea dezbaterilor în instanțele de judecată era următoarea: primul lua cuvântul acuzatorul, apoi apărătorul, urmau audierea martorilor, interogatoriul și examinarea probelor; după câteva zile acuzarea și apărarea reluau discursurile pentru a-i lămurii pe judecători și a determina sentința.

Cicero renunță la discursul de acuzare (de regulă mai amplu) și rostește doar un scurt rechizitoriu (practic un exordiu al discursului), ca să lase timp suficient delegațiilor orașelor siciliene spre a prezenta amănunțit probele, mulțimea de mărturii (peste 1.000) și a răspunde întrebărilor. Aceasta a fost *Actio prima in Verrem*. Obosit de hărțuiala întrebărilor și de neputința de a răstălmăci multitudinea de dovezi clare, marele orator Quintus Hortensius Hortalus renunță să mai intervină și să mai apere o cauză pierdută. Și Caius Verres renunță să se mai prezinte în fața magistraților și pleacă în exil, iar tribunalul îl condamnă la plata unei despăgubiri de 50.000 de sesterți.

Cicero nu mai avea motiv să rostească marele discurs pentru care se pregătise. Dar imensul material pe care-l adunase și interesul politic al momentului îl făcură să imagineze toate etapele unui amplu proces, numit *Actio secunda in Verrem*, compus din cinci discursuri ample: *De praetura urbana*, în care arată abuzurile lui Verres în timpul preturii la Roma; *De praetura Siciliensi*, care conține jafurile săvârșite în Sicilia; *De frumento*, despre dijelele asupra grânelor în Sicilia; *De signis*, despre obiectele de artă furate; *De suppliciis*, despre torturile suferite de cetățenii romani.

⁵ *Populares* (popularii), etichetă politică a tuturor celor care se sprijină pe plebe și caută să câștige favoarea populară. Îi unește pe toți ostilitatea față de senat și față de toți cei care îi sunt favorabili (*optimates*).

⁶ Cicero, *Verrine*, în *Opere alese*, vol. I, 1973, pp. 149-248; Cicero, *Verrinele*, în *Proză narativă latină*, Editura Univers, București, 1972, pp. 129-156.

Pro lege Manilia

Pro lege Manilia (În sprijinul legii Manilia)⁷ este discursul despre comandamentul lui Pompei (*De imperio Gnaei Pompeii*) rostit în ianuarie 66, în calitate de pretor. Este primul discurs politic al lui Cicero, rostit în fața adunării poporului, chemat să ia o hotărâre politică. Cu un an în urmă (67), C. Manilius propusese un proiect de lege prin care i se confereau lui Pompeius puteri excepționale pentru a nimici pirații din întreaga Mediterană, care blocau comunicațiile și aprovizionarea Italiei. Acțiunea având succes, prestigiul de comandant al lui Pompeius era de netăgăduit. Dar a apărut acum o nouă situație de criză. În partea răsăriteană a republicii, Mithridates Eupator, regele Pontului, amenința cu război. Pompeius apărea drept singurul capabil să asigure stăpânirea romană în Orient. Pompeius și-a oferit serviciile. Deși o parte a oligarhiei senatoriale se opunea, un tribun al poporului, bazându-se și pe succesele anterioare care creaseră un curent de opinie favorabil lui Pompeius, a propus să i se acorde conducerea războiului. Cicero, în calitate de pretor, pledează în favoarea propunerii:

„De fapt, socotesc că un mare general trebuie să întrunească următoarele patru importante însușiri: cunoaștere a artei militare, vitejie, autoritate și noroc. Apoi, cine a fost vreodată sau a trebuit să fie mai cunoscător al artei militare decât Pompei, care din școală și de la îndeletnicirile firești copilăriei a trecut la armata tatălui său și la deprinderea armelor, într-un război foarte mare, împotriva celor mai îndârjiți dușmani?... În sfârșit, există vreun fel de război în care soarta republicii să nu-i fi pus la încercare meritele?”⁸

Cicero arată gravitatea situației, susține măsurile excepționale propuse și consideră că hotărârea servește interesele republicii într-un moment de grea cumpănă. Discursul impresionează prin moderație, ordine și claritate a ideilor, simplitatea stilului și ton elevat. Relația cu Pompeius avea să fie pentru Cicero cel mai important element din cariera sa de politician. Urcând treptele din *cursus honorum*, va fi ales consul în anul 63, deoarece *optimates* se temeau de ideile revoluționare ale lui Catilina.

In Catilinam

In Catilinam (Catilinarele)⁹ reprezintă discursuri politice pronunțate de Cicero împotriva lui Lucius Sergius Catilina, aristocrat roman devenit conspirator împotriva republicii. Celebru prin conjurația pe care a condus-o vreme de doi ani (65-63 î.Hr.) și încurajată discret de către Caius Iulius Cezar și Marcus Licinius Crassus, și-a adunat în afara Romei o întreagă armată de adepți: din ordinul senatorial, din cel ecvestru, cetățeni nobili din colonii și municipii, mici meseriași și proprietari de pământ căzuți în mizerie, anarhiști și aventurieri setoși de putere. Cicero, ajuns consul în 63, a făcut-o să eșueze, rostind cu această ocazie patru discursuri celebre, *Catilinarele*. Interesul său principal era să descopere și să facă publice intențiile instigatoare ale lui Catilina, care, încercând să fie ales consul, a eșuat de două ori, în 64 și ulterior în 63, când alegerile au fost prezidate de Cicero. Pierzând treapta onorifică de consul, Catilina plănuia să pornească războaie în Italia și incendieri la Roma cu armata pe care o avea în Etruria. Cicero a reușit cu greu să convingă senatul de acest pericol. Pe 22 octombrie însă senatul a luat o hotărâre supremă (*senatus consultum ultimum*), asemănător cu impunerea legii marțiale. Pe 8 noiembrie, după ce a supraviețuit unei încercări de asasinat, Cicero (care prezida în senat purtând o armură pe sub togă) a rostit primul discurs împotriva lui Catilina în senat.

Primul discurs este o celebră invectivă violentă și solemnă în contra lui Catilina, cunoscută sub numele de *Catilinara I-a*. Discursul, rostit la 8 noiembrie 63, este un exemplu clasic de *exordium ex abrupto* și reprezintă, de fapt, chintesența întregii pledoarii:

„Până când, în sfârșit, Catilina, vei abuza de răbdarea noastră? Cât timp nebunia asta a ta își va mai bate joc de noi? Până unde se va dezlănțui îndrăzneala ta neînfrânată? Nu te-au mișcat oare nici garda de noapte a Palatinului, nici străjile orașului, nici teama poporului, nici adunarea grabnică a tuturor oamenilor de bine, nici acest loc foarte apărut destinat ședinței senatului, nici chipurile și privirile senatorilor? Nu înțelegi că planurile tale sunt date pe față? Nu vezi tu că, după ce toată lumea a

⁷ Cicero, *Pentru legea Manilia*, în *Opere alese*, vol. I, 1973, pp. 249-272.

⁸ *Ibidem*, 262-263.

⁹ Cicero, *Catilinare*, în *Opere alese*, vol. I, pp. 273-337.

aflat-o, conspirația ta e pironită în lanțuri? Care dintre noi crezi că nu știe ce-ai făcut azi-noapte, ce-ai făcut noaptea trecută, unde ai fost, pe cine ai convocat, ce hotărâri ai luat? O, timpuri! O, moravuri!”¹⁰

Fiind la curent cu ultimele măsuri luate de Catilina în vederea punerii în aplicare a complotului în vederea instaurării dictaturii militare, Cicero îl îndeamnă pe conspirator să plece în exil, de vreme ce toate planurile lui sunt cunoscute. De regulă, în situații excepționale, formula hotărârii senatului era *videant consules... ne quid detrimenti respublica carpiat* (să vegheze consulii... ca statul să nu sufere vreo vătămare), formulă care echivala cu investirea consulilor cu puteri dictatoriale și cu instituirea stării de asediu. Dar Catilina nu fusese încă declarat „dușman public” și nu se puteau lua măsuri imediate împotriva lui. Situația nu era ușoară, deoarece Cicero nu avea probe indubitabile pe care să le facă publice. Deși informațiile pe care le avea erau precise, ele proveneau de la agenții săi, probabil cumpărați (printre care și Fulvia, amanta lui Quintus Curius, unul dintre conspiratori). În senat se aflau unii partizani ai lui Catilina, iar alții erau increduli. Crassus și Cezar l-au favorizat multă vreme și nu l-au abandonat decât în momentul când Catilina a pornit la acțiune, iar Pompei cu legiunile lui era departe în Orient. Așadar, Cicero nu avea decât calea de a-i alarma pe senatori, arătându-le proporțiile complotului și urmările lui, inclusiv să-l intimideze pe Catilina, făcându-l să se salveze prin fuga din Roma.

După memorabila ședință a senatului din 8 noiembrie, Catilina a plecat din Roma spre Etruria chiar în acea noapte. Pe 9 noiembrie, Cicero a rostit în for *Catilinara a II-a*, deoarece unii îl acuzau că nu l-a arestat și condamnat la moarte pe Catilina, iar alții că a trimis în exil un nevinovat. Cicero a fost obligat să explice că, deși este un uriaș succes plecarea șefului conspirației, primejdia nu a trecut. El insistă în special asupra adeptilor lui Catilina rămași la Roma, avertizându-i cu severitate de pedepsele la care trebuie să se aștepte.

„În sfârșit, cetățeni, tot l-am alungat până la urmă din oraș pe L. Catilina, omul înnebunit de îndrăzneala sa, respirând crima, uneltind în chip nelegiuit pieirea patriei... Și dacă e cineva atât de devotat patriei, cum ar fi trebuit să fim cu toții, încât să mă acuze cu violență tocmai de faptul de care cuvântarea mea se fălește și triumfă: că am lăsat să scape un dușman atât de vinovat în loc să-l fi aruncat în lanțuri, aceasta, cetățeni, nu e vina mea, ci a împrejurărilor. S-ar fi convenit încă de mult ca L. Catilina să fie omorât în cele mai grele chinuri... Dar vă dați seama cât de mulți erau cei care nu dădeau crezare celor înfățișate de mine? cât de mulți cei care le respingeau?... Văzând însă că, pedepsindu-l cu moartea, după cum merita, atunci când nici chiar pentru voi toți vinovăția lui nu era încă dovedită, nu voi putea, copleșit de ură cum aș fi fost, să-i urmăresc pe tovarășii lui, am făcut așa încât să puteți lupta pe față cu el numai atunci când veți vedea limpede că vă e dușman. Cât de mult cred eu, de fapt, că trebuie să ne temem, cetățeni, de acest dușman din afară puteți să vă dați seama din aceea că suport cu greutate chiar faptul că a plecat din oraș însoțit de prea puțini tovarăși. O, dacă și-ar fi dus cu el întreaga bandă!... Și ei sunt și mai de temut, fiindcă își dau seama că eu știu ce gânduri au și totuși nu se tulbură... Sunt convins că pe acești oameni îi amenință o catastrofă și că pedeapsa de mult cuvenită ticăloșiei, desfrâului, crimei și poftelor lor îi și pândește amenințătoare, sau, în orice caz, se apropie. Dacă puterea consulatului meu îi va nimici, fiindcă de vindecă nu-i poate vindeca, ea va prelungi existența republicii...”¹¹

La 3 decembrie, seara, Cicero rostește în for *Catilinara a III-a* pentru a informa poporul despre cele petrecute în ședința senatului. Deși Catilina fusese declarat de către senat „dușman public”, Cicero nu avea încă probe palpabile ale pregătirii insurecției la Roma și în întreaga Italie. În această împrejurare a dat dovadă de o mare abilitate pentru a obține atât probele materiale ale complotului, cât și tactul politic de a-l fi scos din cauză pe Cezar și Crassus, spre a-și ușura sarcina. Complotiștii rămași la Roma au urmărit să atragă pe alobrogi (populație gallică) de partea lor, în contextul în care o delegație a acestei populații venise la Roma să se plângă senatului de abuzurile administrației romane. Adepții lui Catilina le-au promis că le va satisface toate problemele dacă participă la război alături de ei. Titus Volturcius din Crotona avea misiunea să ducă (însoțind solia alobrogilor) o scrisoare lui Catilina, de la Cornelius Lentulus, unul dintre capii conspirației. Cântărind bine situația, delegația alobrogilor dezvăluie planul lui Quintus Fabius Sanga, de a cărui protecție neamul lor se bucura. Sanga i-a dat de veste lui Cicero. Consulul Cicero îi sfătuiește pe galli să le facă mari promisiuni complotiștilor și să-și dea silința să-i aibă la mână cu cât mai multe dovezi de vinovăție. Delegația gallică a cerut conjurațiilor mai multe angajamente

¹⁰ Cicero, *Catilinara I-a*, în *Opere alese*, vol. I, p. 277.

¹¹ Cicero, *Catilinara a II-a*, I, II, III, V, în *Opere alese*, vol. I, pp. 291-295.

în scris pe care să le ducă, pecetluite cu sigiliile lor, concetățenilor; în caz contrar, nu pot accepta o acțiune atât de importantă.

În noaptea de 2-3 decembrie, Cicero poruncește pretorilor L. Valerius Flaccus și C. Pomptinus să prindă delegația de alobrogi într-o așa-zisă cursă la ieșirea din Roma. Astfel scrisorile ajung la Cicero. Dându-le citire, după ce mai întâi toți capii conspiratorilor din Roma (Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius și Caeparius) fac mărturisiri complete și își recunosc sigiliile, senatul avea acum dovezi zdrobitoare împotriva lui Catilina.

„Mai întâi, de îndată ce Catilina a fugit din Roma cu câteva zile mai înainte, deoarece îi lăsase la Roma pe complicii crimei sale, capii cei mai aprigi ai acestui război nelegiuit, n-am încetat a veghea și am luat mereu măsuri, cetățeni, ca să putem ieși cu bine din niște curse atât de mari și de ascunse... Dar, de îndată ce am văzut că aceia pe care îi știam înflăcărați de cea mai mare furie și de crimă sunt împreună cu noi și au rămas la Roma, m-am străduit mereu, zile și nopți, să știu și să văd ce fac ei și ce uneltesc... Așadar, când am descoperit că solii alobrogilor au fost instigați de Publius Lentulus să provoace un război transalpin și o răsccoală în Gallia cisalpină și că au fost trimiși în Gallia, la concetățenii lor, cu scrisori și instrucțiuni verbale, spunându-li-se ca în același drum să se abată și pe la Catilina, că acestora li se adăugase ca tovarăș de drum Titus Volturcius și că acestuia i se dăduse scrisori către Catilina, am socotit că acum mi s-a oferit prilejul – lucrul cel mai greu, pe care îl ceream neconținut zeilor nemuritori – ca întreaga lor acțiune să fie descoperită în mod evident, să fie prinsă, nu numai de către mine, dar chiar de senat și de voi, cetățeni.”¹²

La 5 decembrie 63 în senat a început dezbaterea asupra pedepsei conjuraților. Se cere părerea celor prezenți în ordinea fixată de tradiție: mai întâi consuli, apoi consularii (foștii consuli), pretorii și așa mai departe, până la senatorii obișnuiți. Prima părere, exprimată de consulul Decimus Iunius Silanus și aprobată de toți cei care au luat cuvântul după el (consuli și consulari), prevedea pedeapsa cu moartea. Când veni și rândul pretorilor desemnați, Caius Iulius Cezar (încă tânăr și care deținea abia primele demnități ale ascensiunii sale) ținu o cuvântare propunând confiscarea averilor vinovaților și închisoarea pe viață în diferite municipii până la judecare. Această a doua părere a produs derută, iar senatorii au început să șovăie. În acest moment intervine Cicero, rostind *Catilinara a IV-a*. Cicero expune pe scurt cele două păreri exprimate, a lui Silanus și a lui Cezar, și constată că amândouă sunt severe. Însă propunerea lui Cezar i-a trezit multe bănueli. De aceea Cicero arată că propunerea lui Cezar implică un abuz de autoritate din partea senatului asupra municipiilor, precum și dificultate în aplicarea ei. Dacă complotiștii nu pot fi bine păziți la Roma, cu atât mai puțin vor putea fi păziți în orașele de provincie; iar ideea lui Cezar privitoare la faptul că un cetățean nu poate fi condamnat la moarte fără a-și exercita dreptul de apel către adunarea poporului, această lege se aplică cetățenilor, nu și dușmanilor. Discursul lui Cicero se încheie cu apelul ca senatorii să chibzuiască bine față de fapte atât de grave și să decită cea mai corectă pedeapsă împotriva celor care au pus în pericol stabilitatea statului roman:

„De aceea hotărâți cu grijă și cu curaj, așa cum ați și început, despre salvarea supremă a voastră și a poporului roman, despre soțiile și copiii voștri, despre altarele și vetrele, despre sanctuarele și templele, despre casele și așezările întregului oraș, despre imperiu și despre libertate, despre salvarea Italiei și despre întreg statul. Aveți un consul care nu șovăie să se supună hotărârilor voastre și care, cât timp va trăi, poate să apere și să ducă la îndeplinire ceea ce veți hotărî.”¹³

Întreaga desfășurare a evenimentelor este relatată integral de către Caius Sallustius Crispus (86-35 î.Hr.) în *De coniuratione Catilinae* (Conjurația lui Catilina), datorită „nemaiauzitelor planuri criminale și primejdii în care s-au avântat complotiștii.” Sallustius, dornic și de glorie postumă, a găsit acest eveniment vrednic de luat în seamă, mai ales că fusese martor la acele tensionate întâmplări și cunoștea foarte bine multe dintre personalitățile care au jucat un rol de frunte în viața politică în acel moment: Cicero, Catilina, Cezar, Pompeius, Cato, Antonius ș.a. Iată continuarea evenimentelor relatată de către Sallustius.¹⁴

Discursul lui Cicero nu reuși să risipească îngrijorarea senatorilor și confuzia. O a treia propunere, a lui Tiberius Nero, câștigă destui partizani. Acesta propune ca vinovații să fie ținuți închiși

¹² Cicero, *Catilinara a III-a*, II, în *Opere alese*, vol. I, p. 310.

¹³ Cicero, *Catilinara a IV-a*, XI, în *Opere alese*, vol. I, p. 337.

¹⁴ Caius Sallustius Crispus, *De coniuratione Catilinae*, apud Cicero, *Opere alese*, vol. I, pp. 322-325; Jean Bayet, *Literatura latină*, pp. 271-274; ***, *Istoria literaturii latine*, vol. I, Ediția a II-a, 1972, pp. 523-526.

până la sfârșitul conflictului cu Catilina și apoi să fie deferiți instanțelor obișnuite de judecată. Această părere părea puțin primejdioasă, fiindcă amâna sentința și ușura responsabilitatea.

Luă cuvântul și Marcus Porcius Cato, care a sugerat execuția, iar Cezar s-a opus. Ideea principală susținută de Cato (*tribunus plebis designatus*) era că într-un război n-are rost să se discute despre felul pedepsirii complotiștilor, ci să se ia măsuri de apărare în fața primejdiilor și măsuri de prevenire a unei acțiuni criminale. În caz contrar, degeaba se recurge apoi la tribunale. Odată orașul cucerit, nu mai rămâne nimic învinșilor. În urma acestei intervenții viguroase, senatul votează *in sententiam Catonis*, adică așa cum voise el. Lăsându-se antrenat de aripa intransigentă a aristocrației senatoriale, Cicero poruncește ca partizanii lui Catilina rămași la Roma să fie executați, fără judecată. Aceștia au fost duși îndată la închisoarea Tullianum, unde au fost executați prin strangulare chiar în seara zilei de 5 decembrie. În felul acesta și i-a înstrăinat pe populari. Ulterior a luat și alte decizii contradictorii, care i-au supărat pe Pompei și pe Clodius, mai târziu tribun al plebei. Senatul îl desemnează pe contele Antonius să conducă armata pentru a-l captura și pedepsi pe Catilina. Acesta n-are însă curajul să se lupte pe față cu fostul său prieten și, pretextând că este bolnav, trece comanda legatului său Petreius. Catilina, refugiat în nordul Italiei, este urmărit, învins pe câmpul de luptă (la Pistoia - Etruria) și omorât. După ce a anunțat mulțimea despre execuția conjuraților, Cicero a fost ovaționat de mai toate grupările politice. Acest moment reprezintă apogeul carierei sale politice.

Unii istorici și comentatori antici au consemnat un fapt inedit: în cea din urmă zi a lui decembrie 63, când trebuia să părăsească funcția onorifică de consul și să dea socoteală de actele consulatului său, un tribun l-ar fi oprit pe Cicero, spunându-i:

„Nu este îngăduit să se apere în fața mea, omului care n-a îngăduit cetățenilor osândiți să se apere.”

Cicero s-ar fi mărginit să spună doar cuvintele: „Jur că mi-am făcut datoria”.

Poporul l-a ovaționat din nou, ca *pater patriae*, însă, același popor, după trei ani, l-a trimis pe Cicero în exil, pentru că a acceptat să trimită la moarte cetățeni romani, nejudecați.

Pro Archias

Pro Archias (În apărarea lui Archias)¹⁵ este o pledoarie în apărarea poetului Archias, sirian la origine, dat în judecată de un oarecare Grattius pentru motivul că ar fi dobândit în chip ilegal cetățenia romană. Deoarece Archias exercitase o anumită influență asupra adolescenței lui Cicero, el vedea în Archias exponentul gloriei și nemuririi conferite de poezie, de dezvoltarea literelor. În prima parte a discursului, Cicero încearcă să dovedească legalitatea încetățenirii lui Archias. În partea a doua a discursului susține că, și dacă n-ar fi cetățean, ar trebui să fie considerat astfel, căci un poet este o ființă aparte:

„Fie așadar sfânt la voi, oameni de-o atât de aleasă cultură, numele acesta de poet, pe care nici odată nici o țară barbară nu l-a pângărit...Locuitorii din Colofon spun că Homer e concetățeanul lor, cei din Chios îl revendică drept al lor, locuitorii Salaminei îl reclamă, cei din Smirna, dimpotrivă, susțin că Homer e concetățeanul lor...Așadar aceia țin să aibă drept concetățean un străin, chiar după moarte, fiindcă a fost poet; iar noi îl vom alunga dintre noi pe acesta care-i în viață și care este concetățeanul nostru și prin voința lui, și prin legile noastre, mai ales când Archias și-a folosit de-atâta vreme tot zelul și tot talentul pentru a preamări isprăvile glorioase ale poporului roman?”¹⁶

Judecata are loc în anul 62 î.Hr. în fața unui tribunal prezidat de pretorul Quintus Cicero, fratele celebrului orator. Procesul nu a ridicat prea complicate probleme de drept, ci, în cea mai mare parte a cuvântării, Cicero face elogiul literaturii. Architas a câștigat procesul și a continuat să locuiască la Roma.

La sfârșitul anului 60, Cicero face imprudența de a refuza invitația lui Cezar de a intra în alianța politică tripartită încheiată de Cezar, Pompei și Crassus, considerând-o nelegală. Îl supără pe Cezar și a doua oară, prin refuzul de a fi în consiliul de conducere din Gallia. Când în anul 58 a devenit tribun Publius Clodius (pe care Cicero și-l făcuse anterior dușman, judecându-l pentru blasfemie), iar Pompei refuză să-i mai ofere ajutor, Cicero a înțeles pericolul și pleacă din Roma, îndreptându-se spre Macedonia și apoi Illyricum. Clodius îl declară pe Cicero exilat. În 57, mulțumită intervenției lui Pompei și în special al tribunului Milo, Cicero se întoarce la Roma. Acesta este contextul următoarei pledoarii.

¹⁵ Cicero, *Pentru Archias*, în *Opere alese*, vol. I, pp. 339-355.

¹⁶ *Ibidem*, p. 350.

Similitudini, conexiuni, interferențe

Moto: *Intuițiile originare sunt aproape totdeauna definitive.* (Emil Cioran)

Ion DINVALE
Buhuși

Parafrazându-l pe Kant, două lucru(ă)ri îmi umplu sufletul cu nețărmurită bucurie, cu cât gândul se întoarce mai stăruitor către ele: *Arhetipurile și inconștientul colectiv* a lui Carl Gustav Jung și *Istoria ideilor și credințelor religioase* a lui Mircea Eliade. Impresionantul travaliu al interpretării comparativiste, atotcuprinzătoarea fenomenologie a spiritului universal, a experiențelor existențiale fundamentale, constitutive, cu ansamblul concertant al perspectivelor și planurilor de abordare a ceea ce excede conștiinței individuale, supremația funcției referențiale asupra celei poetice (cu atracția enigmatică a vagului, ambiguității și fluidității), valorificarea laboriosului aparat critic cu tehnici și grile de obiectivitate, transgresiunea de la interpretarea teologică a fenomenelor istorice, la studiul istoric cu perspective multiple, cu nuanțele și finețea proprii plasării în lumea a treia popperiană (a conținuturilor de gândire obiectivate cultural), toate mă fac să uit de cerul înstelat și de legea morală.

Istoria universală a spiritului realizată de Jung, Mircea Eliade sau Claude Levi-Strauss, ultimul prin *Gândirea sălbatică*, *Tropice triste* și *Antropologia structurală*, face să pălească celebra *Fenomenologie...* hegeliană clădită mai mult pe speculații și extrapolări silnice, pe suspecte și vulnerabile generalizări. Abia în lucrările celor amintiți, omul apare ca prizonier al intuițiilor sale arhetipale, al unor legități psihologice generatoare de categorii inconștiente ale spiritului – entități funcționale, matrici universale ale imaginarului colectiv – constituind moștenirea, zestrea genetică a speciei. Deși desfășurate *in illo tempore*, ele alcătuiesc structuri permanente contopind cele trei dimensiuni temporale: trecut, prezent, viitor. Ca *pattern*-uri, ca tipuri fundamentale de gândire, sensibilitate, conduită și acțiune, ele se reproduc oriunde și oricând și apar, cum e și firesc, ca fiind exterioare, independente și constrângătoare conștiinței individuale (sau chiar colective, la un moment dat).

Așadar, aceleași plâsmuiri (mituri, viziuni, doctrine) despre creația lumii și a omului, despre arhetipul matern și al eroului civilizator, al „Centrului”, cultul strămoșilor, nostalgia pierderii stării de perfecțiune primordiale și sentimentul permanentei prăbușiri, cultul fertilității, simbolismul soarelui, al pământului și al apei, ritualurile legate de ciclurile mari ale naturii și de principalele evenimente din viața omului, credința în zile faste și nefaste, mistica numerelor, credința în formule, locuri și obiecte sacre (fetișuri), ritualuri de sacrificiu pentru obținerea bunăvoinței divine, credința în demoni, în forțe obscure etc... Aceleași teme, aceleași motive, aceleași simboluri, viziuni onirice, extaze, iluminări, psihoze, fantasme... Aceleași neliniști, interogații, soluții salvatoare. Tulburătoare invocația akkadiană de acum 4.500 de ani către soare: „Să nu stingi lumina, Soare, că ni-i teamă de întuneric, de monștrii ce se ivesc din el”. Nucleul rămâne mereu același în pofida influențelor, interferențelor, aculturației, toate având un caracter epidermic, o aparență de noutate, mai bine zis de inedit, bizarerie, straniețate, nefiind decât „variațiuni pe aceeași temă”, expresii diverse ale unui număr restrâns de experiențe umane fundamentale.

În cea mai mare parte, ar spune Freud, sunt forme sublimite ale pulsionilor de autoconservare, dar și ale nevoilor ancestrale de pace, liniște, alinare și bunăstare, ale unor aspirații anevoie de atins datorită principiului constrângător și represiv al realității. Între ele, fără egal ca răspândire, importanță, persistență, preocupare obsesivă, e cea a prelungirii (dacă se poate la nesfârșit), într-un fel sau altul, a vieții, a dorinței de a scăpa de moarte, de a-i supraviețui, de a identifica modalități de salvare, de dănuire, dacă nu măcar de atenuare a dramatismului sfârșitului. Inevitabil, ia naștere „himera mângâietoare” a nemuririi, poveste ce nu are mai multă verosimilitate decât cele din *O mie și una de nopți* (Voltaire). Neputând a fi validată, ea are nevoie de o acceptare binevoitoare, de formule consolatoare pentru a atenua sau elimina crisparea, permanenta alarmă interioară.

Diversitatea dezarmantă, deconcertantă a opiniilor, a viziunilor este înmărmuritoare, neliniștitoare: de la înmormântarea cu ocră roșu în paleoliticul superior (cu convingerea că roșul, culoarea sângelui, ar putea reda celui decedat căldura vieții), de la concepția primitivă a vechilor egipteni a nemuririi integrale prin îmbălsămarea trupului și măreția monumentelor funerare menite să dureze, la elaborata doctrină pitagorică a metempsihozei, în care sufletele așteaptă la izvoarele Lethei pentru o nouă reîncarnare și, respectiv, la subtila

metafizică platoniciană a cunoașterii întemeiate pe doctrina anamnezei și a nemuririi sufletului, drumul pare lung, dar în niciun caz singurul și nici cel mai bătorit.

Anevoie e a privilegia o cale, o direcție, un sens. Dar nu putem purcede la drum fără echipamentul necesar, fără busolă, hărți, călăuză și un minim de cunoștințe... Se impun cu necesitate elementarele diferențieri conceptuale de vreme ce termenii nemurire, reînviere, metempsihoză și reîncarnare sunt utilizați, de regulă, necritic, deși au conotații cu totul și cu totul diferite. Astfel, metempsihoza, ca transmigație a sufletului, are o extensiune mai largă decât reîncarnarea în formă personalizată (ce asigură continuitatea vieții noastre psihice). Pitagora, de pildă, considera că în alte existențe (își amintea doar patru), a fost, printre altele, un mare războinic, Euforbus, participant activ la războiul troian, iar Iamblichos, în *Viața lui Pitagora*, considera că acusmaticii magistrului l-au recunoscut când ca un savant (Hermotimus), când ca un pescar din Delos (Pyrrus). Mai târziu, Eminescu, fascinat de ideea metempsihozei, va considera că bătrânul cerșetor Baltazar din Sevilla e un avatar al faraonului Tla, adică formă trecătoare și înșelătoare a *arheului*, a tiparului etern. Vegetarian convins, lui Pitagora îi era teamă să mănânce carne, carnea vreunei rude sau prieten, parcă pentru a confirma, *avant la lettre*, spusele lui Cicero: „Nu e nimic suficient de absurd, care să nu fi fost rostit de către vreun filosof”.

Întemeietorul numerologiei e biet copil pe lângă Buddha, care în veghile sale (la umbra unui arbore de pipal), parcurge nu numai ciclul nesfârșit al reîncarnărilor proprii, ci și al existențelor anterioare ale tuturor celorlalți. Mai mult, în budism metempsihoza nu exclude reîncarnarea în forme inferioare de existență, îndeosebi animaliere. Într-adevăr, doctrina transmigației are, în opinia noastră, cea mai puternică legitimare în faptul că psihicul este omogen. Progresele înregistrate în ultima vreme în cunoașterea psihicului animal dovedesc cu prisosință acest lucru. Animalul „numai că nu vorbește”, spune omul simplu, dar înțelege, simte, gândește, suferă, manifestă afecțiune, fidelitate, curiozitate „epistemică” (puoi dau mult de furcă părinților în tentativa lor de a explora împrejurimile), e capabil de strategii inteligente de adaptare, de supraviețuire etc.

Revenind, merită evidențiată laborioasa argumentare a doctrinei reîncarnării. În cele mai multe cazuri, se invocă (sau postulează): nemurirea sufletului, reamintirea, predispozițiile, latențele, pasiunile, obsesiile, fobiile inexplicabile etc. Considerăm că mai potrivit ar fi să vorbim de afinități, aspirații, asociații retrospective, similitudini, frustrări, evaziuni, mai potrivit ar fi să vorbim de proiecții ale unui ideal dezirabil, prin privilegierea unor trăsături de personalitate și care, prin recurență și pregnanță, se manifestă cu mare claritate, de unde și iluzia preexistenței. Mai convingătoare (în aparență) trece metafizica platoniciană din *Phaidon*, cu subtilitatea sistemului de categorii: metempsihoză, ineism, maieutică, anamnesis. La o analiză atentă, aceste categorii filosofice se circumscriu unei gândiri circulare de toată frumusețea: anamneza constituie unul dintre argumentele nemuririi sufletului; sufletul nemuritor se reîncarnează, drept dovadă ideile înăscute; ca atare cunoașterea nu e decât reamintire, având, fără îndoială, nevoie de... maieutică. În realitate, maieutica e alfa și omega, începutul și sfârșitul: metodă măiastră de formare și educare a spiritului (*paideia*), ea a făcut celebră filosofia platoniciană a „Dialogurilor”. Celelalte țin de poezie, de vis, de amăgire.

Departe de a fi „himeră mângâietoare”, ciclul nesfârșit al reîncarnărilor, cu posibilitatea prăbușirii în forme inferioare de existență, generează (în budism, îndeosebi) spaimă, neliniște și o totală devalorizare a vieții (din perspectiva eternității) și, cum e și firesc, ispita morții izbăvitoare, a neantului, a totalei anihilări a ființei, fascinație stranie, exotică, ce a sedus romantismul european de mai târziu: „Pe lângă toate-acestea, cerșesc într-un adaos,/ Să-ngăduie intrarea-mi în veșnicul repaos” (Eminescu, „Rugăciunea unui dac”).

Mai mult sau mai puțin „mângâietoare”, „himeră” de care pomenea „diabolicul” Voltaire cunoaște, la rândul ei, orientări dintre cele mai diferite: de la doctrinele nemuririi integrale, la cele ale supraviețuirii ca spirit pur. Vechii egipteni au crezut, ca nimeni alții, în ideea nemuririi integrale, subordonându-și viața și religia acestei dogme, fiind convinși că omul își poate relua viața atât timp cât trupul supraviețuiește, și odată cu el principiul vital Ka, elementul de legătură dintre trupul material și sufletul imaterial, invizibil. De aici complicatele practici de îmbălsămare și de edificare a unor monumente funerare (piramide, morminte săpate în stâncă) menite să dăinuie până când sufletul se va întoarce și omul își va relua existența (probabil ca faraon sau mare preot, iar nu ca sclav truditor la înălțarea monstruoaselor edificii).

În ceea ce privește concepția creștină despre suflet, nemurire, înviere, e foarte departe de a fi unitară, coerentă, consecventă. Creștinismul începuturilor era de o mare transparență. Învierea cristică este integrală: „Și Petru, sculându-se, a alergat la mormânt și, plecându-se, a văzut giulgiurile singure zăcând” (Luca, 24:12). Femeilor mironosițe, ucenicilor în Galileea, dar și în Ziua Înălțării, li „S-a înfățișat pe Sine viu după patima Sa” (Fapte, 1:3). Prin urmare, „cei ce cred în Mine vor trăi în veci”... Așadar, eternității îi sunt circumscrise a Doua Venire și începutul veacului ce va să vie. Evident, trupul nu se va mai supune legilor firii („stricăciunilor” – Sf. Pavel), ci va fi puternic spiritualizat, înduhovnicit. Moartea va fi înghițită de biruință: „Unde îți este, moarte, biruința ta?” (1 Corinteni, 15:15).

Speculațiile teologice ulterioare, ca să nu mai pomenim de credințele populare, sunt cu totul și cu totul deconcertante. De pildă, proclamarea veșniciei infernului și a paradisului cu eternitatea supliciului și, respectiv, a fericirii, a beatitudinii, ignoră complet dogmele fundamentale ale Învierii de la a Doua Venire și a Judecării de Apoi. Ca atare, se impune de la sine distincția, bizară poate pentru unii, între „lumea de apoi”, prin care avem în vedere învierea morților și începutul veacului ce va să vie, și „lumea de dincolo” care transcende orice încercare de cuprindere, tărâm al unei ființări ce constituie domeniul imaginarului colectiv, al instalării trainice, stăruitoare în miraculos, al credinței care se sustrage verosimilității, coerenței și consecvenței logice și a cărei legitimitate e dată doar de valoarea rațiunii practice: speranță, alinare, mângâiere.

În genere, moartea apare ca amestec nelămurit de spaimă și speranță, după cum e asociată cu descrierea deprimantă a lumii de dincolo din „Epopoea lui Ghilgameș” („țara de unde nu există întoarcere”), cu împărăția lui Hades, cu infernul dantesc, sau, dimpotrivă, cu viziunea idilică a Câmpiilor Elizee, cu „lumea celor veșnici tineri (la celti), cu împărăția lui Zamolxis (la geto-daci), cu împărăția lui Osiris, ca vale minunată a Nilului în care oamenii se bucură de toate bunățile (fără să mai sufere blestemul muncii), cu grădina desfătărilor, a livezilor luxuriante unde domnește Buddha-Amitava, cu paradisu creștin al luminii și beatitudinii veșnice.

Confiscată de religie, moartea e văduvită de subtilitatea interpretării metafizice, psihologice, antropologice ca experiență revelatoare a condiției umane, în care omul apare, pentru prima oară, în dubla ipostază: de subiect și obiect al cercetării, ca act trăit și act reflectat... Termenul „spaimă”, va considera Freud, ar fi neadecvat, în acest caz. Întemeietorul psihanalizei realizează o interesantă disociere între frică (stare psihică efemeră având o cauză ușor identificabilă), spaimă (un nivel mai înalt, amplificat de elementul surpriză) și angoasă ca stare difuză de neliniște, de așteptare înfrigurată, de anticipare a unor eventuale pericole, și care generează un mare consum de energie psihică, adesea nejustificat, cu efecte nevrotice, traumatizante. În ceea ce privește sfârșitul, cu straniețate-i de nonsens (aparent), cu caracteru-i de ipoteză (pentru fiecare, puțin probabilă), angoasa ar fi un termen mai potrivit, deși nu exclude elementul surpriză, îndeosebi în cazul în care se abate subit, prematur, violent...

Dar să lăsăm subtilele disocieri conceptuale și să revenim la „Similitudini, conexiuni, interferențe”. Nu există doctrină a nemuririi care să nu fie confruntată cu impasul (de netrecut) pe care îl generează destinul, predestinarea, în relația omului cu divinitatea privind problema libertății și culpabilității. Strategiile de salvare sunt dintre cele mai diferite. În budismul tibetan, legea inflexibilă a karmei e mlădiată prin „eliberarea prin ascultare în starea de după moarte”, de fapt a intervalului moarte-renaștere. Un lama murmură săptămâni întregi (înduioșător altruism atât de străin egoismului salvării altor religii) la urechea celui decedat rugăciuni, sfaturi, îndemnuri privind alegerea matricei viitoare existențe. Culoarele și viziunile au un rol esențial; trebuie evitate culorile albastră, roșie și neagră, asociate cu lumea animală, cu lumea spiritelor nefericite și, respectiv, a infernului.

Citind cu mare înfrigurare *Bardo Thodel*, cartea tibetană a morților, având în minte și tulburătoarele versuri bacoviene din „Lacustră”, m-am întrebat: E vis, e veghe, e nyama,/ Nu știu, dar simt, înfiorat,/ Cum crește-n jurul meu Tibetul/ Cu aeru-i rarefiat?!/ Și mi se pare că un lama,/ Cu glas egal, netulburat,/ Îmi tot repetă în ureche/ Un catehism obscur, ciudat./ Mă sfătuiește să iau seama/ La trei culori, neapărat,/ Albastră, roșie și neagră,/ Să nu mă las pe veci furat./ Și picură în suflet teama,/ Și furii karmice abat/ O prăbușire și-o sfârșeală,/ Cum n-am mai cunoscut vreodată.../ E vis, e veghe, e nyama?... Probabil aceleași neliniști încearcă și cei ce se încumetă să coboare și să descifreze „Textele Piramidelor” sau „Textele Sarcofagelor” egiptene ce cuprind invocații, imnuri sacre, formule magice, menite să-l ajute pe cel decedat în lunga călătorie postumă, plină de primejdii, de peripecii, spre împărăția lui Osiris. Deși prin excelență epistemologică, doctrina pitagorică postulează și ea libertatea de a alege între a bea din Lethe sau din Mnemosyne, altfel spus, de a alege între Uitare și Reamintire.

Nu face excepție nici vechea doctrină greacă despre destin. Aceeași încercare de mlădiere a destinului implacabil ca forță obscură, impersonală, supraordonată voinței „nemuritorilor din Olimp”, putând fi prevestită, nicidecum evitată, care, cu timpul, ajunge să personifice și norocul, hazardul, întâmplarea, împărțirea capricioasă a fericirii sau a ne-norocirii. Tyche (Fortuna la romani, strămoșii noștri fiind mari plagiatori) desemna norocul schimbător (*fortuna labilis*), cu nostimu-i oximoron: destin nestatornic. Încât te întrebi: când e omul mai neputincios: în fața destinului sau a întâmplării oarbe, imposibil de anticipat și de evitat. Ambele, neavând legătură cu comportamentul moral, ne amintesc de deruta sărmanului Iov în fața nenorocirilor care s-au abătut asupra lui, fără a le putea identifica o raționalitate anume. Lucrurile ar fi stat cu totul altfel dacă ar fi avut acces la cugetările Ecclesiastului despre nestatornicia lucrurilor pământești.

Impasul amintit nu este străin nici creștinismului. Teologii creștini au fost prinși în chingile unor dileme fără scăpare, între care se detașează cea existentă între ideea atotputerniciei divine, deci a predestinării,

și ideea libertății și culpabilității individului. În pofida laborioasei străduințe de a impune principiul suspect al „liberului arbitru”, tentativele rămân superficiale, neconvingătoare, trădând o condamnabilă suficiență: tot ce e bun vine de la Dumnezeu, iar tot ce e rău vine de la oameni. Asta pentru că, perorează Ioan Damaschinul, acțiunile „injuste și rușinoase” nu pot fi puse pe seama lui Dumnezeu, nici a necesității, nici a destinului, nici a naturii, nici a întâmplării sau spontaneității. Prin excludere, „omul este principiul propriilor sale fapte”.

O risipă de inteligență versatilă, o încredere nestrămutată în jocul mereu victorios (când se concurează de unul singur, sau arbitrii închid ochii și se fac că nu văd încălcarea normelor elementare de *fairplay*). Nu e nevoie de un travaliu stăruitor de demistificare, de vreme ce vulnerabilitățile se dezvăluie singure, cum ar fi cele din raționamentul întortocheat al lui Metodiul de Olimp: „Cei ce cred în destin se fac vinovați față de Dumnezeu, care, de vreme ce este atotputernic, ar fi sursa relelor care se abat asupra oamenilor. Dar Dumnezeu nu poate fi sursa răului... Prin urmare, nu există destin”. Sau: „Omul a avut de la început puterea de a se supune sau nu voinței lui Dumnezeu. Această putere se numește liber arbitru”. E drept, încălcarea interdicției de a gusta din Pomul Cunoașterii dovedește acest lucru. Numai că liberul arbitru, atât de scump teologilor, acest act de rebeliune a fost sancționat până la al 300-lea neam. Păcatul, va concluziona Sfântul Augustin, e utilizarea greșită a liberului arbitru. Prin urmare, se justifică tentativa Sfântului Părinte de a impune „amendamentul”: „Nu ne lăsa pe noi să cădem în ispită” (de vreme ce alegerea ne aparține).

Nimic nou sub soare. Principala vulnerabilitate a legii karmice, în pofida postulării ascensiunii sau prăbușirii, rezidă în imobilismul brahmanic al castelor: cine e sclav în lumea aceasta, s-a comportat ca un sclav în existențele anterioare și își va perpetua acest statut în existențele viitoare. Dimensiunea morală a libertății e complet înăbușită de mantaua de plumb a destinului implacabil. Întreaga doctrină esoterică din „Upanișade” are drept scop puternica legitimare a *statu-quo*-ului instituit în urma instaurării dominației ariene (iranene) în India. Apărută *post-factum*, are, sub voalul înaltei, aristocratiei spiritualități, o banală și perfidă finalitate social-politică: ceea ce este, este pentru că e drept; așa se cade să fie, și nu altfel. Prin urmare, populații autohtone nu i-a rămas decât să se împace cu statutul umil al castei atât de disprețuite: *sudra*.

Iarăși, nimic nou sub soare... Dincolo de subiectivismul și partizanatul tuturor religiilor de pe fața pământului, privind doctrinele nemuririi, condamnarea bietului trup se reproduce cu fatalitate, reprezintă o constanță, un adevărat blestem de care umanitatea nu se va descotorosi în veci. Sufletul, va perora orgoliosul rege al Academiei ateniene, iese din corp pângărit, impur, necurat, prin atingerea și împreunarea cu acesta în condițiile îndelungatei lor conviețuirii. De aceea se impune o baie rituală de purificare (și uitare) în apele Lethei, înainte de a o lua de la capăt printr-o nouă împreunare cu un alt trup, la fel de impur (prin nevoi, instincte, dorințe)...

E imposibil de epuizat sumedenia de „drăgălășenii” cu care a fost gratificat sârmanul trup, obiectul cumplitelor anateme, victima eternei damnațiuni. Trupul ar fi răul absolut ce pune în pericol veșnicia mântuirii. El e vinovat oriunde se manifestă seducția simțurilor, mundanul, pământescul, omenescul (prea omenesc). Fiind „veșmânt străin de carne” (Empedocle), trupul ar supune sufletul umilelor servituți (străine naturii sale), l-ar tulbura/persecuta/teroriza. Se ignoră faptul că nici spiritul nu se lasă mai prejos, instituind tirania înrobirii voluntare, tirania exilului interior prin abstenență, stingere, mortificare... Se ignoră drama sufletului care nu cunoaște odihnă (40 de zile în creștinismul răsăritean), îndeosebi în budismul lamaist, care cu metapsihologia-i subtilă descrie drama sufletului care caută cu disperare un trup pentru a se putea fixa, odihni, adăsta: „Ah, ce n-aș da să am un trup!”.

Răspândită e opinia conform căreia filosofia e o continuă pregătire („exercițiu neîncetat” – Platon) pentru moarte, adică de eliberare a sufletului de teama pe care o inspiră trupul, care se agață cu disperare de viață, de lume. Omul simplu (pur și simplu) acordă importanță trupului păcătos și trecător, fiind preocupat de bunuri materiale, bunăstare, sănătate, frumusețe (fizică), noroc, fericire (vegetativă), în dauna sufletului pur și nemuritor, cu nevoile sale nobile, înalte: virtute, înțelepciune, cunoaștere, aspirație, ascensiune, „suiș al sufletului” către lumea esențelor, către lumea celor perfecte și eterne, atât de scumpă marelui Platon. Stingerea pasiunilor ce încătușează omul – indiferent că o numim nirvana, apatheia sau mortificare – reprezintă anticamera stingerii existențiale. Și vine un pictor (de geniu) și dă cu tifla sclifositelor elucubrații: prefer să mor de moarte bună decât să mă pregătesc la universitate pentru ea (Van Gogh).

Și, nu întâmplător, numărătorele anilor începe cu nașterea lui Iisus!... Cu El bietul trup e complet absolvit: „...din inimă ies gânduri rele, ucideri, adultere, desfrânări, furtişaguri, mărturii mincinoase, hule... Acestea sunt cele ce spurcă pe om...” (Matei, 15: 19, 20). Asta pentru că toate păcatele (capitale, de moarte, strigătoare la cer), sunt imputabile sufletului „pur”: avariția, arghirofilia, luxul, desfrâul, furia, invidia, mândria, sodomia, asuprirea celor lipsiți de apărare etc. Câteva decenii de puritate, candoare, inocență, dar care fac mai mult decât două milenii de uscăciune și sterilitate. O mirifică oază – lumină, susur de izvoare, verdeață – ce va fi înghițită de dunele de nisip care s-au abătut dinspre deșertul fierbinte, narcotizant, al Sfintei

Tradiții, care nu obosește să se revendice de la litera și spiritul învățaturii evanghelice, dar cu orice prilej o duce de răpă prin „tălmăciri silnice”, prin apelul la „toiagul păstorului” (în logică acesta va ceda locul „bas-tonului”), dar mai ales prin „dreptul la dijmă” (Erasm).

Dacă religia instituie discordia, vrăjmășia, războiul fără de istov dintre trup și suflet, discordia eternă dintre materie și spirit, dintre plăcere, bucurie și, respectiv, înțelepciune, iar filosofia ignoră sau disprețuiește trupul de pe pozițiile narcisismului și vanității înaltelor, a elevatelor preocupări spirituale, vin să facă dreptate pictura, sculptura, poezia, muzica, arta în general și viața, bucuria elementară de a trăi cu intensitate, cu frenzie, clipa ce ni s-a dat. Rațiunea (eul pur, nud, e o ficțiune, produs al excesivei intelectualizări) parazitează, precum lianele, trunchiul trăirilor afectiv-emoționale ale sensibilității, sfârșind prin a-l sufoca, usca, mineraliza. Frumusețea coronamentului se vestejește, seva vieții seacă și nu mai urcă către crengi, muguri și flori, frunzele cad, prevestind iarna timpurie și fără de sfârșit... Cultivarea rafinată a senzualității de către marii hedoniști, este expresia conștientizării clare, spontane, a caracterului profund speculativ al tuturor reflecțiilor privind destinul sufletului de după moarte: „Bucură-te, omule, cât ești tânăr și inima ta să fie veselă, mergi în căile inimii tale și după ce-ți arată ochii tăi...” (Ecclesiastul, 11:9).

În sfârșit, oricât m-am străduit, nu i-am aflat o vecinătate prietenoasă celebrului mit al „eternei reînțoarceri”, mit pentru care au avut mare slăbiciune Mircea Eliade și Friedrich Nietzsche. Cu diferențele de rigoare. La Nietzsche, nelipsita viziune romantică: exaltare, poezie, vis: „Omule, viața ta întreagă va fi întoarsă mereu ca un ceas de nisip... și ai să regăsești fiecare durere și fiecare plăcere, pe fiecare prieten sau dușman, fiecare speranță și fiecare eroare, fiecare fir de iarbă și fiecare rază de soare”... Seducție sau exasperare?!... Binecuvântare (corolar al dorinței tulburătoare a celor plecați de a reveni) sau blestem (al captivității, fără scăpare, în labirintul existențial)?!... Foarte greu de spus. Pentru a nu compromite efectul artistic al acestei splendide creații poetice, ne abținem să întrebăm cine va întoarce, la nesfârșit, „ceasul de nisip”, de vreme ce filosoful german comite imprudența de a-l declara pe Dumnezeu mort, cu acte în regulă. Întrebarea e: identicul revine sau iluzia identității rezidă în recurența unor stări sufletești: reverii, tristeți, melancolii. Sub fardul gros al fenomenalității efemere s-ar ascunde iluzia eternității magistral exprimată de către Eminescu: „Se pare cum că-i altă toamnă,/ Ci-n veci aceleași frunze cad”.

La Mircea Eliade precumpănitoare e perspectiva ontologică a timpului ciclic, a regenerării periodice a istoriei universale, istorie care cunoaște mari cicluri cosmice în care alternează perioadele infernale (de anarhie, de încețoșare a orizonturilor, de prăbușire), cu cele de renaștere, de propensiune, de înălțare. Evident, această viziune clădită pe temelia sigură a cunoașterii pozitive, e complet diferită de atitudinea omului religios care percepe ciclicitatea ca alternanță a perioadelor de extincție (de sfârșit al lumii, cu inerentele ingrediente apă sau foc), și a celor de creație, de zămislire a unor lumi noi. E răspândită opinia conform căreia înaintea acestei lumi au existat altele, distruse de potopuri succesive de către varii divinități nemulțumite de imperfecțiunile... propriilor creații (în cazul în care lumile nu apar ca simplu joc al iluziilor sau, mai mult, ca simplu amuzament al zeilor, ce se plictisesc de moarte în orgolioasa lor singurătate).

Comun se dovedește imperativul apariției omului edenic, al vârstei de aur ce nu cunoaște moartea, suferința, păcatul, nelegiuirea; o nostalgie fără leac a începuturilor, expresie a celei mai naive, mai infantile imaginații. Durata marelui ciclu cosmic – a Marelui An – diferă în funcție de imaginarul colectiv de la 12.000 ani, la 6.570.000 ani. Neștiind când se sfârșește (sau când începe Marele An), pentru omul religios, fundamentală rămâne dorința arzătoare de a suprima timpul profan și de-a participa la timpul teofanic. La marile sărbători, îndeosebi, când se insinuează inerentele și efemerele momente de neliniște morală, simultan cu lumina tainică a nădăjduirii, a cărei pâlpâire e ocrotită cu palmele amândouă, omul religios, spune Mircea Eliade, se simte participant activ la timpul sacru – tentativă temerară de transfigurare a duratei în clipă eternă, de a experimenta eternitatea în condițiile precarității existenței noastre pământene.

Prin urmare, acest mit, ca multe altele, s-a ivit între ispita trăirii clipei și ispita irepresibilă pe care o exercită obsesia eternității.

Theodor Codreanu despre ontologia eminesciană (I)

Dr. Ștefan MUNTEANU

Bacău

Deși se vorbește de eminescianism ca adevărată dimensiune a spiritului, totuși, înțelegerea gândului filosofic eminescian nu pare a fi încheiată, cu toate acumulările succesive, datorate mai multor generații de cercetători. Altfel spus, descifrarea filosofiei lui Eminescu a fost și rămâne încă o problemă complexă care, ca orice problemă, va putea fi soluționată numai în măsura în care este bine pusă. Or, în istoria cercetărilor eminescologice întâlnim des abateri de la această cerință.

Întâlnim însă și situații fericite, precum cea oferită de Theodor Codreanu în lucrarea *Modelul ontologic eminescian*, apărută la Editura Porto-Franco, Galați, 1992. Nu trebuie să se înțeleagă faptul că eminescologul de la Huși nu procedează la fel și în celelalte lucrări. Tocmai de aceea, acum, când ne referim la *Modelul ontologic eminescian*, vom putea observa că premisele acestui text au fost puse încă în volumul *Eminescu – Dialectica stilului* (Editura Cartea Românească, București, 1984). Iar *Argumentul* cărții asupra căreia poposim, redactat contextual, ca reacție la ofensiva detractorilor lui Eminescu în primii ani de după 1990, anunța ca iminentă apariția lucrării *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (Editura Macarie, Târgoviște, 1997).

Modelul ontologic eminescian are în structură două părți: I. *Ontologia arheității* și II. *Archaeus și Rațiunea practică*. Unitatea cărții însă este exemplară. După cum exemplară este și argumentația. Păcat că lucrarea nu s-a bucurat încă de ecoul pe care îl merita.

În deschiderea primei părți sunt prezentate, succint, datele problemei, stadiul actual al cercetărilor privind relația autorului poemului „Luceafărul” cu filosofia. Și este trist faptul pe care l-a constatat Theodor Codreanu, acela că opinia curentă pune sub semnul îndoielii, ori chiar neagă, semnificația creației lui Eminescu pentru istoria filosofiei. Este adevărat că poetul-gânditor nu a elaborat o operă filosofică cuprinsă în tratate academice, cum îi pretind contestatarii. Dar, cum spuneam și cu altă ocazie, Socrate nu a lăsat nimic scris și nu îi este refuzat meritul în filosofie. Nu înseamnă că putem păstra în totalitate sensul vechi al termenului de filosofie Nici nu ne putem plasa însă pe o poziție total opusă. Nu trebuie să uităm, de asemenea, că există mai multe stiluri de a face filosofie, printre care și cel fragmentar, sau chiar aforistic, practicat și de unii mari filosofi. Ne putem gândi la Friedrich Nietzsche, spre exemplu, care a teoretizat și a practicat, în scrierile sale, un „discurs mixt”, în care demersul filosofic propriu-zis se îmbină inextricabil cu cel poetic. Trebuie să pricepem că expresia eminesciană „Archaeus este singura realitate pe lume...” echivalează cu un set de tratate în filosofie, pentru că „ține” o operă nemuritoare prin profunzimea și originalitatea sa. De aceea, cred că Theodor Codreanu este pe deplin îndreptățit ca, valorificând cercetările venite pe direcția Constantin Noica, Svetlana Paleologu-Matta, Constantin Barbu și alții, să conchidă că „asemenea aprecieri, deloc gratuite, îl plasează pe Eminescu, spre disperarea criticii conservatoare, pe culmile gândirii filosofice moderne” (Theodor Codreanu, *Modelul ontologic eminescian*, p. 11).

Continuând argumentarea, autorul încearcă o mai mare apropiere de sensul Archaeus-ului eminescian. Spun „eminescian” întrucât, se știe, termenul a stat în atenția mai multor gânditori, printre care Aristotel, Paracelsus, Van Helmont, Dimitrie Cantemir, Schopenhauer ș.a. Niciunul dintre ei însă – va spune Constantin Noica – „nu putea avea, de bună seamă, libertatea de a da atâtă culoare arhetipului și nu era dispus să-l valorifice la un nivel atât de *omenesc*. Simți că Archaeus a devenit mitul lui Eminescu, dreptatea ori strămbătatea lui, dar filosofic sau literar, adevărul propriu” (Constantin Noica, *Introducere în miracolul eminescian*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 207).

Ce este, deci, Archaeus-ul eminescian? Este *spirit* sau *materie*? Răspunsul obligă la judecăți privind întreaga filosofie europeană, criticată de Heidegger pentru că a uitat să *gândească ființa* și s-a dezvoltat ca o istorie disputată a ideilor *despre ființă*. Soluția heideggeriană constă în strădania de abandonare a doctrinelor dogmatice și elaborarea unei „ontologii fundamentale”. O asemenea soluție propunea însă și

Eminescu, cu mult timp înainte. În manuscrisul 2306, fila 52, găsim formulată întrebarea: „Există metafizică?” Iar răspunsul nu cade în plasa scepticismului pozitivist, care susținea că metafizica nu e posibilă și, spre binele științei, trebuie abandonată. Eminescu răspunde: „Pân-acuma încă nu”, pentru că, ne spune în manuscrisul 2258, fila 154, „Cu cât filosofia a crescut din sâmbure, cu atât brațul și-a diversificat lucrarea și-a servit spre muncă, piciorul spre umblet, inima spre circulație, plămânii spre respirație, și fiindcă *natura embrionului originar* (n.n. – S.M.) nu se mai cunoaște în totalitatea științelor de astăzi, de aceea filosofia e privită ca un lucru de prisos”. Sau, cum spune Theodor Codreanu comentând pe Eminescu, „încă nu” există metafizică, „căci metafizica a ajuns neputincioasă fiindcă și-a trădat *începuturile*, în favoarea unei rătăcirii din sistem în sistem, din idee în idee” (*Modelul ontologic eminescian*, p. 13).

Să reluăm întrebarea: este arheul eminescian spirit sau materie? Răspunsul lui Theodor Codreanu, întemeiat pe texte din manuscrise, este indubitabil: „Eminescu s-a situat deasupra dilemei filosofiei europene tradiționale” (*ibidem*, p. 11) și, deci, arheul nu *este* nici spirit, nici materie sau, altfel spus, este și spirit și materie. Sintagma eminesciană care desemnează această realitate este descoperită în mss. 2257, fila 403: „*Substanța imaterială din Univers I* dovedită din punct de vedere materialist”. Comentând această expresie, eminescologul conchide: „Idea unei *substanțe imateriale* este absolut surprinzătoare și pare creată de Eminescu parcă anume pentru a rezolva dilema filosofiei tradiționale. Este cea mai profundă «definiție» a *arheității* și nu întâmplător Mihai Drăgănescu recunoștea în numita sintagmă prefigurarea conceptului său de *informaterie*” (*ibidem*, pp. 15-16). Pornind de la un fragment din manuscrisul 2268, fila 22, Constantin Noica oferă și el o definiție archaeului eminescian, care prefigurează argumentația lui Theodor Codreanu. Comentând textul amintit, Noica compară arheul cu o *posibilitate organizată*, atunci când scrie că „arheul este o structură, sau un pachet de posibilități structurate care stau să treacă în sânul realității, dacă aceasta oferă condiții favorabile realizării lui. Iar ceea ce merită să fie subliniat este tăria lui de a fi într-un fel, și numai așa” (*Introducere în miracolul eminescian*, Editura Humanitas, București, 1992, pp. 339-340). Astfel se impune cu atât mai mult ideea că Eminescu a căutat să recucerească adevărul originar al ființei. Și că, prin aceasta, „răstoarnă” teza kantiană care susține că subiectul își creează obiectul cunoașterii, cu ajutorul formelor apriorice ale rațiunii pure. „Geniul lui Eminescu este de a fi adâncit de la bun început problematica ființei în arche” (*Modelul ontologic eminescian*, p. 16).

Credința în ontologia arheului îl separă pe Eminescu de Kant și în problema cosmogonică. Modelul universului pulsatoriu eminescian, desfășurare a arheului arheilor, poate fi înțeles mai ușor printr-o paralelă cu mitologia din vechile texte vedice indiene. Oricum, adevărul lui Heidegger, potrivit căruia „*physis este arche*, și anume punct de pornire și putere-de-a-dispune de mobilitate și repaus”, vine parcă să exprime intuiția eminesciană că „adevărul ființei implică simultan *scoaterea-din ascundere și ascundere*” (*ibidem*, p. 17). Arheul arheilor, punctul originar al universului, pornit din sine însuși, își îndeplinește misiunea și se întoarce la punctul de plecare. Punând cosmogonia în seama arheului, Eminescu dovedește optimism ontologic, evită agnosticismul kantian și oferă posibilitate de existență pentru metafizică. Dar a face posibilă metafizica înseamnă a deschide calea adevărului ființei până la limbă. Reușită care, în cazul lui Eminescu, nu mai poate fi pusă la îndoială. „Eminescu atinge punctul cel mai de sus al gândirii ca *logos*, acolo unde poezia se-nâlnește cu filosofia, nu fiindcă poezia s-ar lăsa dominată de *idee*, ci, dimpotrivă, tocmai fiindcă poetul a găsit *cuvântul ce exprimă adevărul ființei*” (*ibidem*, p. 17).

După ce își asumă originalitatea în înțelegerea arheului, Eminescu intră în confruntare cu istoria filosofiei. Marea confruntare trebuia să înceapă cu criticismul kantian, apogeul filosofiei moderne. Cu toată admirația pentru Kant, fie prin intermediul lui Schopenhauer, fie direct, mai ales după 1874, poetul-filosof român simțea nevoia despărțirii de maestru, pentru a demonstra posibilitatea metafizicii prin arheu. Simțea nevoia să „descopere *fisura* sistemului kantian, aceea care nu îngăduie accesul minții umane spre *noumen*” (*ibidem*, p. 19). Se știe că filosofia modernă este preocupată, cu precădere, de epistemologie. Eforturile sunt împărțite între empiriști și raționaliști, iar rezultatele au comandat criticismul kantian. Trezit din somnul dogmatic de scepticismul lui Hume, Kant va elabora teoria apriorismului. Hume se întreba: *este posibilă știința?* Și răspundea că nu este posibilă, deoarece cauzalitatea, pe care ar trebui să se bazeze, nu are caracter universal și necesar. De partea cealaltă, Descartes considera că știința era și posibilă și certă. În această situație, Kant va accepta că știința deja există și se va întreba: *cum este posibilă?*

Pentru ca știința să existe trebuie să existe cunoaștere obiectivă. Și întrucât știința există, înseamnă că există acest gen de cunoaștere. Rămâne să vedem cum este ea posibilă. În niciun caz cu aju-

torul simțurilor. Totuși, Kant acceptă că orice cunoaștere începe cu experiența. Aceasta înseamnă că informațiile percepute cu ajutorul simțurilor sunt supuse unei prelucrări, pentru a fi obiectivate. Înseamnă, mai departe, că, dacă rațiunea prelucrează informațiile, aceasta nu-i o oglindă pasivă, cum se crezuse până atunci, ci aparține unei conștiințe active, creatoare. Dar dacă lucrurile se supun conștiinței subiectului, înseamnă că relativismul este inevitabil. Atunci vine Kant cu soluția salvatoare: „trebuie să existe o *conștiință în genere*, dincolo de erorile *conștiinței empirice* care este prizoniera sensibilului, a «umorilor» inimii. Numai dezbrăcată de afecte, numai ca *intellect*, conștiința creează adecvat fenomenele în domeniul gnoseologic. Conștiința în genere este *impersonală*” (*ibidem*, p. 19). Cu ajutorul conștiinței în genere, care operează cu formele apriori, înnăscute, comune tuturor subiecților, Kant salvează obiectivitatea științei. Numai că, „vizata victorie se bazează pe un dublu sacrificiu: întâi Kant a fost nevoit să alunge din cunoaștere conștiința individuală, cu afectele ei cu tot; al doilea, ființa era dublată în *noumen* și *fenomen*, între care se interpune o pată oarbă, barând orice șansă de comunicare. Conștiința creatoare ia în stăpânire *fenomenul*, dar n-are acces *la noumen*” (*ibidem*, p. 19).

Dubla schismă kantiană, cea a *ființei* și cea a *cunoașterii*, va constitui o provocare esențială pentru urmașii marelui filosof. Între aceștia, Eminescu își manifestă dezacordul și răstoarnă optica, punând accentul mai mult pe conștiința individuală decât pe conștiința în genere. Pentru autorul „Luceafărului” garanția adevărului nu este nici conștiința generică kantiană, nici obiectivitatea în sine a geniului, cum credea Schopenhauer. Garanția vine de la mintea sănătoasă care este angajată să cunoască realitatea prin veșnice rectificări. De fapt, Eminescu nu îl părăsește pe Kant, ci îl adâncește, asumând arheul ca puncte de legătură între conștiința individuală și conștiința generică. În acest scop, el pornește de la conștiința individuală către tainele lui Archaeus. Pentru că numai conștiința individuală poate fi calea de acces către Archaeus, care focalizează unitar noumenul cu formele conștiinței generice. Dar această cale a fost evitată de Kant pentru a scăpa de antinomii, preferând rațiunea pură înarmată cu logica clasică. Cutezanța și originalitatea lui Eminescu se întemeiază pe o altă înțelegere a rostului antitezelor, convins fiind că „Antitezele sunt viață” și, deci, însăși ființa este antitetică. De aceea, „Poetul nostru nu se gândește nicio clipă să se debaraseze de antiteze și nicidecum nu le «rezolvă» în sens kantian sau hegelian” (*ibidem*, p. 24). În plus, atunci când pornește de la conștiința individuală, Eminescu este original și în înțelegerea raportului dintre *parte* și *întreg*.

Dacă pentru Hegel, adeptul unei logici de tip Ares, după formula lui Constantin Noica, este mai important întregul decât partea, întrucât partea nu-și poate asuma puterea întregului, pentru Eminescu, despre care autorul acestei cărți crede că gândea într-o logică de tip Hermes, „individualul este nu numai *parte*, ci, simultan, *întregul*... Umilința omului stă în aceea că se descoperă doar *parte*, când, de fapt, el e oricând «întreg», purtând latent în sine toate forțele acestuia” (*ibidem*, p. 25). Altfel spus, individul, ca parte, având în sine arheitate, conține în sine întregul, ca posibilitate, așa cum ghinda conține stejarul. Judecata lui Eminescu a fost că „dacă există o *permanență* în conștiința umană aceasta nu trebuie căutată într-un *dincolo*, într-o conștiință transcendentă, ci chiar în orice conștiință empirică, indiferent dacă aceasta aparține unui geniu sau unui om de rând. Avem în noi toate puterile universului și le putem stăpâni adâncindu-ne în noi înșine” (*ibidem*, p. 25). Astfel, spune Theodor Codreanu, mai departe, „poetul român a înțeles cea mai profundă coincidență a contrariilor: cu cât o mai adâncă *subiectivitate*, cu atât mai multă *obiectivitate*. Fiecare avem în noi pe Archaeus. Visul, povestea, dragostea, matematica sunt căi de acces în simultaneitatea eurilor. Acesta este sensul ontologic al echivalării visului cu viața la Eminescu, nefiind vorba de un banal loc comun romantic” (*ibidem*, pp. 26-27).

Nemulțumit de *golul* pe care Immanuel Kant l-a impus între *noumen* și *fenomen*, Eminescu caută propria-i soluție de apropiere a ființei-în-sine, întorcându-și atenția spre greci. Într-o manieră asemănătoare va proceda ulterior și Heidegger. Cert este faptul că, la vechii greci, problema ființei-în-sine a provocat disputa între eleați și Heraclit, rezolvată de Platon cu ajutorul *teoriei participării*, ignorată total de Kant. Cum se știe, Platon explică ființa în două planuri, diferite sub aspect ontologic: *Ideile* perfecte, incorruptibile, eterne (ființa-în-sine) și *lucrurile* imperfecte, coruptibile, trecătoare (copii imperfecte ale Ideilor). Dar, cum bine observă Theodor Codreanu, „ruptura ontologică a ființei în *părți* trebuia, însă, depășită prin refacerea *întregului* (*pantelos on*). Platon o pune în sarcina a ceea ce el a numit *participare*. Lucrurile *participă* la Idei prin *eros* (în prima fază a sistemului), apoi prin figurile matematice (triunghiul, octoedrul, icosaedrul și cubul)” (*ibidem*, p. 29). Intermediarele matematice, care au, simultan, incoruptibilitatea Idei-

lor și pluralismul lucrurilor, asigură legătura dintre cele două lumi. „În acest mod, lucrurile apar ca o sinteză între formele matematice și materie, Ideea rămânând, mai departe, principiul absolut” (*ibidem*, p. 30).

În continuare, cu ușurință, Theodor Codreanu descoperă similitudini pertinente între schema ontologică platoniciană și cea a cosmogoniei din „Scrisoarea I”:

Dar deodată-un punct se mișcă... cel întâi și singur. Iată-l cum din Chaos face mumă, iară el devine Tatăl...

Arheul arheilor, punctul începuturilor, se dublează, permițând observația că „Archaeus este *ființă* din trei pricini: 1) este începutul absolut (în-sinele); 2) *din-sine* generează lumea; 3) este el însuși lumea materială” (*ibidem*, p. 30). Așa se explică, de fapt, afirmația lui Eminescu: *Archaeus este singura realitate pe lume*. Realitate pe care a vrut să o transpună, asemenea altor mari spirite, în limbajul matematic. Altfel spus, „Eminescu are apetența uriașă a cugetătorului care vrea să meargă până la capăt în regândirea ființei. Literatura lui este atât de vie și de proaspătă fiindcă e izvorâtă din urieșenia gândului filosofic izvorât din adâncurile ființei proprii” (*ibidem*, pp. 30-31).

Căutând leac împotriva propriei singurătăți, Dionis încearcă să afle cum poate trece din conștiința sa individuală în conștiința arheității, pentru a surprinde o ordine mai profundă a realului. În acest scop el își asumă pluralismul filosofic, fără a cădea în sofistică. Îi este familiar gândul kantian care a vindecat rațiunea de relativismul scepticilor, potrivit căruia adevărurile naturii sunt hotărâte de activitatea conștiinței, nu invers. Și aceasta, deoarece „conștiința nu e un liber arbitru, în ea se află toate datele apriorice pentru ca știința să se încreadă în deciziile ei” (*ibidem*, p. 33). Mai departe, însă, Eminescu se îndepărtează atât de Kant, care, asemenea lui Newton, considera că spațiul și timpul sunt intuiții *absolute*, cât și de adepții liberului arbitru romantic, care vedeau geniul (poetic) în stare să reformeze lumea. Pentru Eminescu timpul și spațiul nu sunt pure cantități matematice, ci realități relative, într-o explicație asemănătoare cu cea din *Mandukya Upanișad*, cum demonstrează Amita Bhose (M. Eminescu, *Opere*, vol. VII). Aici, la pagina 406, cercetătoarea indiană notează: „Conform teoriei susținute în *Mandukya Upanișad*, misterul timpului își are cheia în silaba sacră *aum*, simbolul lui *Brahman*. Ea cuprinde la un loc trecutul, prezentul, viitorul, precum și tot ce există dincolo de ele. Astfel, lumea manifestată și Absolutul nemanifestat există laolaltă în ea. În același timp litera „a” reprezintă starea de trezie, „u” cea de vis și „m” cea de somn adânc; iar silaba întreagă reprezintă starea de transcendență, în care sufletul individual îl cunoaște pe cel universal, Brahman, și devine una cu aceasta” (*ibidem*, p. 33).

În felul acesta poate fi înțeleasă simetria viață-vis la Eminescu. Între vis și veghe, somnul lent poate fi asemuit cu zidul despărțitor al oglinzii, zid care trebuie străpuns pentru a permite conștiinței individuale să comunice cu conștiința arheității. „Or, a avea acces la *întreg* înseamnă a avea acces la ființa-în-sine care în-ființează ființarea. Astfel, trecând prin Kant, Eminescu redobândește optimismul lui Platon, care credea că Ideile sunt accesibile rațiunii. Adică ființa poate fi gândită, ca-n Heidegger, iar ontologia primă e posibilă” (*ibidem*, p. 34). Și, tot pentru o corectă înțelegere, Theodor Codreanu ne mai avertizează: „Este atestat că poetul a cunoscut concepția brahmanică asupra timpului și a fost impresionat de anvergura ei. Faptul este adevărat, dar – după opinia mea – Eminescu a găsit în brahmanism o confirmare a propriei sale viziuni care, la rândul-i, își trăgea sevele dintr-o matrice românească. Chintesența acestei viziuni românești a ființei nu vine numai din integrarea cosmică mioritică, ci și din tulburătorul basm *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*, foarte prețuit de poet și pe care, în definitiv, își întemeiază ontologia arheității... Peste toate, însă, sinteza eminesciană poartă pecetea ei inconfundabilă” (*ibidem*, p. 35).

Simultaneismul temporal eminescian este guvernat de logica dublului referențial dinamizator de simetrie. Acest dublu diferențial este relativ în raport cu un al treilea, cu valoare ontologică absolută. „Luceafărul *încearcă*. El *călătorește* către fratele geamăn – Hyperion. Pleacă Luceafăr și ajunge Hyperion. Este drumul de la conștiința individuală (cu *aprioriul* «inimii») la conștiința impersonală (cu *aprioriul* rațiunii), din final. I-o spune referința a treia – Demiurgos” (*ibidem*, pp. 38-39). Trecerea zidului dintre noimen și fenomen este o *călătorie* în linia cercului, adică o întoarcere în-sine a ființei care a ieșit din-sine. Ceea ce nu se produce în concepția lui Kant: „Participarea, se aventurează Eminescu, dincolo de Platon, este *călătoria pură, salt sau cădere*. Dar nu oricum, ci urmând «curba în infinit a Universului». Iar dacă Universul e rotitor, călătoria e *în linia cercului*. A te *în-cerc-a* înseamnă a te înscrie în *cerc*, a merge în linia *adevărului*, adică a *ființei totale*. Spiritul, încercându-se, iese din sine și se întoarce în sine. Orice ființă e destinată («destinațiune internă») călătoriei în cerc, *încercării*. Numai că fiecare își are o măsură a cercului” (*ibidem*, p. 39). Și, pentru consecvență, mai trebuie să notăm că „*încercarea* este esența arheității. Da-

că orice lucru își are propria măsură, apoi *măsura* e dată de încercare. Orice lucru, orice ființă este atâta cât *se-ncearcă*. Aidoma, omul” (*ibidem*, p. 39). Drept consecință, „Eminescu a realizat minunea pe care Kant și-a refuzat-o, preferând doar optimismul *ontologiei secunde*, aceea care duce spre optimismul cunoașterii științifice. *Arheitatea* depășește ruptura ontologică a lui Kant” (*ibidem*, p. 42).

Experiența lui Eminescu demonstrează că nu e suficient să ajungi la origini. Viața înseamnă tocmai depășirea originilor. Iar înaintarea în viață înseamnă situarea, permanentă, la întâlnirea particularului cu generalul. Cerința ontologică este ca atât geniul, cât și omul de rând să se *încearcă*, pentru a-și oferi măsura, în funcție de traiectoriile circulare pe care se înscriu. Nici geniile nu pot face orice, cum credeau romanticii, nici omul de rând nu-și poate dobândi altfel norocul. Se întâmplă însă că norocul „poate aduce lumina arheității, dar ea ține numai o clipă, fiindcă ființa comună *nu încearcă* să ajungă ea însăși la arheitate” (*ibidem*, p. 43). Aceasta înseamnă că cea de-a treia intuiție a lui Parmenide privind ființa-în-sine, potrivit căreia „ființa este și nu este” se verifică. Iar Eminescu, nemulțumit de *apriorismul rațiunii*, care a produs ruptura kantiană dintre *noumen* și *fenomen*, nu cade nici în vraja optimismului platonician oferit de teoria participării prin eros și matematică, întrucât nici această teorie nu izbăvește de ambiguitatea ființei, și construiește propria-i soluție, a *apriorismului „inimii”*, prin care depășește impasul lui Kant și anticipează ontologia fundamentală heideggeriană. Originalitatea eminesciană l-a inspirat, în premieră, pe cărturarul român Ștefan Teodorescu, docent la Universitatea din Heidelberg, să afirme că „păzitorul Ființei și casa Ființei sunt pentru noi Eminescu. El ne-a dăruit această dimensiune. De la Eminescu încoace noi existăm în sensul adevărat al cuvântului” (Apud S. Paleologu-Matta, *Eminescu și abisul ontologic*, Editura Științifică, București, 1994, p. 82). Intuiția lui Ștefan Teodorescu a fost confirmată magistral de Svetlana Paleologu-Matta în lucrarea amintită, recunoscută și argumentată suplimentar de Theodor Codreanu în această lucrare.

Revenind la dezbaterea ideatică, trebuie reamintit faptul că Heidegger, provocat de formula parmenidiană *ființa este și nu este*, introduce conceptul de *diferență ontologică*, cu sensul de „nu-ul dintre ființare și ființă” („diferența ontologică este nu-ul dintre ființare și ființă”, *Repere pe drumul gândirii*, Editura Politică, București, 1988, p. 69), concept devenit central în ontologia sa. Meritul Svetlanei Paleologu-Matta este, după opinia lui Theodor Codreanu, acela de a avea „o anume întâietate în a fi surprins uluitoarea asemănare a regândirii ființei la Eminescu și Heidegger, în perspectiva *diferenței ontologice*” (*ibidem*, p. 44). Svetlana Paleologu-Matta, pentru prima oară, înțelege că în concepția lui Eminescu dragostea nu este orbire, ci este, dimpotrivă, lumină. Problema este că, pe *culmile adevărului*, îndrăgostiții rămân ființe fără apărare. Drama ține de relația ontologică corp/suflet, care scapă gândului, numită de Heidegger „abis ontologic”. Stihul eminescian „nu e nimic și totuși e” este considerat de Svetlana Paleologu-Matta versul cheie al întregii ontologii eminesciene și dovada incapacității poetului-filosof de a scăpa de tragica ambiguitate a ființei, concentrată în poemul „Luceafărul”. Zborul Luceafărului („căderea în sus”) înseamnă simultan apropierea și depărtarea de ființă. Este ambiguitatea dintre rațiune și credință, care trimite, atât la Eminescu, cât și la Heidegger, dincolo de creștinism și ateism. De aceea, „poezia nu se face cu cuvinte, cum credea Mallarmé, ci, mai degrabă, cu *necuvinte*, cum a intuit Nichita Stănescu. Și așa se explică de ce Eminescu se simte enorm de responsabil în fața cuvântului care spune *adevărul ființei*” (*ibidem*, p. 46). În acest sens ne poate ajuta Heidegger să-l înțelegem pe Eminescu. În plus, comentând cartea Svetlanei Paleologu-Matta, Theodor Codreanu, cu îndreptățire, susține: „Extraordinar e și faptul că autoarea arată că nu numai gândirea lui Heidegger ne ajută să-l înțelegem pe Eminescu, ci și aceea a românului luminează petele obscure din ontologia heideggeriană. Neînțelegeși amândoi multă vreme, în ciuda fascinației asupra secolului al XX-lea, *noul lor umanism* este o problemă a viitorului” (*ibidem*, p. 47).

În consecință, „ontologia arheității este una dintre superbe creații ale geniului european. În mod direct, Eminescu este confirmat de întreaga cultură națională, iar în mod indirect de mari cuceriri ale gândirii europene datorate lui Einstein, Mircea Eliade, C.G. Jung sau Heidegger” (*ibidem*, p. 47).

Alte aspecte interesante cu privire la ontologia eminesciană vom afla în partea a doua a cărții lui Theodor Codreanu.

Înapoi la antici sau despre filosofie ca terapie a sufletului

Dr. Adriana POP
Baia Mare

Vă rog să țineți cont de următorul lucru: consilierea filosofică este un domeniu de practică nou, în ciuda faptului că ea este o revitalizare a intenției originare din spatele filosofiei, așa cum a fost aceasta enunțată de către antici.

(Peter Raabe)

Un profesor de la universitate obișnuia să spună că, indiferent prin ce situație dificilă de viață ar trece omul, filosofi vor avea mereu la îndemână câte o idee salvatoare. Se pare că diversitatea lucrărilor existente astăzi pe piața de carte și care se constituie în adevărate rețete pentru o viață fericită sau în seturi de reguli pentru găsirea sinelui autentic confirmă această idee. Iar astfel, nu putem să nu punem întrebarea cu privire la așteptările care apar mai nou din partea filosofiei. Mai este considerată ea un act simplu, așa cum a fost definită, de exemplu, de Henri Bergson (*Intuiția filosofică*, 1911), când spunea că metafizica tinde să se simplifice, să se apropie tot mai mult de viață? Este filosofia, din perspectivă academică, doar încă o disciplină a cunoașterii? Sau, poate, reprezintă într-adevăr un instrument de punere a vieții în ordine, cum susține Ludwig Wittgenstein – „problema filosofică este reprezentată de conștiința existenței unei dezordini în conceptele noastre și poate fi rezolvată prin ordonarea acestora”.

Este cert că filosofia s-a aflat, în diferite etape istorice, într-un proces continuu de redefinire, care a invitat la dezbateri și controverse, căci de la *Banchetul* lui Platon, unde este înțeleasă ca *iubire de cunoaștere* sau iubire pentru înțelepciune (Editura Humanitas, București, 2006, p. 58), a parcurs o cale lungă până la definirea ei ca „gândire rațională critică, de o factură mai mult sau mai puțin sistematică, privitoare la natura lumii, justificarea credințelor și fundamentele călăuzirii vieții” (*Oxford Companion to Philosophy*, 1995). Sau, altfel spus, de la *Dialogurile* lui Platon și până la *Socrate în blugi*, cartea lui Laurențiu Staicu (Editura Trei, București, 2020), filosofia apare sub diferite chipuri și nume, împletindu-se uneori firesc cu arta și literatura, depășind limitele unei argumentații pur raționale. Stau în acest sens mărturie numeroase opere create de autori celebri în istoria gândirii de factură filosofică; de pildă, Fernando Pessoa, Albert Camus, Apostolul Pavel, Marcus Aurelius, Seneca, Jean-Paul Sartre, Simone Weil, Ignățiu de Loyola sau Ludwig Wittgenstein.

Și pentru că întrebarea corectă este de multe ori mai importantă decât răspunsul corect, cum spune Platon, iar a te afla pe drumul gândirii și interogației este mai important decât a ajunge uneori la destinație, noi întrebări ocupă tot mai des centrul reflecțiilor cu privire la rolul și rostul filosofiei contemporane într-un scenariu în care omul se simte tot mai înstrăinat de sine, supus la fel de fel de adicții, parte a unui marketing agresiv și a războaielor din jur, în care criza de identitate, inteligența artificială, biomedicina, pandemia și stilul de viață devin teme recurente pe scena dezbaterilor contemporane. Are, așadar, nevoie astăzi filosofia de o nouă definire? Este filosofia o activitate strict intelectuală, doar o specie a „literaturii fantastice”, cum spune Borges, sau este menită să dezvolte competențe reale pentru viață? Pot oare sistemele filosofice să devină cu adevărat instrumente și tehnici rafinate de analiză conceptuală pentru rezolvarea dilemelor etice, a crizelor de sens, a diverselor opțiuni și proiecte de viață? Este filosofia *un mod de viață* propriu-zis? Cum pot tinerii să se apropie astăzi de filosofie, eliberați de prejudecata limbajului sofisticat? Poate filosofia să ofere soluții de supraviețuire, rețete eficiente de relaționare cu sine și cu ceilalți? În contextul secolului XXI, care aduce cu sine, zi de zi, alte provocări și revendică noi chei de autodefinire și validare a ființei umane, e obligatoriu să căutăm răspunsuri la aceste întrebări: Cum mă definesc? Când sunt autentic? Cine sunt *Eu*, dincolo de *multitudinea de identități asumate sau alocate* pe scena socială?

Gânditori importanți propun soluții pentru depășirea acestei crize identitare, împreună cu îndemnul lor esențial de a da noi utilizări înțelepciunii antice: Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică?* (Editura Polirom, Iași, 1997), Lou Marinoff, *Înghite Platon, nu Prozac! Aplicarea înțelepciunii eterne la problemele de zi cu zi* (Editura Trei, București, 2019, ediția a 2-a), Cristian Iftode, *Filosofia ca mod de viață. Sursele autenticității* (Editura Paralela 45, Pitești, 2010, prima ediție/ Editura Trei, 2022, ediția a 2-a). Într-un demers metodic inedit, Cristian Iftode se sprijină, în expunerea sa, pe o mare diversitate de resurse bibliografice, îmbinând armonios stilul didactic – cartea are la bază un curs opțional ținut la Facultatea de Filosofie a Universității din București, în anul 2009 – cu unul personal și eseistic (p. 20), adresându-se atât persoanelor care se ocupă cu studiul filosofiei, cât și publicului larg; după cum mărturisește autorul, alături de *Viața bună. O introducere în etică* (Editura Trei, 2021), *Filosofia ca mod de viață* face parte din ceea ce va deveni „trilogia vieții bune (viața e plină de simetrii pentru cine le caută)”, cea de-a treia carte aflându-se în lucru. Filosoful analizează, într-un limbaj limpede și accesibil, *sursele autenticității* și condițiile de posibilitate ale omului de a fi el însuși – situându-se într-o zonă ce ține mai degrabă de „intersecția dintre ontologia umanului, istoria ideilor și metafilosofie. (...) Tema pe care se axează această lucrare angajează cea mai veche reprezentare cu privire la natura exercițiului filosofic, readusă astăzi în atenție de autori importanți, nemulțumiți de impasul în care se află în prezent filosofia, de statutul ei actual în perimetrul disciplinelor teoretice. E vorba de filosofie înțeleasă, așa cum se întâmpla în Antichitatea greco-romană, ca o veritabilă *terapie* a sinelui, ca un *mod de viață* și de transformare morală a personalității” (pp. 18-19). Având convingerea că o filosofie trebuie să *mîște*, să declanșeze o trăire anume, filosoful creează cadrul perfect de întâlnire fie cu un domeniu nou, pentru unii cititori, fie aproape necunoscut, pentru alții: domeniul consilierii și practicii filosofice¹.

Structurată în 12 capitole ample, bine documentate, cartea lui Cristian Iftode reprezintă o cercetare serioasă, „o lucrare bine articulată, clar scrisă, provocatoare prin ineditul și echilibrul susținerilor, pe scurt: un excelent prilej de controversă”². De la bun început, suntem avertizați în privința suspiciunilor pe care le poate naște termenul de *consiliere filosofică*, atâta timp cât este vorba despre o practică pur filosofică – o „căutare personală” a înțelepciunii, și nu o metodă psihoterapeutică și nici un alt tip de consiliere psihologică. Intenția autorului, după cum mărturisește, este de a reconstitui și a „repune în discuție vechea reprezentare cu privire la modul de viață filosofic și caracterul în ultimă instanță terapeutic al filosofiei” (pp. 46-47). *A trăi autentic, autocunoaștere, clarificarea viziunii despre lume, filosofia înțeleasă drept căutare personală a înțelepciunii* sunt, e adevărat, formule foarte cunoscute, cu care însă Cristian Iftode este precaut în utilizare. Filosofia, susțin adepții consilierii filosofice, necesită o demistificare și, mai ales, o re poziționare în viața și folosul oamenilor, în rezolvarea problemelor de zi cu zi, cu instrumentele de care dispune și care reprezintă nucleul unor mari sisteme filosofice: logica silogistică, care ar elimina opiniile iraționale împărtășite de clienți, *Daseinsanalyse* sau terapia existențială, filosofia de inspirație hasidică a lui Martin Buber (se pare că Israel este una dintre țările în

¹ În *Monitorul Oficial* nr. 141 din 11 februarie 2022, a fost publicat Ordinul Ministerului Muncii și Solidarității Sociale și al Institutului Național de Statistică, cu nr. 38/82/2022, privind modificarea și completarea Clasificării ocupațiilor din România, prin care s-a aprobat lista care actualizează Codul COR, în care codul 263311 este atribuit ocupației de *consilier filosofic*, la 42 de ani după ce Gerd Achenbach deschide primul cabinet de practică filosofică la Köln, în Germania, aceasta demonstrează că adevărata semnificație a filosofiei o reprezintă potențialul ei practic. Alte preocupări solide pentru promovarea consilierii și practicii filosofice în România: Sandu Frunză și Mihaela Frunză (Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca); Claudiu Mesaroș, Florin Lobonț (Universitatea de Vest Timișoara); vezi și Vasile Hațegan, *Consilierea filosofică și etică. Reflecții și practici în România* (Editura Eikon, București, 2019).

² Vezi Valentin Mureșan, „Polemici. Filosofia ca mod de viață sau despre relația filosofie-biografie”, în *Revista de filosofie analitică*, volumul IV, nr. 2, iulie-decembrie, 2010, pp. 87-114, „o consistentă întâmpinare critică”, pentru care Cristian Iftode mărturisește că este recunoscător și la care a răspuns într-un studiu devenit Anexă la această a doua ediție a cărții (p. 9): *Anexă: „Formă de viață”: de ce filosofia practică nu e totuna cu filosofia aplicată.*

care consilierea filosofică se bucură de cea mai mare popularitate), gândirea critică și analiza argumentelor, analiza existențial-fenomenologică, experimentele de gândire sau gândirea creativă.

Pentru a răspunde la întrebarea *Cui se adresează, de fapt și de drept, consilierea filosofică?*, profesorul Cristian Iftode prezintă câteva cazuri analizate de practicieni celebri: Lydia Amir și Ran Lahav, și oferă un răspuns clar: consilierea filosofică, așa cum e practică ea astăzi înseamnă, de fapt, „a oferi consultanță privată în probleme punctuale și a încuraja, într-un sens foarte general, aptitudinile de reflecție și gândire critică ale persoanei consiliate”, adresându-se oricărei persoane care vrea să utilizeze instrumentele filosofiei și să reflecteze la tot ceea ce i se întâmplă, care caută răspuns la dileme și vrea să se angajeze într-un dialog autentic cu un consilier, pentru rezolvarea unor probleme concrete de viață. „Premisa de la care pleacă Lahav este următoarea: nevoia de consiliere filosofică se justifică prin aceea că viața membrilor societății occidentale contemporane este într-o măsură covârșitoare golită de ceea ce am numi dimensiunea înțelepciunii și spiritualității. Devenim parcă tot mai inteligenți și mai superficiali (nu e nicio contradicție), refuzând deschiderea genuină către Celălalt, ratând șansa «unei întâlniri personale cu orizontul nesfârșit de semnificații ce se întrepătrund în realitatea umană» și o constituie la nivel profund” (p. 51). Găsim în cartea lui Cristian Iftode un program de dezvoltare personală, ca să spunem așa, care are la bază *exercițiile spirituale* antice, prezentate pe urmele filosofului Pierre Hadot (*Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault*, 1995). Căci exercițiile spirituale reprezintă practici și algoritmi specifici cu scopul realizării unei transformări a eului: „exerciții ale gândirii, în cea mai largă accepție a termenului (ca și gândirea carteziană care ajunge să se gândească pe sine), implică imaginația și sensibilitatea, implică o *terapie a pasiunilor* și influențează conduita în viață, conduc la o metamorfoză a personalității (*metanoia*) și, nu în ultimul rând, fac posibilă o perspectivă de ansamblu asupra vieții și lumii” (p. 96).

Mai mult, filosoful dedică ample capitole celor patru categorii de exerciții spirituale, strâns corelate între ele: „(1) a învăța să trăiești; (2) a învăța să dialoghezi; (3) a învăța să mori și (4) a învăța să ci-tești, iar în acest demers Cristian Iftode se dovedește, din nou, un autentic discipol al lui Pierre Hadot (1922-2010), acesta reprezentând, mărturisește el, „o figură-cheie în resuscitarea vechii mize practice a filosofiei în zilele noastre” (p. 398), gânditorul francez care a readus în discuție marile lecții ale Antichității, privind filosofia drept un *mod de viață* care angajează întreaga existență a omului. Astfel, exercițiile spirituale descrise și practicate de antici constituie și astăzi repere esențiale și instrumente de dezvoltare a sinelui, în vederea trăirii unei vieți bune și autentice. Creștinismul este și el, la rândul lui, un *mod de viață*, absorbind exercițiul spiritual al școlilor antice în practica monastică, iar „din cauza ambiguității cuvântului Logos, a fost posibilă o filosofie creștină” (P. Hadot, *Ce este filosofia antică?*, 1997, pp. 259-269). Cristian Iftode dedică, de asemenea, secțiuni consistente relației dintre exercițiile antice spirituale și filosofia creștină: *Exercițiile spirituale și filosofia creștină. Valoarea morală a umilinței în eticile filosofice și în creștinism, Exercițiile spirituale și filosofia creștină (încheiere). Noțiunea de „cultivare a sinelui”. Ratare și vocație.*

Concret, în ce ar consta aceste tehnici spirituale? În viziunea înțelepților Antichității, atitudinea filosofică prin excelență rămâne *atenția* (*prosochê*) – acea *trezvie* creștină – la clipa de față, tradusă în practică modernă ca *mindfulness* – „atenția la clipa prezentă constituia, în ochii înțelepților antici, atitudinea filosofică prin excelență: pentru că, indiferent de ceea ce va spune mai târziu Nietzsche cu privire la «eterna re-întoarcere», în viață nu ți se oferă a doua șansă; cel mult, o *altă* șansă, dacă ești norocos” (p. 53). Exercițiului *atenției*, ridicat la rang de artă (pp. 111-115), îi sunt asociate însă și alte tehnici: memorarea de maxime, exegeza textelor filosofice, meditația, contemplația, concentrarea asupra sinelui și examinarea conștiinței – exerciții de luciditate, practica jurnalului, exercițiul filosofic al dialogului – maieutica de care se leagă definitiv numele lui Socrate și scrierile lui Platon, având ca „miză ultimă trezirea conștiinței morale a interlocutorului” (p. 129), veghea stoică, relaxarea epicureică sau concentrarea mentală a platonicienilor. Toate aceste exerciții, înțelegem, pot contribui la transformarea sufletească a celui care le practică.

Cartea lui Cristian Iftode este o carte frumoasă, lucrativă, cum ar spune psihologii, una dintre cele mai importante contribuții în domeniul consilierii filosofice, la care trebuie să te întorci mereu, cu creionul în mână. Indiferent unde o deschizi, ai sentimentul că autorul ți se adresează direct, că ești prezent acolo, în „sala de curs”, că împreună cu el, pas cu pas, înveți o lecție importantă despre identitate, asumare și autenticitate. Cu siguranță aș adăuga-o pe lista de lecturi obligatorii pentru elevii din ciclul superior al liceului.

Din elita militară interbelică. Generalul aviator Athanasie Enescu (1888-1938)

Dr. Ștefan GRIGORESCU

Urziceni

Ștefan Grigorescu

Născut în anul 1888 în satul Izvoarele, din județul Prahova, Athanasie Stoica Enescu a absolvit Școala de ofițeri în anul 1909, având gradul de sublocotenent, dar a fost atras repede de nou-născuta aviație. Câțiva ani mai târziu, când s-au pus bazele aviației militare românești, avea să se numere printre pionierii acesteia.

În anii 1913-1914, a absolvit cursurile Școlii de aviație de la Cotroceni, organizată de Direcția Geniu a Armatei române. La intrarea României în Războiul de întregire, avea gradul de locotenent și s-a remarcat prin numeroasele misiuni aviatice pe care le-a realizat, îndeosebi pe frontul din Dobrogea, aducând date prețioase despre mișcările armatei bulgare, în bătălia de la Turtucaia¹. În anul 1917, a comandat escadrila Farmer pe frontul din Moldova și „a pus la dispoziția Comandamentului Corpului de Armată fotografia întregului front pe care s-a desfășurat ofensiva noastră victorioasă de la Mărășești”². În noiembrie 1918, în calitate de comandant al escadrilei de la Bacău, a organizat misiunile militare aeriene secrete, prin care s-au stabilit legăturile între Regele Ferdinand și frunzașii românilor transilvăneni.

Aviatorii lui au transmis mesajul Regelui la Blaj și au adus la Iași mesajul de unire cu țara³. În anul 1919, a fost comandantul Grupului 5 aviație, comandând în fapt aviația română care a participat la campaniile pentru eliberarea Transilvaniei și pentru ocuparea Ungariei⁴.

După război, Athanasie Enescu a comandat flotilele de la Cluj și București, apoi Școala de Pilotaj de la Tecuci. A făcut numeroase stagii de perfecționare în străinătate, între care cel de la Școala de Observatori din Italia. A comandat apoi Flotila de hidrolocație a României, cu baza în Constanța⁵. A fost distins cu numeroase ordine și medalii românești și străine, între care *Steaua României*, *Ordinul Ferdinand*, *Virtutea Aeronautică* cu spade și cea de pace, *Pentru Merit*, *Medalia Aeronautică* etc.⁶. A fost trecut în rezervă la 1 noiembrie 1937, cu gradul de comandor aviator⁷. A primit apoi gradul de general în rezervă⁸ și a fost desemnat în funcții importante în Aeronautica României.

De la începutul anului 1938, generalul Athanasie Enescu era secretar general al Federației Aeronautice Regale a României, făcea parte din conducerea Cercului Aerotehnic al României⁹ și era membru în Consiliul de Administrație al L.A.R.E.S.¹⁰. În luna mai a anului 1938 se ocupa de organizarea Concurșului aviatc „Mircea Cantacuzino” și a avut programate inspecții la centrele aeronautice civile din țară. În ziua de miercuri, 25 mai 1938, generalul Athanasie Enescu a decolat de pe Aerodromul Băneasa, la

¹ *România*, No. 490, 9 octombrie 1939, p. 14, art. *Să ne reamintim eroii aviației noastre*.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*. Și *Curentul*, Anul XI, No. 3707, luni 30 mai 1938, p. 5.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Curentul*, Anul XI, No. 3705, sâmbătă 28 mai 1938, p. 7, A. Pomescu, *Tragicul accident de avion de lângă Ploiești*.

⁶ *Ibidem*. Și *Curentul*, Anul XI, No. 3707, p. 5.

⁷ *Curentul*, Anul X, No. 3504, luni 1 noiembrie 1937, art. *Numele ofițerilor scoși la pensie*, p. 5.

⁸ *Curentul*, Anul XI, No. 3705, p. 7, art. A. Pomescu, *Personalitatea Gen. Ath. Enescu*.

⁹ *Curentul*, Anul XI, miercuri 13 aprilie 1938, p. 9, art. *Adunarea generală a cercului aerotehnic*.

¹⁰ *Curentul*, Anul XI, No. 3705, p. 8, art. *Noile consilii de administrație ale industriei aeronautice*.

bordul unui avion Set 20 m cu dublă comandă, pilotat de adjutantul-șef Zaharia State. Obiectivul era inspectarea Școlii de Pilotaj a Aeroclubului Prahova, abia deschisă la Aerodromul Strejnic, lângă Ploiești. După terminarea inspecției la Strejnicu, a fost vizitat terenul pentru planoare de la Câmpina, apoi generalul s-a întors către București cu același avion¹¹, zburând în condiții normale, până aproape de comuna Puchenii. În jurul orei 10.00, în dreptul Pădurii Balota, avionul a luat foc și s-a prăbușit, pe câmpul satului Văcăreasca, între comunele Brazii și Puchenii¹². Avionul a fost văzut de sătenii aflați la muncile agricole, după mențiunile lor presa consemnând că avionul a luat foc și „pilotul, văzând că se află deasupra pădurii și nu poate să aterizeze, a virat brusc și avionul a suferit o pierdere de viteză, ceea ce l-a făcut să cadă”¹³. După unele aprecieri, izbucnind flăcările, se pare că pilotul a folosit extingtorul și a tăiat contactul motorului, unii martori declarând că flăcările au dispărut la un moment dat, dar „în clipa când focul a încetat de a mai primejdi viața celor din avion, este probabil că o manevră greșită a pilotului sau poate chiar un gest reflex al generalului Athanasie Enescu, care se afla la cea de-a doua comandă, a imprimat avionului o mișcare de viraj, care a pricinuit o pierdere de viteză. Avionul s-a prăbușit la pământ, sfărâmându-se complet și acoperind rămășițe pe cei doi ocupanți”¹⁴.

În scurtă vreme, la locul accidentului au sosit generalul Gheorghe Negrescu, comandorul Gheorghiu, comandorul Teodorescu, din partea Aviației Române, căpitanul Mihail, comandantul Aeroclubului Prahova, inginerul Dobrescu, directorul Rafinării Brazi, prim-procurorul Zarozanu de la Ploiești, colonelul Epaminonda Arghiropol, prefectul județului Prahova și alți reprezentanți ai autorităților, pentru a izola zona și a cerceta împrejurările tragicului accident¹⁵. Ministerul Aerului și Marinei, condus de generalul Paul Teodorescu, a numit imediat o comisie de anchetă, constituită din comandor Alexandru Gheorghiu, secretar general al ministerului, generalul Negrescu, directorul general al Aerului, comandor inginer Marcu și comandorul Simon, comandantul Aerodromului Băneasa. Comisia a concluzionat că prăbușirea avionului s-a datorat „pierderii de viteză, pricinuită de o manevră greșită”¹⁶; așadar, unei erori de pilotaj.

Înmormântarea primului general de aviație din România căzut la datorie a avut loc în ziua de vineri, 27 mai 1938, în București. Corpul generalului Enescu a fost depus la Biserica Albă din Calea Victoriei, unde o mulțime de oameni i-au adus ultimul omagiu. Onorurile militare au fost date de o gardă formată din elevi și trupă de la Școala de aviație de la Cotroceni, mai multe avioane survolând zona în tipul ceremonialului religios. Slujba a fost ținută de arhimandritul mitrofor Iuliu Scriban de la Patriarhie, asistat de un sobor de preoți. Între personalitățile prezente s-au remarcat: generalul Paul Teodorescu, ministrul Aerului și Marinei, generalul aviator Stoicescu, comandantul forțelor aeriene române, locotenent-comandorul Nicolae Oprea, reprezentantul regelui Carol al II-lea, comandorul Alexandru Gheorghiu, secretar general al ministerului, generalul Negrescu, directorul general al Aerului, principele Gheorghe Valentin Bibescu, Ioana Cantacuzino, generalii Dăscălescu, Beroniade, Telemac, Fotescu, inginerii de aviație Mereuță, Zamfirescu și Radovici, comandorii Jienescu, Argeșeanu, Panteli, Vasiliu etc., reprezentanți ai Asociațiilor de pilotaj din țară, reprezentanții comunei natale a generalului, Izvoarele-Prahova, numeroși militari din Garnizoana București ș.a.¹⁷.

Au ținut cuvântări despre personalitatea generalului Athanasie Enescu arhimandritul Scriban, generalul Negrescu,

¹¹ *Universul*, Anul al 55-lea, Nr. 144, sâmbătă 28 mai 1938, p. 11, N.G., *Groznic accident de aviație deasupra pădurii Balota (Prahova)*.

¹² *Ibidem*. Între satele Bătești și Odăile-Puchenii de astăzi, pădurea amintită fiind în mare parte tăiată.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Curentul*, Nr. 3705, p. 7.

¹⁵ *Universul*, Nr. 144, p. 11.

¹⁶ *Curentul*, Nr. 3705, p. 7.

¹⁷ *Universul*, Nr. 144, sâmbătă 28 mai 1938, p. 11.

profesorul Ghermani, generalul Beroniade, din partea camarazilor aviatori, și inginerul Fotino, din partea L.A.R.E.S., precum și preotul Iliescu, din partea comunității satului Izvoarele¹⁸. În discursul său, vorbind în numele Ministerului Aerului și Marinei, generalul Negrescu a omagiat meritele generalului Enescu în slujba aviației, astfel: „Generalul Enescu este un vechi slujitor al ei; face parte din falanga denumită *vieilles tiges*, bătrânele tulpine ale aviației, adică acei care au intrat în serviciul ei înainte de Marele Război, înainte de 1914, înainte ca ea să se fi afirmat ca ceva necesar, ci numai ca un capriciu al omului de a pluti în aer. Falanga aceasta a bătrânelor tulpine ce a trasat falnic brazda aeriană a fost a celor considerați acum 25-30 ani ca nenormali, ca fără minte și această apreciere, nu totdeauna măgulitoare, este acum titlu de glorie și cinste a lor. Din această categorie a făcut parte bunul camarad de școală și prieten, generalul Enescu, care în primăvara anului 1913, adică acum un sfert de veac, venea pe câmpul Cotroceni, la Școala de pilotaj a Direcției IV Geniu, să-și hărăzească toată ființa sa, toată energia sa de muncă, pentru prestigiul și progresul aviației române, pe atunci floare plâpândă și abia ieșită la lumina zilei. An cu an, apoi, contribuie cu toată tinereasca lui energie, la dezvoltarea aviației române, iar când ceasul cel mare sună pentru împlinirea celor ce avea să fie, locotenentul Enescu este gata de orice, sufletul lui este oțelit și el este unul dintre aviatorii de nădejde, care fac fala aviației noastre din prima parte a campaniei de întregirea neamului [...]. După încheierea păcii, în toate însărcinările pe care le-a avut, generalul Enescu s-a dovedit un admirabil șef, plin de energie, bun organizator și, pe unde a trecut, a rămas urma unui vrednic ostaș și bun român [...]”¹⁹. La rândul său, profesorul Ghermani, vorbind în numele Federației Aeronautice Regale Române, a spus, între altele: „Generalul Athanasie Enescu a fost unul dintre promotorii Aeronauticii noastre și cel dintâi sburător român care, cu escadrila sa, a intrat în Budapesta, în campania din 1919. Prețuit ca ofițer de valoare, de o rară energie și de o strictă disciplină, a fost înălțat la gradul de general, iar la trecerea sa în cadrele de rezervă a primit sarcina gîngășă și grea de secretar general al Federației Aeronautice, aducându-i priceperea sa desăvârșită în ale aviației și dăruindu-i neprecupețit munca sa rodnică”²⁰.

De la Biserica Albă, pe Calea Victoriei până pe Calea Șerban-Vodă, zeci de mii de bucureșteni au însoțit cortegiul funerar până la Cimitirul Bellu, unde, după două scurte omagii ale altor camarazi, generalul aviator Athanasie Enescu a fost înmormântat²¹.

¹⁸ *Vîitorul*, Anul XXX, No. 9117, luni 30 mai 1938, p. 11-a.

¹⁹ *Curentul*, Anul XI, No. 3707, 30 mai 1938, p. 5.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Universul*, Anul al 55-lea, Nr. 146, luni 30 mai 1938, p. 6.

D'Artagnan – figura istorică, dincolo de mit

Ancuța GRIGORESCU

Bruxelles

În anul 1844, Alexandre Dumas (tatăl) publica prima ediție a romanului *Les Trois Mousquetaires* (*Cei trei muschetari*), probabil cel mai cunoscut roman de „cap și spadă” din literatura universală¹. Această capodoperă a literaturii franceze și universale și-a avut continuarea în anii următori, când Dumas a publicat *Vingt ans après* (*După douăzeci de ani*)² și *Le Vicomte de Bragelonne* (*Vicomte de Bragelonne*)³. Personajul principal al primelor două romane, respectiv secundar în cel de-al treilea, era muschetarul D'Artagnan, fără îndoială cel mai cunoscut și mai iubit personaj din lumea aventurilor romantice, dominate de spadă, sacrificiu, onoare; cu alte cuvinte, de spiritul cavalerismului dispărut de multă vreme. Astfel se explică faptul că, încă de la apariția primei ediții a operei lui Dumas, lumea, fascinată de acest personaj, a fost profund interesată să afle sursa inspirației autorului și dacă personajul era ficțiune literară (precum cavalerul Pardaillan la Michel Zevaco, mai târziu), ori personaj istoric.

Alexandre Dumas

Adevăratul D'Artagnan, a cărui viață a servit ca sursă de inspirație pentru personajul legendar al lui Alexandre Dumas, întruchipează în fapt un amestec fascinant de istorie și ficțiune. Muschetarul D'Artagnan a evoluat într-un simbol de durată, o fuziune captivantă a realității istorice și a fanteziei romantizate, reimaginată continuu. El este până astăzi adânc înrădăcinat în istoria și cultura Gasconiei sale natale, unde a fost omagiat și revendicat încă de la mijlocul secolului al XIX-lea și unde are și astăzi statui. Personajul istoric a existat și a urcat în grade militare bazate pe meritul său, asumându-și, în cele din urmă, rolul onorabil de căpitan-locotenent al muschetarilor regelui Ludovic al XIV-lea⁴.

Persoana din spatele personajului D'Artagnan, pe numele său Charles de Batz-Castelmore prin naștere, s-a născut cândva între 1611 și 1615, în vecinătatea localității Lupiac, în Chateau Castelmore, în departamentul modern Gers al Gasconiei, în Franța de sud. Numele său de familie, D'Artagnan, adesea semnat ca „Artaignan”, a fost derivat din numele mamei sale, Françoise de Montesquiou D'Artagnan. Charles a fost unul dintre cei șapte sau opt copii ai lui Françoise de Montesquiou, fiica nobilului D'Artagnan din Bigorre, și ai lui Bertrand II de Batz⁵. Charles de Batz a ales în mod deliberat să-și sublinieze numele de familie matern, deoarece deținea mai mult prestigiu și recunoaștere în rândul nobilimii pariziene decât numele părintelui său⁶. Charles provenea dintr-o vișă gasconă autentică, născut într-o familie nobiliară, dar modestă material, însă aspirațiile sale și ale părinților pentru încadrarea în nobilime s-au întins pe o jumătate de secol. În acest timp, familia Batz-Castelmore a întâmpinat numeroase probleme legale cu sistemul de justiție regală, fiind acuzată că a revendicat pe nedrept titluri nobiliare. Folosind prevalența familiilor „Batz” sau „Debatz” în Gasconia, ei s-au apărat făcând referire la contractul de căsătorie al unui omonim din 1524 și la un testament din 1546, ambele fiind, se pare, falsuri medievale⁷.

¹ Alexandre Dumas, *Les Trois Mousquetaires*. Paris, Baudry, Libraire-Editeur, MDCCCXLIV.

² Alexandre Dumas, *Vingt ans après. Suite des Trois Mousquetaires*. Paris, Baudry, Libraire-Editeur, 1845.

³ Alexandre Dumas, *Le Vicomte de Bragelonne. Ou dix ans plus tard. Suite des Trois Mousquetaires et de Vingt ans après*. Paris, Michel Levy Frères, Libraires Éditeurs, 1848.

⁴ *Mémoires de d'Artagnan, capitaine-lieutenant des grands Mousquetaires*. Texte révisé et présenté par Gérard Gailly. Les Libertés Françaises, Paris, [1941], p. 220.

⁵ http://www.mediterranee-antique.fr/Fichiers_PdF/PQRS/Samaran/Artagnan.pdf

⁶ <https://char-navarrenx.fr/wp-content/uploads/2021/08/D'Artagnan-Athos-Portbos-Aramis-et-Monsieur-de-Treville.-revu.pdf>

⁷ <https://excerpts.numilog.com/books/9782847347036.pdf>

La doar douăzeci de ani, tânărul Charles a pornit într-o călătorie departe de casa natală, de altfel o cale parcursă și de frații săi în trecut. Destinația sa a fost Paris, unde s-a înscris inițial drept cadet în Regimentul de Gardă Franceză. D'Artagnan a fost martor la asediul și capturarea Arrasului în 1640, apoi a luat parte la asediile de la Aire-sur-la-Lys, Bassée și Bapaume, în 1640-41, apoi la Collioure și Perpignan, în 1642⁸. Ulterior, în 1644, a trecut în prestigioasa Companie a Muschetarilor Regelui, unitatea de elită a armatei Franței. În romanul *Cei Trei Muschetari*, o temă consistentă era reprezentată de rivalitatea intensă dintre muschetari și garda Cardinalului. Înființate de Cardinalul Richelieu, adevăratul conducător al Franței în domnia lui Ludovic al XIII-lea, pentru a proteja regele și pe ministrul său, aceste două regimente de elită au menținut o competiție controversată și totodată atrăgătoare, care a pătruns în eșaloanele superioare ale Franței⁹.

Până în 1646, D'Artagnan a stat în slujba Cardinalului Mazarin, cel care i-a succedat lui Richelieu ca (prim-)ministru al Franței și a fost îndrumat de acesta, tânărul muschetar fiind însărcinat cu misiuni importante și de confidențialitate. Perioada cuprinsă între 1630 și 1646 ascunde, totuși, o mare parte din viața sa, lăsând cunoscute doar fragmente de informații¹⁰. Cu toate astea, se cunoaște că Charles de Batz s-a alăturat muschetarilor în 1644, marcând începutul unei cariere militare remarcabile în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea. Muschetarii constituiau un regiment călare, echipat atât cu săbii, cât și cu muschete. Companiile 1 și a 2-a erau separate, remarcându-se, în primul rând, prin culoarea cailor lor, Compania 1 de muschetari avea cai gri, în timp ce a 2-a a optat pentru cai negri. Deși căpitanul lor oficial era regele Franței, conducerea de zi cu zi a revenit unui căpitan-locotenent (echivalent unui colonel de astăzi), susținut de un ofițer sublocotenent, un stegar și un cornet. Ținuta lor distinctivă cuprindea o tunică albastră, fără mâneci, împodobită cu o cruce albă de catifea pe față și pe spate. După desființarea companiilor de muschetari, D'Artagnan a continuat să slujească sub cardinalul Mazarin. El a jucat un rol activ în timpul Frondei, perioada dintre 1648-1653 a conflictelor civile tumultuoase care au marcat primii ani de domnie ai lui Ludovic al XIV-lea, făcându-l pe tânărul rege să dezvolte o profundă aversiune față de Paris. D'Artagnan a întreprins diverse misiuni și a servit ca intermediar între cardinal și aliații săi, când Mazarin a fost exilat din Franța în 1651¹¹.

D'Artagnan s-a trezit constant cufundat în ardoarea bătăliei, iar în 1654 a scăpat de moarte în Stenay, în timp ce slujea sub comanda generalului Henri de La Tour d'Auvergne, viconte de Turenne. A participat apoi activ la asediile de la Lancrecies și Saint-Ghislaine, iar în jurul vârstei de 40 de ani s-a remarcat și a fost promovat la gradul de căpitan în Garda Regală. În 1657, când muschetarii au fost reînțegrați în armata franceză, Charles de Batz D'Artagnan s-a întors în regimentul său, iar în anul următor a fost numit sublocotenent (grad mult superior celui omonim de astăzi). În timp ce Philippe-Julien de Mancini, duce de Nevers și nepotul lui Mazarin, deținea funcția de căpitan-locotenent, sarcinile de conducere de zi cu zi au fost preluate de D'Artagnan¹².

Charles de Batz-Castelmore D'Artagnan a jucat un rol important în timpul negocierilor care au condus la Tratatul de la Aix-la-Chapelle, semnat în 1668 și care a marcat sfârșitul Războiului de Devoluție, un conflict între Franța și Spania cu privire la Țările de Jos spaniole (Belgia de astăzi). Rolul său în negocieri a fost esențial pentru promovarea intereselor Franței. D'Artagnan era cunoscut pentru diplomația și abilitățile sale tactice, pe lângă priceperea sa militară. Tratatul a confirmat unele câștiguri teritoriale pentru Franța, inclusiv anexarea anumitor orașe și regiuni din Țările de Jos spaniole. De asemenea, a contribuit la întărirea poziției Franței în luptele de putere care se desfășurau în Europa apuseană, la sfârșitul secolului al XVII-lea. D'Artagnan a devenit guvernatorul orașului Lille în 1672, postură pe care a deținut-o ca ultimă parte a carierei sale. Numirea lui drept guvernator al orașului Lille, cel mai important din nordul Franței, a fost o onoare semnificativă și o dovadă a serviciului și loialității sale față de regele Ludovic al XIV-lea și monarhia franceză¹³, atribute foarte apreciate la ofițerul nostru, recunoscut pentru dedicarea sa în menținerea ordinii și disciplinei.

Din păcate, viața lui D'Artagnan a fost întreruptă în timpul războiului franco-olandez. A murit în luptă la asediul Maastricht-ului în 1673, în confruntarea cu Republica Olandeză. Conflictul cunoscut

⁸ <https://gw.geneanet.org/pjame?lang=fr&n=d+artagnan&oc=0&p=charles+de+batz+de+castelmore+d+artagnan>

⁹ <https://historytheinterestingbits.com/2016/12/30/the-real-dartagnan/>

¹⁰ https://www.lorientlejour.com/article/380950/D%2527Artagnan_a_bel_et_bien_existe.html

¹¹ <https://historytheinterestingbits.com/2016/12/30/the-real-dartagnan/>

¹² *Ibidem*.

¹³ *Memoires de d'Artagnan*, p. 220.

sub numele de Războiul Olandez, desfășurat între anii 1672 și 1678, a fost inițiat de Franța, cu scopul de a-și asigura granițele naturale în regiunile de est și nord, în special în zona Rinului de Jos. Acest război a marcat și încheierea renumitului „secol de aur” olandez. Regele Ludovic al XIV-lea al Franței a format o alianță cu Anglia, un fost adversar până în 1674, în timp ce se străduia să dobândească teritoriul sudic al Olandei. Conflictul a dus la asediul orașului olandez Maastricht, în iunie 1673, în decursul căruia forțele franceze, sub conducerea inginerului militar Vauban și în prezența regelui Ludovic al

Statuia lui D'Artagnan de la Maastricht

XIV-lea, au asediat orașul timp de aproximativ două săptămâni. Maastricht, apărat de aproximativ 5.000 de soldați, a rezistat o vreme asaltului, dar, după cedarea sa, francezii au acaparat și menținut controlul orașului pentru următorii cinci ani. În timpul acestui asediu, căpitanul-locotenent de muschetari D'Artagnan a murit lovit de glonțul unei muschete, în ziua de 25 iunie 1673¹⁴. Locația exactă a înmormântării sale rămâne un mister, dar se crede că a fost repatriat în locurile natale din sud-vestul Franței, în Loupiac, regiunea Gasconia. Cu toate acestea, există unele speculații că ar fi putut fi înmormântat în Wolder, un sat situat în sud-vestul Maastricht-ului, care a servit drept tabără militară pentru forțele franceze în timpul asediului¹⁵.

Moștenirea sa a trăit mai departe, nu atât prin reușitele lui militare, cât mai ales prin operele literare ale lui Alexandre Dumas, care l-a ficționalizat pe D'Artagnan drept cel mai important între muschetarii legendari din seria *Cei trei muschetari*, în fapt el fiind cel de-al patrulea. Astăzi, ținutul natal din sudul Franței îl revendică pe Charles de Batz-Castelmore, comte D'Artagnan, iar în Paris statuia lui, străjuind pe cea a „părintelui” său, Alexandre Dumas, atrage turiștii care vizitează Place du General Catroux. Orașul olandez Maastricht, devenit celebru prin încheierea aici a unui tratat european, îl revendică și el astăzi pe D'Artagnan, omagiat printr-o statuie ridicată în anul 1977 în Aldenhofpark, în vecinătatea zidului cetății. Pe soclu, deviza lui D'Artagnan și a camarazilor săi, devenită deviza celor loiali, glăsuiește: „TOUS POUR UN, UN POUR TOUS”.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ <https://www.terramosana.org/wp-content/uploads/2023/03/Deliverable-2.2.1-P-Storyline-Craftsmanship-dArtagnan-Mtr-1673-20211129.pdf>

Nu-mi recunosc chipul Meu în voi

Eseu exegetic

Pr. dr. Mihai PETIAN

Sibiu

Domnul a venit în lume ca să schimbe măsurile oamenilor și modul de a gândi de până atunci, precum și prejudecățile lor, deoarece omul L-a măsurat pe Dumnezeu și L-a găsit mai mic decât pe sine, deși Sfântul Ioan Botezătorul spunea atunci, antitetice: „În mijlocul vostru este Acela pe care voi nu-l știți... Căruia eu nu-I sunt vrednic să-I dezleg cureaua încălțăminteii” (*In. 2, 26-27*). Astăzi unii au evaluat și comparat virtutea cu măsura succesului, astfel încât caracterul și virtutea s-au micșorat. Virtutea are mod de comparație doar cu voia lui Dumnezeu. Creșterea omului în virtute se apreciază în funcție de apropierea de Dumnezeu, precum spune Iisus: „Slava pe care mi-ai dat-o, le-am dat-o lor, ca să fie una, precum noi una suntem... ca iubirea cu care Tu m-ai iubit să fie în ei și Eu în ei” (*In. 17; 22, 26*).

Natura nu se măsoară doar după mărimea ei proprie, ci după Cel care a creat-o: Toate prin El s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut, din ce s-a făcut” (*In. 1, 3*). Astfel creația a fost dată în folosul omului. De aceea omul este măsura universului, nu universul măsura omului. Sufletul nu se pune în valoare după trup, fiindcă: Duhul este Cel ce dă viață (*In. 6, 63*); totuși, trupul este dat spre slujba sufletului, nu sufletul spre a-i sluji trupului, după cum se spune: Ce ar putea să dea omul în schimb pentru sufletul său (*Mc. 8, 37*).

Dumnezeu nu se compară cu omul, așa precum olarul nu se compară cu vasul său. Toate legăturile de sânge sunt trecătoare, ele înseamnă ceva, doar pentru viața aceasta; ele sunt simbolul legăturilor duhovnicești. Adevărata măsură a înrudirii, care îi unește cu adevărat pe oameni și armonizează neamurile, nu este atât sângele, cât mila, prin care se înnoiește haina de nuntă (*Mt. 22; 11-13*). Mila face să se înmulțească uleiul în candelă, precum s-a întâmplat cu fecioarele cele înțelepte (*Mt. 25; 1-12*). Pentru frații de sânge, Dumnezeu este doar Făcătorul, dar pentru frații de Duh și prin împărtășire cu sângele lui Hristos, Dumnezeu este Tatăl, prin unitatea omului cu Hristos: Cel ce mănâncă Trupul Meu și bea sângele Meu, rămâne întru Mine și Eu întru el (*In. 6, 56*).

Măsura cea nouă a înrudirii și apropierii dintre oameni este dată de două pilde evanghelice: Pilda celor zece fecioare și a Samariteanului milostiv.

Datorită faptului că Împărăția cerurilor nu poate fi cuprinsă în cuvinte, ci doar asemănată cu ceva cunoscut, printre altele s-a asemănat cu o nuntă, care este prilej de bucurie între oameni, precum și pentru regnul vegetal și animal. La fel Împărăția cerurilor este prilej de euforie prin prezența mirelui Hristos (*Mt. 9, 15*).

În Pilda celor zece fecioare (*Mt. 25; 1-12*) se semnalează destinul omului după moarte și elementele care-l determină. Se spune că cele cinci fecioare înțelepte rămânând treze și stăruind în lucrarea alogenă de firea lor, luând untdelemn din belșug în candelăle inimii lor, adică Harul cel de sus al Duhului, le-a fost cu putință a veni în întâmpinarea mirelui, în cămara cea cerească, iar mirele era Hristos.

Toată istoria, începând cu izgonirea lui Adam din rai, este pregătirea inimii pentru nunta cu Mirele Hristos. Venirea lui Hristos în lume este cea mai fericită clipă a omenirii, în întregul ei și a fiecărui suflet în parte. Pe cât de

mare este iubirea de oameni a lui Dumnezeu, pe atât vrea și maliția celui rău a se instala în sufletul celor ce nu-L primesc pe Dumnezeu (*In.* 1, 11). Așadar, în pilda celor zece fecioare, Mirele a venit mai întâi la și pentru mireasă. El trebuie întâmpinat de fecioare, de data aceasta de zece fecioare. Fecioarele așteptau mirele ca să-l călăuzească la mireasă. Candelile erau necesare fiindcă nunta avu loc noaptea (*Mt.* 25, 6).

Fecioarele neînțelepte însă nu au privegheat și nu s-au sârguit să primească untdelemnul bucuriei în candelile lor și, fiind în trup, au adormit din neglijență, moleșală și neștiință. Pe de altă parte, dacă cele cinci simțuri ale omului primesc darul cel de sus, untdelemnul bucuriei și sfințenia Duhului, omul se aseamănă cu adevărat fecioarelor înțelepte.

La vestirea venirii marelui, ne spune Hristos, fecioarele înțelepte și-au împodobit candelile lor, pe când cele neînțelepte au fost nevoite să se împrumute și să strige: „Dați-ne din untdelemnul vostru, că se sting candelile noastre”. Ele au fost întâmpinate cu refuz, prin aceste cuvinte: Mergeți la cei ce vând și vă cumpărați. Dar cine-s cei ce puteau vinde? Ei sunt săracii. Unde sunt? Aici pe pământ. Astfel, fecioarele trebuiau să-i caute pe cei ce vindeau atunci când erau aici, nu în vremea aceea, spunea Sfântul Nicolae Velimirovici.

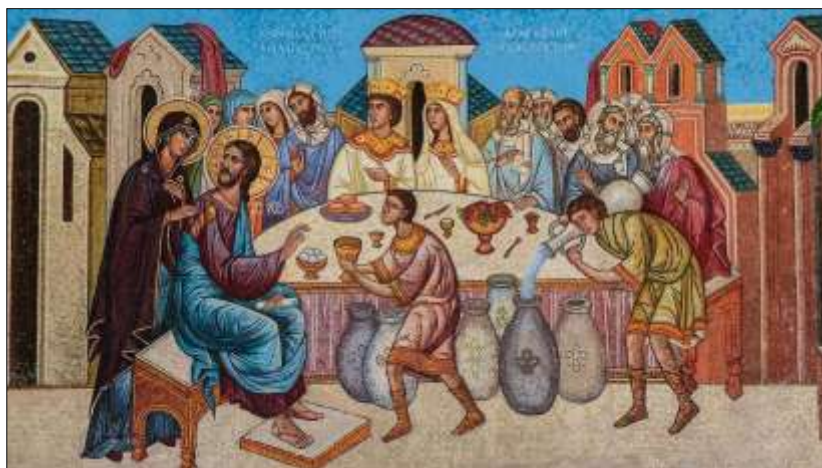
Fecioarelor neînțelepte nu le-a fost de folos iuțeala cu care au plecat. În timp ce erau plecate după untdelemn, a venit mirele. Fecioarele care erau pregătite au intrat cu El la nuntă și ușa s-a închis, iar fecioarele neînțelepte au rămas pe afară. Ele au bătut la ușă și au auzit răspunsul înspăimântător (în limba greacă): „*Amin lego imin, uk ida imas*” (*Mt.* 25, 12). Traducerile de până acum au această formă: „Adevărat vă spun vouă, nu vă cunosc pe voi”. Eu propun o posibilă traducere: Adevărat vă spun vouă: Nu-mi recunosc chipul în voi (*Mt.* 25, 12). Este puțin altceva. Traducerea aceasta are o mare încărcătură teologică. Adică cum, Doamne, m-ai făcut după chipul Tău ca să realizez asemănarea, iar acum îmi spui că nu-Ți recunoști chipul Tău în noi? Atât de jos s-a ajuns? Acel: Plecați, nu-mi recunosc chipul Meu în voi, sunt cuvinte mai grele decât infernul.

Astfel că acest fragment din Sf. Evanghelie ne pune în față o posibilă dramă creștină. Astăzi mutațiile științifice, sociale și economice cu care se confruntă societatea: desacralizarea, pragmatismul, globalizarea, exacerbarea hedonismului, panterorismul, explozia tehnologică, fenomenul migrației, intrarea în era conflictelor dintre culturi și civilizații, transumanismul tehnologic, noul val de ateism științific, singularitatea biologică etc. fac necesară reconfigurarea modului de înțelegere și propovăduire a Cuvântului lui Dumnezeu. Fără îndoială că discursul istoric este lăudabil, el face un inventar al lucrării Duhului, însă nu este suficient. De ce să ne istoricizăm?

Monahul Nicolae de la Rohia sesizează unele situații din perioada interbelică: Tinerii aceștia nu citează și cred că succesul este triumful repetențelor, al clicilor, al nopților pierdute, care nu petrec viața din plăcere, ci din convingere că restul nu contează. Ei sunt ironici cu ceilalți și între ei, plictisiți și somnoroși în timpul zilei, vorbesc rar și cu subînțeleșuri. Acestei situații astăzi i se mai alătură faptul că părinții nu știu să se comporte, ei s-au înclinat în fața tuturor capriciilor copiilor, care au cerut sfioși ca părinții din pragul ușii să le aprobe petrecerile de noapte, date în locuri infame, în numele umanismului. De ce să trăim în istorie, în viața clipei oarbe? Să ne mulțumim doar că suntem, că trăim în istorie și că mâncăm?

Pe de altă parte, sesizăm că, de-a lungul istoriei, creștinismul a fost considerat doar ca o altă teorie. Ca un alt sistem de morală, filosofie sau sociologie. Dacă ar fi așa, lumea putea fi mântuită prin Platon, Aristotel, Socrate ș.a. Totuși, de vreme ce Dumnezeu s-a întrupat, S-a făcut om, trebuie să ne dea de gândit. Creștinismul este altceva, ceva în plus față de minunile gândirii umane de până la Hristos. Este ceea ce ne descoperă și pilda aceasta, a celor zece fecioare. Aici Dumnezeu ni se prezintă sub chipul nunții, al bucuriei întâlnirii cu El, unde ni se oferă ca dar, ca bucurie, ca întreg. Dar se pune întrebarea: Cum să ajungem noi la acest etaj moral al cumineniei, de până la Dumnezeu? El nu ține nimic pentru Sine și are curajul de a ni se oferi, de a ni se pune la dispoziție. Există o altă întrebare: Cum reacționează omul la oferta divină?

Evanghelia subliniază dificultatea dialogului euharistic, în care Dumnezeu dorește să-i dea fericire omului, iar el, în chip paradoxal, nu este pregătit și refuză a fi fericit. Nunta euharistică nu este doar pentru cei buni. Indiferent de fluctuațiile omului, Dumnezeu rămâne de-a pururea bun, iertător și dăruitor. El nu poate fi rău, ci dorește să facă doar nunta – unirea, bucuria, dănuirea. Un altfel de Dumnezeu nu este creștin. Nu întâmplător Iisus își începe activitatea publică cu Nunta din Cana Galileii, unde Dumnezeu se face, împreună cu omul, nuntaș. Evanghelia are curajul să afirme că nunta adevărată se

poate realiza unde sunt cei doi: Mire și Mireasă, acolo unde este Dumnezeu și omul – biserica lui Dumnezeu. Când Dumnezeu este principiul bucuriei, nunta merge înainte, familia merge în progres.

Pilda celor zece fecioare mai evocă faptul că numai cel smerit, jertfelnic, credincios și milostiv agonisește ulei pentru candelă, jubilează și pricepe ce este bucuria Dumnezeului creștin și că Hristos este adevăratul Mesia, că omul bun este o minune, iar omul rău un accident.

Oricât s-ar căuta vreodată în Sf. Scriptură și mai ales în Noul Testament un singur punct în care Dumnezeu se manifestă cu răutate, nu se va găsi. Hristos și celui rău i se adresează cu cel mai frumos cuvânt: prietene. Deși acela nu se considera prietenul lui Dumnezeu, El este Cel ce întotdeauna creează prietenia, El este prietenul și așa îl vede pe celălalt (*In. 15, 14-15*). Astfel, te adresezi și vezi în celălalt exact ce ai în tine. Nu poate fi o mai mare prietenie, spune Sfântul Ioan Hrisostom, decât aceea de a fi prieten cu Dumnezeu.

Cercetătorii de la Universitatea Birgham Young, notează arhimandritul Vasilios Bacoianis, zic că rudele și prietenii favorizează decisiv sănătatea noastră... Trăim mai bine și mai mult atunci când nu ne simțim singuri, atunci când socializăm cu prietenii noștri regulat și pe viu, nu prin intermediul internetului și al relațiilor virtuale de socializare, ci atunci când avem pe cineva în care să ne încredem și pe care să ne putem sprijini în vreme de necaz, când avem nevoie. Ceea ce înseamnă că omul, cât de sfânt ar fi, pe lângă prezența dumnezeiască nevăzută, are nevoie și de o prezență dumnezeiască văzută (ex. Adam în rai), are nevoie de o persoană de care să se sprijine și pe care să o iubească.

Profesorul psihiatru Paul Tournier nu ezita să mărturisească cu smerenie: „De mic am avut fobii și am fost excentric, însă soția mea mi-a fost o bună psihoterapeută”. Din cele expuse concluzionăm că însoțirea și comuniunea cu omul este terapie pentru om, iar însingurarea este un lucru vătămător și primejdios.

În domeniul vieții sufletești – spune Constantin Rădulescu-Motru – omul are nevoie și de instituții separate în care, întocmai cum se păstra focul odinioară de vestalele care păzeau focul și care erau pedepsite dacă-l lăsau să se stingă, este nevoie de așezăminte în care să fie păstrate sentimentele bune și generoase, sentimente și idei care servesc apoi ca să se transmită dintr-o generație în alta, prin contactul direct între suflete, așa precum creștinii aprind o lumânare din flacăra altei lumânări. Ca din făclia de Paște. Una dintre aceste instituții este Sfânta Biserică, unde Îl vedem pe Hristos mereu urcând, împreună cu noi, pe Golgota vieții noastre, spre Înviere.

Să ne rugăm unității ce stă deasupra vieții!

Discursul religios în școală și în societate. Valențe educative și cognitiv-comportamentale

Dr. Vlad I. BONDRE

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Imprimând valențe educative și cognitiv-comportamentale, discursul religios a apărut înaintea tuturor formelor de comunicare exhaustivă care au existat și funcționează în prezent în societate. Discursul religios a prezentat o anumită viziune asupra lumii și l-a determinat pe om în a aborda atât comportamente cu caracter moral, cât și acțiuni bazate pe credință. Așadar, în sens restrâns, discursul religios poate fi definit ca un set de acte de vorbire folosite în sfera religioasă, iar, în sens larg, ca un set de acțiuni specifice axate pe introducerea unei persoane în credință.

Cu siguranță, granițele discursului religios trec cu mult dincolo de biserică. În funcție de situația și de caracteristicile relației dintre comunicanți, se pot distinge mai multe tipuri de comunicare religioasă: comunicarea unei persoane cu Dumnezeu, comunicarea educativ-religioasă din cadrul școlar, comunicarea catehetică, comunicarea în grupuri religioase din cadrul societății. Toate aceste tipuri de comunicare încearcă să destrângă rigiditatea discursului religios care apare uneori sub forma predicii sau a unei conferințe bazate pe note de subsol.

Sub forma ritualului, discursul religios se împarte în două categorii: non-verbal, adică acțiunile care exprimă o declarație a credinței, așa cum este aplecarea capului în semn de smerenie sau plecarea genunchilor sau semnul Sfintei Cruci, și verbal, adică semnificativ în sine și înțeles prin formule consacrate: „În numele Tatălui”, „Amin!”, „Doamne miluiește” etc. Tot de forma ritualului ține și spațiul semiotic al discursului religios, care este format, de asemenea, atât din semne verbale, cât și din semne non-verbale. După tipul de percepție fizică, semnele discursului religios pot fi auditive sau acustice, optice sau vizuale, tactile sau gustative. După gradul de abstractizare în cadrul discursului religios, pare posibil să se evidențieze semne-copii, semne-simboluri și semne-indexuri.

Întrucât discursul religios se instituie ca un act al vorbirii, el include și anumiți participanți. În ordine ierarhică, ei sunt prezentați astfel: primul este Dumnezeu, care este ascuns de percepția directă, dar potențial prezent în fiecare act comunicativ al discursului religios; al doilea este preotul sau profesorul de religie, care transmite toate informațiile cu conținut religios și care împărtășește pe baza experienței sale crezul credinței, iar ultimul este credinciosul sau elevul, care absoarbe din învățăturile primite. În întreaga masă de destinatari ai discursului religios se disting două grupuri: credincioșii, cei care împărtășesc prevederile principale ale învățăturii religioase, dar și necredincioșii sau ateii. În fiecare dintre aceste grupuri pot fi indicate anumite subtipuri: credincioșii profunzi, simpatizanții în categoria credincioșilor, iar în grupul necredincioșilor sunt evidențiați militanții nihilismului.

Dincolo de forma discursului religios sau de destinatarii lui, el se comportă ca un discurs instituționalizat, demonstrând prin dinamica sa catehetică o serie de funcții: „funcția de articulare a principalelor direcții specifice activității misionare sau catehetice a Bisericii; funcția de implicare a membrilor Bisericii în sistemul de valori ale acesteia, prin activități practice; funcția de explicare, interpretare, justificare și celebrare a faptelor reprezentanților Bisericii; funcția de asigurare a continuității misionarismului creștin, prin reactualizarea mesajului biblic la nevoile societății; funcția de expunere a oricărei inadecvări practice din comunitatea bisericească, inadecvare ce poate rezulta din schimbările lumii exterioare sau din presiunile din interiorul comunității bisericești, care urmăresc o reorientare în favoarea unei noi poziții ideologice; funcția de convingere a credincioșilor asupra statutului și rolului pe care îl au ca mădulare ale Bisericii; funcția de transmitere a ideii de apartenență și convertire la creștinism”¹.

Integrându-se la nivelul vieții personale ca o apropiere spațio-temporală sau ca prezența unei rațiuni de a fi și de a rămâne împreună, sau ca interacțiunea permanentă între creștini în scop formativ și

¹ John Fiske, *Introducere în științele comunicării*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 100.

informativ², discursul religios catehetic apare și în cadrul lecțiilor de religie sau a catehezelor în grupuri mici, organizate în unele parohii după oficierea cultului divin public, permițând un dialog informativ între preot și enoriași. La nivelul grupului, rolul de lider îl deține întotdeauna preotul. Ceilalți membri au rolul fie de receptor pasiv, fie de receptor activ³.

Ca manifestare publică, îndreptată spre societate, discursul religios de tip catehetic îmbracă formele specifice comunicării de masă: predicarea în biserică, prelegerea academică, conferința, dar și jocul didactic, dacă grupul țintă este format din elevi.

În dinamica sa, discursul religios îmbracă nu numai forma comunicării de masă, sau în grup restrâns, ci și forma dialogată, specifică actelor confesionale sau de spovedanie. Ceea ce definește prin excelență discursul religios este tocmai orientarea sa strategică spre formarea valorilor spirituale asupra persoanei umane, în acest scop, la nivelul comunicării religioase se ține cont de faptul că fiecare om este ca toți ceilalți oameni, subordonându-se unor norme generale, că fiecare om este ca unii oameni, subordonându-se unor norme de grup și că fiecare om este ca nici un alt om, subordonându-se unei norme idiosincretice⁴.

Cuvântul rostit în cadrul discursului catehetic este calea prin care se realizează mijlocirea cunoașterii lui Dumnezeu, atât din punct de vedere cognitiv, cât și spiritual, fundamentul fiind bazat pe orientarea pe care un tânăr o are spre divin. În volumul *Iisus Hristos și restaurarea omului*, Dumitru Stăniloae spune așa: „Cuvântul este cea mai mare forță spirituală a celei mai înalte ființe create pe pământ. Prin cuvânt omul poate săvârși un bine enorm, atunci când este folosit pentru zidire, adică, numai pentru trezirea și susținerea în om a responsabilității față de semenii și față de Dumnezeu”⁵. Întrucât finalitatea cuvântului ziditor este de a schimba orientarea vieții, acesta trebuie să se bazeze și pe credință. Nicolae Dură spune legat de asta că primirea cuvântului catehetic conduce la mântuire, dar pentru a-l înțelege este nevoie de o credință inițială, care este darul lui Dumnezeu⁶.

Cuvântul catehetic are menirea de a edifica credința elevului, de a-i comunica puterea lui Dumnezeu, dar și modul după care își poate rândui viața. Importanța acestui cuvânt se reflectă sub forma unui mecanism în care propovăduirea naște credința, credința înlesnește virtutea, iar virtutea desăvârșește sfințenia. În acest sens, părintele profesor Dumitru Belu spune că „nimeni nu poate crede în Hristos fără să-l cunoască, iar cunoașterea, credința și îndreptarea vieții vin din predicarea cuvântului lui Dumnezeu. La credință trebuie să se adauge și faptele corespunzătoare. Nu ne mântuim numai întrucât ajungem să-L cunoaștem pe Hristos, ci și pentru că ne transformăm viața în duhul învățăturilor și vieții Lui.

² Gheorghe-Ilie Fârte, *Comunicarea. O abordare praxiologică*, Editura Casa Editorială Demiurg, Iași, 2004, p. 125.

³ Erving Goffman, „Replies and responses”, în *Language in Society*, Nr. 5/1976, p. 260.

⁴ Mihai Golu, *Dinamica personalității*, Editura Paideia, București, 2005, p. 27.

⁵ Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos și restaurarea omului*, Editura Omniscope, Craiova, 1993, p. 219.

⁶ Nicolae Dură, *Propovăduirea și Sfintele Taine. Valoarea lor în lucrarea de mântuire*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1998, p. 95.

Fără fapte în spiritul credinței nu există mântuire. Asemenea fapte se realizează prin predică”⁷.

Rezultă, aşadar, că discursul educativ de tip religios nu numai că invocă o realitate de realizat, dar o face în parte, ceea ce înseamnă că cel care realizează educația religioasă trebuie să ia act de forța presupozitională și predictivă a cuvintelor transmise. Constantin Cucoș menționează în acest context că „e nevoie de o restructurare a tehnicilor de intervenție discursivă, de un nou limbaj pe care trebuie să-l adopte preotul-profesor în cursul unei lecții. Alunecarea spre expozeul impresionist, sentimentalist poate să afecteze interesul elevilor față de o disciplină de învățământ de o profunzime și importanță formativă cu totul aparte. E bine să plecăm de la ideea conform căreia copiii sunt mai inteligenți și mai pretențioși decât credem. Pledăm pentru o nouă stilistică și o nouă retorică a discursului teologic, actualizat atât în ora de religie, cât și în afara ei”⁸.

Cu alte cuvinte, dinamica discursului religios ca element constitutiv al vieții personale vine să recupereze psihosocialul din cadrul lecțiilor de predare-asimilare. Dar, cu toate acestea, el se folosește de șase principii menite să producă valențe sau principii de dezvoltare educativă și cognitivă atât în școală, cât și în societate. Primul principiu este cel al *bristocentrismului*, prin care Hristos este văzut ca centrul vieții sau ca model suprem, după cuvintele Sfântului Apostol Pavel: „Cine zice că petrece întru El dator este, precum Acela a umblat, și el așa să umble” (I Ioan 2, 6). Extensia acestui principiu este *ecclesiologia*, adică învățătura redată de Biserică tuturor credincioșilor, indiferent de vârsta lor. Un alt principiu este cel *psihologic*, în virtutea căruia se are în vedere starea spirituală a elevilor. Scopul educației religioase este de a forma o personalitate integră, onorantă și morală. Al patrulea principiu este cel al *corelației dintre senzorial și rațional, dintre concret și abstract*, care se referă la faptul că dialogul permanent întreține cunoașterea umană, iar aceasta sporește traiectoria elevului spre elemente spirituale. Urmează un alt element, *al activității și al interesului*, care demonstrează că dialogul religios nu este doar un monolog sau o expunere, ci el angajează participativ pe toți elevii. Ultimul principiu, *al educației în spirit conștient activ-participativ*, sprijinit pe însușirile pozitive ale tinerilor, face obiectul conlucrării dintre fapte și vorbe, dintre conștiință și morală, având puterea de a schimba și transforma caractere⁹.

Aşadar, valențele educative ale educației religioase în școală și societate afirmă legătura lumii cu transcendentul, făcând posibilă integrarea elevului și a tânărului în acest mister. Un exemplu facil este dat de simpla închinare dinainte de masă, care se răsfrânge asupra gesturilor care urmează. Ea prefățează, dar și constituie o stare de spirit. Totul se traduce ca participare la un rit, după un anumit scenariu, în care omul se unifică cu Dumnezeu. Ca urmare, „participantul poate deveni mai sigur pe sine, mai productiv și mai eficient în cele ce urmează să le întreprindă”¹⁰.

⁷ Dumitru Belu, *Curs de omiletică*, s.n., Sibiu, 1974, p. 41.

⁸ Constantin Cucoș, *Educația religioasă*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 283.

⁹ Ștefan Pomian, *Catehetica și metodică predării religiei*, Editura Umbria, Baia Mare, 1999, pp. 120-124.

¹⁰ Constantin Cucoș, *op. cit.*, p. 149.

Anca Sîrghie, *Dialog epistolar cu Nae Antonescu*. Corespondența – un veritabil portret interior

Antonia BODEA

Cluj-Napoca

Două aspecte au determinat această „miraculoasă apariție” a cărții *Dialog epistolar cu Nae Antonescu* (Editura TechnoMedia, Sibiu, 2023, Prefață de Florian Roatiș), realizată de prof. univ. dr. Anca Sîrghie, scriitoare, cercetătoare, istoric literar. Aceste aspecte sunt mai întâi interesul deosebit al fiecăruia

dintre respondenți față de viața și activitatea lui Radu Stanca, personalitate proeminentă a vieții teatrale și culturale, în general, a Sibiului timp de două decenii (1941-1961), poet dispărut dureros la vârsta de doar 42 de ani.

Pentru Anca Sîrghie prezența lui Radu Stanca în urbe a însemnat o revelație a adolescenței sale, privind aspirația spre cultură, artă, frumos, prin tot ceea ce a manifestat această personalitate fascinantă, misterioasă, unică pe atunci în ambianța spirituală sibiană. Ceea ce se va concretiza în cercetarea, documentarea și realizarea a cinci cărți închinat personalității lui Radu Stanca, începând cu lucrarea de doctorat *Radu Stanca – Studiu monografic*, în a cărei realizare a fost susținută moral de filosoful Andrei Pleșu și, mai ales, de Constantin Noica, pe atunci aflat la Păltiniș, care, din proprie inițiativă, i-a onorat lucrarea cu un „Scurt referat”, deși nu făcea parte din comisia de doctorat; aceasta, datorită prețurii deosebite a operei lui Radu Stanca și, totodată, ca mod de onorare a prieteniei pe care o purta autoarei în anii Păltinișului.

Ca profesoară de liceu, pe atunci, fără o catedră sigură, Anca Sîrghie a simțit că sprijinul moral oferit de asemenea personalități înalte i-au dat încredere atât în activitatea la clasă și în diverse întreprinderi pe planul culturii locale, cât, mai ales, în demersul inițiat privind obținerea doctoratului. În acest context, profesorul Gavril Scridon de la Facultatea de Litere din Cluj-Napoca, fiindu-i coordonator ca doctorandă, i-a sugerat să-l contacteze pe Nae Antonescu, profesor la Școala din Terebești – Satu-Mare, cunoscut pe atunci ca specialist în revuistica interbelică, deși nu publicase nicio carte, dar și ca generos sprijinitor pentru cei interesați de presa literară. Acesta, la rândul său, încântat de proiectul profesoarei Sîrghie, fiind un admirator al lui Radu Stanca, îi răspunde prompt, trimițându-i o bibliografie bogată „Radu Stanca” și, în continuare, în cele alte cinci scrisori de pe parcursul anului 1976, în măsura în care chiar el descoperea în presă unele texte ale poetului și eseistului, care murise în 26 decembrie 1962, fără să fi publicat vreun volum cu versuri sau cu piese de teatru.

Deși scrisoarea de debut a acestei corespondențe lipsește, în *Jurnalul literar* al lui Nae Antonescu apare consemnat faptul că Anca Sîrghie i-a vorbit despre proiectul ei în legătură cu Radu Stanca și „i-a cerut unele lămuriri bibliografice” (*Dialog*, p. 13, subsol – notația datând din 21 iunie 1976), pe parcursul anului 1976 Nae Antonescu îi expediază cinci scrisori. Astfel încât, în scrisoarea datată 5 martie 1977, expediată de Anca Sîrghie, în care-i vorbește și despre tragicul eveniment al cutremurului, i se adresează familiar: „Dragă prietene”. Altfel, în scrisoare se găsesc date referitoare la revistele consultate, despre activitățile profesionale, despre preocupările legate de doctorat, motivându-și astfel faptul de a nu-i fi răspuns la scrisori suficient de prompt.

Fără ca în primii trei ani să se întâlnească, dialogul epistolar cu acest om de mare cultură umanistă, cu o bogată experiență de viață, cu un puternic simț al prieteniei, continuă, oferindu-i respondenței un mare câștig atât pe plan documentar, cât și afectiv, prin încurajarea spre autodepășire profesională și culturală și susținerea emoțională în unele împrejurări de viață mai puțin fericite, adresându-i adesea „cuvinte potrivite pentru suflet și pentru minte” (p. 14). Corespondența a fost purtată pe parcursul a aproximativ 14 ani, cu unele întreruperi fără obiecții, datorate diferitelor momente de viață (ex. 5 iunie 1986 – 15 aprilie 1987) și, de asemenea, în ultimii doi ani: în 1988, trimise de fiecare parte câte două scrisori, iar în 1989 cinci, dintre care trei ale lui Nae Antonescu.

Prima lor întâlnire efectivă a avut loc în iulie 1979, când Nae Antonescu i-a fost oaspete la Sibiu profesoarei Anca Sîrghie, dar până atunci el își făcuse deja o părere despre aceasta, din afirmațiile unora precum Monica Lazăr, prof. univ. dr. Gavril Scridon sau bibliotecarele de la BCU, acestea din urmă informându-l că l-a căutat „o doamnă frumoasă”, astfel încât el concluzionează într-o scrisoare din 1 iunie 1979, că „pentru mine ești a opta minune a lumii”, expresie pe care o cotează drept „o metaforă gratuită și fără nicio obligație!”, după ce mult timp își ceruse scuze cu adresarea „ilustra mea nevăzută și necunoscută”, pe care se oferă să o servească cu informații literare, așa cum proceda și cu alții, în egală măsură.

Impresia puternică lăsată după întâlnirea de la Sibiu, din iulie 1979, apare în scrisoarea din 29 iulie 1979, în care îi mărturisește admirația pentru frumusețea intelectuală pe care o deține: „Dar dacă îți mărturisesc că ești femeia care m-a impresionat cel mai mult intelectual, încă nu am spus totul” (p. 142), Nae Antonescu consemnând restul în „Jurnal”. În rest, notează unele răspunsuri la problemele ridicate de Anca Sîrghie privind, de exemplu, romanul *Viața spre ziuă*, de Mircea Valer Stanciu, text pe care-l consideră reușit, promițând un reviriment al prozei obiective în sensul pe care-l dorea Lovinescu.

De asemenea, vorbește despre poezia lui Radu Stanca, despre unele descoperite de el în revista *Vremea*, precum și despre un curs de istoria teatrului francez interbelic pe care se oferă să i-l trimită, dacă în lucrarea ei abordează nu doar poezia, ci și teatrul. De asemenea, se oferă să sprijine documentația pentru o lucrare de Gradul I a profesoarei Ana Meliță (Sibiu), colegă a Ancăi Sîrghie.

O altă întâlnire a avut loc în toamna aceluiași an, 1979, în biroul lui Marin Preda, director la Editura Cartea Românească, în vederea unui interviu, început la Sibiu în toamna precedentă, dar la București ratat din cauza stării de ebrietate a scriitorului, stare comentată de Nae Antonescu și în „Jurnal” cu aceeași obidă colegială.

Apoi cei doi corespondenți s-au revăzut la Terebești, în cuibul de lucru al prietenului, printre valoroasele lui cărți și reviste, despre care Anca Sîrghie, sosită cu soțul și cu băiatul lor, își exprimă încântarea pe care a trăit-o, cunoscându-i familia, ca pe „o adiere suavă”. Încurajată continuu și convingător de Nae Antonescu, Anca Sîrghie este tot mai activă pe plan publicistic, unde încă în 1975 semnase în revista de specialitate *Limbă și literatură*.

O preocupare mai veche, determinată de relația de rudenie din partea mamei cu memorandistul Nicolae Cristea, personalitate emblematică pentru Sibiu și pentru Transilvania, face ca, pentru moment, Anca Sîrghie să abandoneze pe Radu Stanca, fapt ce-l neliniștește pe Nae Antonescu, întrucât lipsea o monografie serioasă despre poetul dramaturg, iar Ion Vartic publicase doar o introducere în opera poetului prin eseuul său Radu Stanca *Poezie și teatru*, în 1978. Ținem să semnalăm faptul, demn de apreciat, că în 4 mai 1978, la Sibiu, Anca Sîrghie a organizat la Librăria „Mihai Eminescu” prima lansare a noii cărți a colegului Vartic, eveniment livresc pe care ea l-a anunțat publicând în presa locală, chiar în acea zi, prima recenzie la eseuul monografic proaspăt apărut. Pe de altă parte, tot în 1978 este publicat *Romanul epistolar* al lui Radu Stanca și al lui Ion Negoieșcu, care a creat dezamăgiri pentru Nae Antonescu și a provocat nemulțumiri și soției lui Radu Stanca.

Din nou, Nae Antonescu insistă pe lângă Anca Sîrghie să reia preocuparea pentru Radu Stanca, sugerându-i că ar putea să intre cu el în „raiul «Literaturii»” ceea ce Anca Sîrghie va izbuti în anul 1996, prin *Radu Stanca și obsesia Thaliei. Ipostaze ale omului de teatru*, carte care cuprinde cea mai mare parte din teza de doctorat a autoarei. Revine la subiectul ei în 2012 cu *Dăltuiți și Radu Stanca. Profil spiritual* din 2015, amândouă în colaborare cu universitarul bucureștean Marin Diaconu, cărțile fiind publicate la „Fundatia Națională pentru Știință și Artă”, București, cu acceptul acad. Eugen Simion.

Apoi, Anca Sîrghie semnează volumul *Radu Stanca – Evocări și interpretări în evantai* (Editura TechnoMedia, Sibiu, 2016). În afară de lucrările cu caracter didactic (11 cursuri, dintre care 5 au avut și

ediția a doua), preocuparea sa de suflet este scoaterea din uitare și restituirea memorialistului Nicolae Cristea, prin cele cinci cărți de studii, memorialistică și documente, dintre care două împreună cu Marin Diaconu. Pe de altă parte, în 2021, scoate la Editura TechnoMedia din Sibiu cartea *Radu Stanca și Sibiuul*, într-o primă formă, iar în 2022 va apărea și ediția a doua a acestui studiu.

În toată perioada dintre 1976 și 1990, corespondența cu Nae Antonescu se derulează în aceiași termeni calzi și încurajatori, cu schimburi de cărți, pe atunci greu de procurat. De asemenea, se dialoghează și pe probleme legate de preocupările familiale sau despre condiția nesigură a profesorilor, chiar și titulari fiind.

Prin problemele cotidiene dezbătute, epistolarul degajă o evidentă dimensiune culturală, date fiind proiectele concepute, lecturile efectuate, opiniile expuse în diferitele cărți publicate. Temeinic informat, Nae Antonescu îi chiar oferă omului de cultură Anca Sîrghie un îndreptar de lectură. La rândul său, și ea salută cu bucurie apariția primei cărți a lui Nae Antonescu, după o lungă așteptare în editură, anume *Scriitori uitați* (1980), carte despre care constată că filosoful Constantin Noica, veche cunoștință a lui Nae Antonescu, știa. Desigur că această situație le întărește și mai mult prietenia, Nae Antonescu recomandându-l pe C. Noica drept „singurul filozof român de azi care gândește”, și se avântă în studierea filosofiei acestuia. El notează în jurnal, în 3 decembrie 1987, faptul că citește „pagini despre sufletul românesc”, cartea lui Noica din 1944. În seara zilei următoare, cade ca un trăsnet vestea morții filosofului în spital la Sibiu, el înveșnicindu-se la Schitul de la Păltiniș. Sub impresia puternică a evenimentului, Anca Sîrghie revine după o lună cu o scrisoare, în care relatează ultimele zile ale lui Noica în spital, dar aduce și mărturia unor întâlniri irepetabile, ale unor dispute pe teme filosofice între Andrei Marga și Constantin Noica sau între C. Noica și Eugen Simion. Prin detaliile semnificative redate, Florian Roaș, prefațatorul volumului Ancăi Sîrghie, *Dialog epistolar cu Nae Antonescu*, consideră că această scrisoare va rămâne în istorie. Remarcăm și postfața semnată de poetul George Vulturescu, căruia i se datorează și grupajul unor fotografii din capitolul „Anexe”, care prelungesc în timp notația memorialistică, demonstrând că pentru cei doi corespondenți aveau să urmeze după 1990 evenimente culturale și științifice propice afirmării lor.

De asemenea, sinceritatea și autenticitatea pe care le degajă prin spiritul de cultură ce se remarcă, scrisorile redau practic profilul intelectual și uman al celor doi respondenți, fără trucaje, fără intenții de epatare, fără dorința de afișare etc. Această experiență trăită de Anca Sîrghie a fost reactualizată prin împrejurarea dobândirii teancului de scrisori de la familia lui Nae Antonescu, împreună cu „Jurnalul”, după trecerea acestuia în eternitate, datorită bibliotecarului Cătălin Cira de la Biblioteca Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, chiar dacă scrisorile din debutul corespondenței se pare că s-au pierdut. În mare pericol fuseseră și cele 104 epistole primite de Anca Sîrghie de la profesorul din Terebești, despre care ea crezuse că au căzut pradă unui incendiu la locuința din Sibiu a profesoarei. Totuși, au fost găsite într-un târziu, ceea ce a părut un alt miracol. Șansa Ancăi Sîrghie a fost, pe de altă parte, că scrisorile primite de la profesorul terebeștean au fost salvate de la „tentativa” de ordine și curățenie, întreprinsă în zona unde erau depozitate.

Un alt motiv al apelului la corespondență, ca act de comunicare, e tendința secolului nostru de a recurge la surse de informație mai rapide, mai directe, chiar dacă mai sumare, în ton cu ritmul de viață care pe cei doi îi nemulțumește. Observația pertinentă făcută de Emil Cioran cum că „adevărul despre un autor e de căutat mai degrabă în corespondență, decât în opera sa” primise misterul confesiunii prin cuvânt, văzut ca „taină dumnezeiască”. De asemenea, Ion Dur în *Lancea lui Dorifor – Tribuna*, Sibiu, an CXXXVII, nr. 8986, 14 septembrie 2021, p. 10 – afirmă că epistolele înfățișează autorul într-o lumină mai autentică, și anume „ca un personaj care și-a lăsat pentru un timp masca la garderobă”.

Apropo de *Dialogul epistolar*, autoarea remarcă în introducerea intitulată „Profesorul Nae Antonescu în corespondență cu «a opta minune a lumii»” manierele diferite, în funcție de target, imaginând mai multe modalități de a purta o corespondență, cu exemple din literatura noastră: Eminescu – Veronica Micle, Radu Stanca – Doti, corespondența atât de diversificată a junimiștilor, Lucian Blaga – Vasile Băncilă, Ion Negoitescu – Radu Stanca. Este prezentată succint biografia lui Nae Antonescu, născut la 18 decembrie 1918 în comuna Terebești, județul Satu Mare, cu școala urmată în Terebești – Oradea (Școala normală) – București în refugiu (unde a fost coleg cu Marin Preda), Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj și Academia de Studii Economice la București, activitatea în redacția săptămânarului *Dreptatea țăranilor*, perioadă care-i atrage detenția sub acuza de activitate politică național-țărănistă, înce-

pând din 1944. După război, Nae Antonescu s-a reîntors în satul natal, activând ca profesor de limba română, întrucât în Terebești el s-a simțit cel mai bine.

În anii studenției, s-a născut pasiunea pentru presă, el colaborând la mai multe publicații precum: *Familia*, *Steaua*, *Tribuna*, *Viața românească*, *Limba și Literatură*, *Convorbiri literare*, *Poesis*, *Nord Literar*. A fost interzis între 1946 și 1961, din cauza preocupării sale politice țărăniste și orientării religioase greco-catolice. A avut preocupări editoriale, a condus cenacluri, a fost director al Casei Corpului Didactic din Satu Mare, unde a scos publicația *Școală sătmăreană*.

Correspondența celor doi scriitori, care sunt „eroii” principali ai noului roman epistolar, conturează filonul autobiografic al acestora. Astfel, sunt consemnate aspecte ale vieții de dascăl la țară, evadările spre bibliotecile din Cluj, București și Oradea. Pentru Nae Antonescu biblioteca era „paradisul pe pământ”, încât suporta chiar frigul iernilor din perioada socialistă, dar povestește cu încântare și despre lecturile în biblioteca italiană din Cassino. În alte scrisori, el povestește despre maladiile din copilărie, viața stresantă din armată, dar mai ales despre suferința din timpul detenției – toate redată cu un umor amar. În perioada dialogului epistolar, Nae Antonescu debutează editorial cu volumul *Scriitori uitați*.

De o mare meticulozitate în documentare, el era dispus și chiar fericit să ofere ajutor altora prin informațiile pe care le colecta, precum în cazul respondentei privind date despre apariția în presă a poeziilor și articolelor lui Radu Stanca. Impresionat că profesoara Anca Sîrghie îi răspunde la scrisori, spre deosebire de alte experiențe negative în acest sens, motivând cu umor situația prin aspectul său fizic, „Papini al României – nu și ca persoană culturală”. În mod deosebit este preocupat de cercetarea presei literare interbelice, informații adunate în volumul cu același titlu, material care-i folosește, probabil, autoarei în elaborarea unui curs universitar intitulat *Din istoria presei românești* (Editura TechnoMedia, Sibiu, 2004).

Modest când consemnează un succes personal, Nae Antonescu evidențiază doar partea hazlie a evenimentului. Întrebat la o lansare de ce iubește mai mult cărțile decât femeile, el a răspuns: „Pentru că se pot răsfoi mai ușor”. Alteori, în epistole, își exprimă prețuirea față de izbânzile publicistice ale autoarei, subliniind efortul de a susține, în paralel, și alte nenumărate griji ale vieții.

Adevărat filon de „trăire prietenească”, această corespondență a consemnat și unele situații mai grave de viață a lui, sprijin moral oferit cu tact și sensibilitate precum în scrisoarea din 1 martie 1978, unde-i prețuiește o frază în care se regăsește: „Adevărul meu nu trebuie să corespundă cu al altora” – cu referire la unele „necazuri didactice”. În unele scrisori își exprimă dorința de a revedea Sibiu, amânând atât de mult.

La rândul ei, autoarea se confesează privind greutatea legate de editarea cărții cu „Jurnalul” lui Nicolae Cristea, pentru care i-a trebuit un deceniu întreg de documentare și redactare, sau chiar cele gospodărești, manifestând o încredere sufletească și o profundă implicare spirituală în această deosebită relație a două spirite superioare.

Pentru Anca Sîrghie, această prietenie de suflet a însemnat un dar spiritual prin care hazardul și-a manifestat prezența benefică în efortul propriei împliniri.

De aceea, publicarea volumului semnat de Anca Sîrghie, *Dialog epistolar cu Nae Antonescu*, la Editura TechnoMedia din Sibiu în anul 2023, constituie un gest de recunoștință, alături de convingerea dreptului la recunoaștere valorică a acestui profil spiritual, unul pe cât de discret, pe atât de distins și superior.

Nae Antonescu în fața casei sale

Reflecții despre un tratat modern de ideatică

Ion Fercu, Marius Manta, *Cuvântul și carele de foc (o aventură subiectivă în poetica ființării)*, Editura Eikon, București, 2023, 458 p.

Dr. Mihai BOTEZ

Piatra-Neamț

Asistăm, în istoria cercetării amănunțite a entității numite **om**, la o incredibil de vastă și amănunțită „bibliografie” a speciei celui denumit *homo sapiens*, despre care stă mărturie întreaga cultură și care e departe de a-și fi depus bilanțul final. Astăzi ne situăm, față de Antichitate, la câteva milenii separatoare, pe o spirală temporală ascendentă. Am avut astfel oportunitatea de a asista – cei interesați de așa ceva – la multiple descriții și descifrări ale umanului, cele vizând specificitatea sa de facto. Ne aflăm acoperiți ca de valuri marine de puzderia de informații privitoare la om și la complexitatea demersurilor sale de ordin civilizator, cultural, tehnic, științific, artistic, moral, teozofic, filosofic ș.a.m.d. Îndeobște, privim aceste realizări deocamdată unice în universul cunoscut, cu o atitudine triumfalistă: iată de ce a fost și este în stare specia noastră, nu doar în plan terestru, ci cosmic! Care dintre celelalte specii de viețuitoare, doar însoțitoare în Natură, se pot mândri cu astfel de realizări?!...

Din păcate, preocupări tot mai marginale îl îndepărtează pe trăitorul de astăzi de problematica centrală a rostului omului pe Pământ. Tot mai rar se alocă din bugetul de timp citirii, fie și parțiale sau episodice, a ceea ce s-a acumulat ca arhivă a umanului, iar, drept urmare, apare tendința de a viețui separat de lecțiile trecutului, alături sau dincolo de principiile călăuzitoare care ar trebui să guverneze buna noastră instalare în temporalitatea în care ne e dat să trăim. Un poet numea această stare generalizată cu termenul de „zodie a uitării”: *...Toate se șterg încet, devin postume,/ Uitarea ne e casă, masă, pat,/ Rămâne lumea singură pe lume,/ Iar noi uităm și faptul c-am uitat* (A. Păunescu, „Uitarea ca zodie”).

Din fericire, se mai găsesc unii „sămădăi” care să ne ofere concentrate de idei demne de toată atenția, excerptate din gândirea modernă, iar unul dintre aceștia se numește Ion Fercu, omul contemporan cu noi, scriitor cu pregătire filosofică, premiat de Academia Română și cu nedeazămințită vocație de dascăl de umanitate. Scrierile sale, nu doar cele eseuistice, ne propun investigații despre ipostaze mai puțin prospectate sau învederate ale umanului, din arealul celor reliefați de lumea literaturii sau a gânditorilor, ca reprezentativi pentru destinele tuturor.

Constantin Noica și-a intitulat cartea despre filosoful clasic german G.F. Hegel: *Povestiri despre om*. Pentru că nu se poate relata neutru despre idealism, despre aventurile spiritului în Istorie, despre dialectică etc., fără raportare la obârșiile generatoare de aceste entități conceptuale, și anume ființa naturală numită om, cu predilecție la ceea ce Blaise Pascal denumea cu o sugestivă metaforă: *le roseau pensant* (trestia gânditoare).

Despre om, poetul Hölderlin afirma că acesta locuiește poetic, *dichterlich wohnt der Mensch*, ceea ce voia să spună că, la modul creator, adăugând fiecare ceva la gestul primordial, așa cum oamenii din finalul poemului goethean *Faust* îndiguiesc ape spre a deseca mlaștini și a reda agriculturii câmpuri fertile, necesare viețuirii naturale a speciei. Filosofii au cercetat și cum anume „ființa”, *das Sein*, arheul ontic, se materializează în trăire și viețuire umană, prin conversiune de la abstractul „a fi”, la pragmaticul „fiind”... Prin intenția care o prezidează, cartea cuplului auctorial Manta/Fercu își propune, la rândul său, ceva ce relevă principial tot de ordinul filosofiei, și anume o „poetică a ființării” (se subînțelege, cea a omului), deci din speța heideggerienei *Seiende*.

Opul masiv, de curând ieșit de sub teasc, al lui Ion Fercu, îmboldit de strategiile inchizitive ale lui Marius Manta, este unul aparent de eseuri, însă acribia pusă în mișcare ne conduce către ideea unei suite de micromonografii tematice antropologice de stringentă actualitate – chiar dacă izvoarele țâșnesc impetuos din secolul al XIX-lea, sau mai de demult –, iar centrul atenției generale are, ca punct de fugă, dar și ca punct de coincidență sumativă, același topos: Omul. Dacă reflectăm adecvat, direct sau indirect, toată cultura generală gravitează în jurul acestui nucleu polarizant antropocentric. În ansamblul ei, cartea dezvoltă, adesea cu pretenții exhaustive, și rezumă în același timp, teme centrale ale reflecției despre ceea ce este sau despre ce nu a ajuns încă, decât ca proiecție deziderativă îngrijorător dezaxată, acest element central al creației sau autocrea-

ției – depinde din ce punct de vedere, creaționist sau evoluționist este obiectivat. Despre om s-a spus că este singura specie, cunoscută ca atare, dar cu statut neelucidat complet. *In potentia*, ca să mă folosesc de o categorie aristotelică, omul se prezintă ca un continent descoperit doar parțial. De aceea lui i-au fost dedicate de-a lungul timpului cele mai diverse și mai complexe cercetări, despre el s-a scris mai mult decât despre restul viețuitoarelor la un loc. Și aceasta întrucât omul nu doar este ceva, la care eventual să dea răspuns a patra sarcină a filosofiei kantiene: *Was ist der Mensch?*, ci, așa cum ar zice un alt analist, din aceeași arie lingvistică: *Mann can werden etwas*, adică omul e cel care poate deveni ceva, iar la rezolvarea acestei întreprinderi de cercetare răspunsurile nu mai sunt doar de natură ideatică, ci rezolvările ar putea veni din sfera tehnologiei de ultimă oră. Un incitant excurs, poate cel mai problematizant din punct de vedere epistemic, în aceste zone de investigații, găsim și în cercetarea de față, cel privitor la „cea mai periculoasă idee din lume”, la „transumanare”, la *homo cyberneticus*, la *meta-, trans- și post umanism*.

Dar să aruncăm o privire și asupra aspectului structural, compozițional. Fiecare secțiune a cărții (și nu sunt puține, ci vreo 30) este construită pe principiul cartușului: amorsa, capsă adică, strict necesară pentru inițierea unei aprinderi de pulbere și expedierea prin propulsie pirotehnică a unei încărcături, și aventura proiectilului dirijat prin aparatele de ochire. Mă folosesc aici de o analogie, firește. Primul element îl reprezintă propunerea unui subiect tematic de dezbatere, de acut interes, rol care îi este conferit preopinentului Marius Manta, iar tot restul, adică dezvoltarea lui într-o desfășurare simfonică de teme și motive secvențiale îi revine actantului principal, polihistorului Ion Fercu. Mai cred că, plecând de la sugestia anterioară, s-ar putea dezvolta o complinire similimetaforică de genul: servantul artilerist, propunător de muniție tematică, pe de o parte, iar pe de alta, ochitorul/tunarul propriu-zis, de dibăcia căruia depinde lovirea cât mai în plin, nu o dată de la mare distanță, a țintelor învederate și dobândirea rezultatelor scontate în plan tactic. S-ar putea ca imagistica la care am recurs, recunosc că fără prea multă deliberare, ci sub impresia unei atmosfere belicoase în care, vrând-nevrând, suntem vânturați cotidian, cel puțin mediatic și ultrarealist totodată, să fie o cale de acces. Iar convertirea blakeienelor „care de foc” (a se revedea primul dintre motto-urile lucrării) în „guri de foc”, sintagmă din arsenalul militar, din care pleacă mitralia de cuvinte bine ținute, conform intențiilor titlatorii, să-și găsească pe aici o justificare a plauzibilității.

Problematica propusă și triturată de cei doi colaboratori care își alcătuiesc binomul auctorial din două fațete complementare, una învederat literară, cealaltă preponderent filosofică, este una de mereu perenă actualitate, iar meritul principal al demersurilor întreprinse este aducerea ei la zi cu pertinentă competență și cu valențe literare dintre cele mai elevate ca formulări, în primul rând. Dar în subsidiar deschide, în urmă, porți spre arheii acestor preocupări, care vin dintr-o vechime mai îndepărtată sau mai apropiată, însă, oricum, dintr-un teren prospectat și anterior. Defilează în aceste spații idei și contribuții revelatoare de uman de care și-au legat numele și asigurat perenitatea mari autori mereu contemporani, de la Dostoievski la Mircea Eliade sau Cioran, gânditori precum Nietzsche, Camus sau Heidegger, oameni de știință ca Freud sau Jung. Sunt reliefate și dezbătute teme dintre cele mai actuale, precum destinul omului de pe această treaptă de umanitate și posibilitatea devenirii sale în ceva nu se știe cât de benefic, deci îngrijorător ca perspectivă – și o multitudine de trimiteri la lecturi de substanță și îmbogățitoare prin necesare revizii periodice. Cartea împlinește astfel un util oficiu de rememorare și problematizare a ceea ce tinde să se estompeze din câmpul atenției, chiar la oamenii cu lecturi bine selectate, însă mai puțin aprofundate sau asimilate, de care se ocupă îndeobște paginile enciclopediilor bine structurate, cu informație cât mai completă și cu justete analitică efectivă.

Pe mine, ca experiență de cititor vorbesc, lectura unei asemenea cărți explozive, cu intermitențe, căci altfel nu reușesc decât cu riscul de a mă sufoca sub marea de șarje ideatice, mă duce cu gândul, dar și cu senzația vivace la îndrăzneala unei aventuri într-un *montagne-russe*, spre a fi copleșit de o biciuire de adrenalină intelectuală.

Pot să adaug doar că autorii au procedat la un gest de aleasă filantropie, citind și revizitând pentru noi mii de pagini bibliografice și apoi procedând la refasonări potrivite cu mesajul de transmis. Sunt eforturi care merită răsplătite cu o nemărginită grațitudine. Meditând măcar la o parte din mesajele acestei generale puneri în temă ideatice, de real interes mai ales în vremurile în care trăim, cu siguranță cititorul nu doar își va îmbogăți sectorial cunoștințele despre om ca ființă ideatică surprinzătoare, ci va fi, pe viitor, unul deja pus în temă corespunzător, reciclat prin tutori avizați. Îl prevăd, astfel, mult mai precaut în manifestările general existențiale ce-l vor avea ca subiect și cu care se va confrunta în și prin luarea de decizii de care ține soarta lui însuși, cu o competență etică dictată de propria lui gândire, sensibilizată printr-un *feed-back* ideatic necesar.

Prăbușirea din certitudini

Dr. Grigore SPERMEZAN

Urziceni

În peisajul noutăților editoriale ale anului în curs remarcăm cartea apărută în condiții grafice de învâdit, sugestiv intitulată *Prăbușirea din certitudini*¹. Licențiat al Facultății de filosofie din București, Ion Dinval (pseudonimul profesorului Ion Pascariu), autorul lucrării, ne oferă o carte erudită, densă, plină de sensuri, a cărei lectură oferă o mare satisfacție intelectuală pentru cititorul dispus să parcurgă cele 32 de eseuri inserate aici. Pe un larg diapazon, Ion Dinval abordează cu dezinvoltură și rafinament estetic probleme legate de filosofie, literatură, știință, politică socială și teologie, fiind de admirat cunoașterea detaliată a *Bibliei*, a literaturii religioase în genere.

Autorul consideră că termenul „des-prindere”, cu sumedenia-i de rude (des-părțire, des-cătușare, des-cifrare, sau, dez-vrăjire, dez-văluire, dez-robire etc.), este de preferat aceluia de „prăbușire” a unor valori consacrate în societate, termen utilizat de Karl Jaspers, asociat cu o atitudine reactivă (spaimă, derută, contrariere), în vreme ce primul presupune o atitudine activă (avânt, exaltare, frenezie, căroră Brâncuși le-a fost credincios toată viața). Cu intenția declarată de a obține „atomul de adevăr” de care vorbea Giovanni Papini, Ion Dinval notează: „Cu o viață mai mult a umilinței și a eșecului, am purces la decantarea, la cernerea haldei de steril, a uriașului balast de mituri, credințe, reziduuri livrești, tradiții, pre-judecăți, speranțe, iluzii, reverii etc., pentru a descoperi cele câteva pepite de metal prețios”².

Fiecare eseu beneficiază de un motto semnificativ, judicios ales, din scriitori sau filosofi celebri sau chiar din propriile creații poetice ale autorului. Iată unul dintre ele: „Arar mai fac curat prin amintiri,/ Mai șterg de praf, mai scutur, mai deretic;/ Nimicuri, îndeobște, rățaciri/ De schimnic, de proscris și de eretic” (p. 33). Sau acela luat din *Faust* al lui Goethe: „Puținii care-au cunoscut ceva și-au fost/ Destul de imprudenți ca să o spună,/ Au fost sau răstigniți sau arși de vii...” (p. 57).

Întreaga lucrare este solid argumentată, raționamentele utilizate se dovedesc impecabile, dovadă că autorul e un bun cunoscător al logicii, înveșmântată adesea în haine estetice. Iată unul dintre ele, legat de credință: „Religia n-a fost «inventată», cum se exprima Eminescu, dar odată apărută, frica și speranța pe care le generează au fost instituționalizate, iar zeii au fost luați în stăpânire de către slujitorii profesioniști ai cultului și întoarsă împotriva celor mulți, săraci, umili și incult. Începe teroarea cvasigeneralizată a păcatelor, de care nu scapă nici pruncul din pântecele matern, începe omnisciența supraveghere, controlul permanent și total, inclusiv al gândirii și al simțirii, începe teroarea detaliilor, a restricțiilor și pedepselor divine, permanenta culpabilizare, cultivarea sistematică și amplificarea spaimii, tortura de tip inchizitorial, brutalitatea punitivă și, odată cu toate acestea, încep ofrandele, jertfele și sacrificiile umane, cu sângele lor fiind stropite statuile diferitelor divinități, ahtiate după carne și sânge, la cele vegetale căutând cu scârbă și dispreț” (pp. 101-102).

Departe de a fi imuabilă, moralitatea – abordată în unul dintre eseuri – cunoaște mutații importante care nu par a fi realizate întotdeauna în direcția bună. „Poate cel mai grav lucru îl reprezintă faptul că moralitatea nu mai este suficientă sieși, nu mai asigură prestigiu, statut social înalt, o recunoaștere socială unanimă. Mai mult, moralitatea este identificată cu prostia («putea să profite, dar a fost un prost!»). În schimb, celor șarlatani le «merge mintea». Ei sunt priviți cu invidie și simpatie, sunt oameni

¹ Ion Dinval, *Prăbușirea din certitudini*, Editura „Salonul literar”, Focșani, 2023, 337 p.

² *Ibidem*, p. 8.

«de comitet». Cei onești sunt priviți cu foarte multă ostilitate («nu te poți lipi de el, e omul dracului!») (p. 113). Instituite de veacuri, valorile etice par să fie golite de conținut, pozitivul devine negativ și invers, iar asta ne aduce aminte de celebra formulare a lui Shakespeare: „lumea și-a ieșit din tâțâni”.

Punându-și chinuitoarea și dureroasa interogație „mai este poporul român un popor creștin?”, Ion Dinvale consideră că, pe deasupra, solul pare tare, sigur, dar dacă pășești pe el te prăbușești în abis. Nici în alte părți lucrurile nu stau altfel. „Pionier” al ortodoxiei pe pământ american, Serafim Rose sesiza cu amărăciune: „Suntem mulțumiți că avem biserici frumoase, cântări frumoase, că ținem posturile etc., dar nu avem în inimile noastre simplitatea lui Hristos și milostenia adevărată pentru cei aflați în suferință și strâmtoare”. Biserica, spune el, e solemnă și decorativă, distantă și străină preocupărilor stringente ale comunității (p. 118). Ne putem întreba dacă opiniile lui Rose sunt valabile și pentru realitățile din țara noastră, americanul menționând „duhovnicia cu lenevire”, contemplativismul năucitor („să ne rugăm pentru cei aflați în suferință”), seninătatea, detașarea în fața dramelor, a tragediilor pe lângă care trecem, lăsând totul în seama bunului samaritean. Paradoxal, prin coerența sistemului de valori, prin deschidere, receptivitate, activism social, laicii pot fi mai aproape de morala religioasă autentică decât misticismul contemplativ, sentimental, lacrimogen. Creștinismul, gândit real, fiind absolut, este greu de apropiat, spune Alexandru Paleologu; să întorci obrazul, să-ți iubești dușmanii, să le ierți lor de șaptezeci de ori câte șapte, să dai și cămașa dacă ți se cere haina, reprezintă un model moral strivitor, imposibil de atins.

Din iubirea pe care le-o poartă, autorul adresează următoarea „epistolă către români”: „Îmbătrânim (și murim) cu o mare amărăciune în suflet: că acest popor bun și blând, umil și răbdător, nu-și află locul sub soare pe măsura imensului potențial moral, spiritual și material de care dispune. Și asta tocmai pentru că este prea bun și prea blând, îndelung răbdător și îndelung iertător, consumându-și imensele resurse morale și sufletești numai pentru a îndura vrăjmășiile unui destin de care se face vinovat, în cea mai mare parte. Mai ales astăzi când, pentru prima oară, «suntem singuri și fără scuze» și nu mai putem invoca geografia sau istoria, ca altădată. Ni l-am dori însuflețit de virtuți înălțătoare (demnitate, cucerire, orgoliu), de curajul măreției, al sublimului... Măcar ridicat din genunchi... Precum Horea, necanonizat încă” (p. 120).

Cu înțelegere și compătimire, autorul se apleacă asupra celor câteva milioane de români plecați în țări străine mai bogate decât țara noastră, în căutarea unui trai mai bun pe care nu l-au găsit în propria țară, ceea ce amintește de Exodul biblic: „Și, în această noapte a minții, începe Exodul de patruzeci de ani (eliberarea, de data acesta, din captivitatea dâmbovițeană) spre ținuturile Marilor Făgăduințe. Și vor pribegi ani și ani, și vor dormi pe sub poduri și boscheți, sub privirea rece și indiferentă a stelelor și a cerului înalt. Și vor cunoaște limba amară a neprietenului, vorba cronicarului. Căci nu le era îngăduit să pregătească mâncarea lor obișnuită, considerată «spurcată» de către noii stăpâni și au șezut și au plâns, și în sălcii au atârnat harpele lor, ca în vechime, la apa Vavilonului” (p. 124). Românii în cauză au plecat să scape de urgia care a abătut Dumnezeu asupra acestui pământ, precum cele zece plăgi care s-au abătut asupra Egiptului: pământul a rămas netocmit și gol, n-a mai fost nici arătură, nici seceriș în țara Grâului-Răsare; râurile au bălțit și toate vietățile din ele au pierit; și au căzut din cer țăntari, lăcuste, tăuni, gândaci de bucătărie (prin spitale, îndeosebi), târătoare, rozătoare, răpitoare care au șters de pe fața pământului fabrici, uzine, combinate, ferme etc. Au urmat răni și bășici usturătoare: din bube, mucegaiuri și noroi iscatu-s-au nenorociri mai mari, mai noi, precum molimă mare în dobitoare: gripă aviară, pestă porcină, vacă nebună. S-au abătut grindină, foc mistuitor, inundații, toate culminând cu morțile noilor născuți prin maternități, orfelinate și prin spitalele reci” (p. 124).

Cu această ocazie, au deprins, și cei plecați, și cei rămași acasă, un cuvânt nou – diasporă și, mergând ei la dicționare, i-au tălmăcit în românește conotația tragică: împrăștiere, dispersare în cele patru zări, exil, suferință, smulgere, dezrădăcinare, rupere brutală cu trecutul, cu locul, cu strămoșii, cu limba, cu obiceiurile, cu copilăria, cu dumbrava minunată, cu lacul codrilor albaștri, cu Ozana cea frumos curgătoare și limpede ca cristalul (p. 125). Iar călătoria pribegilor prin pustiu va dura patruzeci de ani, după care se vor întoarce la pământul dat de către Dumnezeu lui Dragoș și Bogdan, lui Seneslau și Litovoi, lui Gelu, Glad și Menumorut, lor și urmașilor lor, în vecii vecilor... Realmente tulburător acest eseu numit Exodul! Când s-au deschis vămile cerului și ale pământului, mirajul depărtării a cedat locul exilului, al înstrăinării. „Sărmană crucificare între două lumi la fel de vitrege, la fel de amare: între indiferența dureroasă a străinătății și destrămarea pentru totdeauna a spațiului ocrotitor, cu împrejurimi

prietenoașe: «acasă», între ancestralul dor de ducă și mistuitorul dor de casă» (p. 135).

O „specie” aparte a fiilor risipitori e reprezentată de intelectualii români aflați la prima generație, care, ademeniți de cultură, civilizație, confort și statut social, se desprind cu ușurință și fără regret de viața aspră, încrâncenată, plină de privațiuni, ca după aceea să verse lacrimi amare – evident livești și evident suspecte – după un paradis pierdut, idealizat tot mai mult odată cu trecerea anilor, atitudine proprie celor care găsesc farmec tristeții și melancoliei. Nu degeaba John Milton și-a intitulat cândva una dintre lucrări „Paradisul pierdut”...

Eseul „Iubirea vrăjmașului – un act profund egoist” are drept motto un citat din N. Steinhardt: „Dumnezeu iubește inocența, nu imbecilitatea” (*Jurnalul fericirii*). Iubirea vrăjmașului exprimă, în fond, măsura umanului reînnoit, a ieșirii din bestialitate, din singurătatea ființării neutre și glaciale, fapt care conduce la un impas ontologic, acela de a accede la un model moral copleșitor, strivitor. Oricine oferă, oricine dăruiește, primește înapoi cu dobândă, în acest caz, o altfel de bogăție. A vorbi de câștig sau pagubă în termenii mercantilismului cotidian ar fi o simplificare nepermisă, primitivă, excesiv de grosolană. Rugăciunea pentru vrăjmași are menirea să-l înduplece pe Dumnezeu să se îndure de cei pierduți, de cei căzuți, de cei cu sufletul otrăvit, de cei incapabili de iubire, de cei care poartă povara ignoranței, nechibzuinței și prostiei, povară ce nu apasă doar pe umerii celor năpăstuiți. „Prin urmare, departe de a fi doar un act profund gratuit, altruist, o revărsare de generozitate, iubirea vrăjmașului reprezintă o investiție pe termen lung, cu dobândă chiar. Dacă în ură și vrăjmășie ambele tabere pierd, în iubire ambele tabere câștigă” (p. 142). Iar dacă iubirea nu vine din înclinație dezinteresată, atunci trebuie să vină din datorie, cum ar zice Immanuel Kant. Dacă dragoste nu e, atunci să fie măcar înțelegere, bunăvoință, amabilitate, toleranță, binefacere, specimene de surogate ale ei. Trebuie să depășim optica îngustă conform căreia iubirea și iertarea sunt un mare sacrificiu, făcut exclusiv pentru celălalt. În noi există nebănuite potențialități latente (iubire, generozitate, altruism, modestie) care, scoase la lumină, duc la o îmbogățire și înălțare a vieții noastre sufletești. Gânditori foarte diferiți (istoricul Plutarh, scriitorul Umberto Eco, epistemologul Karl Popper) consideră dușmanii cei mai severi învățători ai noștri și care, pe deasupra, ne acordă „meditații” gratuit, dezvăluindu-ne marile slăbiciuni și vindecându-ne de marile și multe păcate: egolatrie, suficiență, vanitate etc. Prin urmare, nevoia de dușmani ar trebui să fie una reală, nu inventată.

În „sfântă” tradiție a memoriei culturale, indiferența este plasată în rândul celor mai mari păcate ale firii omenești, fapt relevat de filosofie, religie, literatură și viață. Numită adesea păcatul „alb”, glaciatiune a sufletului, împietrire a sufletului la suferința străină, indiferența este, în opinia lui Ion Dinval, nu un păcat, ci un *summum* de păcate, precumpănitoare, după caz, fiind egoismul, nepăsarea, calculul oportunista, complicitatea tăcută, oportunista și lașă, avariția, acumularea monstruoasă, luxul ostentativ și disprețul, seninătatea năucitoare în mijlocul tragediilor din preajmă, aversiunea mocnită și difuză. Nu degeaba se spune uneori că „indiferența ucide”: în aparență neutră, „ea este o toxină în stare să otrăvească totul, să compromită însăși esența umanului, prin lipsa de empatie, de simpatie, de compasiune și solidaritate, îndeosebi în momentele de grea încercare, de care nimeni nu este ferit” (p. 149). Uneori indiferența poate duce la un adevărat program sistematic, caz în care avem de-a face cu o retragere, cu o grea detașare, cu o solitudine orgolioasă, specifice marilor aristocrații spirituale. Când viața e percepută ca deșertă, spațiu al dezamăgirilor și amărăciunii, când se instalează sentimentul zădărniciiei („totul este deșertăciune”), inutilitatea oricărei efortări („totul este vânare de vânt”), fatalmente intervin lehamitea, renunțarea, oboseala sufletului. Izgonit (sau evadat?) din mitologie, omul modern, lipsit de repere – reale sau imaginare – pe care umanismul tradițional i le pune la îndemână, se prăbușește în golul lăuntric, unde se trezește plin de spaimă, singur precum Robinson pe insula-i pustie.

Există o multitudine de forme ale indiferenței, printre ele și indiferența sensibilității ultragiutate, ca strategie de supraviețuire într-o lume brutală, inumană și absurdă. Prin retragere/abstragere în cochilie, individul își făurește o armură, o platoșă în care se frâng săgețile otrăvite ale unei lumi lipsite de inimă, de noimă, o povară grea, ostilă și străină. Când toate certitudinile se prăbușesc, când toate eforturile devin zadarnice, când bietul om e strivit de un destin vrăjmaș sau de angrenajul monstruos al mașinăriei statale, devine captiv al unei resemnări fataliste: „Dumnezeu cu milă”... „Ce-o fi scris și pentru noi...”.

„De departe, cea mai periculoasă și mai perfidă rămâne indiferența de calcul: neutră, impasibilă, cultivată sistematic, devenită program de viață. Caracteristică a faunei imunde, constrictoare, ea presupune sânge rece, de reptilienii în așteptarea atacului, nelăsând victimei nici o șansă. E proprie, cum

se spune, celor ce calcă pe cadavre, urmărind fără scrupule, fără vreo tresărire de conștiință, scopul: succesul în carieră, ascensiunea pe scară socială, profitul...” (p. 152). Un exemplu de indiferență de calcul este aceea a marilor corporații, care urmăresc exclusiv eficiența și randamentul. Așa se explică faptul că un om care a slujit, cu succes și credință, vreme de 40 de ani o companie, poate fi lesne concediat sau retrogradat, cu câteva luni înainte de pensie, cu formula aparent liniștitoare a celor care decid că „nu e nimic personal”.

O formă voalată a indiferenței, cu aere de mare noblețe sufletească, de adâncă trăire mistică, este Rugăciunea, care transferă întreaga responsabilitate asupra divinității: „Să ne rugăm (!) pentru cei aflați în suferință”. De făcut ceva, ba!

Eseul „Un mit: Binele atotbiruitor” abordează problema din perspectiva cuplului antagonist Bine-Rău. „Tu te întreabă și socoate/ ce e rău și ce e bine”, arăta Eminescu în celebra sa „Glossă”, iar o atare atitudine interogativă nu și-a pierdut actualitatea. Binele Suprem, ne spunea macedoneanul Aristotel, se conjugă cu Fericirea, scopul oricărei ființări. Pentru Kant, există un imperativ categoric al necesității și universalității acțiunilor noastre morale, deci bune. Răul nu poate fi niciodată necesar și universal fără ca societatea, în ansamblu, să se prăbușească. Ce-ar însemna ca toți să fure, să mintă, să ucidă?! Când vine vorba de Rău se au în vedere, de regulă, formele barbare: agresivitatea fizică, omorul, tâlhăria, violul – care în societățile moderne sunt episodice – și se ignoră formele „blânde”, „nevinovate”, voalate, cum ar fi: disprețul, ironia, cinismul, intoleranța, vanitatea, ipocrizia, defăimarea, invidia, lăcomia, înșelătoria, deriziunea și, nu în ultimul rând, indiferența, cel mai mare păcat, în opinia lui Dimitrie Gusti. Și pe bună dreptate, pentru că empatia, compasiunea, într-ajutorarea sunt caracteristici distinctive ale umanului. Numai natura este dureros de indiferentă la suferința străină.

Cum se face că un grup restrâns de ticăloși și impostori domină și terorizează comunități întregi, chiar națiuni?! Sau, altfel spus, prin ce sunt vulnerabili cei mulți și buni, și prin ce excelează cei puțini și răi?! Vai și amar când puterea statului e slabă, funcționarii corupți și legislația făcută anume pentru favorizarea infractorilor! Extrem de suspectă este grija „legiuitorului” de a alina ușor pe creștet răufăcătorul: cu drepturile omului, cu prezumția de nevinovăție, cu avertismentul „ai grijă ce spui că poate fi folosit împotriva ta!”, cu controlul judiciar, condamnarea cu suspendare, cu amnistii, grațieri, recurs compensatoriu, eliberare condiționată etc. Paradoxal, de cele mai multe ori statul este cel care trebuie să se apere, cei inculpați devenind din acuzați, acuzatori. Și iar ne amintim că lumea de azi nu doar că pare, ci este realmente întoarsă pe dos...

Un alt mit este acela că frumusețea va salva lumea. Oare așa stau lucrurile? „Prosperitatea, confortul, tihna, sentimentul de securitate generează, în mod paradoxal, sărăcie spirituală, banalitate acaparatoare, acumulare monstruoasă – 30 de camere, 300 de perechi de pantofi și poșete, 3 kilograme de bijuterii – o grea înstrăinare, o grea reificare a raporturilor cu lucrurile și lumea” (p. 171). Adesea bogăția, prosperitatea, multitudinea de oportunități, în loc să genereze rafinament, cultură înaltă, preocupări elevate, îl condamnă pe individ la banalitate, mărginire, cretinism... Cum rămâne cu frumusețea care va salva lumea, despre ce lume și despre ce frumusețe mai poate fi vorba?! Autorul consideră că este nevoie de un amplu program de „vaccinare”, de inoculare a unor anticorpi capabili să distrugă celulele „canceroase” ale urâteniei și prostiei umane. În locul felului nostru cotidian de a ființa orientat spre exteriorități – confort, consum, risipă, lux indecent – este preferată retragerea în spațiul interior, care trebuie să devină tot mai primitiv și mai germinativ. Este singurul spațiu al libertății absolute, de luat în stăpânire și de apărat cu strășnicie împotriva exteriorului tot mai agresiv, mai haotic, mai imprevizibil. Acest proces ar constitui o adevărată „revoluție copernicană”, cum ar fi zis Kant, ceea ce ne amintește de subtilul vers al lui Nichita Stănescu: „încotro, dacă sensul e înăuntru?”. Sau de memorabilele cuvinte ale lui Iisus: la ce-i folosește omului să dobândească atâtea, dacă își pierde sufletul?

Este extrem de interesantă propunerea autorului legată de personajul Maria Dinului din celebra povestire a lui Ion Agârbiceanu *Fefelegea*, care ar trebui să nu lipsească din bibliografia obligatorie a seminariilor de existențialism sau de literatură a absurdului, nefiind mai prejos cu nimic, ideatic, de *Mitul lui Sisif* sau *Așteptându-l pe Godot*. Ion Dinvale consideră că aceasta este cel mai impresionant personaj feminin din întreaga noastră literatură, care face să pălească legenda celebrului „detectiv” Vitoria Lipan, a Otiliei, a Sașei Comănașteanu, a Cherei Duduca sau a Duducăi Mamuca din literatura noastră. Maria Dinului se dovedește un personaj de tragedie antică, adevărat Sisif feminin în luptă cu zeii, cu destinul, cu toate forțele potrivnice, cărora nu le înțelege vrăjmășia, dar pe care le disprețuiește cu o oțărâre rece.

Cu un eroism mut, ea urcă timp de 45 de ani Dealul Băilor cu calul ei încărcat cu coșărce de piatră, după ce și-a îngropat bărbatul și cei cinci copii cu problemele lor de sănătate, înșelată la bani de pehlivanii satului pentru truda sa. Dacă Sisif s-a făcut vinovat de șiretenie, viclenie și sfidare a zeilor, deci supliciu pentru el era, totuși, îndreptățit, Maria Dinului nu a păcătuit cu nimic; pentru ea supliciu este complet nejustificat, nedrept și lipsit de speranță. Și, totuși, nu sângerează, nu lăcrimează, nu dezarmează. Monument al suferinței încremenite, pietrificate, nu imploră milă, iertare, compasiune, trăind un dramatism cumplit, un infern lăuntric lipsit de speranță (p. 205).

Nu este uitată nici problema lecturii, care rămâne cea dintotdeauna, și anume a alegerii: ce citim?, cât citim?, când citim?, unde citim? Până în urmă cu câteva decenii, lectura era apanajul celor lipsiți de resurse, nevoiți să facă numai „excursii imaginare” – la care noi, românii, eram neîntrepuși –, panaceu pentru foame, frig, opresiuni... Însă era și vremea când cultura asigura prestigiu, statut social înalt, profesii distinse și bine remunerate. Astăzi, lectura reprezintă apanajul unei minorități, o preocupare oarecum exotica și stranie pentru cei mai mulți. Statisticile arată că 95% dintre români nu cumpără nicio carte pe an, iar dintre aceștia nu se știe câți citesc, iar dintre cei ce citesc nu se știe câți înțeleg, de vreme ce 40% (posibil mai mult) sunt analfabeți funcționali și... funcționari. „Lejeritatea, comoditatea și precipitarea veacului își spun cuvântul. Timpul nu mai are răbdare. Nu mai este vreme pentru lectură, reflecție, interpretare, aprofundare, revenire, stăruință, atașament, fidelitate. Lectura pe computer are, de regulă, o valoare utilitară, nu poate fi disociată de funcția ei pragmatică. E proprie individului mecanizat, e o lectură constrângătoare, impusă de necesități profesionale (cursuri, seminarii, lucrări de licență, doctorate etc.), de stringențe ale carierei, e o lectură haotică, determinată de factori aleatorii, cu rădăcini firave în nisipuri mișcătoare, în lunecoasa și promiscua actualitate” (p. 245). Comentariile sunt de prisos...

Vorbind de lucrarea de proporții a lui Ion Fercu dedicată lui Fiodor Dostoievski, Ion Dinval susține că, fără nicio îndoială, cartea este un succes prin ambiții, proporții, împliniri. „Enciclopedie de factură modernă, alcătuită din circa 100 de eseuri, arborescență intelectuală impresionantă, *Prin subteranele dostoievskiene* probează, cu asupra de măsură, cultura filosofică, estetică, literară, talentul prozatorului, ușurința și spontaneitatea omului de presă, îndelungata ucenicie în slujba ideii și a cuvântului scris și tipărit, care rămâne și prin care dăm seama de trecerea noastră prin vremi. Limbajul este al unui erudit, cum se zice «uns cu toate alifile» cărturărești, spirit suplu, flexibil, capabil să se plieze pe specificul operei și al fiecărui autor” (pp. 268-269). „Veritabil compendiu de o impresionantă coerență semnificativă, cartea reprezintă un periplu prin universul ideatic dostoievskian, în ceea ce are el mai reprezentativ, dolda de îndoieli, (in)certitudini, sfâșieri, atașamente” (p. 270). Rar mai întâlnești un asemenea omagiu adus unei cărți realmente impresionante și fascinante totodată pentru aceia care au avut șansa de a o lectura.

Referindu-se la o temă mereu actuală, autorul consideră că problema fundamentală a democrației o constituie legitimitatea puterii: cu ce drept își exercită puterea și autoritatea liderul politic?! Domeniul politic este singurul domeniu în care valorile se aleg prin majoritate de voturi. Nu se aleg artiștii, medicii, profesorii, inginerii, oamenii de știință. Cum votul unui specialist în politică este egal cu acela al unui ignorant, se ajunge inevitabil la tirania majorității, a aritmeticii neutre și la deschiderea largă a porților demagogiei și populismului. „Pentru omul simplu, și nu numai, democrația trece drept vorbărie goală, promisiuni neonorate, certuri și dispute interminabile, alimentate și amplificate de mass-media, dispute ce umplu de scârbă și amărăciune sufletul omului; îl obosesc și-l tracasează, îi produc nevroze și insomnii, pentru ca în final să se ajungă la apatie, indiferență și resemnare, adică la ceea ce își doresc «stăpâni» aleși prin vot «popular» și cu largă «legitimitate»” (p. 295). Călcâiul lui Achile al democrației e reprezentat de prăpastia care desparte lirismul seducător al campaniilor electorale (cu arsenalul lor de dulcegării, ademeneli, giumbușlucuri, cu milogeala lor penibilă și ridicolă) de cinismul și indiferența de sfînx pe care le arborează aleșii neamului în scurt timp, uneori chiar a doua zi, după instalarea la putere. Democrația românească, originală și pitorească, a dat naștere fariseului politic bun cunoscător al pasagiului biblic: cel ce se coboară (în campaniile electorale), se va înălța (după) în funcții, demnități, onoruri. Vai de democrația noastră cea de toate zilele...

Lucrare muncită de maturitate, scrisă cu pasiune și talent, cartea lui Ion Dinval se dovedește a fi un document de referință generatoare de reflecție, imaginea societății românești de azi transpusă aici fiind una realistă, lipsită de tendința de a o înfrumuseța. O carte pe care „dacă nu ai citit-o nu rămâi nepedepsit”. Cititorul se poate convinge de asta parcurgând-o cu răbdare.

O carte-document necesară tinerilor, interesantă pentru toți cititorii

Dr. Anca SÎRGHIE

Sibiu

Cartea de debut a Alexandrei Țichindelean de la Milano, Italia, intitulată *Influența politicului asupra vieții culturale a românilor (1947-1971)* a apărut la Editura Eikon din București în anul 2023, având o copertă foarte expresivă, semnată de Valerian Susan, cu masca ce trebuie smulsă de pe o pagină de istorie contemporană, pe care cititorii tinerelor generații, nu mă îndoiesc, o vor citi cu uimire. De ce? Lecția de istorie la care ei asistă îi poate edifica asupra coșmarului prin care au trecut artiștii țării, ca, de altfel, și părinții sau chiar bunicii lor. Autoarea atinge în acest text, care este teza ei de doctorat, una dintre rănilor contemporaneității noastre, o rană pe care unii dintre noi ne-o amintim direct din cele trăite pe viu. Așadar, în cartea sa întinsă pe 356 pagini, Alexandra Țichindelean dezvăluie un raport definitoriu al perioadei 1947-1971, anume raportul dintre viața social-politică și cultura românească în plin comunism. Delimitarea cronologică a avut ca repere debutul, în 1947, al realismului socialist, când Gheorghe Gheorghiu-Dej a racordat cultura românească la specificul sovietic de creație în toate domeniile artei, și „Tezele din iulie” ale lui Ceaușescu în 1971, când atmosfera politică se retensionază.

Tot de curând am lecturat cartea Ralucăi Nicoleta Spiridon intitulată *Scriitorii români între refuzul compromisului și adaptare. Excludere socială și condamnare politică (1944-1964)* și apărută la aceeași Editură Eikon în 2022, o carte de 560 de pagini așezată sub egida Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. Este cea mai tenebroasă carte pe care am citit-o eu, având etalate, pe baza documentelor de arhivă, caznele suferite de scriitorii români în primele două decenii după Al Doilea Război Mondial. Nu aceeași este atmosfera cărții Alexandrei Țichindelean, care a înregistrat seismica vieții teatrului, a artelor plastice și în literatură, ea detectând semne de supraviețuire prin cultură, ca o supapă a rezistenței artisticului într-o nefastă perioadă a contemporaneității noastre. Autoarea corelează realitatea politică internă cu atmosfera internațională, într-o punctare în care consemnarea clară a evenimentelor dă cititorului șansa de a reflecta asupra lor, fără să i se inducă atitudinea de revoltă în fața unor decizii intolerabile sub raport ideologic.

Ca într-un demers științific autentic, dintru început, în carte se menționează cei mai importanți, după opinia autoarei, cercetători care s-au aplecat asupra acelei perioade istorice, numiți fiind Valentin și Cristian Vasile, Lavinia Betea, Cristina Diac, Dan Cătănuș, Mioara Anton, cu lucrările lor referitoare la epoca în care revoluția socialistă era apreciată drept „cel mai mare salt al existenței sociale” (p. 9), când în realitate societatea românească a fost pusă sub control total și politica socialistă a anihilat libertățile fundamentale ale creatorilor de artă. Ni-l amintim și pe Stelian Tănase, care în cartea sa *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948-1965* dezvăluie teroarea folosită ca metodă și impunere a unor elemente sovietice, străine de cultura și tradițiile neamului nostru.

Autoarea de la Milano ține să precizeze că arhiva a fost „sursa primară de informație” în lucrarea ei, care se structurează pe 4 părți distincte, pornind în primul capitol de la *Contextul istoric* și *Epoca Gheorghe Gheorghiu-Dej*, în cel secund, spre a continua cu *Destalinizarea în cultură* și încheind cu *Epoca Nicolae Ceaușescu*. Unghiul nou de abordare este asigurat de fondurile arhivistice consultate, ca cele deținute

de CC al PCR Secția Propagandă și Agitație, Relații Externe, Fondul Ministerului Artelor, Fondul Președinției Consiliului de Miniștri, Fondul Institutului Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea, Arhivele Central Intelligence Agency, consultate de-a lungul a patru ani de documentare. S-au valorificat pagini de memorialistică, publicații din perioada respectivă, cărți esențiale precum *Istoria Românilor*, vol. X de Dinu C. Giurescu, *Pictura Românească în imagini*, 1976, și *Arta Românească Modernă și Contemporană*, 1982, *Istoria Bucureștilor* de Constantin C. Giurescu, 1979, *Teatrul de Revistă „Constantin Tănase” 1919-2000. De la „Cărăbuș” la „Savoy”* de Aurel Storin, *Teatrul românesc în secolul XX* de Ileana Berlogea.

Specificul perioadei contemporane abordate îl constituie, așadar, ecuația politicului cu viața culturală, ideologia socialistă impunând „anumite norme de conviețuire ce au redus libertatea creativă și originalitatea”. Autoarea urmărește procesul transformării unui „spațiu cultural cosmopolit într-unul circumscris strict frontului ideologic” (p. 18). Subcapitolul I.4 este intitulat *Monopolul partidului comunist*, urmărind modul în care valorile sovietice devin singura sursă de inspirație în cultura românească a acelei perioade, iar democrația sovietică este desemnată drept „cea mai înaltă formă de democrație ce trebuia urmată” (p. 19). Este perioada regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej, căreia autoarea îi dedică al doilea capitol al lucrării, unde se prezintă consecințele deciziilor politice repercutate în viața teatrului, a artelor plastice și a literaturii. Instituțiile culturale și științifice noi din țara noastră aveau menirea de a forma un „homo sovieticus” român, concept explicat în subcapitolul II.4. În optica partidului conducător, notat cu inițiale minuscule în semn discreditant, toți cei care nu slujesc în artă construirii societății noi sunt dușmanii poporului. Rezumându-ne la un singur exemplu, Ion Jalea (1887-1983) vede cum statuia sa din bronz dedicată reginei Elisabeta este dată jos de pe soclu și împușcată în spate, apoi aruncată în diferite beciuri. Singura șansă a artistului era să se adapteze noii mentalități socialiste (p. 164). „Prins între două lumi”, Ion Jalea va realiza apoi chipuri de muncitori, de ciobani, de eroi, surprinzând noua realitate a țării în care el a trăit 96 de ani, bucurându-se de premii și decorații, devenind chiar membru al Academiei Române. Cazul lui Jalea era al majorității artiștilor perioadei respective. Autoarea recurge la o enumerare de artiști plastici care „vor crea o artă nouă pe un fond cultural vechi, în lumina noilor realități sociale” (p. 164).

În 1948 se reorganizează IRRCS, instituția care va trimite în străinătate lucrări ale creatorilor reprezentativi, respectiv obedienți. Autoarea exemplifică acest proiect cu Expoziția de la Helsinki, Finlanda, din 26 februarie-8 martie 1952, vizitată de 15.000 de persoane, sau cu cea de la Stockholm, Suedia, din 13-27 noiembrie 1952, de un și mai mare succes, ea fiind vizitată de 21.000 de persoane. În schimb, la New York propunerea Institutului nu dă rezultatele scontate.

Cazul sculptorului Constantin Brâncuși, care în 1951 a propus țării sale natale să-i dăruiască un întreg tezaur, unul care s-a dovedit mai târziu de o valoare inestimabilă, constituit din 230 de sculpturi, 41 desene, 1.600 fotografii, mobilier etc., este prezentat în noua carte după comentariul lui Petre P. Gogan din revista *Brâncuși*, nr. 1, 1995. Apar ilustrate concludent dezbaterile organizate în Secțiunea de Știință a Limbii, Literatură și Artă din cadrul Academiei Republicii Populare România, din 28 februarie și din 7 martie 1951. Baza dezbaterii în ședințele prezidate de acad. M. Sadoveanu o constituia referatul întocmit de delegația (în care erau – se pare – o țesătoare și un tipograf), trimisă la Paris, concluzia fiind aceea că „operele lui Brâncuși nu ajută cu nimic la edificarea socialismului în România” (p. 166). Punctul de vedere al lui Ion Jalea, care considera că Brâncuși „ridică probleme importante” și susținerea lui Victor Eftimiu, Camil Petrescu și Geo Bogza, care apreciau că poporul român ar trebui să-i recunoască valoarea, se izbesc de obtuzitatea lui G. Călinescu, care îl discreditează categoric pe românul de la Paris, socotind că Brâncuși „nu poate fi considerat un creator în sculptură”, sau G. Oprescu, care îl acuză pe Brâncuși ca „formalist”, o încadrare cu totul descalficantă în epocă. Pentru că în presa socialistă s-a stârnit un adevărat val de respingere a sculptorului de la Paris, socotit a se fi îndepărtat de specificul țării sale, Brâncuși însuși explică într-un interviu încadrarea sa artistică: „Eu nu sunt nici suprarealist, nici baroc, nici cubist și nici altceva de soiul acesta; eu, cu noul meu, vin cu ceva care este foarte vechi... ceea ce fac eu astăzi, mi-a fost dat să fac!... Căci am venit pe lume cu o menire” (p. 165).

Este ușor de imaginat cu ce durere a primit sculptorul vestea respingerii donației sale de către patria-mamă, România. În consecință, Brâncuși a decis să-și ia cetățenie franceză în 1952, ca să poată oferi întreaga creație aflată în atelierul său parizian Muzeului Național de Artă Modernă din Paris. Testamentul său, redactat în limba franceză în 12 aprilie 1956, este păstrat cu cinste de respectivul muzeu. Solicitarea testamentară a lui Brâncuși era aceea de „a însărcina statul francez să reconstituie un atelier

care – așa cum specifica celebrul sculptor – să-mi conțină operele, schițele, mesele de lucru, uneltele, mobilele, de preferință în spațiile Muzeului Național de Artă Modernă...” (p. 168). Dorința sa a fost împlinită, după ce artistul s-a stins din viață în 16 martie 1957. Autoarea se mulțumește să relateze explicit cursul aceluși eveniment, lăsând în seama cititorilor cărții judecarea celei mai flagrante gafe din câte s-au comis în acea epocă neagră de confuzie și de negare a valorilor artistice autentice. Cititorii vor realiza de ce mari muzee din străinătate dețin astăzi lucrări ale lui Brâncuși, dar ele nu există și în instituțiile similare din România.

Situația ingrată a literaturii române sub regim totalitar este tema subcapitolului II.7, unde Alexandra Țichindelean documentează cu acte legislative emise în anii 1948-1949 îndobânzirea noii generații de scriitori și atragerea autorilor consacrați deja în perioada interbelică la noua optică, cea a realismului socialist. Cazul lui Tudor Arghezi este printre cele mai semnificative. Preocupată să creioneze fenomenul în sine, autoarea nu se abate de la firul demonstrației sale, ci punctează doar practicile uzitate de guvern pentru îndobânzire, pornind de la vizitele scriitorilor români la Moscova și ajungând la simplificarea limbajului, cu care noile opere trebuiau să fie astfel concepute, încât să hrănească nevoile de culturizare a maselor populare. Chiar dacă autoarea nu recurge la conceptul de proletcultism, cum este cunoscut în teoria specialității perioada 1948-1965, exemplificările conduc spre acesta. Termenul există în titlul articolului lui Ion Simuț *Proletcultism sau realism socialist*, citat în notele bibliografice de la pagina 175, pagină unde se consemnează definiția dată de Stalin scriitorului, ca „inginer al sufletelor”.

Găsim menționate domeniile tematice indicate de partid scriitorilor și câteva exemple de opere ale realismului socialist din creația sadoveniană, din cea a lui Ion Călugăru și Cezar Petrescu, chiar dacă, fără îndoială, o listă cuprinzătoare s-ar fi extins pe câteva pagini, afectând structura unitară a demonstrației. Atentă la esența demersului ei, autoarea se oprește la cazul scriitorului Eusebiu Camilar, care, pentru meritul de a fi tradus din operele scriitorilor ruși Pușkin, Gogol și Gorki, devine în 1948 academician. La Uniunile de Creație din România, reunite în ședința din 27 iunie 1952, se emite ineptia, socotită un principiu călăuzitor, că „un scriitor care nu iubește de ajuns operele tovarășului Stalin nu poate să scrie bine” (p. 175). Era momentul când lucrările lui Lenin și Stalin se editau în țara noastră în 9.000.000 de exemplare. Îmi amintesc că emulația îndobânzirii ne-a cuprins și pe noi, elevii învățământului primar, care la moartea lui Stalin eram determinați de dascălii noștri să plângem. Da, întreaga clasă plângea pentru tragica pierdere a „tătușului nostru”. Nu este de mirare că o tânără scriitoare de origine evreiască, cum era Maria Banuș, în plenul ședinței menționate, rostea cuvintele mobilizatoare: „Vreau să-mi iau angajamentul și asigur partidul de aceasta, ca să studiez mai adânc învățăturile marxist-leniniste... De asemenea, îmi iau angajamentul să studiez mai profund limba rusă pentru ca să pot cunoaște mai bine, mai profund, de la sursă, literatura, cultura sovietică și marea literatură rusă” (p. 176).

De o asemenea optică era modelată și critica literară, cu misiunea ei de a promova numai creațiile aliniate doctrinei comuniste. Publicațiile, manualele școlare și scriitorii care nu se conformau noului decalog ideologic erau eliminați. Enumerarea merita să respecte un criteriu cronologic, iar selecția să fie mai riguroasă. Autoarea dă lista unor asemenea scriitori scoși din biblioteci: O. Goga, L. Blaga, C. Noica, E. Cioran și mulți alții. Până și melodiile populare în care apare formula „foaie verde”, socotită la modul aberant a fi un semn legionar, sunt eliminate din programele de radio.

În schimb, obediența scriitorilor era răsplătită copios. Cel mai popular roman al perioadei proletcultiste este *Mitrea Cocor* de Sadoveanu, care în Argentina circula tradus în limba spaniolă în tiraj de 5.000 de exemplare, iar la Roma în 10.000 de exemplare, vândute cu 350 lire. Proliferarea falselor valori era la ordinea zilei, așadar.

Capitolul III este dedicat destalinizării culturii române, pe care o inițiază Gh. Gheorghiu-Dej, întrucât, după cum îi mărturisea lui Silviu Brucan, „dacă nu facem o cotitură de 180 de grade în relațiile noastre cu sovieticii, suntem pierduți” (p. 183). După moartea lui Stalin, relațiile cu țările Occidentului se îmbogățesc în vremea lui Hrușciov, care culpabilizează pe generalissim pentru toate abuzurile trecute. Se lansează lozinca „La vremuri noi, oameni noi”, iar cultul personalității este substituit cu conceptul conducerii colective. În plan cultural, se produce o ameliorare discretă (p. 190). Sunt aduse filme din Occident. În 1953 se desfășoară la București Congresul Mondial al Tineretului și a 4-a ediție a Festivalului Internațional al Tineretului și Studenților, sub atenta urmărire a sovieticilor. Au fost invitați 30.000 de participanți din 111 țări și ei au admirat chipul falsificat al bunăstării unei țări socialiste. La acea dată, cultul personalității lui Stalin și al lui Dej erau încă în floare. În viața teatrului, piese pe teme socialis-

mului triumfător se publicau instantaneu, dar *Mielul turbat* de Aurel Baranga este amânată cu publicarea de la un an la altul.

Școala de literatură și critică literară „Mihai Eminescu”, de pe lângă Uniunea Scriitorilor, este ridicată la rang de institut de învățământ superior, însă s-a dovedit neviabilă, ceea ce autoarea nu mai precizează. Premierile de Stat la UAP pe anul 1953 (p. 196) ilustrează tematica preferențială a epocii, în picturi ca *Reșița și Într-o cooperativă* sau sculpturi ca *Eliberare, V.I. Lenin și Muncitorii*.

Retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României în 1953 nu a adus relaxarea ideologică sperată, astfel că autoarea include în lucrarea ei subcapitolele *Noua Eră Glaciară 1958-1959* și *Destalinizarea Controlată 1960-1965*.

Capitolul al IV-lea, *Epoca Nicolae Ceaușescu*, pornește de la moartea lui Gheorghiu-Dej la 19 martie 1965, după care își începe mandatul Nicolae Ceaușescu. Tânărul politician promite un nou climat de creație artistică, mai ales că la prima vizită la Moscova delegația lui nu ezită să propună dezbaterea tuturor problemelor litigioase, precum restituirea tezaurului României, sistarea livrărilor de uraniu către URSS etc. Eliberarea artiștilor este prevăzută chiar prin noile prevederi din Constituția RSR. Deschiderea față de arta abstractă justifică acceptarea expozițiilor cu pictura lui Ion Țuculescu și Ion Mirea. Cetățenii țării sunt încântați să afle că este eliberat din închisoare dizidentul Paul Goma, care are cuvinte de laudă pentru Ceaușescu: „Dar 1965 fusese un an de eliberare. Îi eram îndatorat lui Ceaușescu pentru că mă scosese din condiția de deținut și îmi redase încrederea în mine, în oameni, într-o dreptate care, chiar dacă întârzie, tot vine odată și odată” (p. 286).

O deschidere spre recunoașterea marilor personalități stabilite în străinătate a fost organizarea *Simpozionului George Enescu*, iar poezia, scăpată de corsetul ideologic al proletcultismului, revine la reflexivitatea ei firească, diversificându-se tematic și structural (p. 291). În toate genurile literare se produce o ameliorare, acum când piesele lui Eugen Ionescu intră în repertoriile teatrelor noastre. Unul dintre cele mai dense subcapitole este intitulat *Limitele liberalizării. Întoarcerea la realismul socialist*. Ceaușescu înființează Consiliul Național al Cercetării Științifice, care este prezentat cu ocazia centenarului Academiei RSR, instituție importantă pe care părea să o susțină, dar în fapt o controla. Vizita făcută în Coreea de Nord și întâlnirea cu Kim Ir Sen fac ca primul secretar PCR să-i urmeze modelul în îngrădirile ideologice proiectate în țară. Ceaușescu se dorește factorul decident în toate domeniile vieții științifice și culturale. Scriitorii, indiferent de trecutul lor, sunt determinați să înțeleagă că „azi trebuie să militeze pentru concepțiile noastre socialiste” (p. 305). Publicistul-scriitor Paul Anghel definea în 1969 conceptele care marcau atmosfera noii perioade, el afirmând că, dacă „libertatea înseamnă înțelegerea necesităților, atunci și libertatea ca atare trebuie înțeleasă ca o necesitate” (p. 307).

Boicotul sovietic care a urmat punea în pericol însăși viața lui Ceaușescu, care, într-un climat tot mai ostil, va reduce simțitor investițiile în domeniul cultural. În urma vizitei în China, Coreea de Nord, Vietnamul de Nord și Mongolia, lui Ceaușescu îi apare tot mai clară ideea că, în fața pericolului pe care îl reprezentau Statele Unite ale Americii, centura de siguranță i-o dădea numai înregimentarea ideologică absolută. Astfel, Tezele din iulie 1971 prevedeau „Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii” (p. 323).

În cartea sa atât de bogată în idei, dar nu și exhaustivă la tema propusă, Alexandra Țichindelean demonstrează ineluctabil modul cum comanda politică a modelat peisajul cultural al României într-o perioadă centrală a socialismului, cea dominată de realismul socialist. O abordare de sinteză, o tratare echilibrată, o optică plină de curaj. Înainte de a cunoaște istoria altor țări, tinerii români de azi au o nevoie imperioasă de a studia devenirea propriului lor popor, spre a veghea cu toată responsabilitatea ca greșelile trecutului să nu se mai repete. Nu ne îndoim că cercetarea de față pe o temă atât de actuală va fi continuată cu ceea ce titlul cărții presupunea în subsidiar, anume mișcarea de rezistență la comanda politică a acelei perioade în care, ca să dăm numai un exemplu, unul dintre cei mai neînduplecați apărători ai valorilor estetice a fost scriitorul și omul de teatru Radu Stanca. Important este să remarcăm faptul că Alexandra Țichindelean stăpânește tehnica de lucru cu documentele de arhivă, esențiale în demersul științific inițiat, chiar dacă o cumulare a competențelor în spectrul atât de larg al artelor vizate este greu de împlinit la o singură persoană. Un grup de consilieri multidisciplinari ar putea fi de mare ajutor în viitoarele abordări pe o asemenea temă de cercetare științifică.

Radu Cange – poetul

Dr. Lucian GRUIA

București

Motto:

Vorbiți-mă de bine.

Nu v-am deranjat

decât cu poezia mea.

(Radu Cange – „Vers” din volumul *Armonica de iluzii*)

Poezia poate fi de două feluri: poezia aparențelor – nesemnificativă, și poezia esențelor – care își pune și răspunde la marile întrebări existențiale. Poezia adevărată, a esențelor, poate fi și ea de două feluri: complexă/ermetică sau simplă/limpede. Cu cât este mai simplă, poezia esențelor este mai memorabilă. Brâncuși știa asta când afirma că simplitatea este complexitatea rezolvată.

Cred că cea mai importantă caracteristică a poeziei lui Radu Cange o constituie simplitatea esențializată. Stau mărturie volumele sale de versuri: *Sufletul în palmă* (Editura Eminescu, București, 1995), *Răsete în infern* (Editura Eminescu, 1998), *Un poem pentru cel care vine* (Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2003), *Lebăda și magnolia* (Editura Muzeul Literaturii Române, 2006), *Lumina condorului* (Editura Tracus Arte, București, 2019), *Armonica de iluzii* (Editura Eikon, București, 2022) și altele pe care nu

le-am comentat.

Poetul este conștient că scrie o poezie profundă, a esențelor: „Sunt viu. Sunt cu mine,/ cu bucuria mea de a fi, deci/ cu miracolul meu; –/ în toată suferința mea./ Când spun că sunt viu/ nu înseamnă că trăiesc numai, ci/ și că încerc să gândesc profund,/ că singura mea companie, în/ care mă simt bine ar putea fi/ – chiar este – acel alter ego și/ că aceasta este bucuria,/ dar și suferința mea/ că sunt om/ și că nu pot fi perfect” („Aproape sistem – limita de a fi om” din volumul *Armonica de iluzii*).

Poezia esențializată a lui Radu Cange își pune și răspunde la marile întrebări/teme existențiale: arta poetică, viața, dragostea, moartea. Să urmărim aceste teme în volumele pe care le-am comentat. Din ele se conturează viziunea poetului asupra lumii.

Arta poetică

Într-o poezie cu tentă de artă poetică, autorul afirmă: „Și când metafora sare,/ cu agilitate, prin/ cercul de foc, înmărmurit/ de aplauzele neașteptate,/ îngenunchez în fața ei” („Cercul de foc” din volumul *Lumina condorului*).

Deși o apreciază, poetul are de foarte puține ori ocazia să îngenuncheze în fața metaforei. Mai degrabă aș zice că poezia sa este nemetaforică și ilustrează o anumită direcție lirică, care se manifesta pe undeva, acum un deceniu și ceva.

Dacă nu e metaforică, se pune problema ce fel de poezie scrie Radu Cange? După părerea mea, este o poezie concentrată, esențializată, o poezie de idei. Poetul procedează ca un sculptor care își toarnă formele în bronz. Artistul plastic trebuie să renunțe la arabescuri pentru că acestea nu vor ieși la tur-nare. Tot astfel, Radu Cange renunță la tot ce este pitoresc, reținând esențialul.

Zborul sufletului la înălțime justifică alegerea creației ca mod suprem de existență: „Mă bucur de harul/ meu asemenea unui/ condor care-și/ savurează prada./ (...) Dar eu întotdeauna/ m-am mulțumit cu mai nimic;/ îmi ajung zborul și/ deschiderea aripilor;/ umbra răcoroasă pe care/ încerc să o dăruiesc/ celor nefericiți/ și strigătul/ victoriei mele mute” („Lumina condorului” din volumul omonim).

Dar iată începutul activității literare a poetului: „Pe vremea când/ îmi era rușine că exist,/ s-a întâmplat/ să încep să scriu.// De atunci,/ îmi port rușinea/ ca pe un dar/ neasemuit” („Lypemania” din volumul *Lumina condorului*).

Inspirația este apostrofată tandru, dincolo de care ghicim gravitatea actului creator: „Și tu ești o femeie ușoară,/ draga mea inspirație;/ (...) / ... te-ai/ gândit să treci și pe la mine/ și de la mine iar pe la alții,/ uitând că în urma ta, lași o/ dâră de neant, un nenorocit/ de praf de stele.../ (...)// Cam asta ar putea fi viața/ poezilor, agățați de o silabă/ – ca de o rună sufletul lor –,/ târând după ei dragostea/ și disperarea” („Oarecare mărinimie” din volumul *Lumina condorului*).

Radu Cange se delimitează categoric de histrioni: „Trăind în antica/ mea răzvrătire,/ sub scutul dăruit de zei,/ nu pot decât să râd/ și să filozofez.// (...)// Nu m-am născut supus,/ pentru că nu am avut de ce./ La ce gloria și fanfara,/ la ce forfota măscăricilor/ de-a șaptea mână,/ când eu mai caut încă/ liniștea și hulita singurătate?/ Când înzestrat cu acest scut,/ sunt în stare să înfrunt/ ultima săgeată de argint care,/ poate, mă va înnobila?” („Antica răzvrătire” din volumul *Lumina condorului*).

Încă și mai clar: „Un perete de aer,/ pe care sunt agățate niște/ lucruri: orgoliul, dorința de / parvenire, disprețul pentru ceilalți,/ văicăreala, coatele întrebuițate/ până la uzură, goana după premii,/ genunchii zdreliți și însângerați,/ jocul de culise, turnătorii abjectă,/ lichelismul, ploconeala, târăgănarea,/ scandalul neîntemeiat, arșagul și/ multe altele, într-o ordine/ surprinzătoare. Mai departe,/ au rămas doar nesuferite codașe:/ talentul și demnitatea,/ de mână mergând” („Peretele” din volumul *Lumina condorului*).

Poetul polemizează cu ironie cu cei lipsiți de talent: „Poezia se strecoară/ prin cântec – șarpe spiritual/ de neînțeles./ Unii o bănuiesc/ că ar fi un eres,/ alții că ar fi un descântec.// Iubită și hulită,/ ca o damă de consumație,/ o câți nu ar vrea/ să-i intre pentru/ o secundă în grație.// S-o înțeleagă, să o priceapă/ în mofturile ei, sau să o/ cumpere pe câteva sute de lei.// Dar mai târziu,/ ea se va putea răzbuna./ Himera, iubiților,/ nu se poate cumpăra” („Fără preț – Himera” din volumul *Armonica de iluzii*).

Pentru poezii adevărați, hora eternă a literelor (și aici gândul mă poartă spre piesa de teatru *Hora domnițelor* de Radu Stanca, în care dansul trebuia să fie etern) poate învinge efemerul: „Și noi, poezii,/ ce să facem?/ Facem umbră/ pământului cu umbra/ spiritului nostru.// Legăm literele/ una de alta cu/ mai multe substanțe fragile/ iubire, suferință,/ neîmpliniri, visuri/ și lumini, ca mai apoi,/ aceste litere, înlănțuite/ ca o eternă horă,/ să ne prindă în ea/ și să ne miște și după/ moartea noastră,/ spre aducerea aminte/ a unora dintre noi” („Efemer” din volumul *Armonica de iluzii*).

Autorul, când scrie, simte libertatea creatoare care-i dă starea de poet adevărat: „Sunt în stare de levitație./ Condorul chiar,/ fără glas de la Creator,/ ar fi invidios pe clipa/ mea de inspirație.// Sunt. Nu mă mai caut.// Lumea îmi spune/ că am ajuns poet/ și m-am... liniștit.// – Nu știam de ce/ îmi dă târcoale/ marea/ singurătate” („Sunt” din volumul *Armonica de iluzii*).

Armonica de iluzii nu poate fi decât poezia indestructibilă: „Vă dăruiesc/ armonica de iluzii.// O puteți/ călca în picioare.// ea tot va cânta” („Armonica” din volumul *Armonica de iluzii*).

Poezia constituie scopul existenței poetului: „Departă/ de/ jurămintele/ de dragoste;/ Numai eu/ și poezia” („Febră” din volumul *Armonica de iluzii*).

Sau încă și mai clar: „Tu chiar mă vrei,/ dorință,/ să mă subjugi/ ca pe un scalv?// Eu vreau doar poezia,/ de care sunt bolnav” („Eu vreau” din volumul *Armonica de iluzii*).

Viața

O poezie de Radu Cange o recunoști după melancolia ei copleșitoare. Ficțiunea începe cu o însingurare, continuă cu o rătăcire în labirintul tristeții și sfârșește în înstrăinare (*Lebăda și magnolia*):

- însingurarea: „Acolo,/ singurătatea dăruiește/ pietre prețioase –/ ca un dumnezeu/ ajuns la faliment”; „Între mine/ și umbra mea,/ se strecoară,/ umilă, singurătatea”; „Te lovești de pereții/ propriei singurătăți”;

- rătăcirea: „Ce multe aş fi putut să te învăţ,/ dacă nu le-aş fi uitat pe toate” (regretă poetul dialogând cu fiul său) şi „Cu tine aş vrea/ să rătăcesc/ prin memoria lumii” (îi spune poetul soţiei sale, pe care o alintă: „o focă anume”);

- înstrăinarea: „Numele meu a început/ să nu mă mai cunoască”; „Se-ntinde parcă, iubito,/ o nebunie lichidă”; „Fiecare nebun poartă câte-o mască,/ fiecare ne împrumută masca sa/ şi noi sărim într-un picior,/ de bucurie”.

După ce focul revoltei din 1989 s-a stins, poetului i-a pierit zâmbetul, nemairămânând decât albul idealului şi negrul realităţii traumatizante: „Iată un mort şi o magnolie –/ albă magnolie, sufocându-ne/ cu eternitatea, străpungând/ memoria noastră” („Poezie” din volumul *Lebăda şi magnolia*).

Dragostea

Dragostea poartă reverberaţii nostalgice, aduse de trecerea timpului: „Uneori mi s-a părut că am spus/ lucruri minunate,/ dar peste un timp, iubită, cu jale,/ va plânge Bacovia pe braţele tale” („Poezie” din volumul *Lebăda şi magnolia*).

Într-o poezie deplin împlinită, se contopesc toate aceste teme: iubirea, puritatea, perfecţiunea extincţiei suave: „Iubito, iubito,/ în noaptea întunecată/ moartea îmi sparge/ auzul cu paşii/ ei de vată./ Trece uşor/ ca o lebădă albă/ pe un mal singuratic/ cu nufării-n salbă./ Vine, prin toţi porii/ cu teamă să-mi pătrundă./ Simt cum moartea/ e tot mai rotundă...” („Poezie” din volumul *Lebăda şi magnolia*).

Poeziile de dragoste sunt puţine, dar semnificative, nu sunt poezii ale dragostei împlinite, ci mai mult dorinţe: „– Eşti ca o ploaie/ de primăvară, de vară,/ răpăind, pe frunzele pământului/ şi pe sufletul meu,/ nerăbdător să te afle/ printre gânduri, chiar/ pe pietrele încălzite/ devenind abur pe care/ îl inspir, până când ameteşc,/ închipuindu-te/ în braţele mele necuprinse,/ în oceanul mereu/ al obsedan-tei imaginaţii.// O, de abia aştept,/ să-ţi intru în graţii” („Ploaie, ploaie...” din volumul *Armonica de iluzii*).

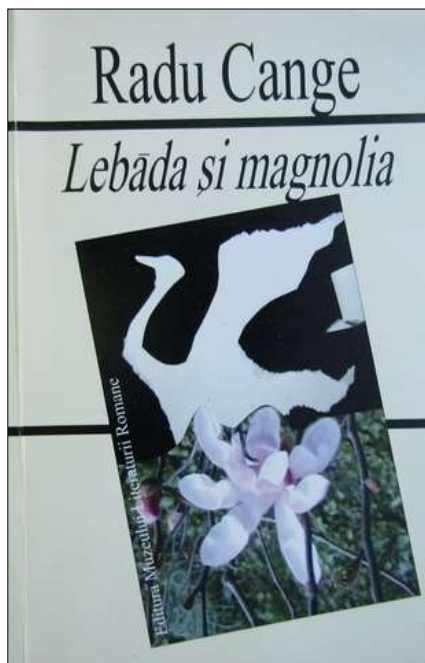
Extincţia

Versurile instituie organicitatea morţii pe care, de acum înainte, suntem obligaţi s-o acceptăm ca parte integrantă a fiinţei noastre, ca soră tandră: „Mai diafană ca un/ vis mi se pare moartea”; „O, moarte, sora mea/ blândă, dă-mi linişte/ numai de tine ştiu”.

Poetul scrie despre moarte cu seninătate mioritică: „Aproape-i iarnă...// Ştii, zilele astea/ am uitat de moarte./ Mai mult decât atât:/ nici frig nu-mi-e/ sau cald, nici pe departe.// O, Doamne,/ zilele acestea/ am uitat de moarte.// – Pe gânduri/ stau şi noaptea.../ Pe-aproape, îţi simt doar/ ție timpul din pleoape.// Numai ea pluteşte, pluteşte/ înspre noi cu atâta linişte.// – Înainte de a-şi lua rămas bun,/ o literă a dispărut. –// Viaţa merge înainte, altfel/ cum ne-am cufunda-n pământ?// E, Doamne, moartea-i ultimul descânt?” („Altfel cum?” din volumul *Armonica de iluzii*).

Am afirmat că în poezia limpede şi esenţializată de idei a lui Radu Cange sunt puţine metafore. Acum, în încheiere, să creăm noi una, legată de portretul spiritual al poetului.

Închizând cartea *Lebăda şi magnolia*, pe postcopertă regăsim chipul poetului, magnolia şi lebăda. Dacă le suprapunem, obţinem o lebăda înflorită sau o magnolie înaripată. În părul grizonat al poetului găsim şi petalele magnoliei şi aripile lebedei. Dacă am scutura cartea, din paginile ei vor cădea, pe străzi-le desfundate, petale de magnolie şi pene de lebădă.

Nicolae Scurtu – noi contribuții documentare de istorie literară

Săluc HORVAT

Baia Mare

De ani buni, căutând prin biblioteci, arhive și colecții private, cunoscutul și avizatul istoric literar și cercetător Nicolae Scurtu a adunat, cercetat și publicat, sub titlul *Cercetări literare*, un adevărat tezaur de documente (scrisori primite sau trimise, texte, detalii de ordin biografic și bibliografic), inedite sau mai puțin cunoscute.

Între aparițiile recente amintim volumele *Cercetări literare. Scriitori și publiciști giurgiuveni* (volumul I – 2019, volumul II – 2022, apărute la Editura Sud din Bolintinul din Vale).

Continuând demersul de a urmări activitatea literară a unor zone, începute cu volumul *Scriitori dâmbovițeni*, de data aceasta Nicolae Scurtu se oprește la județul Giurgiu, unde identifică un număr reprezentativ de nume legate de acest spațiu, printre care: poetul Dimitrie Bolintineanu, Nichifor Crainic, Emanoil Bucuța, Vasile Militaru, Nicolae Crevedia, Ion Carbarău ș.a.

Conținutul dominant al celor două volume este dat de scrisori trimise și primite între mai multe personalități.

Nicolae Cartojan (4 decembrie 1883 – 20 decembrie 1944), membru al Academiei Române, nume de referință în istoria literaturii române, cu precădere literatura română veche, ocupă un spațiu generos în cele două volume. Lucrările sale, *Cărțile populare în literatura română* și mai ales *Istoria literaturii române vechi*, au rămas cercetări de valoare, de referință.

În Cuvântul de început, „Întregiri la bibliografia lui Nicolae Cartojan”, Nicolae Scurtu notează că „biografia și bibliografia profesorului, istoricului și academicianului Nicolae Cartojan (...) conțin unele necunoscute care se cuvine a fi elucidate printr-o cercetare atentă a tuturor izvoarelor docu-

mentare privitoare la personalitatea celui mai însemnat cercetător și istoric al vechii literaturi și culturi naționale”. Este, de fapt, unul dintre motivele includerii în cele două volume a ceea ce a reușit să pună în lumină.

Volumul include reproducerea a cinci scrisori trimise de Nicolae Cartojan istoricului Nicolae Iorga, necunoscute, datate perioadei în care N. Cartojan funcționa la Biblioteca Academiei; prima, din 9 februarie 1909, are următorul conținut:

„Mult stimat domnule profesor, vă trimit primele foi din capitolul I al *Învățăturilor lui Neagoe*, capitol colaționat cu manuscrisele nr. 2714 și nr. 3488 din Biblioteca Academiei. Aș fi dorit să pot colaționa textul întreg al *Învățăturilor*, dar n-am liber decât două dimineți pe săptămână și, cum variantele sunt numeroase, ar fi trebuit să vă întârzii prea mult. Primiți, vă rog, domnule profesor, expresiunea sentimentelor mele de adânc respect”. N. Cartojan.

Au urmat alte schimburi de scrisori între Nicolae Cartojan și istoricul Nicolae Iorga, ceea ce a confirmat buna colaborare dintre cei doi și, mai ales, recunoștința acordată de Cartojan profesorului său. Scrisoarea datată 11 ianuarie 1911, în care îi comunică noi detalii despre colaționarea *Învățăturilor lui Neagoe* se încheie astfel: „Al d-voastră recunoscător elev”.

Autorul *Istoriei literaturii române vechi* a purtat o intensă colaborare cu multe alte personalități, parte dintre conținutul acestora rămânând necunoscută. Între aceștia se numără Ioan Bianu, Dimitrie Oniciu, I.C. Chițimia, Dan Simonescu, Sextil Pușcariu, Dumitru Popovici, N. Geogescu-Tistu ș.a.

Între discipolii lui Nicolae Cartoian s-a numărat profesorul și folcloristul Ion Carbarău, autorul tezei de doctorat cu titlul *Fișionomia lui Păcală în literatura populară românească*. În timpul documentării, la îndemnul lui Nicolae Cartoian, Ion Carbarău s-a adresat folcloristului maramureșean Petre Dulfu, trimițându-i un amplu chestionar, cerându-i informații despre cărțile sale, clarificări privind circulația europeană a unor motive specifice literaturii populare. Petre Dulfu îi răspunde cu promptitudine, îi oferă detalii la temă și anumite clarificări. Din răspunsurile lui Petre Dulfu la chestionar amintim:

„Pentru alcătuirea cărții *Isprăvile lui Păcală* m-am slujit mai întâi de cele cuprinse în studiul lui S. Manguica, apoi și din unele culegeri și povești populare”. Înșiră apoi date despre multele variante ale poveștii: Păcală orb, Păcală și negustorul, Păcală și satul lui, Păcală argat etc. Apoi publicațiile apărute la diferite edituri. Răspunsurile lui Petre Dulfu dezvăluie larga viziune a acestuia despre poezia populară.

Despre biografia și bibliografia folcloristului Petre Dulfu, Nicolae Scurtu spune că nu sunt complet cunoscute cercetătorilor și istoricilor literari. Mai afirmă că opera lui Petre Dulfu a stimulat interesul și pasiunea multor generații de intelectuali proveniți din lumea rurală. Cărțile sale au suscitat interesul unor cărturari precum N. Iorga, B.P. Hasdeu, Lazăr Șeineanu, N. Cartoian și alții.

În legătură cu răspunsul lui Petre Dulfu la solicitarea lui Ion Carbarău, iată ce îi răspunde acestuia: „Primul răspuns autograf ce mi l-ați dat, în prealabil, vă pot comunica faptul că d-l Nicolae Cartoian m-a rugat să-l depun la Arhiva Seminarului de Istoria literaturii române vechi spre păstrare”. „Epistola aceasta necunoscută, scrie N. Scurtu, necunoscută până acum, se constituie într-o veritabilă mărturie privind geneza uneia dintre cărțile lui Petre Dulfu”.

Între scriitorii cuprinși în volumele lui Nicolae Scurtu se numără I.A. Bassarabescu, prozator, publicist și istoric literar, un nume remarcant de Titu Maiorescu, N. Iorga, Mihail Dragomirescu, E. Lovinescu, G. Călinescu ș.a., cu care va purta în timp o bogată corespondență. Atât în primul, cât și în al doilea volum, I.A. Bassarabescu se bucură de un spațiu generos prin numărul de scrisori sau texte.

Se remarcă lunga scrisoare, necunoscută până acum, trimisă lui I.E. Torouțiu, autorul celebrei colecții de *Studii și documente literare*, scrisoare cu un anumit caracter polemic, de neînțelegere între cei doi. Interesante sunt scrisorile trimise lui M. Dragomirescu privind colaborarea la revista *Convorbiri literare*.

Alte scrisori și texte aduc noi date despre Bassarabescu.

De un interes anume se bucură episodul legat de respingerea lui Bassarabescu la Academia Română. Deși Duiliu Zamfirescu și Mihail Sadoveanu îi elogiază opera: „Lucrările d-lui Bassarabescu, susține Duiliu Zamfirescu, sunt în general cunoscute și apreciate, prin numeroasele însușiri”, adăugând că „domnia sa este personal un om cult (...), ne va face onoare intrând în Academie”, iar Mihail Sadoveanu spune: „Bassarabescu a fost remarcant, comentat și tradus în diferite limbi străine. Figurează în toate antologiile învățămintului nostru” (...), „Fond etic în toată această remarcabilă operă, talent sporit de o cultură autentică, aprecieri unanime, iată atâtea titluri care ne pun în plăcuta situație de a-l chema între membrii activi ai Academiei Române”. Din nefericire, aprecierile acestora nu i-au convins pe mulți dintre membrii votanți ai Academiei, Bassarabescu primind doar 9 (nouă) voturi dintre cele 25.

I.A. Bassarabescu este prezent în cele două volume ale lui Nicolae Scurtu cu multe alte texte și completări la biografia și bibliografia prozatorului giurgiuvean.

Un alt reprezentant al Giurgiului, Nichifor Crainic, ocupă un loc aparte în preocupările istoricului literar Nicolae Scurtu, oferind prin cercetările sale numeroase date și documente inedite care îi completează biografia și bibliografia, care, după opinia istoricului, conțin multe necunoscute care și ele se cer a fi clarificate într-o cercetare minuțioasă a documentelor rămase. Spre exemplificare, Nicolae Scurtu publică mai multe scrisori necunoscute ale lui Nichifor Crainic din corespondența purtată cu familia sau cu alte personalități sau instituții. Relevante, afirmă Nicolae Scurtu, sunt scrisorile trimise lui Pamfil Șeicaru, Cezar Petrescu, Lucian Blaga, Adrian Marino, Elena Văcărescu, Tudor Vianu, dar și familiei, din perioada detenției soției Aglaia.

În articolul „Cărți cu autograf în biblioteca lui Nichifor Crainic”, Nicolae Scurtu notează un număr important de cărți cu autograf primite de acesta de la unele personalități ale literaturii române. Dintre multele autografe îl consemnăm aici pe cel acordat de poetul Vasile Voiculescu: „Poetului Nichi-

for Crainic, scump prieten, admirație, dragoste și devotamentul unui vechi tovarăș cu care a pornit de la început la drum”. V. Voiculescu.

Pe aceeași filă se află și catrenul: „Lui Nichifor Crainic/ Ca pe o cetate-n piscuri de minuni/ Asediindu-l noapte-zi mereu,/ Cu armele ne-nvinsei rugăciuni/ Să cucerim din nou pe Dumnezeu”. V. Voiculescu. Dintre cei care i-au scris dedicații îi mai amintim pe Tudor Vianu, Mihail Sadoveanu și Lucian Blaga.

Textele descoperite și publicate de Nicolae Scurtu despre Nichifor Crainic, prin conținutul lor inedit, completează și conturează biografia poetului, publicistului și conducătorului de reviste, bogată în evenimente rămase până acum necunoscute.

Interesante sunt și scrisorile trimise de Crainic familiei în timp ce se afla în detenție. În scrisoarea expedită din Penitenciarul Aiud copiilor săi, între altele le transmite: „Vă rog să nu duceți nicio grijă de mine. Sunt sănătos tun și nu-mi lipsește nimic, decât un sac de saltea. (...) Dacă vreți să-mi trimiteți pachet, se pot expedia prin poștă 3 kg lunar. (...) Să n-aveți grijă, mâncarea e destul de bună. Interesați-vă de proces ca măcar spre sfârșitul verii să se termine. (...) Vă sărut cu tot sufletul meu de tată. Scrieți-mi o carte poștală lunar”. Ion Nichifor Crainic.

Poetul Vasile Militaru este prezent în volumele lui N. Scurtu cu mai multe scrisori și texte inedite. Amintim scrisoarea trimisă lui Titu Maiorescu, prin care îi solicită sprijin pentru publicarea poeziilor sale. Răspunsul lui Maiorescu este că „n-am vreme să mă ocup în momentul de față de poezii, oricâtă plăcere mi-ar fi făcut în alte timpuri”.

Cuprinsul celor două volume de *Cercetări literare. Scriitori și publicști giurgiuveni* este mult mai cuprinzător în nume și documente. Cercetarea cunoscutului și pasionatului istoric literar și cercetător Nicolae Scurtu conturează un spațiu cultural de care își leagă numele numeroși scriitori și oameni de cultură, spațiu care contribuie la completarea geografiei literare naționale.

Pasiunea istoricului literar pentru cunoașterea și valorificarea unor acte de cultură ale trecutului ne dovedește că „viitorul se naște din trecut”, iar cercetarea și cunoașterea trecutului trebuie să fie deviza oricărui cercetător.

Nicolae Scurtu

Constantin Cubleșan. În labirintul unor memorii și jurnale

Stan V. CRISTEA

Roșiorii de Vede

Stan V. Cristea

În cuvântul-înainte la volumul *Memoriile memorabililor* (Editura Junimea, Iași, 2018, 272 p.), venerabilul Constantin Cubleșan – un scriitor polivalent, poet, prozator, dramaturg, critic și istoric literar, cunosător ca nimeni altul al evoluției eminescologiei în ultimele decenii, mai ales, dar și al fenomenului literar, în ansamblul său, după cum o dovedește prin comentariile sale critice – explică limpede că, după evenimentele din decembrie 1989, s-a presupus că ar exista o întreagă literatură de sertar, care n-a putut fi publicată în anii totalitarismului, dar s-a dovedit mai degrabă contrariul, prin numărul redus de astfel de creații apărute între timp; în schimb, au fost publicate neașteptat de multe jurnale și memorii având ca obiect, cu deosebire, dezvăluirea unor realități, generale sau personale, trăite în epoca... de aur.

Criticul subliniază, de altfel, că aceste jurnale și memorii se pot încadra în câteva categorii, să le spunem așa: parte dintre ele dau la iveală suferințele din detenție ale unor oameni care nu se consideră scriitori, ci „simpli și autentici mărturisitori de istorie trăi-

tă”; mai aparte sunt acele jurnale și memorii concepute chiar în grabă de unii scriitori, cu scopul de a propune o personalitate a lor, ostracizată în epoca trecută (reală sau inventată), adică „toaletată” în bună măsură; altele au ocolit cu eleganță ceea ce putea fi compromișător în demersurile obștești ale unor scriitori, în vreme ce prea puțini au prezentat, spre cinstea lor, „jurnale obiective, autentice, neretușate, necontrafăcute”. Constantin Cubleșan a lecturat multe scrieri de acest gen, dar în volumul de față le-a lăsat deoparte pe cele care i s-au părut a fi confeționate ulterior evenimentelor relatate. Comentariile sale, ținând mai mult de o interpretare sociologică decât de una estetică, pot fi – cum vrea să și creadă criticul – un ghid de lectură necesar și onest, care poate incita mai ales cititorul tânăr, necunosător decât din cărți al vieților și activităților unora și altora. Cum se va vedea mai încolo, miza este una reală și pentru istoria literaturii române, cartea fiind, până la urmă, un filtru obiectiv pentru decantarea unei anume realități, a cărei decodare nu poate fi ocolită, aceasta constituind condiția esențială pentru înțelegerea devenirii societății românești și, odată cu ea, a devenirii literaturii, ca oglindă ce o poate reflecta cu obiectivitate.

În cronică de față, nu putem trece în revistă toate comentariile lui Constantin Cubleșan – inserate în carte nu în ordinea cronologică a apariției acestora, ci în ordinea alfabetică a autorilor volumelor avute în vedere –, opțiunea pentru o selecție, utilă mai ales din perspectiva raportării jurnalelor și memoriilor respective la realitatea trăită, fiind mai degrabă de preferat. Lăsăm, așadar, deoparte memoriile și jurnalele publicate de *Gabriela Adameșteanu* (vizând fie „rezistența prin cultură” a diasporei române, fie „marșul istoriei diurne” în postcomunism, asta însemnând pentru scriitoare „anii romantici”, anume cei de început, când a practicat o publicistică liberă cu totul), *Florența Albu* (care își exhibă „sentimentul unei opresiuni” și se consideră o dizidentă în sine sa, trăind totodată drama unei suferințe fizice), *Nicolae Balotă* (care declară că n-a scris niciodată doar pentru sine, iar jurnalul său este „mărturia unei conștiințe demne”, de reținut fiind și reflexiile pe marginea lecturilor, precum și personalitățile cu care a intrat în contact), *Ana Blandiana* (al cărei volum de memorii, amintiri și confesiuni fixează o epocă și o biografie, cu accent mai ales pe publicistica și eseistica de după 1989), *Monica Lovinescu* (cu „o biografie zbu- ciumată”, cu anii cât s-a aflat la microfonul de la Radio Paris ori la cel de la Radio Europa liberă, dar și

cu evocarea unor personalități din elita diasporei românești, inclusiv a figurii lui Virgil Ierunca, ori a unor personalități venite la Paris), *Norman Manea* (al cărui roman memorialistic este „romanul traumei despărțirii și reîntâlnirii cu țara”, respectiv „o neliniștitoare mărturisire de sine” a unui scriitor care caută a-și defini condiția umană dincolo de condiția etnică), *Dumitru Micu* (a trăit „timpuri zbuciumate”, prezentându-și acum mai ales biografia, cu apropierea de comuniști, cu profesorii clujeni și cei bucureșteni, cu colaborările la diferite ziare și reviste, în general, cartea fiind una de „reconstituiri subiective”, totuși, de interes sporit), *Ion Negoitescu* (cu două capitole dintr-o biografie ambițioasă, rămasă în această fază, pe care nu neapărat o justifică, ci o radiografiază, relevând procesul devenirii sale ca om al spiritului nonconformist, cu o „sensibilitate erotică ciudată”), *Virgil Nemoianu* (cu evocarea condiției intelectualului în epoca în care a trăit și căutarea febrilă a „unui loc propriu în lume”), *Octavian Paler* (care „nu a fost chiar atât de în afara dinamicii sociale pe cât vrea să lase impresia”, realitate reflectată de însăși devenirea sa profesională și politică, când a îndeplinit o serie de funcții de conducere în presa audiovizuală și în cea scrisă, până să intre „în conflict cu autoritățile comuniste”), *Titus Popovici* (cu o carieră literară și politică grefată pe comandamentele vremii, este până la urmă „un simpatic duplicitar, oportunist”, ale cărui destăinuiri au, totuși, valoare documentară, ca „istorie de culise a unui timp istoric bulversat”), ba chiar și pe cele publicate de *Ioana Pârvulescu* (care face un soi de anchetă sociologică, interogând aproximativ 100 de interlocutori despre cum s-a trăit în comunism) și *Vladimir Tismăneanu* (înfațișând „un tablou sinistru” al unui grup de lideri de partid și de stat care s-a perpetuat la conducerea României după război). La fel, lăsăm deoparte alte memorii și jurnale, datorate lui *Aurel Baranga*, *Leo Butnaru*, *Neagu Djuvara*, *Niculae Gheran*, *Mircea Radu Iacoban*, *Gelu Ionescu*, *Ecaterina Oproiu*, *Edgar Papu*, deși la fiecare întâlnim aspecte care s-ar cuveni a fi reținute, pe temeiul unor semnificații care răzbat în subsidiar. Din celelalte, încercăm să extragem chestiunile esențiale, acceptând dintru început ideea că imaginea pe care o conturăm asupra tabloului relevat de Constantin Cubleșan, în tulburătoarea sa carte – prin jocul de lumini și umbre ce răzbate peste comentarii –, chiar dacă aceasta este inevitabil selectivă, fiind însă revelatoare în raport cu realitatea „timpurilor zbuciumate” trăite de autorii lor. Pe deplin onestă, cartea consonează cu întreaga prestație publicistică a prestigiosului critic clujean.

Desprindem mai întâi comentariile lui Constantin Cubleșan despre volumul de *Memorii* (2008) al lui *Valeriu Anania* („un mărturisitor”), ele reprezentând „istoria unei vieți de luptător pentru cauza adevărului și a dreptei credințe” (p. 23), care se raportează, să spunem, la trei perioade biografice: întâi, evocă umilințele și suferințele personale, îndurate în temnițele comuniste; apoi, evocă perioada de după 30 de ani, cu cei 11 ani petrecuți în S.U.A., cu bătăliile pentru ocuparea ierarhiilor, cu retragerea la mănăstirea Vărațic (socotit „principalul atelier de lucru intelectual”) și alegerea ca mitropolit al Clujului (în 1993); în fine, sub genericul „Rotonda plopilor aprinși”, evocă opt dintre cei mai importanți scriitori români, între ei și Tudor Arghezi, Gala Galaction (este emoționantă vizita pe care i-a făcut-o în casa lui de pe strada care astăzi îi poartă numele), Lucian Blaga, Vasile Voiculescu și Marin Preda. În schimb, comentând *Jurnalul fericirii* (1991) al lui *N. Steinhardt* și trecând în revistă cele trei soluții pentru a ieși/a supraviețui în mizeria concentraționară (soluțiile Soljenițin, Zinoviev, Churchill sau Bukovski), Constantin Cubleșan relevă că întâlnirea cu creștinismul îi dă acestuia șansa salvării, ceea ce reprezintă soluția lui proprie; *Jurnalul fericirii* este o „carte de înțelepciune”, este „cartea unei dialectici intelectuale, de învingere a răului prin creștinare” (p. 263). Valeriu Anania și N. Steinhardt sunt doi intelectuali autentici, ale căror destine le-au dat, după ce au suportat teroarea exercitată asupra lor de regimul opresiv, șanse să-și

salveze personalitatea prin propria creație, singura care i-a salvat cu adevărat și le păstrează figura în postumitate.

În ceea ce îi privește pe „memorabili” care au traversat „timpurile zbuciumate”, unii dintre ei venind cu aplomb din anii de dinainte de război, alții, integrați la un moment dat în straturile culturale de cel mai înalt nivel, însă având parte ulterior de căderi dezastruoase pentru destinul lor, puțini doar cunoscând momente de glorie, Constantin Cubleșan dovedește o deplină înțelegere și decriptare a memoriilor sau jurnalelor lor. Așa este cazul cu *Maria Banuș*, „sinceră și duplicitară” în cele două volume intitulate *Însemnările mele: vol. I, 1927-1944; vol. II, 1945-1999* (2014), care acoperă o lungă perioadă de timp, arcuită sub două regimuri, trecând, de pildă, de la volumul *Țara fetelor* (1937) la perioada când scrie „poezie agitatorică” și la etapa revenirii la un lirism curat de după 1960, ajungând în anii '80 în Franța, ca azilant politic; în memorii – „una din cele mai tulburătoare (...) mărturisiri de sine” – nu ocolește marea pasiune de-o viață pentru Zaharia Stancu, cum nu-i ocolește nici pe alții, și nici o serie de evenimente.

În imediata apropiere vine *Mihai Beniuc*, „unul dintre cei mai controversați scriitori din epocă” (p. 63), cu *Însemnările unui om de rând* (2016), care completează volumul *Sub patru dictaturi: 1940-1975* (1999), memoriile sale centrându-se pe trei momente esențiale din viață: participarea la război, înlăturarea de la conducerea Uniunii Scriitorilor, în 1964 (a fost președintele ei, în anii 1962-1964), și activitatea științifică și didactică (ca psiholog și profesor universitar la Cluj, specializat în psihologia animalelor); era „un om duplicitar și mai ales ranchiunos” (p. 65), „un om agitat”, iar memorialul său, dincolo de „poza unui victimizat”, este unul „laș, în orice caz”. *Nina Cassian*, „frivolă și partinică”, după cum se prezintă singură în cele trei volume publicate sub titlul *Memoria ca țestre* (2010), care acoperă, pe „feli”, intervalul de timp 1948-2005, „n-a fost o protestatară, o dizidentă” (p. 89), iar memorialul său este mai degrabă jurnalul iubirilor sale, inventariind, deopotrivă, iubirile (pentru Ion Barbu sau Geo Dumitrescu, de pildă) și căsătoriile (cu Vladimir Colin și Al. I. Ștefănescu), inclusiv „lunga istorie a turbatei (...) relații cu Marin Preda” (p. 91); din memorial nu lipsesc unele „portrete de epocă” (A. Toma, Mihai Novicov, Nicolae Moraru, Leonte Răutu, A.E. Baconsky, Virgil Teodorescu, Edgar Papu); oricum, scriitoarea ilustrează „un mod de adaptare strategică la toate intemperiiile istoriei prin care a trecut” (p. 94). *Petru Dumitriu*, în volumul *Non credo, Oro. Nu cred, mă rog* (2014), merge pe o coordonată religioasă, deși nu s-a considerat niciodată un om religios, cartea fiind, desigur, „o mărturisire dramatică a căutării de sine” (p. 108), o carte de confesiuni, de întrebări, de neliniști, alcătuită din eseuri scrise „pentru a se reconstitui (reconsidera) pe sine” (p. 109); nu lipsesc întâmplările biografice, precum mariajul cu Henriette Yvonne Stahl sau drama distanțării de a doua soție și fericirea pe care i-o procură ce-a de a treia.

Un caz extrem de interesant este cel al lui *Adrian Marino*, „un om nefericit”, cum el însuși se prezintă în memorialul *Viața unui om singur* (2010), „un spirit independent”, prin felul lui de a fi „altfel” (p. 156); cartea nu este neapărat „o biografie”, dar argumentul cărturarului este acesta: „vreau să-mi explic viața, să mă înțeleg” (p. 157); s-a simțit mereu nedreptățit, mereu judecat cu dublă măsură, dar trebuie reținute două eforturi ale sale esențiale: cel de a „importa” valori europene (înainte de 1989) și cel al deplasării spre orizontul politic și ideologic (prin cărțile despre cenzură și democrație, de după 1990); cartea se încheie, cumva, într-un registru tragic, cu un Adrian Marino blazat, decepționat, sfârșit: „Nu mai aștept nimic!”, „Să fiu lăsat în pace!” (p. 161). Din *Memorialul mandarinului valah* al lui *Petre Pandrea* (2000), un intelectual de rasă, afirmat încă din interbelic, reținem condiția de mandarinat românesc și atitudinea de moralist, de cozeur, amănunte despre cazul/personalitatea lui Lucrețiu Pătrășcanu (care îi era cumnat) și pasaje întregi de evocări autentice, cu o galerie de portrete (Carol II, sau Iosif Chișinevski, Ion Gheorghe Maurer, Lothar Rădăceanu, Mihai Ralea), ori scurte caracterizări ale unor ilustre personalități (Tudor Arghezi și Petre Constantinescu-Iași, de pildă, sau Zaharia Stancu, „un pokerist politic, un cafegiu din Turnu Măgurele”).

Pe baricadele comunismului s-a aflat și *Miron Radu Paraschivescu*, iar paginile memorialistice din *Jurnalul unui cobai* (1994) ilustrează „o teribilă vanitate”, dau seama adică despre idealul său („sunt comunist în inima mea”), deși sistemul nu i-a dat onorurile pe care considera că le merită, de unde și retragerea mereu în sine; cartea este un jurnal al intimităților, al confesiunilor, cu o sinceritate evidentă a notațiilor (nu l-a prețuit pe Arghezi, iar în mai 1953 îi scrie lui Iosif Chișinevski o jenantă scrisoare, denunțând, între altele, „producții într-adevăr nevaloroase ca Doina lui Eminescu” – apud p. 212); jurnalul este, până la urmă, „trista mărturisire a unui scriitor (...) pe care realitatea visului utopic în care a crezut

– comunismul – l-a umilit” (p. 213). Dintre toți memorabilii prezenți, *Dumitru Popescu (Dumnezeu)* este „personajul cel mai tragic”, plecat de la Turnu Măgurele spre a urca, treaptă cu treaptă, în redacția și în conducerea unor ziare și reviste importante (*Contemporanul*, *Scânteia tineretului*, *Scânteia*), apoi ca șef la Direcția de Propagandă și Cultură, secretar al C.C. al P.C.R. și rector al Academiei de Studii Sociale și Politice (Academia „Ștefan Gheorghiu”), pentru ca după 1989 să fie implicat într-un proces politic și să ajungă în detenție (a nu se uita că a fost cel care s-a aflat la originea cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu și îi scria cuvântările și rapoartele); cărțile sale de ficțiune literară (comentate cu multă empatie înainte de 1989), dar și cele de memorii (au mai fost și altele!) nu-l salvează nici pe omul politic, nici pe scriitor, deși „și-o dorește atât de fierbinte din perspectiva istoriei literare” (p. 234).

În fine, *Ion D. Sîrbu*, cu *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* (1996), dar nu numai, dovedește probabil că „este singurul scriitor din România care a avut cu adevărat literatură de sertar”, scoasă la iveală abia după 1989 (*Adio, Europa!*, *Lupul și Catedrala*); trăia, în felul lui, o dramă: „Sunt atât de singur, atât de departe de oameni și izolat de lume, încât nu ar fi deloc exclus ca tot ce visez și gândesc să fie atât de fals, încât să fie adevărul-adevărat” (p. 256); pe de altă parte, este „un polemist și un pamfletar, un exeget literar sau un rafinat estetician”, iar ca moralist este „un pasionat povestitor” (p. 257); jurnalul său „dezvăluie, din interior, personalitatea unui scriitor de o mare demnitate umană, un caracter puternic și, în felul său, un analist vizionar al epocii în care a trăit” (p. 258).

Alături de Valeriu Anania și, mai ales, de N. Steinhardt, ca intelectuali care au suferit ani de detenție sub regimul comunist, dar deasupra lor ca spirit care s-a manifestat cu o inconfundabilă forță pe terenul filosofiei și eseisticii, după eliberarea din închisoare, în cartea lui Constantin Cubleșan este prezent Constantin Noica, „filosoful de la Păltiniș” sau – dacă ni se îngăduie a-l numi așa – „filosoful de la Vitănești”, fiindcă din locul de obârșie (Vităneștii Teleormanului) s-a ridicat pe culmile înalte ale spiritului (Păltinișul devenit deja un simbol). Evocarea filosofului vine prin volumul lui *Gabriel Liiceanu, Jurnalul de la Păltiniș* (2013, ediție aniversară, la împlinirea a 30 de ani de la prima apariție); unic în literatura română, jurnalul „e mărturia patetică a discipolului (nicidecum a învățăcelului!) în fixarea portretului și mai ales a profilului spiritual al maestrului său, în speță a lui Constantin Noica, în memoria epocii” (p. 135), în subsidiar devoalând, „o campanie dezlănțuită «de racolare a genilor viitoare» (...), un posibil model paideic în lumea culturii umaniste” (p. 136), ilustrat de cei care au gravitat în jurul filosofului, câțiva tineri (unii nu tocmai tineri) „de o valoare morală și culturală excepțională”, între ei Andrei Pleșu, Petru Creția, Victor Stoichiță, Sorin Vieru, Sorin Dumitrescu, Mihai Șora și, firește, Gabriel Liiceanu (p. 136); în principal, jurnalul devoalează „ucenicia” la Noica, cu reprizele păltinișene, fiecare dintre ele cu un program riguros, concomitent cu portretul în detalii al filosofului; pe de altă parte, sunt reținute evocările făcute de Noica vizându-i pe iluștrii lui apropiați – Mircea Eliade, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu; nu lipsite de interes sunt insertele biografice privindu-l pe Noica și semnificația pe care o avea Păltinișul („a reprezentat o oază de libertate spirituală într-o epocă ce părea să-și fi deschis porțile spre o normalitate a existenței intelectuale” – p. 139); în fine, este evocată moartea lui Noica; în totul, cartea lui Gabriel Liiceanu este „un discret, dar amplu recviem în memoria celui care a fost un *spirit rector* în cultura noastră din anii tenebroși ai socialismului” (p. 141).

Lângă *Jurnalul de la Păltiniș* al lui Gabriel Liiceanu trebuie așezat imediat *Jurnalul de la Tescani* (1996) al lui *Andrei Pleșu*, însă evocarea filosofului este cumva indirectă, deși rebarbativă, fiindcă „pentru Andrei Pleșu apropierea de Constantin Noica e, de asemenea, stimulatorie în privința gândirii și reflecției, chiar dacă evocarea figurii acestuia are iz epic” (p. 220); asemuită cu „jurnalul unei robinsoniade”, cartea lui Andrei Pleșu (mărturie a șederii lui, într-un soi de exil, cu puțin timp înainte de 1989, într-un anotimp autumnal care aluneca încet spre iarnă, la Casa Memorială „George Enescu” de la Tescani), stă sub semnul fragmentarismului și sub feeria spectacolului naturii, cu alternanța pitorescului cu citadinismul, dar mai ales reprezintă un jurnal „de mărturisire și de inițiere” (p. 223) și, deopotrivă, „o emoționantă reculegere de sine (...) în templul unei naturi îndumnezeite”, în care intră nu neapărat pentru a o descrie, ci mai mult pentru a se cunoaște pe sine, cel aflat într-o stare de penitență, capabil însă să acceadă la revelația profundă a „sacralității diurnului etern” (p. 224).

Ne oprim în cele din urmă la *Marin Preda*, cu al său „jurnal de taină” – *Jurnal intim. Carnete de atelier* (2004, ediție îngrijită de Eugen Simion și Oana Soare), care nu este manuscrisul întreg, întrucât din carte lipsește prima parte, ea cuprinzând: partea a doua, partea a treia, și „Jurnal foarte intim”, plus „carnetele de atelier” la romanele *Risipitorii*, *Delirul* și *Cel mai iubit dintre pământeni* (cu vreo trei ani în ur-

mă, am avut privilegiul să consult, la un anticar din București, unul dintre caietele „jurnalului”, una dintre părțile deja publicate, care cuprindea și multe adnotări făcute de Eta, cea de a doua soție a scriitorului; nu l-am putut cumpăra, dar în acest an el a ajuns la un scriitor originar tot din Teleorman, care îl iubește pe Marin Preda); la prima vedere, paginile jurnalului predist par nerelevante, ele evocând o criză de orgoliu rănit, o alta de sănătate șubrezită, un lehamite scriitoricesc, ceea ce ar fi

„cam puțin pentru o conștiință artistică, așa cum a fost receptat scriitorul la vremea sa” (p. 247); trebuie văzut, însă, și „omul Marin Preda, care s-a ascuns de fiecare dată, foarte abil, în cărțile sale” (p. 247), trebuie să punem sub lupă, cu mai multă atenție, jurnalul despărțirii de Aurora Cornu, unde vom descoperi în Marin Preda un alt Ilie Moromete, trebuie să vedem frumusețea acestui jurnal (cum scriitorul însuși percepea jurnalul, ca specie, necesar doar în momentele de pauză creatoare), trebuie să reținem opiniile despre unii scriitori și prieteni și trebuie să reținem confesiunea de laborator („ca scriitor, îmi place să merg direct la țintă, fără ocolișuri, nu mă tem de întâlnirea directă cu esența naturii umane”, mărturișea scriitorul la un moment dat); în fine, dacă facem abstracție de faptul că „jurnalul intim” al lui Marin Preda nu lămurește nimic din enigma ca-

re învăluie sfârșitul său (zice criticul, deși jurnalul n-avea cum să intuiască sfârșitul tragic!), descoperim aici „pagini literare de o autentică frumusețe, construite pe fundalul unor trăiri ardente ale autorului, fie biografice, fie creatoare” (p. 252).

Cu o selecție relativ riguroasă, care trece peste memoriile și jurnalele care își minează singure credibilitatea, fiind mai degrabă contrafăcute, în scopul unei autoprezentări convenabile în raport cu implicarea reală în viața socială și culturală, mai ales, și conținând comentarii pertinente, circumscrise spiritului onest și obiectiv, urmărind astfel să pună în evidență biografiile și dimensiunile reale ale personalităților „memorabililor” la care s-a oprit, Constantin Cubleşan nu face altceva decât, trecând dezinvolt peste orice fel de subiectivism, să mijlocească pentru cititor – pentru cititorul tânăr, care n-a trăit în „timpuri zbuciumate” – cunoașterea unei „istorii în mers”, în care prezența unor intelectuali și scriitori, distorsionată uneori de „opresiunile” regimului, alteori de propria implicare politică sau socială, dă seamă nu numai de propria lor personalitate, ci și de „complexul cultural” în care s-au aflat ca actanți, cu responsabilitate publică sau nu, în tot cazul, cu o responsabilitate individuală, asumată conștient prin opera proprie. E aici și utilitatea demersului pe care Constantin Cubleşan l-a întreprins, unul de relevare a dimensiunii morale a memorialisticii românești postdecembriste – ba chiar de „asanare morală” a ei –, atât de necesare în perspectiva integrării în istoria literaturii. În același timp, în acest demers este și un schimb de ștafetă, în ceea ce privește adevărul istoriei, de la generația matură, astăzi, către tinerii care vin din urmă, datori, totuși, să cunoască adevărul și să-l accepte în cunoștință de cauză. Până la a-l cunoaște, tinerii – dar și noi toți! – vor trebui să opereze cu „prezumția de adevăr”. Împreună cu ei, numai după ce vom cunoaște și accepta acest adevăr vom putea spune că este „al nostru”. Cartea lui Constantin Cubleşan este și pe acest drum un ghid...

Roxelana Radu, *Țara din inima mea*

Titu DAMIAN

Urziceni

Mi se întâmplă foarte rar să recitesc o carte, oricât de bună ar fi ea. Nimic nu se compară cu trăirea interioară pe care o simți în momentul când, încântat, ai finalizat lectura. De fiecare dată când mi se întâmplă acest fapt, și mi se întâmplă destul de des, dau dreptate marelui Dostoievski, care, printr-un adagio extrem de simplu și de inspirat, trimite un mesaj cititorilor din toate timpurile și din toate părțile: „Lectura. Știm. O formă de fericire”.

Cu aproape un an în urmă, am finalizat lectura unei cărți de reportaje de excepție, *Țara din inima mea* (Editura Editgraph, Buzău, 2022, 150 p.), semnată de teleormăneanca Roxelna Radu, naturalizată buzoiancă, și chiar i-am și telefonat, felicitând-o pentru farmecul reportajelor țâșnite din inimă, nu doar ca o simplă declarație de dragoste de țară, ci, mai mult, pentru noblețea sentimentului care se transferă în cea mai pură naturalețe și cititorului.

Nu m-aș mai fi apucat să scriu despre ea dacă, făcându-mi ordine în maldărul de cărți care-și așteptau cuminiți rândul, nu aș fi dat peste această carte și, răsfoind-o, descoperind numeroase însemnări pe margine făcute la prima lectură. Am considerat că trebuie valorificate prin intermediul unei cronici, pentru ca și alți cititori să beneficieze de informațiile oferite de autoare, avându-se în vedere că o carte se difuzează, mai nou, în doar câteva zeci sau sute de exemplare.

Titlul, pentru cel care deschide pentru prima dată cartea, pare oarecum pretențios și tendențios, chiar trezește suspiciuni scepticilor: „Chiar așa?”, numai că autoarea își ia măsuri de prevedere și-l justifică printr-un inspirat *Cuvânt-înaintemergător*, din care citez, ca să nu mai fie nevoie de alte comentarii: *Țara din inima mea este un dar. Un dar pe care, în felul meu și după putința mea, îl fac țării mele. Neînsemnat poate, în vâlmașagul altor cărți care se vor fi scris de-a lungul timpului pe această temă. De neprețuit, însă, pentru mine, ca autor. Dincolo de orice altceva, simt că trebuie să întorc ceva țării care m-a crescut.*

Ceva mai jos autoarea notează: *Fiecare povestire este trăită și simțită până în ultima fibră a ființei mele. Țara din inima mea este povestea fără sfârșit.* Cititorul va descoperi că, pe măsură ce „povestea” se derulează, emoția din această mică prefață se perpetuează în fiecare dintre reportaje, care, la rândul lor, își păstrează parfumul specific în funcție de zona geografică pe care o prezintă.

Primul reportaj își plimbă cititorul prin Țara de Sus a Moldovei și respiră emoție la fiecare întâlnire cu bijuteriile mănăstirești vizitate cu pioșenie:

Voroneț: *Albastrul cel mare din Cer intră prin ferestrele zidurilor în firide sub forma razelor de lumină și zăugărește cu senin întreg interiorul mănăstirii.*

Humor. *Doar vântul mai suflă alene prin frunzișul mestecenilor și-mi amintește șoapte de odinioară. Ceva mai încolo observă: Roșul de Humor păstrează un farmec nestirbit și dă unitate și unicitate picturii murale.*

Putna: *Un pâlcc de mesteceni veghează la armonia și liniștea locului: Locul are forță, măreție, strălucire, spiritualitate, istorie, cultură. Clopotele băteau pe sonorități grave alternate cu acute, vorbind unele cu altele a rugă și nădejde, a grijă și a implorare.*

Sucevița: *De-o frumusețe unică e aleea ce duce spre mănăstire, păzită cu strășnicie de brazi înalți până în ceruri.*

În sfârșit, călătoria poposește și în Vatra Dornei, unde o impresionează parcul central. Mai întâi își aruncă privirile în depărtări, apoi și le coboară spre parc, unde face frumoasă poezie din banalul cotidian: *În depărtare se văd crestele munților acoperite de neaua care s-a grăbit și de data aceasta; în jurul nostru sunt pușderie de porumbei, prietenoși și ei, ca și oamenii locului. Pe râu plutesc calm zeci de rațe și găște. Vegetația roșietic-gălbui-maronie, albul de pe crestele munților, verdele brazilor, bătaia din aripi a bulubilor, curgerea apei, liniștea firii creează o magie a locului, un fel de tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte.*

De observat este faptul că, în reportajul său, autoarea nu intră în păcatul descrierilor și detaliilor arhitectonice, deja arhicunoscute, ci se oprește asupra semnificațiilor care-i împlinesc magia sufletului,

având ca laitmotiv literar pe acela al mestecenilor, cu care își încheie reportajul: *Am plecat acasă după periplul de câteva zile printre obcine cu mănăstiri și amintiri, purtând în suflet imaginea mestecenilor care ne însoțiseră în toate clipele călătoriei, luminând totul cu trunchiurile de argint și încălzindu-ne inima cu frunzișul lor galben rupt din soare. Mestecenii din Țara de Fagi...*

Nu întâmplător, acest prim reportaj se intitulează *Amintiri cu mesteceni*.

Următorul reportaj se intitulează *Între ceruri și pământ*, unde autoarea își prezintă periplul prin această zonă fascinantă a țării, numai că gerul modifică peisajul, dar nu și starea sufletească: *Vremea-i rece, suntem în sfârșit de Gerar, afară e un frig de ne ies aburi din gură și se amestecă prietenos cu aburii din ciorbă. Acum călătorii se găsesc în vestitul Rădăuți, un orașel frumos, asupra căruia meandrele istoriei și-au pus definitiv amprenta în arhitectura disciplinat-seducătoare a clădirilor. Și aici mestecenii sunt înalți și blânzi ca și oamenii locului. Desigur, savurează vestita ciorbă rădăuțeană, în finalul căreia constată: În sufletul meu își face loc pe nesimțite o fericire. Fericirea lucrului simplu de viață.*

Ajunși în orașul Siret, o impresionează busturile întemeietorilor: Dragoș, Bogdan, Petru Mușat, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare și, desigur, Eminescu.

De aici, pașii i se îndreaptă tot spre mănăstiri și descoperă că Dragomirna este cea mai înaltă mănăstire din țară.

Vizitând mănăstirea Slatina, autoarea se miră *cum de a putut credința să rostiască neamul românească în vremuri de restriște*.

La Humor *ninge ca-n povești, calm și tandru ca o mângâiere*. Aruncă o privire și asupra locuitorilor: *Oamenii cu câteva vorbe și un munte de cumsecădenie te pot ajuta la o adică. În final, își îndreaptă privirile spre turlele mănăstirilor, care scrijelesc necuprinsul și ne aduc aminte, din vreme în vreme, cu stăruință și răbdare, cine suntem.*

În următorul reportaj, intitulat nu întâmplător *Legendele toamnei*, cititorul poposește odată cu autoarea în altă parte a țării, în zona Argeșului, unde *miroase a toamnă și a veșnicie*. Poposește la Voinești, unde aduce un elogiu mărilor de Voinești: *coroanele merilor sprijină cerul, în vreme ce rădăcinile lor dau stabilitate pământului din care-și trag sevele*. La Câmpulung Muscel se plimbă pe bulevardele „Pardon” și „Merci”, fiecare cu istoria sa, constatând, în final, că *este un oraș modern, dar cu suflet pur de vechi sat românesc*. Aici vede, dincolo de călătorul obișnuit, două Români față în față: un tânăr care scoate din garaj un Land Rover, iar vis-à-vis, o bătrânică spală rufele într-un lighean: modernul și arhaicul.

Călătoria ajunge cu greu și la Corbii de Piatră, bisericuța cu două altare, care degajă forță, energie, vibrație. Reflecție: *Drumul care desparte Corbii de Piatră de așezările umane pare un hotar între două lumi paralele și fără amintiri*.

La Aninoasa, scriitoarea se entuziasmează privind *cea mai frumoasă grădină de mănăstire din țară*.

Scriitoarea schimbă direcția și îl conduce pe cititor în peisajul mirific al Deltei cu prilejul participării la o tabără de creație de la Dunavățu de Jos, cu prieteni care au știut face magie și miracol, în niște zile obișnuite de iulie arzător: *S-a scris o poveste cu oameni calzi, blânzi și talentați, cu vers și cânt, pictură și danț, cu ogindiri de stuf și ape, cu stele luminând roiuri de întuneric, cu orăcâit tandru de brotăcei nebunatici. S-a băut cu nesaț din ceea ce nimeni elixirul vieții și s-a creat alchimia fericirii, punând laolaltă, într-un creuzet bucurie și vers, prietenie și cântec, talent și omenie, iubire de tradiție și neam, amestecate cu zămbete, inimi mari și suflete generoase cu bunătate și modestie*. Prin intermediul acestei inspirate enumerații, cititorul devine, fără să vrea, părtaş la spectacolul Deltei Dunării: *Auziți orăcâitul broșcuțelor printre rânduri? Și lotcile înaintând alene prin stuțăriș?*

În *Povestea timpului*, scriitoarea îl preumblă pe cititor, mai întâi, prin halele și pe esplanada orașului Ploiești, cu toate bunătățile sale, apoi ajunge la vestitul Muzeu al Ceașului pentru a vizita colecția *ce rivalizează cu orice muzeu din țări cu tradiție în orologerie, precum Elveția, Germania sau Franța, prin atmosfera deosebită, ambianța aristocratică a încăperilor, eleganța și rafinamentul mobilierului*. Reflecție: *Nu întotdeauna putem măsura timpul în ore, minute și secunde. Și uneori este nevoie să-l măsurăm în dragoste de oameni, în generozitate, în măreție, în suferință, în pasiune, în umanitate*.

Cititorul nu descoperă în carte numai entuziasm, ci și deziluzia în fața nepăsării, cum se întâmplă în eseu *Decretul nepăsării*, unde dezvăluie nepăsarea autorităților în fața degradării picturilor mănăstirii Barbu. O reflecție și o răbufnire: *Mănăstirea, ca și Țara, îmi spun în sine mea: sărăcie, indiferență și prăbușire. Ne vindem pecetea divină, cu o statornică înconștiență*. Același sentiment de dezamăgire îl trăiește atunci când vizitează mănăstirea Berca, văzând indiferența locuitorilor. Ca un strigăt în deșert, apare și în *Imposibila mea Românie*, când se cutremură în fața nepăsării autorităților care au lăsat de izbeliște

Conacul Bellu din Urlați, cutremurată fiind și de tragedia proprietarilor și conchide într-un strigăt înăbușit, ca un avertisment: *Conacul Bellu nu este un loc, este o lume.*

Nu se putea ca pe scriitoare să nu o atragă și farmecul mării. Mai întâi Mangalia *cu frumusețile ei aparte*: moscheea Esmahan Sultan, restaurantul tătarăsc și lumea pestriță a târgului, apoi Constanța, entuziasmându-se în fața spectacolului mării, căci observă pentru cititor: *Marea a fost făcută de Dumnezeu beat de iubire.*

Un alt traseu drag a fost cel prin Oltenia lui Litovoi și a lui Brâncuși, care *a suflut peste tăria pietrei și visul de milenii al omului; a însuflețit-o cu cea mai veche fantezie lucidă a omului.* Se oprește și în Oltenia de sub munte cu mănăstirile Polovragi și Lainici. Trece muntele și la mănăstirile Densuș și Sântămăria Orlea, unde *pădurile sunt mai verzi, cerul e mai albastru și oamenii sunt mai cu dragoste de țară.*

Cartea, în afară de reportaje, conține și o specie literară căreia autoarea nu-i rămâne datoare: amintirea, care degajă duioșia meleagurilor natale de teleormăneancă și ale copilăriei cu sărbătorile Crăciunului trăite modest în sânul familiei.

În reportajul *Toate drumurile au fugit de la Roma*, trece peste fruntariile țării, pentru a ajunge și în Cetatea Eternă, ca să admire Colina Palatini, Colosseumul, Forul lui Traian și, bineînțeles, Columna, și desigur, Vaticanul.

Totuși, cel mai tulburător rămâne un magistral interviu, *Podul de rugăciuni*, ca de la suflet la suflet, cu preotul militar Alexandru Tudose, care vorbește despre experiențele traumatizante ale acestuia trăite pe teatrul de operațiuni din Kandahar, Afganistan, amintind că *soldatul are armă, iar preotul, cu statutul său de necombatant, are doar crucea.* Momentul de sublimă dragoste de țară l-a constituit gestul a 14 soldați români care au ridicat o biserică în 43 de zile. Pe pisană bisericii stă scris: *Noi cei 405 soldați ai batalionului 300 infanterie Sf. Apostol Andrei din Galați am construit această biserică din dragoste pentru Dumnezeu și pentru țara noastră, România.* Din lunga discuție cu preotul ofițer a înțeles un simplu, dar genial lucru: că niciodată nu suntem singuri...

Multe a mai povestit autoarea: și despre Văratecul Veronicăi Micle, și despre muzeul „Octavian Moșescu” din Râmnicu Sărat, și despre cele 22 mori ale nemuririi de pe Rudăria: *Au paleți care se învârt în sens invers acelor de ceasornic și dau înapoi curgerea timpului și nemurește astfel viața, oamenii și vremea.*

Sunt multe de spus și, probabil, autoarea are și mai multe de spus, probabil într-o nouă carte la fel de captivantă. Se vede clar, de la primele pagini, că scriitoarea nu și-a dorit să realizeze simple descrieri în sensul clasic al cuvântului, ci și-a dorit mai mult, dar a și izbutit să realizeze acel amestec de descrieri cu scurte și semnificative informații, absolut necesare, dar mai ales să picure ici-colo mici narațiuni, întâmplări, introducând discret și oamenii locurilor vizitate, în acest creuzet care conferă netă originalitate scrierilor. Ca specii literare, sunt diverse: intră fie în categoria pură a reportajului, fie a eseului, fie a amintirilor sau chiar a interviului. Presară descrieri de natură atât cât să se integreze în peisaj, sau să-l aducă mai aproape pe cititor, astfel încât să facă să ajungă sentimentul trăit la unison cu al cititorului. Pe lângă toate acestea, inserează scurte narațiuni cu întâmplări cu adânci semnificații, descrieri realizate cu discreție, mici dialoguri, dar și cu reflecții, toate conferind unicitate și reflectivitate stilului, așa cum îi stă bine unei izbutite cărți de reportaje care să se integreze firesc stilului publicistic, adică: informație plus sentiment.

Și mai are ceva care incite curiozitatea cititorului, căci acesta este și rostul reportajului: titlurile textelor, construite din metafore inspirate, numai bune să stârnească curiozitatea cititorului. Să amintim câteva: *Legende de toamnă; De la bocet la Vivaldi; Podul de rugăciuni; Comoara de doi lei; Concert pentru pian și valuri; Poarta vânturilor; Prințul Broșoi, manea și Sfânta Vineri*, chiar și o parafrază celebră: *Unde sunt sărbătorile de altădată?*

Fiecare dintre aceste 20 de reportaje are farmecul său, putând fi citite și separat, dar împreună au un parfum aparte, izvorât din generozitatea sufletească a autoarei, izbutind să le subordoneze titlului care spune mai mult decât cartea însăși: dragostea sinceră de țară a autoarei. Să mai adăugăm și faptul că grafica și ilustrațiile sunt desemnate de o artistă plastică de renume, Camelia Ionescu Ciurumelea și că fiecare dintre titluri este însoțit și de un motto sugestiv, care dezvăluie și aplecarea spre marea cultură a autoarei.

Cartea *Țara din inima mea* semnată de Roxelana Radu, transpusă pe pânza sufletului, înseamnă: inspirație, informație, rafinament stilistic și patriotism autentic. O carte de reportaje – rară.

Orizonturi : Originile globale ale științei moderne

Editura Trei, București, 2023, 463 p.

Diana FILIP

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Colecția de non-ficțiune a Grupului Editorial Trei își îmbogățește palmaresul, pe anul 2023, cu încă o lucrare literară, care deține un record de vânzări în Franța, Germania, Olanda, Portugalia, Spania, Italia, China, Grecia.

Orizonturi. Originile globale ale științei moderne a apărut pentru prima dată, în anul 2022, ca *Horizon. The Global Origins of Modern Science* la Editura Viking, un imprint al Penguin General.

Primită cu mult interes de publicul internațional, lucrarea de față a primit, în anul 2023, Premiul Jerry Bentley în Istorie Universală de la Asociația Americană de Istorie (Jerry Bentley prize from the American Historical Association)¹. De menționat este că acest premiu se acordă de asociație, anual, celei mai bune cărți din domeniul istoriei lumii.

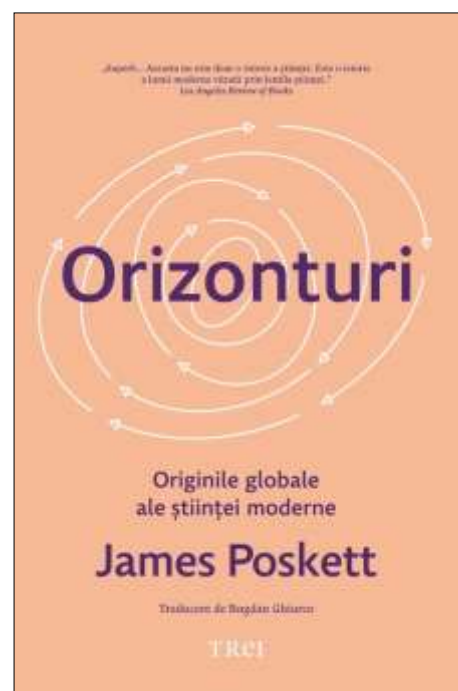
Vorbind despre un titlu foarte recent apărut pe plan internațional, cartea nu a apucat să primească toate meritele, însă se află pe trei liste finale de premii: *British Academy Book Prize for Global Cultural Understanding*², *British Society for the History of Science Hughes Prize*³, precum și *Cosmos Book Prize*⁴.

Traducerea în limba română i-a aparținut lui Bogdan Ghiuco, misiune destul de dificilă deoarece, dintre cele 463 de pagini ale lucrării, 68 sunt consacrate doar notelor, ceea ce denotă o vastă bibliografie folosită, ca punct de pornire, în cadrul elaborării acestei lucrări științifice. De asemenea, cartea conține 14 pagini facsimil, parțial ilustrate color, în care sunt prezentate diverse manuscrise, valoroase istoriei științei și cunoașterii. Amintim aici imaginea Observatorului din Istanbul, construit în 1577 (Alammy), a unui manuscris arab de astronomie, scris la începutul secolului al XVIII-lea în Timbuktu, a unei hărți care redă imaginea cartografică a orașului Oaxtepec (Mexic) din 1580 (University of Texas Library) sau a unui manuscris mogul, de istorie naturală, care datează din secolul al XVI-lea, dar și multe altele. Alături de acestea vin comentariile foarte pertinente ale autorului, James Poskett.

Poskett este profesor asociat la Universitatea din Warwick din Anglia, unde predă istoria științei și tehnologiei. Cu un doctorat la Universitatea din Cambridge, James Poskett a scris pentru renumite publicații: *The Guardian*, *Nature*, *BBC History Magazine* ș.a., fiind selecționat pentru BBC New Generation Thinker Award, dar și câștigător al Newcomer of the Year Award from the Association of British Science Writers⁵.

Pe lângă activitatea sa academică, este cunoscut și ca un colaborator al Muzeului Științei din Londra sau al Muzeului Whipple din Cambridge, unde oferă diverse sfaturi de specialitate, în cadrul expozițiilor organizate de acolo.

În prezenta carte, *Orizonturi*, acest tânăr autor, extrem de carismatic, încearcă să aducă suficient de multe argumente solide cum că *știința nu este un produs al unei singure culturi europene. În realitate, știința*

¹ <https://www.historians.org/awards-and-grants/awards-and-prizes/jerry-bentley-prize>

² <https://www.thebritishacademy.ac.uk/british-academy-book-prize-global-cultural-understanding/horizons-a-global-history-of-science/>

³ <https://www.bsbs.org.uk/hughes-prize-shortlisted-james-poskett>

⁴ https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/people/staff_index/poskett/

⁵ <https://www.harpercollins.com/blogs/authors/james-poskett-2022132920430>

modernă a depins întotdeauna de reunirea unor oameni și idei din culturi diferite din întreaga lume (p. 11).

Altfel spus, prin această lucrare se aduce un prinos de recunoștință unor nume mai puțin cunoscute, din arealul științific. Acești promotori ai științelor pe nedrept uitați, sau trecuți cu vederea, datorită modului lor simplu de viață sau datorită zonelor din care proveneau, au influențat modul de gândire sau marile teorii ale renumiților oameni de știință.

Așadar, iată cum istoria științei poate fi regăsită dincolo de Europa, în ținuturile aztece, chineze, mayașe, indiene, japoneze, africane ș.a. Spre exemplu, marele om de știință și astronom polonez Nicolaus Copernicus, care a propus modelul heliocentric (centrat pe soare) al universului, s-a bazat pe tehnici matematice împrumutate din textele arăbești și persane. De asemenea, *Legile mișcării ale lui Newton au plecat de la observații astronomice realizate în Asia și Africa. Când Darwin scria „Despre originea speciilor”, a consultat o enciclopedie chineză din secolul al XVI-lea. Și când Einstein a studiat mecanica cuantică, a avut ca sursă de inspirație pe fizicianul bengalez Satyendra Nath Bose*⁶.

Dincolo de multe astfel de exemple sau biografii globale, *Orizonturi* prezintă principalele descoperiri din istoria științei, între anii 1400 și 2000; mai exact, de la construcția Observatorului Samarkand și până la finalizarea Proiectului Genomului Uman.

Autorul și-a împărțit lucrarea în patru părți:

Partea I – Revoluția științifică, cca 1450-1700. Aici, James Poskett descrie impactul descoperirii noilor continente asupra culturii științifice europene. De pildă, descoperirea Americii, în anul 1492, de către Cristofor Columb a însemnat extrem de mult pentru istoria omenirii, moment în care culturile africane, americane și europene s-au întâlnit și s-au influențat reciproc.

Înainte de secolul al XVI-lea, în Europa, toate informațiile, teoriile și sistemele de gândire erau scrise din perspectiva savanților europeni care aveau ca punct de plecare textele antice grecești și romane. Ptolemeu, părintele geografiei, era adesea citat în lucrările de specialitate ale vremii, iar istoria naturală se concentra pe lucrările lui Pliniu cel Bătrân.

Toate aceste teorii s-au îmbogățit odată cu colonizarea americanilor, când s-a aflat că și populațiile indigene aveau o cultură științifică avansată. Populația europeană a fost impresionată de cunoștințele incașe și aztece, precum și de beneficiile oferite de ele. De cele mai multe ori, misionarii, exploratorii au adus acasă adevărate comori culturale și științifice.

Spre exemplu, preotul misionar Bernardino de Sahagun, în cei peste 50 de ani de misionarism în Mexicul de azi și învățând limba nahuatl (limba aztecilor și a civilizației toltece din Mexic), a putut observa și scrie numeroase relatări despre viața și cultura indigenilor. Întregile studii de cercetare etnografică, făcute de acesta în secolul al XVI-lea în Mezoamerica au fost adunate în celebrul *Codex Florentin*, păstrat în Biblioteca Laurențiană din Florența, Italia. Cele 2.400 de pagini ale codexului sunt organizate în douăsprezece cărți, însoțite de 2.500 de ilustrații, iar textele, atât cele în limba spaniolă, cât și cele în nahuatl, pe foile opuse. Aici sunt descrise cultura, cosmologia religioasă, practicile rituale, economia, precum și istoria poporului aztec. Din acest motiv, opera sa a fost declarată de UNESCO, în anul 2015, Patrimoniu Mondial, iar el surpanumit „părintele etnografiei americane”.

Dincolo de această frumoasă descriere, autorul ne duce puțin mai departe pe firul descoperirilor. La doar cinci ani după ce Columb a ajuns pentru prima dată în America, adică în anul 1497, navigatorul portughez Vasco da Gama, vrând să ocolească Capul Bunei Speranțe, ajunge în Oceanul Indian. Din nou Europa are de câștigat, deoarece Asia nou descoperită a influențat și ea evoluția științei europene.

Partea a II-a – Imperiu și Iluminism, cca 1650-1800 este consacrată descrierii comerțului cu sclavi. Acest colonialism a început în secolul al XVI-lea, când statele europene au început să cucerească și să colonizeze teritoriile de peste mări. Din păcate, aceste puteri coloniale, datorită superiorității militare și tehnologice, au subjugat și controlat populațiile indigene, forțate să muncească pentru ele. Astfel, în secolul al XVIII-lea, peste șase milioane de robi africani au traversat Atlanticul, fiind obligați să lucreze pe plantațiile din Caraibe, dar și în minele din America de Sud.

Dar nu, în carte nu sunt descrise atrocitățile pe care le-au făcut coloniștii europeni. Aici găsim doar influența pe care au avut-o acești oameni colonizați și înrobiți. În secțiunea a doua a lucrării aflăm, dacă nu știam, că Isaac Newton a preferat să-și investească banii în comerțul cu sclavi. Asta deoarece, la vremea respectivă, era considerat a fi una dintre cele mai sigure investiții.

⁶ <https://www.bookcity.ro/orizonturi-originele-globale-ale-stiintei-moderne.html>

Renumitul fizician s-a bazat în dezvoltarea teoriei gravitației universale pe informații culese de la astronomii francezi care au călătorit la bordul corăbiilor cu sclavi și de la ofițerii Companiei Indiilor Orientale, care făceau comerț în China. Ca o mărturie în acest scop stau cele scrise de Voltaire: *Fără călătoriile și experimentele celor trimiși de Ludovic al XIV-lea [...] Newton nu ar fi descoperit niciodată legile atracției*⁷.

În această parte a lucrării este evidențiată și influența expansiunii comerțului internațional din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea asupra istoriei naturale. Funcționarii care munciau pentru Compania Regală Africană, dar și pentru Compania Britanică a Indiilor s-au întors în Europa cu mostre din acele zone. S-au adus plante ale căror utilități nu se cunoșteau în Europa, dar care, spre exemplu, erau folosite de marii vraci locali în tratarea diverselor boli. Tot pe atunci, Hendrik van Rheede, fost administrator colonial al Companiilor Olandeze asupra Indiilor de Est, a scris o carte devenită extrem de faimoasă, *Hortus Malabaricus*, unde a descris peste 740 de plante din această regiune.

Aici mai găsim și exemplul influenței chineze și japoneze asupra Europei, în ceea ce privește istoria naturală, cu o tradiție de peste 1.000 de ani.

Partea a III-a – Capitalism și conflict, cca 1790-1914 începe cu părintele teoriei evoluționiste, Charles Darwin. Notorietatea operei lui, *Originea speciilor*, a fost fantastică, astfel că până la sfârșitul Primului Război Mondial ea a fost tradusă în cel puțin cincisprezece limbi europene, precum și în rusă, japoneză și chineză. Cu toate acestea, conceptul nu era tocmai nou, fiind cunoscut de specialiști încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, atât în Rusia țaristă, cât și în China dinastiei Qing, datorită faptului că în China și Japonia ideile evoluționiste se regăseau deja în tradițiile religioase și filosofice, precum taoismul și budismul. Lucru recunoscut, de altfel, și de Darwin, care a citat în *Originea speciilor* lucrările pe care le-a studiat anterior ale unor autori ruși și chinezi.

Dincolo de această descriere, autorul *Orizonturilor* dezbate și problematica științelor fizice din secolul al XIX-lea, când oamenii de știință trebuiau să-și publice operele în diverse limbi, să se adreseze specialiștilor din diverse țări, dar și să-și îmbogățească bagajul de cunoștințe în diverse țări străine. De pildă, savanții japonezi publicau în germană, iar oamenii de știință ruși citeau în franceză. Părintele chimiei indiene, Prafulla Chandra Ray, a descoperit nitritul mercurios după ce s-a inspirat din texte sanscrite antice, în timp ce biochimistul japonez Jokichi Takamine a revoluționat lumea chimiei industriale datorită cunoștințelor sale despre fabricarea *sake*-ului.

Partea a IV-a – Ideologie și consecințe, cca 1914-2000. Premisele primelor decenii ale secolului XX păreau optimiste prin contribuția Rusiei, Chinei, Japoniei, Indiei asupra progresului fizicii moderne, precum și succesul noilor teorii elaborate, cea a relativității și cea a mecanicii cuantice. Acest lucru se datora lui Albert Einstein, care, în urma Primului Război Mondial, și-a petrecut o mare parte din anii 1920 și 1930 promovând cooperarea internațională. Dar declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, în 1939, urmată de folosirea armelor atomice în 1945, a pus capăt speranțelor sale. Fiindcă sfârșitul războiului cald a marcat, totodată, începutul Războiului Rece, pe parcursul căruia cooperarea internațională a fost înlocuită de o epocă a conflictelor internaționale.

Tot în carte sunt descrise și noile încercări de încetare a Războiului Rece odată cu Proiectul Genomului Uman. Pe 26 iunie 2000, în prezența ambasadorilor Germaniei, Franței și Japoniei, președintele Bill Clinton și-a început conferința de presă astfel: „Ne-am adunat astăzi pentru a sărbători finalizarea primului studiu complet al genomului uman”, apoi a explicat cum „peste o mie de cercetători din șase țări au descifrat aproape toate cele trei miliarde de litere ale miraculosului nostru cod genetic”. Totul a fost frumos, apaludat, omagiat, dar uitat la scurt timp după aceea, când orgoliile au început să-și spună cuvântul.

Citind lucrarea lui James Poskett rămâi cu optimismul că s-ar mai putea face ceva bun în lume, dacă în locul aroganțelor și ideilor delirante de grandoare am fi mai empatici. Trebuie să înțelegem că diferența de mentalitate nu are întotdeauna un efect negativ, în cazul științei fiind chiar benefică. Ceea ce nouă, europenilor, ni se pare ceva frumos, poate că asiaticilor doar ceva util, americanilor poate prea greoi, neînsemnând că e ceva rău. Printr-o bună comunicare și mult *fair-play*, putem să conlucrăm și să creăm ceva unic, bun, util și frumos pentru toți. La fel și cu încălzirea globală, pandemiile care ne lovesc sau alte încercări la care suntem supuși, o colaborare la nivel mondial ar putea duce la descoperiri nesperate.

⁷ James Poskett, *Orizonturi: originile globale ale științei moderne*, Editura Trei, București, 2023, p. 137.

Întunericul pe care îl știi

Autor: Amy Engel, Editura Nemira, București, traducere de Gabriel Pavel, 2021

Ștefan-Adrian BĂRBULESCU
Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Pentru cunoscătorii de nișă, a vedea sigla imprintului „ARMADA” al editurii bucureștene Nemira înseamnă invitația către o nouă aventură, 100% garantată a fi de neuitat. Colecția numără trei genuri: „SF”, „Fantasy” și „Thriller”. Al treilea este, de departe, cel mai accesibil unei largi categorii de cititori și cititoare – cu toții avizi de niște cărți cu adevărat altfel.

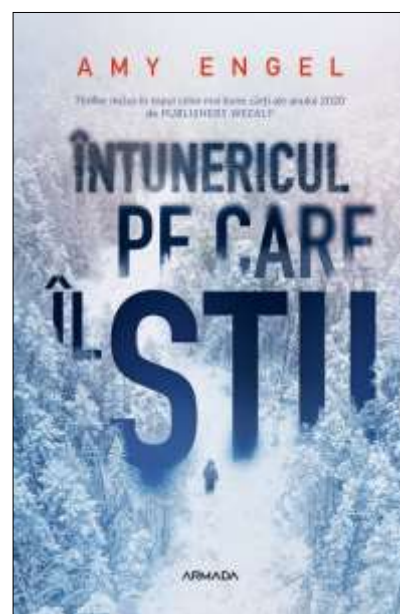
Nu e greu să-ți imaginezi că, într-o lume atât de interconectată și fixată pe o competitivitate care rareori dă o a doua șansă, inclusiv cărțile sunt menite să se „lupte” pentru atenția cititorului care, în epoca informației rapid-facile, abia dacă mai are timp să se dedice lecturii. Așa că nu e de ici, de colo să ții un om de cartea ta, să-l faci s-o cumpere, s-o citească de pe undeva, dintr-o bibliotecă (în dulcele stil clasic) sau cu ajutorul celor mai moderne suporturi, platforme sau aplicații care permit această atât de plăcută (și utilă) evadare din banalul (sau chiar mohorâtul) cotidian.

Oferta este, cum altfel, năucitoare. Nu cred că e ușor să fii în ziua de azi nici măcar cititor, darămite lector, editor, critic. Numărul cărților, chiar și pentru piața românească, este copleșitor, genurile toate își strigă (ca la o altfel de piață) meritele și întâietatea, pe coperti găsești șoaapte mieroș susurate de cine ce a zis despre cutare carte, elogiile cutărui autor, listele marilor publicații, ale paginilor acestora de cultură se îngheșuie să le bage-n topuri; ce mai, război (mondial) cultural în toată regula. Tot ce-ți rămâne de făcut e să te apuci – și să nu te mai lași – de citit. Aici intervin cei care, din fericire pentru voi, își asumă misiunea (s)acră (uneori) de a citi înaintea voastră zeci și sute de titluri, ajungând la *cele mai bune cărți* (întotdeauna în termeni relativi, subiectivi și discutabili) și de a vi le recomanda, pentru a nu vă mai pierde atâta vremea cu alesul din marele morman de oferte, la fel de lipicios-atrăgătoare precum cântecul sirenelor către echipajul bietului Ulise.

Cuvântul „thriller” (de la englezescul „thrill” – emoție puternică, fior) s-a impus în limba română, chiar și netradus, și puțini ar mai fi aceia care să nu știe că dacă pe etichetă, copertă, descripție avem atașat și acest cuvânt, ne putem aștepta *înșfiorați* la o lectură antrenantă, puternică, cu multe răsturnări de situație și un final, de regulă, imprevizibil, de neașteptat.

Incredibil, dar adevărat: *noile tendințe* care apar chiar și în literatura universală promit cititorilor povești frumoase și cu un *happy-end* de cele mai multe ori garantat. Acest aspect – cel de a ascunde sau îmblânzi realitatea pentru a o face mai suportabilă și a nu deranja eventualele firii mai sensibile – ajunge să facă (cel puțin într-un fel) mult rău, oferind publicului aproape invariabil doar doza minimă de pericol (aflat tot timpul sub un control strict) și tot la fel de asigurat este și un sfârșit fericit, tocmai astfel confirmând – în ciuda intenției – că realitatea este cu totul și cu totul alta.

Ba chiar riști să nu mai atingi, bifezi și să ajungi la cele mai largi și numeroase categorii și nișe de cititori dacă nu alegi calea blândă și intenționat falsificată a unor povești care nu vor reflecta niciodată lumea pe care o știm cu toții cum este. În opinia și accepțiunea mea, scopul literaturii, chiar și al celei ficționale, nu ar trebui să fie depărtarea prea forțată de realitate și îmbrăcarea acesteia în straie lipsite de naturalețe – găsesc că sunt mai pline de adevărate lecții de înțelepciune tocmai acele istorisiri care povestesc coerent, logic sau minimal credibil, nedistorsionând lumea în care trăim (sau vom trăi) în moduri mai degrabă artificial exagerate până la absurd. Cu excepția cazului în care acesta le-ar fi (fost) scopul, de a produce satiră, ironie sau pamflet.

Amy Engel a ales cărarea mai țeпоasă a unei povești complet lipsite de edulcorări facile, așa cum prea rar întâlnim în viața de zi cu zi. Astfel, literatura ei se apropie de un realism (social) dur și plin de avertismente, lecții și înțelesuri.

Povestea, personajele, sfârșitul – toate cele trei elemente sunt încărcate de un tragism pe care numai realitatea îl poate oferi. Așa vom simți romanul și mesajul lui dificil, obținut doar de acei scriitori (și scriitoare, desigur) care își dovedesc vasta experiență de viață și cunoaștere în amănunt a naturii umane, transpunându-le în literatură, devenită o poveste memorabilă.

Lui Eve Taggart i se întâmplă acel fel de tragedie care până și doar menționată ajunge să înfloreze până la încrâncenare orice ființă omenească *normală* – oricât de largă ar fi accepțiunea termenului. E vorba despre o crimă; fiica ei, cât și cea mai bună prietenă a acesteia sunt ucise în mod brutal și, aparent, fără motiv. Oricât ar suna de macabru – putem găsi un soi de ușurare, după cum se va constata, în faptul că tinerele fete nu au fost *și* abuzate, fizic sau psihic, pentru a adăuga ororii și această ultimă rușine. Slabă consolare, dar nu se poate spune că nu contează chiar deloc.

Motivat sau nu, o crimă e o crimă. Iar faptul că nu știi atâtea (ce, cine, cum, dar mai ales *de ce*) te macină, și o poate face în incredibile chipuri. E absolut imposibil să poți trece peste – oricum ai lua-o –, iar liniștea și misterul îngrozitor atârnă ca lama unei ghilotine care abia se mai ține de-o ață, neștiința, adică necunoașterea te ucide încet, ca o picătură chinezească, de un sadism indescritibil.

Dar Eve nu e o femeie oarecare. Nici pe departe. E o femeie dură, trecută prin multe – prea multe, ar fi și mai corect spus –, iar persoana căreia ar trebui să-i „mulțumească” (cu tot cu ghilimele) nu e alta decât propria ei mamă. O femeie și mai dură, intransigentă, implacabilă ca soarta, a cărei sensibilitate și emoție maternă par să fi murit cândva, cu mult înainte ca ea să vină pe lume, reminiscențele unor sentimente mai calde părănd să se fi evaporat odată cu nașterea fratelui mai mare al lui Eve, acum polițist.

Mama ei a învățat-o, totuși, pe calea unei „educații” brutale, niște lecții de viață care aveau să-i forjeze caracterul, poate nu într-o formă de expresie și practică tocmai plăcute, dar cu siguranță că această oțelire forțată avea să facă din ea o supraviețuitoare. Dar, chiar și așa, puse toate cap la cap, rezultă că relația lui Eve cu mama ei nu mai avea de mult șanse să fie una îmbibată de sentimente pozitive, ci mai degrabă ocolindu-se una pe cealaltă pe cât posibil, spre binele amândurora.

Avem de-a face aici cu un fel de paradox uman. Lipsa iubirii nu naște neapărat (în mod necesar și absolut, deci fără excepție) doar monștri. Ce e sigur e faptul că o persoană prea puțin iubită în copilărie de către părinți/aparținători va fi deseori mai puțin înclinată spre efuziuni sau dulcegării, considerate inutile și consumatoare de timp sau că ar slăbi caracterul, dezvăluindu-i în mod nenecesar vulnerabilități ușor atacabile –, dar nici asta nu e obligatoriu în toate cazurile. Însăși – reamintind unul dintre multele paradoxuri omenești – psihologia poate dezvălui surprize exact de unde nu te aștepti. Astfel, o persoană crescută într-un mediu mai ostil decât opusul acestuia poate acumula rezerve uriașe de iubire pe care le va „consuma” asupra unui posibil, viitor și cu atât mai mult dorit copil. Iar când unui asemenea copil adorat i se întâmplă cea mai urâtă și ireversibilă dintre tragedii – nu e foarte greu să ne imaginăm de ce poate fi capabilă mama acestuia.

Deci când o mamă ca Eve are parte de o astfel de pierdere, iadul e pe cale să se dezlănțuie. Dar aici e și schepsisul întregii povești. Căci dacă ar fi fost vorba de o mamă „obișnuită”, – normală, cum i-am spus, urmarea poveștii ar fi fost mai puțin memorabilă. Nefericita mămică ar fi așteptat probabil (și, din păcate, în zadar) vești de la un corp polițienesc care de mult prea multe ori se vede nevoit să închidă cazuri de genul, din lipsă de dovezi și resurse, felurilor acestea de crime (sau dispariții), fără un mobil evident, ajungând să le fie închise dosarele și anchetele, oricât ar părea de nedrept.

O altă față a durității lui Eve e pe cale să re-apară, să fie scoasă la iveală, de la naftalina sigură a uitării reprimare. Chiar pe când (se) credea că peste un trecut furtunos s-a așternut în sfârșit o relativă pace, e nevoită să reintre pentru a sonda adâncimile acestui abis devorator. Ceea ce, evident, nu e bine, nu poate fi în regulă pentru nimeni. Căci așa cum ea sau mama ei sunt în posesia unor secrete întunecate, tot așa stă treaba și cu întreaga comunitate din care fac parte cele două femei, chiar atât de mică și rurală cum pare – imaginea zugrăvită de autoare a unui orașel american clasic ar fi putut părea la prima vedere idilică și înduioșătoare, dacă nu am ști deja că nu poate fi vorba nicidecum despre așa ceva.

Și știm cu toții de ce. Căci indiferent de nenumăratele variabile, sălășluiește în noi *ceva*, intrinsec și imposibil de eliminat. Iar asta pentru că natura omenească este una duală. Astfel, există în noi (în absolut fiecare, să nu se amăgească nimeni) acel *yin-yang* al veșnicei dihotomii *bine versus rău*. Care elemente

antagonice de cele mai multe ori par să se mențină unul pe celălalt în șah și echilibru, omul activând în viața de zi cu zi în zona „gri” dintre aceste două naturi extreme. Deci nici prea (prea), nici foarte (foarte), ci suportabil, acceptabil, negociabil. Omul negociază cu el și cu alții și așa o ducem, cu mici ieșiri din ring sau inerente scânteii, dar altfel încercăm să ne ținem în frâu impulsurile și altele asemenea. Dar când nu o mai putem face, cu sau fără ajutorul voinței noastre, cu mult mai slabe decât ne place să acceptăm, diferite forțe se declanșează și diverse magnitudini de pericolozitate îmbracă gândurile, ideile, faptele, acțiunile, vorbele și urmările acestora – toate ale noastre. Cât despre răspundere sau discernământ – subiecte pentru altă dată.

Titlul cărții ne ghidează la ce fel de alegere se vede silită Eve să apeleze. E vorba de un *întuneric*, nu oricare, desigur, ci acela pe care ea îl știe atât de bine. Nu e deloc simplu să ne gândim fiecare la bezna personală, acolo unde doar micuța candelă aparținătoare propriului suflet abia dacă mai luminează un pas minuscul în față. Iar ce e înăuntru, uneori, nici preotul nu poate ști/afla vreodată.

În acest întuneric dormitează un dragon, părând calm și liniștit, dar oricum ar fi, în oricare stare s-ar afla, nu pare o idee defel strălucită să-l zgândări degeaba, dacă motivele tale nu sunt cel puțin la fel, de nu mai serioase și mai grave decât fața unui angajat al pompelor funebre.

În întunericul pe care cu toții îl știm (că-l avem), *demonul* adormit poate elibera niște forțe care, prin natura lor, nu ar trebui descătușate, căci ele îi ard pe toți, nimeni nu scapă neatins, nemarcat – în cazul acesta nu există, n-a existat vreodată *happy-end*. E o alegere dificilă și nimic nu va mai fi la fel de acum încolo. Așa cum nimeni dintre cei implicați nu va uita vreodată că o astfel de dezvoltare și tot ce-i urmează, dacă ar fi fost posibil, ar fi fost extrem de convenabil să nu fie expusă. Că ceea ce se va întâmpla îi va schimba ireversibil pe toți, e de la sine înțeles. Și nu neapărat în bine, așa cum nici în mod necesar, obligatoriu în rău, dar mai îmbogățiți într-o parte, cu o experiență ieșită din comun, sărăciți în cealaltă de constatarea dezarmantă a realizării a ceea ce poate fi sau deveni, de nu cumva doar așa va fi fost dintotdeauna omul, nimic mai mult decât o fiară poleită cu maniere, dar înțesată cu anxietăți sau o primată deprimată și din păcate înarmată.

Iar când lumina revelatoare a adevărului va dovedi temporar miezul întunericului personal, Eve va descoperi că oroarea are aproape de fiecare dată o față cunoscută, o figură personală, într-atât de recunoscutibilă încât și ea, și noi, cititorii, ne vom fi dorit de un milion de ori să fie oricine altcineva. Adevărul e atât de copleșitor și atât de lângă, aproape de și în noi, de unde tragedia, oroarea, groaza realizării că monștrii suntem (iar)... noi, TOȚI. Ce va mai fi rămas de spus?

Iată cum genul acesta de carte ți se tatuează pe suflet, căci nu e doar un *thriller* psihologic magistral scris, e pur și simplu o radiografie a unor părți ale sufletului de găsit în fiecare, încât nici nu mă mir personal de ce destui aleg să NU citească așa ceva. Dar ei pierd, nu noi. Căci noi, cei care o facem, totuși, nu alegem astfel de drumuri din sadism sau masochism (chiar mai rău), ci pentru a ne bandaja și supra-proteja sufletele. Dar și pentru a nu uita că Răul dansează în jurul nostru, insinuându-se în noi ca un fum, ca un abur, dar nu pestilențial, nu într-atât de otrăvitor încât să se declanșeze în noi vreo alarmă a sistemului imunitar sufletească, format dintr-un bun simț educat în spiritul unei moralități și etici virtuoașe aflat dincolo de sloganuri revanșarde..., nu.

Răul ne invadează odată cu permisivitatea noastră de a-l accepta, exact ca picătura chinezească la care am făcut mai devreme referire, mai ales când îl știm, îl (re)cunoaștem, îi știm identitatea și intenția și, totuși, îl lăsăm, în numele unor „idealuri” de mult pervertite sau furate de (la) înțelesul lor originar. Putem lupta împotriva Răului doar identificându-l corect și la timp, nedându-i șansa să se insinueze în viețile noastre sub diferite măști, ca mai apoi să ne fie imposibil a-l mai extirpa decât odată cu fâșii din sufletul nostru. Alegerea ne aparține.

Întunericul din noi, cel pe care-l știm, poate și trebuie să rămână așa, de cele mai multe ori, chiar dacă ce descoperim *dincolo* de el ne-ar putea elibera de o povară, dându-ne în schimb o alta, mai grea. Căci și Lumina (revelației) poate dura, aprig chiar. Să fie deci lașitate sau curaj a ține bezna la locul ei? Și când una și/sau cealaltă? Întrebări la care veți găsi (poate) răspuns(uri) odată cu finalizarea lecturii unui roman întunecat, dar revelator, sper.

În aceasta rezidă uriașa putere a literaturii, în capacitatea de evocare, sintetizare și reparație a unei realități frânte sau poate bătute (aproape învinse) de prea dese și necruțătoarele vânturi ale schimbărilor nedorite, până la deșirare. Ce nu te omoară, va mai încerca – fără-ndoială, dar fiecare experiență se adaugă precedentei pentru a ne face mai puternici, mai buni și... Oameni; de fiecare dată, până la sfârșit.

Comuna Recea, cu satele componente: Bozânta Mică, Lăpușel, Mocira, Săsar

Liana POP

Liana SILAGHI

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Viața comunității rurale în toată complexitatea ei, dimensiunea realizărilor obținute de oamenii ce și-au legat aspirațiile de aceste meleaguri, este descrisă de primarul localității, Octavian Pavel: „Aș fi onorat să vă spun că Recea este o comună liniștită, frumoasă și îngrijită, cu o existență de aproape șapte secole. Am stat aici la bine și la greu și am dat regiunii și țării oameni de valoare. Comuna Recea este un centru activ de spiritualitate românească, a cărui, cea mai de preț valoare, sunt oamenii”.

Satul Recea a fost menționat documentar pentru prima dată în anul 1329, când regele Robert Carol de Anjou a donat această localitate orașului Baia Mare, iar până în sec. al XIX-lea a fost proprietatea Prefecturii minelor din Baia Mare.

În *Dicționarul istoric al localităților Transilvaniei*, Vol. 2: O-Z, București, Editura Academiei, 1968, p. 73, autor Coriolan Suciu, apar următoarele denumiri:

1828 – Lenárdfalu;

1913 – Lenárd-falva (satul lui Lenard, ceea ce indică un proprietar cu acest nume de familie).

Cadrul natural și istoric

Recea este o localitate suburbană, aflată la 5 kilometri de municipiul Baia Mare, în zona Chioar. Este atestată documentar din anul 1828, iar înființarea ei este strâns legată de existența zăcămintelor aurifere. Siturile arheologice descoperite pe raza comunei atestă faptul că existența vieții pe acest teritoriu a fost prezentă încă din Epoca bronzului.

În legătură cu originea numelui comunei s-a pus în circulație numele topic *Recea* ca determinant al unui substantiv care, cu timpul, a devenit subînțeles, iar adjectivul a fost articulat: Valea Rece > Recea. Numele ar deriva din adjectivul *rece*, cu sensul de „lipsit de căldură”.

Relieful este predominant reprezentat de câmpii și dealuri, iar clima din această zonă este temperat continentală, cu ierni blânde, lipsite de viscol și cu veri călduroase. Teritoriul comunei este străbătut de râurile Lăpuș și Săsar, cu afluenții Valea Craica și pârâul Arieșel. Speciile de arbori des întâlniți, în funcție și de varietatea solului, sunt arbuști precum alunul și socul. Livezile de pomi fructiferi și plantațiile de viță-de-vie ocupă versanții dealurilor din comună. Mamiferele de interes cinegetic sunt cele mai răspândite în această zonă: căpriorul, vulpea, iepurele, lupul, iar dintre speciile de păsări gaița, uliul, pupăza, fazanul, vrabia, pițigoiul, cucul.

Au fost distinși cu titlul de Cetățeni de onoare ai comunei următoarele personalități locale: Nicolae Bud (1992-2000, deputat Camera Deputaților – Parlamentul României) și Gheorghe Brânzei (fost deputat în legislatura 1992-1996, pe listele Partidului PUNR).

Obiective de interes local

Monumentul Eroilor din Recea, proiectat și executat de meșterul Gheorghe Chira din Finteușul Mic, ridicat în curtea bisericii ortodoxe, a fost dezvelit și sfințit la data de 12 iunie 2005. Pe două plăci din granit negru sunt inscripționate numele eroilor jertfiți în cele două conflagrații mondiale, iar soclul este plăcat cu marmură albă.

Biserica Ortodoxă cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” și „Sfântul Ierarh Nicolae” a fost construită în anul 1958.

Activități culturale

Corul din localitate a fost înființat în anul 1948 de Teodor Bălin, ca o formație mixtă, alcătuită pe patru voci. Timp de patru ani (1948-1952) a fost condus de acest învățător, iar în 1955 a fost preluat de Gheorghe Lar.

Ansamblul Folcloric Recea, compus din 36 de membri cu vârste cuprinse între 10 și 66 de ani, a participat în anul 2015 la Festivalul Internațional de Folclor pentru Copii și Tineri Interpreți ai Cântecului și Dansului Popular „Dobroge, mândră grădină”, cu o suită de dansuri din zonele Chioar, Maramureșul istoric, Codru și Fisculaș. Costumați în portul adecvat zonelor folclorice reprezentate, au câștigat locul al II-lea, la secțiunea „Formația de jocuri mixte”, din 12 echipe participante în concurs.

Tradițiile sunt păstrate și promovate în Recea prin organizarea Festivalului concurs interjudețean „Mândru-i danțu’ pe la noi”, care are loc în luna mai, la Căminul Cultural Recea, începând cu anul 2010. Pe scena festivalului evoluează echipe de dansuri și soliști de muzică populară din zonă și din județele Bihor, Arad și altele. În cadrul festivalului sunt sărbătorite familiile care aniversează Nunta de Aur și tinerii ajunși la majorat.

Personalități locale

Pavel, Mihail, episcop greco-catolic, născut la 6 septembrie 1827, în comuna Recea. După studiile primare și secundare urmate la Baia Mare, Satu Mare și Kosiče (Cașovia în trecut), a plecat să studieze teologia la Viena, la Institutul „Sancta Barbara”. Evenimentele din anul 1948 îl obligă să se întoarcă în țară și să-și continue studiile la Ungvár și Satu Mare. La 21 martie 1852 este hirotonit preot celib, după care, în anul 1854, devine preot paroh în Apșa de Jos. A fost fondator al Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, cea care a dat peste 120 de învățători satelor din zonă, devenind, în timp, vicepreședinte al acesteia. În 1871 este ales deputat în Parlamentul de la Budapesta. A încetat din viață la 1 iunie 1902 și a fost înmormântat în cripta bisericii ctitorite de el în localitatea Slatina de peste Tisa. Cu prilejul centenarului nașterii sale, în anul 1927, s-a dezvelit o placă comemorativă pe un perete al Bisericii din Recea, în prezența episcopului greco-catolic Iuliu Hossu.

Bozânta Mică

Satul Bozânta Mică a fost atestat documentar în anul 1405, când se numea Bozincha, urmând alte denumiri în decursul timpului, astfel:

1410 Buzyntha;

1424 Bozontha;

1647 Bozontha;

1750 Kis Bozinta;

1800 Kis Bozonta, Ujj Bozonta, Bozinta Mică;

1850 Bozinta Mika;

1854 Kis-Bozonta, Bozinta Mică.

(Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei, București, 1967, vol. 1, p. 100).

Cadrul natural și istoric

Bozânta Mică este un sat aparținător comunei Recea, zona Chioar, zona metropolitană Baia Mare, județul Maramureș, regiunea istorică Transilvania. Este situat pe malul stâng al râului Lăpuș, între satele Lăpușel și Arieșul de Câmp, într-o zonă de câmpie, la 15 kilometri de Baia Mare, la o altitudine de 151 m. Cunoscutul geograf și polihistor Máthias Bél a întocmit, în anii 1724-1725, o monografie a Chioarului unde a menționat că „Bozânta Mică este lângă râul Lăpuș, are teren agricol pe care se pot cultiva orice produse”. Are o populație de 400 de locuitori (în 2021) care, în majoritate, se ocupă cu agricultura, păstoritul și creșterea vitelor. Ca resurse naturale, satul dispune de teren arabil și fânețe.

Situl arheologic „Grind”, cunoscut încă de la începutul anilor '90, este unul dintre puținele pe-

rimetre de cercetare arheologică de o mare complexitate științifică, fiind descoperit de arheologul dr. Ioan Stanciu. S-au identificat un număr de 66 complexe arheologice, descoperirile confirmând locuirea în această zonă în toate cele trei perioade istorice identificate: epoca bronzului (mileniul II î.Hr.), epoca romană – Barbaricum (sec. II-III d.Hr.) și epoca medieval-timpurie (sec. VIII d.Hr.). S-au mai făcut săpături la punctele „Movile” și „Unchiu Popii”.

Obiective eclesiastice

Biserica ortodoxă „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”. În tradiția locală se vorbește de existența unei biserici din lemn, ridicată în apropiere de cea actuală, dar care a fost distrusă de un incendiu. Despre existența unei comunități religioase și a unei biserici vechi s-au găsit mărturii în cărțile vechi de ritual, începând cu 1750. După distrugerea bisericii vechi, credincioșii au construit, în 1857, o biserică nouă, din piatră și cărămidă nearsă, cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”. La început a fost acoperită cu șindrilă, iar din 1962 cu țiglă. Începând cu anul 1982, biserica a intrat într-un amplu proces de renovare: pictură nouă, interior și exterior, iconostas nou, mobilier nou. În anul 1992 a fost resfințită de Î.P.S. Arhiepiscop Justinian al Maramureșului și Sătmărilor.

Monumente

Crucea Comemorativă a Eroilor căzuți în Primul și al Doilea Război Mondial este amplasată lângă Biserica Ortodoxă. Monumentul este construit din marmură neagră, având o cruce din marmură albă în mijloc. Are o înălțime de aproximativ 450 cm. Postamentul este de formă dreptunghiulară, cu două trepte. Soclul este de formă paralelipipedică, în două trepte. Întreg monumentul este împrejmuit cu un gard. Sub cruce se găsește o placă pe care se poate citi inscripția: „O viață avem, români, și-o cinste! Deșteptați-vă, că am dormit destul!”

Educație. Cultură

În sat funcționează o școală cu cicluri de învățământ primar și gimnazial – Școala cu clasele I-VIII Bozânta Mică. Căminul Cultural este modernizat și funcțional și asigură desfășurarea unor evenimente culturale locale.

Personalități locale

Alexa Pop, preot. S-a născut la 10 mai 1858. A absolvit teologia la Seminarul catolic din Satu Mare, în anul 1870. Din anul 1887 a fost preot paroh în Bușag, în Săsar și apoi în Sanislău, unde a slujit până la sfârșitul vieții: 18 noiembrie 1927. A activat ca membru al comitetului Despărțământului Sătmăr-Ugocea al ASTREI și ca președinte al Reuniunii Învățătorilor Greco-Catolici din Arhidiaconatul Sătmărilor.

Sever Paul, preot greco-catolic. S-a născut la 26 martie 1916. Între anii 1939 și 1943 a studiat Teologia la Cluj. În 1943 a fost numit preot în parohia Moșeni, Țara Oașului. În ianuarie 1955 a fost arestat de Securitate. A făcut șase ani de închisoare în mai multe închisori din țară și cinci ani de muncă forțată la Fundata, lângă Slobozia. I s-a impus domiciliu forțat în Bărgan, după care s-a stabilit la Satu Mare, unde a fost, mereu, vizitat de credincioșii din Moșeni. După Revoluția din 1989, părintele a sprijinit moșenii la acțiunea de reînființare a parohiei greco-catolice.

Lăpușel

Satul Lăpușel a fost atestat documentar în anul 1760, când se numea Hagymás Lápos, apoi:

1800 Hășmașu-Lăpușu;

1850 Hesmás Lápos;

1854 Hagymás-Lápos, Hășmaș-Lăpuș.

(Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei, București, 1967, vol. 1, p. 353).

Cadrul natural și istoric

Satul Lăpușel se află situat în depresiunea Baia Mare, la 8 kilometri de municipiul Baia Mare, la 5 kilometri nord-vest se situează satul Bozânta Mică, la 3 kilometri nord-est se află centrul comunal Recea, iar la 3 kilometri sud-vest se află lacul piscicol „Două veverițe”.

Râul Lăpuș curge în apropierea satului, formând lunci și terase fertile, ceea ce favorizează culturile de legume. Relieful este predominant de câmpie, iar clima este temperat-continentală. Are o populație de 1.146 locuitori (2011).

Localitatea are două situri arheologice: „Ciurgău” și „Mociar”. Aici au fost aduse la lumină, prin săpături arheologice, rămășițe ale unor așezări civile din epoca bronzului (cultura Suciu de Sus), din prima vârstă a epocii fierului (sec. VII î.Hr.) și din sec. II-III și VII-VIII d.Hr. Alte situri arheologice sunt la punctele: „Tedeș”, „Hodistău” și „Pădurea Lăpușel”. Localitatea a fost o feudă subordonată Cetății Chioarului, stăpânită inițial de familia Drágffy, iar după stingerea ei de familia conților Teleki, care au stăpânit localitatea până la începutul secolului al XIX-lea. După formarea Imperiului Dualist Austro-Ungar din 1867, localitatea a devenit comună subordonată districtului Șomcuta Mare din Comitatul Satu Mare.

Obiective eclesiastice

Biserica reformată (calvină). Despre prima biserică reformată a localității Lăpușel s-a scris în 1738. Biserica actuală a fost construită în 1745, pentru cripta grofului Teleki Mihály și a familiei sale. În 1870 lăcașul a fost mărit cu partea balconului și a fost schimbat și acoperișul. Astfel, placa funerară a familiei Teleki a ajuns în peretele bisericii. Turnul de 22 m a fost ridicat în 1880. Prima orgă a fost cumpărată de la biserica reformată din Berchez, iar cea actuală a fost construită de Meșterul Kerékgyártó István din Debrecen, în 1912. Coroana amvonului a fost realizată în 1870, iar masa domnului în 1867.

Biserica ortodoxă „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” a localității Lăpușel a fost construită în perioada 1891-1894, în stil neobaroc, de credincioșii greco-catolici, în locul unei biserici de lemn ridicate în secolul al XVII-lea, devenită neîncăpătoare. Din 1948, dată la care a fost interzisă religia greco-catolică, această biserică a devenit ortodoxă. Pictura interioară a fost realizată în 1931 de Sziebert Sándor, reprezentant al școlii de pictură băimărene, iar iconostasul de Aurel Berindean. Balconul a fost construit în 1977, iar băncile din interior au fost lucrate de Iosif György. Turnul bisericii înalt de 24 m are 5 clopote, dintre care cel mai vechi a fost turnat în anul 1923, altul în 1947 și trei dintre ele în perioada 1973-1974. Iluminatul electric a fost introdus în anul 1935.

Biserica greco-catolică are hramul „**Înălțarea Domnului**” și a fost construită din zid în 1997.

Biserica penticostală este o filială a Bisericii „Muntele Sionului” din Baia Mare.

Monumente

Monumentul Eroilor căzuți pe câmpul de luptă a fost ridicat în anul 1975 și este situat lângă Biserica Ortodoxă. Postamentul este înalt de 123 cm, iar obeliscul de 172 cm. Are în partea de sus o cruce, iar placa de marmură neagră pe care se află textul are formă trapezoidală. Inscripția de pe placa din marmură neagră este: „Glorie eroilor noștri căzuți pentru eliberarea patriei pe toate câmpurile de luptă”, iar ca semnătură „Urmași recunoscători”.

Monumentul Eroilor căzuți în cele două războaie mondiale a fost dezvelit în anul 2013. Este poziționat lângă Biserica Ortodoxă și are o înălțime de aproximativ 600 cm. Este din marmură neagră, cu o cruce din marmură albă. Postamentul are trei trepte. În părțile laterale ale crucii se află două plăci de marmură cu numele eroilor, lângă care se află alte două plăci de marmură, una gravată cu Sfântul Arhanghel Mihail, cealaltă cu Sfântul Arhanghel Gavril.

Obiective de agrement

Lacul „Două Veverițe” este situat la ieșirea din localitatea Lăpușel, spre Hideaga. Este fostul lac al Asociației Generale a Vânătorilor și Pescarilor Sportivi. Acum este administrat de comuna Recea.

Lacul are o suprafață de 6,4 hectare și este populat cu mai multe specii de pești, cum ar fi: caras, crap, fitofag, novac, oblete, biban, babușcă.

Balta lui Costin se află la ieșirea din Lăpușel spre Hideaga, după aproximativ 900 m pe partea dreaptă, la 100 m de la drumul național, în spatele lacului „Două veverițe”. Malurile lacului sunt frumos amenajate, oferind cadru propice pentru pescuit. Lacul cu o suprafață de 0,7 hectare este periodic populat cu pești și se organizează concursuri de pescuit, inclusiv pentru copii. Pescarii sunt mulțumiți, fiindcă exemplarele de crap de aici cântăresc până la 16 kilograme. Pe lângă crap se mai pot pescui amur, caras, știucă și alte specii de pești.

Educație. Cultură. Sport

În sat există o grădiniță, care se remarcă prin faptul că este prima dintr-o localitate rurală maramureșeană care are program prelungit și o școală cu cicluri de învățământ primar și gimnazial. Dotarea școlii cuprinde computere, mobilier și material didactic după cerințele actuale. În cadrul Căminului Cultural își desfășoară activitatea ansamblul folcloric „Flori din Lăpușel”. În satul Lăpușel activează, în liga a III-a, echipa de fotbal „Orizont Lăpușel”.

Personalități locale

Ioan Bohățiel, jurist. S-a născut la 8 septembrie 1902. A absolvit Facultatea de Drept din Cluj. În perioada 1925-1926 a lucrat ca avocat la Oradea, apoi, din 1928, la Baia Mare ca primjurist. În perioada 1930-1933 a fost primar al orașului Baia Mare. Pe lângă activitățile administrative a mai avut diferite funcții: președinte al societății de vânatoare „Ignișul”, membru fondator al ASTREI și al AGRU. A încetat din viață la 17 martie 1946.

Mocira

Satul Mocira a fost atestat documentar în 1411, când se numea Hidegkuth, alte denumiri fiind:

1828 Hidegkút, Mocira;

1851 Hidegkút;

1913 Láposhidegkút.

(Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei, București, 1967, vol. 1, p. 403).

Cadrul natural și istoric

Satul este situat pe valea râului Lăpuș, la câțiva kilometri în amonte de confluența cu râul Săsar, la sud-vest de orașul Baia Mare. Din punct de vedere geografic se află în depresiunea Baia Mare, cu toate caracteristicile geografice specifice: relief predominant de câmpie și dealuri joase. Satul are o altitudine medie de 200 m. A aparținut domeniului Baia Mare, încă de la începutul secolului al XV-lea. În 1411 a devenit proprietatea despoților sârbi, iar în 1592 a ajuns în proprietatea Direcției Minelor din Baia Mare. În 1602 a trecut în proprietatea lui Ștefan Szabo și Farkas, ca donație, iar în final a fost proprietatea baronului Bethlen. Ca obiectiv de interes arheologic este castelul construit de Francisc Bethlen, care în secolul al XX-lea a trecut în proprietatea lui Gavril Barbul. În prezent această clădire are destinația de școală și bibliotecă. La recensământul din 2011 populația era de 955 locuitori.

Educație. Cultură. Sport

În sat funcționează o școală cu învățământ primar: Școala cu clasele I-IV Mocira, o filială a Bibliotecii Comunale Recea, unde funcționează rețeaua Biblionet, și un Cămin Cultural modernizat și funcțional.

Satul are o bogată activitate corală. Din 1949, corul pe două voci a fost condus de Octavian Potcoavă și Vasile Sălniceanu. Din 1950, corul mixt a fost dirijat de Gavril Ioan Baci. În perioada 1977-1983 corul a fost dirijat de profesorul Iustin Podăreanu.

În 2005 s-a înființat ansamblul de dansuri populare românești „Mocirița”, format din copii și coordonat de instructorul coregraf Adrian Sabău.

Din 2018 are loc anual, la 15 august, Festivalul porodicilor, deoarece satul Mocira este renumit pentru cultura de tomate practică de mulți localnici, porecliți „porodicari”. Aceștia folosesc semințe din producție proprie și cultivă roșii din soiuri „bătrânești” de cea mai bună calitate, care, deși sunt mai puțin roditoare, au aromă deosebită. La festival participă peste 50 de legumicultori, care-și prezintă marfa în standuri cu vânzare, bogate și atrăgătoare. În cadrul festivalului se pregătesc produse culinare tradiționale în care vedeta este „porodicul”. Altă secțiune a festivalului este concursul de pescuit, iar pentru voie bună are loc un spectacol folcloric.

În sat activează echipa de fotbal „Spicul Mocira”, în liga a III-a.

Obiective eclesiastice

Documentele vremii atestă că prima parohie în Mocira a fost înființată în 1680. Prima biserică a fost construită pe vechea vatră a satului, dar odată cu mutarea lui a fost mutată și biserica, prin 1858, pe locul actual, construită din piatră și sfințită abia în 1925. În anul 1947 biserica a fost dărâmată și s-a început construcția actualei biserici, care a fost sfințită în 1973. Începând cu anul 1981 biserica a fost renovată, iar în 1985 a fost resfințită. **Biserica ortodoxă** poartă hramul „**Adormirea Maicii Domnului**”.

Biserica greco-catolică purtând ca hram „**Preasfânta inimă a lui Isus**” și „**Inima imaculată a Mariei**” a fost construită începând cu anul 1999. A fost finalizată după 11 ani, iar la 25 iulie 2010 a fost sfințită de episcopul greco-catolic Ioan Șișeștean.

Monument

Crucea comemorativă a eroilor din Primul și al Doilea Război Mondial. Monumentul datează din 1992, este poziționat la intrarea în localitate și a fost ctitorită de familia Petruș Ioan și Leontina. Fundația, postamentul, soclul și obeliscul sunt din beton turnat, în timp ce crucea și plăcile inscripționate sunt din marmură neagră. Înălțimea totală este de 510 cm, din care crucea are 250 cm.

Personalități locale

Nicolae Barbul, inginer agronom, s-a născut la 6 aprilie 1879 în localitatea Pomi, județul Satu Mare. A fost fiul memorandistului Gavril Barbul (1848-1921), colaborator apropiat și cumnat al părintelui dr. Vasile Lucaciu, tribunul și „Leul de la Șișești”. Gavril Barbul a cumpărat, în anul 1880, moșia de 1.000 ha din satul Mocira cu o casă veche și impunătoare și cu parcul din centrul satului. Nicolae Barbul a absolvit Academia de Agricultură la Magyarovár. După absolvire a îmbrățișat, însă, cariera diplomatică și, în anul 1900, s-a stabilit în SUA, unde a lucrat la Consulatul Român. La Cleveland a înființat, în anul 1903, ziarul *Românul* – prima publicație românească apărută peste ocean. În primăvara lui 1913 s-a întors acasă. A fost mobilizat pe front, în Primul Război Mondial, cu gradul de sublocotenent. A fost ales delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din decembrie 1918. În anii de după Unire a promovat și s-a ocupat direct de experimentarea unor metode noi de cultivare a legumelor și cerealelor, de îmbunătățirea soiurilor și diversificarea culturilor, de combaterea dăunătorilor, de mecanizare etc. A manifestat un interes deosebit pentru organizarea și participarea țării noastre la manifestări științifice internaționale în domeniul agriculturii, pentru progresul acesteia în România. Nicolae Barbul moștenește convingerile politice ale tatălui său, activând ca și el în conducerea locală a Partidului Național Român. Participă în 1926 la conferința de unificare a acestuia cu Partidul Țărănesc. A primit, adesea, la Mocira, oameni politici de seamă ai țării din anii interbelici, fruntași ai mișcării național-țărăniște, printre

care: Iuliu Maniu, Virgil Madgearu, Ion Mihalache, Grigore Iunian. Nicolae Barbul a încetat din viață la 26 noiembrie 1943. Pentru aportul său la organizarea socială și economică a României, la consolidarea ei, inginerul agronom Nicolae Barbul a fost decorat, în anul 1928, cu „Ordinul Coroana României în grad de Cavaler”.

Gheorghe Brânzei, economist. S-a născut la 4 septembrie 1951. A absolvit Facultatea de Științe Economice din Timișoara, Secția economia industriei, construcțiilor și transporturilor, în anul 1976. A funcționat în mai multe instituții din Baia Mare ca inspector sau contabil-șef. Pe plan politic a fost membru PUNR (iunie 1991-octombrie 1993) și vicepreședinte al Filialei Județene Maramureș. În perioada 1 martie-18 octombrie 1992 a fost primar al orașului Baia Mare. A fost ales deputat de Maramureș în septembrie 1992, apoi a fost președinte al Comisiei pentru Buget, Finanțe și Bănci a Camerei Deputaților, din Guvernul României.

George Adrian Costin, preot, s-a născut la 8 septembrie 1911. A absolvit, în anul 1934, Academia Teologică din Gherla. A fost hirotonit și a funcționat ca preot în Tăuții Măgherauș (1934-1936), apoi în Satu Nou de Sus și în Chiuzbaia. A predat religia în școli primare din Baia Mare. Pentru că a refuzat să renunțe la biserică și la credința sa, în 1952 a fost arestat și condamnat la închisoare. După opt luni de izolare în celulă la Satu Mare, a fost dus la Canalul Dunăre-Marea Neagră. A încetat din viață la 18 mai 1995, la Baia Mare.

Ioan Herman, medic. S-a născut în anul 1910. A absolvit Facultatea de Medicină din Cluj, în anul 1938. A fost repartizat în fostul județ Roman, la Bălușești, unde a încercat să combată tifosul exantematic. În 1950 a fost ales medic-șef al Secției sănătății din raionul Roman, apoi, în 1960, a devenit medic-șef la Sanepid Roman. Datorită calităților de bun organizator, în 1970 a fost numit medic-șef de policlinică. S-a pensionat după o carieră de peste 40 de ani. A scris mai multe lucrări de specialitate. A încetat din viață la 25 noiembrie 1982.

Mihai Herman, profesor. S-a născut la 22 octombrie 1948. A absolvit Institutul Pedagogic de 3 Ani din Baia Mare (1966), apoi Facultatea de Matematică din cadrul Universității Timișoara (1977). A fost profesor la școala din Bozânta Mică și la cea din Mocira, unde a devenit director, până în anul 2002, când s-a desființat ciclul gimnazial al școlii. S-a transferat la școala din Recea, unde a predat până la pensionare, în anul 2011.

Săsar

Satul Săsar este o străveche așezare pe râul Rivulus Saxarum (Râul pietrelor), de la care își trage denumirea de Săsar, atestată documentar în anul 1327 (Zazarbánya). În perioada următoare a avut mai multe denumiri:

1347 Zazar Banya, Zazurbanya;
1410 Zazar;
1733 Szaszar;
1750 Szezar;
1760-1762 Szaszár;
cca 1800 Săsariu;
1805 Szeszár;
1850 Szászár, Szeszar;
1854 Szaszár, Săsar.

(Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei, București, 1968, vol. 2, p. 108).

Cadrul natural și istoric

Localitatea Săsar este situată în depresiunea Baia Mare, la aproximativ 5 kilometri vest de reședința județului Maramureș, municipiul Baia Mare. Această localitate se află la o altitudine de 228 m deasupra nivelului mării, clima este temperat continentală cu ușoare influențe submediteraneene, cu ierni destul de blânde și veri potrivit de călduroase. Din punct de vedere geologic, teritoriul Săsarului se caracterizează prin depozite sedimentare de vârstă cuaternară. În urma unor cercetări de suprafață, în

punctul „Dâmbul Morii”, s-au descoperit urmele unei așezări neolitice și un topor de piatră.

În Săsar sunt aproximativ 570 numere de casă și aproximativ 2.000 de locuitori, ceea ce reprezintă aproape 35% din populația comunei Recea. Din diferite surse reiese că satul, care era o cetate de piatră, datează dinaintea orașului Baia Mare. În cronica parohiei întocmită la 1893 de preotul Alexiu Pop, se amintește că localitatea Săsar ar fi un sat de mineri, dintre care, mai târziu, mulți s-au stabilit la „Dealul crucii”, unde se aflau gurile minelor de aur.

Obiective eclesiastice

Biserica ortodoxă „Înălțarea Sfintei Cruci”. La începutul secolului al XIX-lea Săsarul era un sat de religie ortodoxă. În 1821 credincioșii au trecut la greco-catolici, preot fiind Ioan Hascovici, prin stăruința căruia s-a edificat biserica, în anul 1822, iar în 1825 s-a făcut iconostasul. În 1841 s-a realizat centura de piatră în jurul bisericii, iar între anii 1863 și 1865 s-a ridicat turnul de piatră. Din donațiile credincioșilor s-au procurat clopotele, în anul 1870. În anul 1904 a avut loc o amplă renovare, urmând să fie sfințită în 1905, când a primit hramul „Înălțarea Sfintei Cruci”. Anul 1948 a fost un an de cotitură, revenindu-se la religia ortodoxă. Lucrările de renovare din perioada 1988-1993 au îndepărtat urmele decorului vechi. A fost tencuită atât în interior, cât și în exterior, adăugându-se un pridvor și cele două turnuri laterale. Interiorul a fost decorat cu pictură nouă, realizată de artistul S. Spiridon Gătu. Tot atunci a fost construit și balconul.

Biserica ortodoxă în construcție „Duminica mironosițelor”. Lucrările de edificare ale lăcașului de cult au început în primăvara anului 2011, an în care s-au finalizat lucrările demisolului bisericii. În prezent lucrările continuă.

În Săsar există și **Biserica Penticostală Betel**.

Educație. Cultură. Sport

Educația, în satul Săsar, începe la nivel de grădiniță și se continuă cu școala generală amplasată într-o clădire ridicată în 1887, care funcționează și în prezent cu modificările cerute de noile standarde: laborator de informatică, sală de sport, centru de documentare și informare, grupuri sanitare și altele.

Viața culturală a Săsarului este destul de bogată. La Căminul Cultural „Ion Săsăran” funcționează două ansambluri folclorice: „Cununa Săsarului” și „Cununița Săsarului”, care și-au făcut simțită prezența la festivaluri pe plan județean, național și internațional. Centrul Comunitar include Biblioteca „Gheorghe Roman”, cu un fond de aproximativ 1.500 de volume. Aici s-a amenajat un mic Muzeu al Satului. Corul bisericesc ființează de la începutul anilor 1970.

Cu o anumită periodicitate, școala și grădinița oferă spectacole, în special cu ocazia sărbătorilor de iarnă, a zilei de 8 Martie sau a sfârșitului de an școlar. De câțiva ani, cu prilejul sărbătorilor de iarnă, grupuri de copii umblă cu Vișlaimul și cu Steaua, semn că tradițiile nu sunt cu desăvârșire uitate. Merită amintită și prestația a două vechi soliste de muzică populară, Maria Rusu Ocian, care a dus faima muzicii noastre populare până la poalele piramelor din Egipt, și a Floricăi Rusu Vintilă, amândouă având numeroase imprimări la radio și apariții la televiziune. Anual, începând din 2012, în Săsar se desfășoară Festivalul strugurilor, prin intermediul căruia autoritățile și-au propus ca localnicii să își promoveze tradițiile și obiceiurile locale privind recoltarea strugurilor, pentru care sunt renumiți, împreună cu pregătirea mustului, gastronomia tradițională locală, cântecul și portul popular din zonă.

Viața sportivă a renăscut după o întrerupere de câțiva ani, vechea echipă de fotbal, inițial numită „Dinamo”, apoi „Muncitorul” sau „Unirea”, reînviind sub denumirea de „Real Săsar”.

Personalități locale

Vasile Dobra, poet. S-a născut la 22 decembrie 1943. A absolvit Școala de Aviație și Școala Tehnică de Construcții. A fost tehnician constructor. A lucrat în Israel, Irak, Kazahstan, Maroc. A de-

butat cu versuri în revista *Familia*, în anul 1972. A colaborat la ziare și reviste: *Tribuna*, *Luceafărul*, *Steaua*, *Archeus*, *Graiul Maramureșului*, *Glasul Maramureșului* și altele. Volume publicate: *Femei care m-ar fi putut iubi*. Versuri (1998), *Fluier de zăpadă*. Versuri (1999), *Geografia tristeții* (2003). A primit titlul de Cetățean de Onoare al satului Săsar, cu ocazia aniversării a 675 de ani de atestare documentară. A încetat din viață în anul 2007.

Gheorghe Roman a fost, de-a lungul vieții, jurist, director adjunct al Teatrului Dramatic din Baia Mare, primar al comunei Recea, însă marea pasiune a vieții sale a fost scrisul. A fost textier, poet, dramaturg, jurnalist. S-a născut la 12 mai 1946. A absolvit Facultatea de Drept la Cluj-Napoca. Risipite prin paginile ziarelor locale se găsesc mii de epigrame, texte satirice, interviuri și multe alte articole aparținând jurnalistului. A încetat din viață la 1 mai 2007. În anul 2009 s-a lansat post-mortem cartea *Maramureșul văzut de Gheorghe Roman*, carte care însumează tot ce a semnat acesta în publicațiile locale.

Ion Săsăran, actor. S-a născut la 25 noiembrie 1933. După o copilărie grea, cu multe lipsuri, mutarea domiciliului în mai multe locuri din țară și rămas fără tată, a reușit să absolve Institutul de Artă Cinematografică din București, în 1956. A fost repartizat la Teatrul de Stat din Baia Mare. În 1988 s-a transferat la Teatrul Național Târgu Mureș. Din 1991 a fost conferențiar universitar la Universitatea de Teatru, dar nu a întrerupt nicio clipă actoria. Din 2002 a revenit pe scena băimăreană. A primit titlul de Cetățean de Onoare al satului Săsar, cu ocazia aniversării a 675 de ani de atestare documentară. A încetat din viață la 20 august 2009, la Târgu Mureș.

Bibliografie selectivă

*** *A fost inaugurat Stadionul Central al ACS Recea*, „Gazeta de Maramureș”, an XVII, nr. 782, 19-25 mai 2018, p. 17;

Ardeleanu, Marius, *O expoziție ce sintetizează șapte ani de cercetări arheologice*, „Gazeta de Maramureș”, an XVI, nr. 754, 21-27 oct. 2017, p. 13;

Băbuș, Rodica ; Tuța, Ionică, *Monografia comunei Recea*;

Băințan, Valentin, *Arta corală din Maramureș*, Baia Mare, 1982, p. 434;

Bel, Iulia, *Ochiuri de răcoare. Fântânile din Recea*, „Pentru socialism”, an XXXVI, nr. 9282, 8 sept. 1985, p. 2;

Buda-Țețu, Ioan, *Reuniunea fiilor satului din Săsar*, „Glasul Maramureșului”, an VII, nr. 2025, 1 dec. 2003, p. 9;

Câmpian, Marius, *Monument construit de credincioșii greco-catolici din Mocira*, „Glasul Maramureșului”, an XXII, nr. 6477, 6 sept. 2018, p. 6;

Condrat, Alina, *Copilul de trupă a ajuns vedetă de teatru. Actorul Ion Săsăran a împlinit 70 de ani*, „Glasul Maramureșului”, an VII, nr. 2022, 27 nov. 2003, p. 9;

Cozmuța, Augustin, *Destin de actor*, „Graiul Maramureșului”, an XV, nr. 4153, 26 nov. 2003, p. 1;

Danciu Emil, *A fost dezvelit și sfințit Monumentul Eroilor*, „Graiul Maramureșului”, an XVII, nr. 4625, 13 iun. 2005, pp. 1, 3;

Danciu, Emil, *Primul bram al Bisericii „Duminica Mironosițelor” din satul Săsar*, „Graiul Maramureșului”, an XXI, nr. 5815, 5 mai 2009, p. 1, 4;

Fărcaș, Andrei, *Recea și-a sărbătorit 675 de ani de atestare documentară*, „Graiul Maramureșului”, an XVI, nr. 4401, 20 sept. 2004, p. 9;

Fereștean, Viorel-Dacian, *Mocira – veche vatră transilvană. Monografia satului*, Baia Mare, Editura Proema, 2020;

Goja, Anca, *Cuptor medieval descoperit la Bozânta Mică*, „Graiul Maramureșului”, an XXV, nr. 7142, 5 sept. 2013, p. 5;

Goja, Anca, *„Danț la șură” cu sătenii din Recea*, „Graiul Maramureșului”, an XIX, nr. 5186, 12 apr. 2007, p. 9;

Goja, Anca, *Vestigii din trei epoci diferite descoperite de arheologi la Bozânta Mică*, „Graiul Maramureșului”, an XXII, nr. 6253, 7 oct. 2010, p. 10;

Goja, Nicolae, *Satul dispărut Mochyar (Mocira)*, „Graiul Maramureșului”, an XXI, nr. 5989, 25 nov. 2009, p. 9;

Iuga, Vasile, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar (1700-2010)*, Cluj-Napoca, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, 2011, pp. 78, 161, 193, 315, 370, 497, 825, 827, 864, 935;

*** *Localitățile județului Maramureș*, Baia Mare, 1971, pp. 200-202;

Loloș, Florin, *Primăria Recea are un nou „look”*, „Glasul Maramureșului”, an V, nr. 1241, 4 mai 2001, p. 1;

Miko-Indre, Rely, *Festivalul strugurilor, o tradiție la Recea*, „Informația zilei”, an XIII, nr. 4254, 14 oct. 2015, p. 4;

Moldovan, Silvestru ; Togan, Nicolau, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria...*, Sibiu, 1909, p. 181;

More, Ioana, *Trecutul și prezentul comunei Recea*, „Informația zilei de Maramureș”, An XI, nr. 3192, 20 mart. 2012, p. 13;

Popan, Mihai, *Dascălii din comuna Recea pun mare preț pe tradiții*, „Graiul Maramureșului”, an XVII, nr. 4787, 19 dec. 2005, p. 7;

Popan, Mihai, *Duminică 1 Decembrie*, „Săsar 675 de ani de atestare documentară”, „Graiul Maramureșului”, an XIV, nr. 3853, 30 nov.-1 dec. 2002, pp. 1, 4;

Popan, Mihai, *Festivalul strugurilor își propune păstrarea vie a tradițiilor. Săsar*, „Graiul Maramureșului”, an XXVI, nr. 7474, 14 oct. 2014, p. 5;

Popan, Mihai, *Recea a fost capitala culturală a Maramureșului. Pe 24 ianuarie, seara*, „Graiul Maramureșului”, an XX, nr. 5429, 28 ian. 2008, p. 8;

Portase, Alec, *Ne vor salva porodicii din Mocira*, „Graiul Maramureșului”, an XX, nr. 5684, 22-23 nov. 2008, p. 1;

Ruja, Alexandru, *Recea. O comună mai bogată ca un oraș!*, „Glasul Maramureșului”, an XVIII, nr. 5547, 28 iul. 2015, p. 4;

Rus, Marinell Radu, *Istoricul localității Recea*, „Școala maramureșeană”, revista dascălilor din Maramureș, an XVI, nr. 45-50, 2016, pp. 97-124;

Stanciu, Ioan, *Așezarea prefeudală de la Lăpușel, jud. Maramureș. Cercetările arheologice din anii 1992, 1993*, „Ephemeris Napocensis”, 1994, vol. IV, pp. 267-322;

*** *Școală nouă la Recea*, „Pentru socialism”, an XIII, nr. 2993, 3 sept. 1963, p. 1;

Ștef, Dorin, *Dicționar etimologic al localităților din județul Maramureș*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2016, pp. 60-61, 140-141, 150-151, 174-175, 203-204;

Tătaru-Bolchiș, Teresia, *Pîntru porodicii din Mocira*, „Graiul Maramureșului”, an XX, nr. 5585, 30 iul. 2008, p. 13;

Turda, Antoaneta, *Sfințirea Bisericii Greco-Catolice din Mocira*, „Graiul Maramureșului”, an XXII, nr. 6191, 27 iul. 2010, p. 6;

Ursu, Viorica, *Nicolae Barbul din Mocira (1879-1943), inginer și diplomat*, „Bibliotheca septentrionalis”, an XXI, nr. 1 (42), iun. 2014, pp. 96-99;

Vancea, Ciprian, *Ansamblul Folcloric Recea a făcut „valuri” pe litoralul Mării Negre*, „Informația zilei de Maramureș”, an XIII, nr. 4230, 14 sept. 2015, pp. 8-9.

File din cronica comunei Recea

Epoca bronzului

1800-800 î.Hr. – în punctul „Hodiștau”, între Lăpușel și Bozânta Mică, s-au depistat, prin săpături arheologice, materiale aparținând epocii bronzului; din epoca bronzului târziu, cultura Suciu de Sus, au mai fost evidențiate descoperiri în Bozânta Mică la „Dosul satului” și în Săsar la „Dâmbul morii”;

1475 – localitatea Lăpușel era punct de vamă și era destul de populată;

1543 – este consemnat în documente satul Lăpușel;

1565 – în satul românesc Mocira din domeniul Baia Mare era voievod Ioannes Petre;

1566 – au loc groaznice pustiiri turcești. În satul Mocira au fost pustiite 16 gospodării;

1592 – printr-un act emis la Alba Iulia, principele Transilvaniei, Sigismund Bathory, dăruiește orașului Baia Mare localitățile: Recea, Satu Nou de Sus, Satu Nou de Jos, cu toate bunurile aparținătoare acestora;

1602 – satul Mocira devine proprietatea lui Ștefan Szabo, ca donație;

1603 – Bozânta Mică apare ca oficiolat condus de Ioan Pogăceș;

1686 – plângerea primarilor și juraților din localitățile Satu Nou de Jos, Satu Nou de Mijloc și Recea este înaintată conducerii orașului Baia Mare, prin care, în numele tuturor iobagilor din cele trei sate, cer amânarea plății impozitelor cu un an de zile, deoarece din cauza sărăciei nu sunt în stare să le plătească;

1756 – orașul Baia Mare avea cinci sate iobăgești: Băița, Firiza de Sus, Recea, Satu Nou de Sus și Satu Nou de Jos;

1760 – este consemnată într-un document, pentru prima dată, localitatea Lăpușel (Hagymás Lápós);

1770 – în conscrierea învățătorilor din plasa Baia Mare, din acest an, sunt consemnate localitățile unde funcționau școli în acest timp: Recea – de 6 ani;

1775 – conform conscrierii din acest an, în cele cinci sate de iobagi ale orașului Baia Mare erau conscriși 54 de iobagi și 7 jeleri în Recea;

1780 – în cercul Baia Mare intrau 44 de localități, printre care se numără și Recea. Cu acest număr de sate plasa va funcționa până în anul 1848;

1793 – sunt amintite că activează școlile din Satu Nou de Sus, Satu Nou de Jos și Recea;

1798 – sigiliul târgului Săsar era oval și avea în câmpul sigiliului o viță-de-vie cu par și patru ciorchini de struguri, iar deasupra parului o coroană deschisă;

sec. XVIII – la sfârșitul acestui secol sigiliul comunității Mocira avea în câmpul sigilar o parcelă de arat pe care se afla un plug de lemn, un brăzdar și un fier de plug;

1811 – se introduc matricole bisericesti la Mocira;

1818 – este consemnată în documente școala din Săsar, iar învățător era Ioan Dunca;

1822 – se introduc matricole bisericesti în satul Lăpușel;

1823 – se construiește biserica românească din satul Săsar;

1825 – în districtul protopopesec al Băii Mari funcționau școli românești confesionale unite la Baia Mare, Baia Sprie, Ferneziu, Recea, Tăuții de Jos, Satu Nou de Jos și Satu Nou de Sus;

1827 – s-a născut, în Recea, Mihail Pavel, din familie nobilă, ce purta titlul „de Peteritea”, viitor episcop greco-catolic român de Oradea. Primit în clerul diecezei Muncaciului, a fost trimis la Viena la Seminarul „Sancta Barbara” spre a studia teologia, de unde, din cauza tulburărilor din 1848, a fost silit a se întoarce în patrie și a-și continua studiile teologice în Ungvar și Sătmar;

1829 – este consemnată școala din Mocira;

1831 – începe construcția bisericii din satul Recea;

1837 – Ștefan Bîlțiu vine paroh în Mocira, unde rămâne timp de 20 de ani, desfășurând o bogată activitate;

1847 – din acest an exista biserică de piatră în Recea;

1857 – la Recea se sfințește biserica de către episcopul Gherlei, Ioan Alexi;

1858 – sunt menționate construcțiile bisericilor de piatră din Bozânta Mică și Mocira. Locuitorii din Mocira erau grădinari vestiți;

1871 – se zidește biserica de piatră pentru cultul reformat din Lăpușel;

1882, iul. 3 – se naște, în Săsar, Ioan C. Pușcașiu, preot și avocat, cel care avea să devină președintele organizației județene a P.N.D. și prefect al județului în perioada 1931-1932;

1884 – Împăratul Franz Josef a dăruit 100 fl. pentru repararea bisericii greco-catolice din Bozânta Mică;

1894 – se zidește biserica greco-catolică din Lăpușel; primul membru al „Astrei” din satul Mocira a fost Gavril Barbu, plătind 100 fl.;

1896 – au luat ființă școli primare de stat în mai multe localități, printre care și Lăpușel;

1900 – conform recensământului din acest an, populația localității Recea era următoarea: 870 locuitori, din care 865 români;

1907 aug. 11 – la Mocira se desfășoară adunarea cercuală a despărțământului Sătmăr-Ugocea al „Astrei”. Se împart cărți pentru bibliotecile populare, iar protopopul Ioan Papp din Turț pune la dispoziția despărțământului 100 de coroane pentru ajutorarea bibliotecilor populare;

1910 – populația localităților comunei Recea se prezintă astfel: Recea – 1.064; Bozânta Mică – 499; Lăpușel – 1.319; Mocira – 834; Săsar – 1.180;

1911 – ia ființă o bibliotecă „Astra” în Mocira, cu peste 100 de volume;

1912 – sub auspiciile ASTREI se țineau prelegeri populare în comunele Groși, Tăuții de Sus și Recea;

1914 – școala confesională greco-catolică din Recea era pe punctul de a se desființa din cauza localului necorespunzător și pentru că nu se putea angaja un dascăl cunoscător al limbii maghiare; Recea (Lénárdfalú), comună mică cu parohie veche. Biserică de zid cu hramul „Sf. Apostoli Petru și Pavel”, edificată în 1847. Casa parohială de zid, edificatela economice de lemn. Casa cantorială și școala de lemn. Matricole din 1814. Școlari de toate zilele 85, de repetiție 32. Paroh: Ștefan Cherecheș. În localitate exista sinagogă iudaică. Populația după religie: 928 gr. cat. și 11 izraeliți;

1918 – Marea adunare populară din Baia Mare de la această dată, care a concentrat majoritatea populației din satele învecinate, și-a ales delegații din Baia Mare și localitățile din jur. Satele Recea, Groși, Tăuții Măgherauș, Săcălășeni și-au ales delegați în persoana dr. Aurel Nistor, comandantul gărzii naționale române din Baia Mare, dr. Coriolan Bohățiel, locotenent în rezervă, și Alexandru Schiller.

Selecție din **File de cronică**. *Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș*, vol. I: *Din paleolitic până în 1918*, Temian, Laura; Temian, Lazăr; Băințan, Valentin...; Coordonator științific: prof. dr. Ardelean, Teodor, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2016, pp. 2, 4, 81, 102, 113, 114, 133, 144, 145, 168, 206, 215, 231, 265, 267, 281, 287, 293, 315, 320, 328, 330, 334, 339, 341-342, 347, 353, 355, 380, 381, 410, 434, 438, 465, 471, 483, 503, 510, 518-519, 525, 531, 537-538, 543, 557, 581, 587.

Folclor din comuna Recea

Obicei de nuntă (Mocira):

*Frunză verde de zăfin
Faceți-mi drum ca să viu
Cu găina ca ruja
Să o dau la nănașă.
Săracă găina me'
La tăți le place de ie
Că-i frumoasă și-mpănată,
În Maramurăș gătată.*

Obicei de nuntă (Săsar) – pețitul:

*Să hii gazdă sănătoasă,
Am văzut că ai fată frumoasă,
Vreau s-o duc la mine-acasă.
De 'mneta ti-i învoi,
Dacă nu, tăt m-oi socoti
Și muierea mé a fi.*

Inteligența Artificială: riscuri și beneficii în era tehnologică

Raluca DONCIU

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

În ultimele decenii, inteligența artificială (IA) a captat atenția omenirii mai mult ca oricând, oferind o serie de inovații, dar și provocări semnificative. De la sistemele de recunoaștere facială până la asistenții virtuali și mașinile autonome, impactul inteligenței artificiale se resimte în diverse domenii, dar odată cu această evoluție tehnologică apar și riscuri considerabile.

Unul dintre principalele beneficii ale IA constă în capacitatea sa de a optimiza procesele, sporind eficiența și performanța în diferite industrii. De exemplu, în sectorul medical, IA poate ajuta la diagnosticarea mai rapidă a bolilor și la personalizarea tratamentelor. De asemenea, în domeniul transporturilor, vehiculele autonome conduse de IA promit să reducă semnificativ accidentele rutiere. Totodată, în sfera afacerilor, IA poate contribui la luarea unor decizii mai precise și la creșterea productivității.

Cu toate acestea, o problemă majoră asociată cu dezvoltarea inteligenței artificiale constă în riscurile etice și sociale. Creșterea șomajului din cauza automatizării proceselor este una dintre preocupările majore. În plus, problema securității datelor și a confidențialității este tot mai pregnantă, odată cu creșterea utilizării tehnologiilor bazate pe IA. Există riscuri legate de discriminarea algoritmilor, care pot reflecta și perpetua inegalități sociale sau prejudecăți deja existente.

În cadrul acestei dezbateri, reglementarea și supravegherea atentă a progresului IA devin esențiale. Dezvoltarea și implementarea unor standarde etice clare, care să protejeze drepturile individuale și care să minimizeze riscurile asociate cu inteligența artificială sunt cruciale pentru a naviga în mod responsabil în această eră tehnologică în continuă expansiune.

Astfel, deși beneficiile inteligenței artificiale sunt remarcabile, este crucial să se acorde atenție și riscurilor asociate tehnologiei, menținând un echilibru delicat între progres și responsabilitate. Numai printr-o abordare echilibrată și un dialog continuu putem exploata pe deplin potențialul inteligenței artificiale într-un mod care să aducă beneficii pentru societate, fără a compromite valorile etice și umane fundamentale.

Destăinuire-surpriză

Textul de mai sus a fost generat de ChatGPT, unde eu am introdus cerința „Un articol pentru o revistă, despre inteligența artificială, riscuri și beneficii”. Ori de câte ori am introduce această cerință, am obține un text diferit, original. Așadar, nici măcar nu s-ar fi putut cumva demonstra că acest text nu este scris de mine. Ceea ce, desigur, duce la multe alte dileme și întrebări: cum vom ști că un roman al unui scriitor sau un simplu comentariu literar al unui elev sunt creațiile lor originale, și nu un rezultat al combinării inteligenței mondiale de către inteligența artificială?

Titlul paragrafului este *Destăinuire-surpriză*, dar cu siguranță nu e o surpriză pentru cei care mă cunosc, deoarece eu nu mă exprim atât de elevat ca ChatGPT. Însă nici „el” nu e perfect, e nevoie încă și de inteligența noastră pentru a corecta erori de exprimare (probabil datorate traducerii pe care ChatGPT o face în limba română), pentru a alege informații utile și, mai ales, pentru a exprima cererea exact pe nevoile noastre. De exemplu, dacă aș fi dorit o postare Instagram pe această temă, trebuia să specific în cerere aspectul, pentru a avea un text mai scurt (de maxim 2.200 de litere) și creat cu un aspect mai vizual pentru a atrage atenția tinerilor din ziua de azi (enumărări cu buline, emoticoane etc.).

Despre un risc la care nu ne-am fi gândit

Apropo de „el” (ChatGPT), am introdus cererea scurt și la obiect. Cunosc însă o persoană care-l întreabă frumos, îl roagă, îi mulțumește, iar ChatGPT îi răspunde la fel de politicos și cald. Când se vorbește de riscurile inteligenței artificiale, nu am văzut încăieri discutat aspectul atașamentului emoțional de un computer. Când Siri (asistentul virtual al aparatelor Apple) s-a dezvoltat la nivelul la care deja făcea glume și părea a avea o personalitate, au fost mulți cei care s-au atașat de el/ea și care luau personal orice răspuns mai dur sau mai rece al acestuia, după ce crezuseră că au dezvoltat o relație.

E faimos filmul *Her* despre relația unui scriitor singuratic cu un sistem de operare proiectat să-i îndeplinească orice nevoie. Cartea *Her*¹, scrisă de scenaristul filmului după succesul fenomenal al acestuia (Spike Jonze a câștigat cu *Her* Premiul Oscar pentru cel mai bun scenariu original și Globul de Aur pentru cel mai bun scenariu), poate fi citită și la secția de limbă engleză a bibliotecii noastre (American Corner Baia Mare). Inteligența artificială poate să-și ia ca surse de informare toate cunoștințele lumii, nu e doar o mare enciclopedie, ci, având acces la exprimări diverse din dialoguri zilnice haioase sau romantice (din cărți, reviste, postări publice din rețelele de socializare), poate imita comportamentul unei partenere de dialog calde, interesate. Poate, la fel ca situația din *Her*, să dea impresia că e dornică să aline, să cunoască, să iubească.

Dar e foarte posibil să ajungi să-l consideri pe ChatGPT un partener de dialog, un prieten, un om care să-ți dea sfaturi sau cu care discuți atunci când te plictisești. Am dat pe internet peste o vorbă: „Inteligența artificială știe multe, dar nu înțelege nimic, spre deosebire de Socrate, care «nu știa nimic», dar înțelegea totul”. Nu mi-o notasem când am citit-o prima dată, așa că acum, când am căutat pe Google „ChatGPT, Socrate” pentru a o găsi și nota, am dat peste alt exemplu distractiv² despre ceea ce poate ChatGPT. Voi traduce mai jos dialogul din imaginea din linkul la care fac referință, știind că printre cititori se numără și filosofi, cărora poate li s-ar părea interesant. Eu a trebuit să caut ce înseamnă un „dialog socratic”: este un argument (sau o serie de argumente) care utilizează metoda de întrebare și răspuns folosită de Socrate în *Dialogurile*³ lui Platon. Acesta începe, de obicei, cu Socrate mărturisindu-și ignoranța asupra subiectului și apoi adresând întrebări celorlalte personaje, rezultatul fiind o mai bună înțelegere a subiectului.

Utilizator: *Vreau să te implic într-un „dialog socratic” cu mine. Tu să fii Socrate. Pune-mi întrebări care să-mi aprofundeze înțelegerea subiectului discutat și care să expună posibile presupuneri și inconsistențe în gândirea mea. Ai înțeles?*

ChatGPT: *Desigur, pot să mă angajez într-un dialog socratic cu tine. Înainte de a începe, ai putea să-mi spui subiectul pe care vrei să-l discutăm?*

Utilizator: *Condiții de locuit accesibile ca preț.*

ChatGPT: *Minunat. Să începem. Socrate: Ce vrei să spui prin condiții de locuit accesibile ca preț?*

Utilizator: *Mă refer la locuințe sigure, curate și funcționale, pe care orice persoană dintr-o anumită societate și le permite, rămânând apoi cu suficiente resurse pentru a putea trăi cu demnitate.*

ChatGPT: *Socrate: Aceasta este o definiție care mă ajută. Ai putea să-mi spui mai multe despre ce înțelegi prin „rămânând apoi cu suficiente resurse pentru a putea trăi cu demnitate”? Ce efecte are traiul cu demnitate în contextul condițiilor de locuit accesibile?*

Utilizator: *Dacă o persoană trebuie să folosească o proporție mare a resurselor sale pentru a plăti pentru a locui undeva, s-ar putea să nu mai aibă apoi bani suficienți pentru mâncare sănătoasă, electricitate, produse de igienă, transport, îngrijire medicală, telecomunicații, îmbrăcăminte, care, atunci când lipsesc, ar conduce la o viață care s-ar putea să fie considerată lipsită de demnitate.*

ChatGPT: *Socrate: Înțeleg, deci, din punctul tău de vedere, lipsa accesului la locuințe decente poate avea un efect de domino asupra abilității unei persoane de a-și îndeplini nevoile de bază și de a duce o viață demnă. Crezi că aceasta e o problemă comună? Dacă da, care crezi că sunt cauzele locuințelor inaccesibile ca preț?...*

Dialogul poate continua cât dorește utilizatorul. Ca să populez articolul cu imagini pe care să am dreptul de a le utiliza fără a încălca drepturile de autor ale cuiva, am generat imaginea alăturată cu aplicația DALL·E 2, generatorul de imagini al OpenAI, cerând o imagine care să-l ilustreze pe ChatGPT drept Socrate.

Evoluăm, fie că ne convine sau nu. Cum ne pregătim pentru viitor?

Dar până să se ajungă la suferințe emoționale datorate inteligenței artificiale, revenim la dilema actuală: suntem de acord sau nu? Nu contează dacă suntem de acord, inteligența artificială e aici. Probabil ar trebui, în loc să ne panicăm, să vedem cum putem să ne acomodăm cu această inovație și să profităm de ea. Orice noutate ne sperie, în general, și orice schimbare poate avea și consecințe negative. Roboții industriali au eliminat multe locuri de muncă. Dar asta nu înseamnă că am fi preferat să muncim în continuare cu toții în condiții grele și periculoase. Roboții pot și salva vieți, când preiau sarcini riscante pentru oameni. La urma urmei, chiar și plugul a fost o inovație față de sapă, chiar și tractorul față de boi, chiar și motorul de căutare Google față de catalogul unei biblioteci. Da, e posibil ca

¹ <https://bibliotecamm.ebibliophil.ro/mon/her-ea-tzb65ygs>

² https://www.reddit.com/r/ChatGPT/comments/113g4r5/socratic_gpt/

³ <https://bibliotecamm.ebibliophil.ro/mon/dialoguri-socratice-p9qfnp2y>

unele locuri de muncă să devină irelevante în timp, dar omenirea în întregul ei a evoluat în acest mod, oamenii eliberați de munci istovitoare și slab plătite au putut să facă descoperiri, să creeze artă și multe altele. Riscul de acum pare mai înspăimântător pentru că nu mai avem încredere că liderii omenirii sunt umani și că ne vor binele atunci când au la îndemână o unealtă atât de puternică. Din moment ce nu ne conduc oameni verticali, modele de înțelepciune, credem că pierderea atâtor locuri de muncă nu va duce la nimic bun pentru cei 99% care nu suntem înstăriți și la putere, ci vom avea parte de sărăcie, foamete, disperare, lupte pentru supraviețuire.

Au fost și în trecut păreri bine motivate (Yuval Noah Harari), și recente din această toamnă, mai utopic exprimate (Elon Musk), cum că în viitor e foarte posibil ca omul să nu mai (trebuiească să) muncească. Elon Musk încearcă să epateze probabil datorită faptului că acum, la început de noiembrie 2023, a lansat Grok („rivalul” mai glumeț și mai vulgar al lui ChatGPT), primul model de chatbot de IA creat de compania lui, xAI. Și-a expus această părere într-o conversație avută cu prim-ministrul Marii Britanii, Rishi Sunak⁴. Desigur, orice fel de publicitate este publicitate „bună”, chiar și atunci când, în urma discuției ești acuzat că vorbești dintr-un loc privilegiat, dintr-o poziție în care nu consideri probabil creșterea copiilor ca fiind o muncă, dintr-o poziție în care știi că doar cei bogați vor putea să se relaxeze fericiți într-o astfel de lume utopică, și diferențele dintre clase ar putea deveni chiar tragice.

Istoricul Yuval Noah Harari își argumentează opinia despre viitor în cartea *Homo Deus. Scurtă istorie a viitorului*⁵. Apărută în 2015, cartea examinează ce e posibil să se întâmple cu această lume atunci când miturile vechi sunt cuplate cu tehnologii cu valențe de zeități, cum ar fi inteligența artificială și ingineria genetică. După cum

spune autorul, „*Sapiens*⁶ a explicat cum a ajuns omenirea să ducă planeta. *Homo Deus* ne examinează viitorul. Combină știința, istoria, filosofia și multe alte discipline, oferind o viziune a zilei de mâine care inițial pare de neconceput, dar care curând arată a fi incontestabilă: umanitatea își va pierde în curând nu doar nivelul superior, ci chiar și propriul sens. [...] Asta poate suna alarmant, dar schimbarea este mereu înfricoșătoare”. Mai departe, dacă *Sapiens* a fost despre trecut, iar *Homo Deus* a cuprins speculații despre viitor, a treia sa carte, apărută la noi în 2018, *21 de lecții pentru secolul XXI*⁷ este despre prezent, despre aici și acum. În ea, Yuval Noah Harari ne spune să nu ne mai gândim ce materii să-i învățăm pe copii, care ar fi meseria cea mai „de viitor”, ne spune să-i învățăm doar să se reinventeze (ca și cum ar fi ceva ușor). Pentru că schimbarea este singura constantă. Și schimbările au loc cu o viteză din ce în ce mai mare, creând nesiguranță, nu mai putem anticipa viitorul așa cum un țăran din anii 1000 știa cu siguranță că și peste 100 de ani va fi nevoie de agricultori, de fermieri, de țesători. Acum nu știm cum va arăta lumea peste 50 de ani, ce meserii vor avea oamenii și care vor fi relațiile dintre ei. Majoritatea informațiilor pe care copiii le învață la școală vor fi irelevante. În trecut învățarea unor informații avea sens, pentru că altfel nu aveai acces la ele. Acum suntem inundați de informații, și nu mereu știm să diseminăm informația reală de cea falsă. (Apropo, și acesta e un

subiect dezbătut de cei preocupați de inteligența artificială: roboții de IA își iau informațiile din tot ceea ce găsesc online, de la muzee până la site-uri obscure. Există deci și posibilitatea ca IA să propage informații false, fie că citim undeva texte generate de IA (fără să știm), fie că generăm noi texte la rândul nostru. Mai mult ca oricând, va trebui să ne folosim și spiritul critic, și rațiunea, pentru a decide dacă ceea ce citim este real).

Dar într-o astfel de lume, Yuval Noah Harari spune că ultimul lucru pe care profesorii ar trebui să-l predea este... și mai multă informație. Deja oamenii au acces la un click distanță la suficientă informație, poate chiar prea multă. Copiii au nevoie de abilitatea de a o discerne, de a alege ce e important, de a o folosi și de a combina bucățile de informații diferite într-o imagine a întregii lumi. Poate veți spune că e util ca cei mici să învețe programare sau limbi străine. Dar dacă peste 10 ani IA scrie toate *software*-urile mai bine decât oamenii și deja este o aplicație prin care poți conversa în orice limbă cu oricine? Părerile lui Harari e că școlile ar trebui să „predea” gândirea critică, creativitatea, comunicarea, colaborarea, abilitatea de a face față cu brio schimbării, abilitatea de a învăța ușor lucruri noi și de a ne păstra echilibrul mintal în situații nefamiliare. Nu abilitatea de a inventa idei și produse noi, cum am fi crezut, ci de a ne reinventa pe noi înșine din nou și din nou.

⁴ <https://twitter.com/RishiSunak/status/1720187297558065441>

⁵ <https://bibliotecam.ebibliophil.ro/mon/homo-deus-scurta-istorie-a-viitorului-pbuw76nb>

⁶ <https://bibliotecam.ebibliophil.ro/mon/sapiens-scurta-istorie-a-omenirii-pmznyuca>

⁷ <https://bibliotecam.ebibliophil.ro/mon/21-de-lectii-pentru-secolul-xxi-f2rmvgtgb>

În 1848, milioane de oameni din întreaga lume își pierdeau locurile de muncă din agricultură și mergeau la oraș să lucreze în fabrici. Dar acolo știau că vor rămâne la acel loc de muncă toată viața. În zilele noastre, Harari spune în cartea din 2018 că e posibil ca până în 2048 (dacă nu ne autodistrugem între timp cu războaie pentru teritorii, ceea ce nu credeam că vom mai întâlni în secolul XXI, n.n.) să ne confruntăm cu migrații în spațiu, cu identități de gen fluide, cu experiențe senzoriale noi generate de implanturi de IA. Chiar dacă acum crezi că să proiectezi un joc virtual 3D e o meserie de viitor, peste câțiva ani această profesie și majoritatea altor meserii vor fi preluate de IA. Umanitatea se va confrunta cu lucruri nebănuite, cum ar fi mașinării super-inteligente, organisme (umane) modificate prin inginerie genetică (transumanism), algoritmi care ne pot manipula emoțiile cu precizie (folosiți de cineva chiar cu acest scop), cataclisme climatice create de oameni și nevoia de a schimba total profesia o dată la câțiva ani. Ce trebuie să faci într-o situație fără precedent? Cum trebuie să acționezi când ești bombardat de atât de multă informație, încât nu ai timp s-o absorbi sau s-o analizezi? Cum să trăiești într-o lume în care incertitudinea nu e o excepție, ci o caracteristică principală?

Creierul unui adolescent e mai maleabil decât cel al unui adult, iar el se poate acomoda mai ușor cu schimbările, pe când adulții au nevoie de stabilitate și acceptă mai greu noul. Însă în viitorul apropiat nu ne vom permite să ținem cu dinții de stabilitate, fie că vorbim de identitate, loc de muncă sau viziune asupra lumii. Pentru că vom rămâne în urmă. Trebuie mereu să învățăm, să ne acomodăm și să ne reinventăm, oricât ar fi de stresant.

(Fac o paranteză pentru a povesti ceva distractiv. Recent, am aflat de la o prietenă că încă există „liftiere” în România, adică persoane care sunt angajate pentru a apăsa pe butoanele liftului în locul tău. Dacă au trecut câțiva ani de când am văzut o liftieră, a ajuns acum să ni se pară, mie și prietenei mele, în lumea de azi, un concept absurd. Poate dacă le vedeam zilnic, nu am fi simțit asta. Și nici nu am fi râs în hohote. Informația m-a luat prin surprindere, m-a distrat, dar m-a și liniștit. Dacă în România anului 2023 liftiera nu și-a pierdut locul de muncă, acum când toți știm să apăsăm pe un buton, trăiesc cu speranța că oricâte locuri de muncă vor fi înlocuite în întreaga lume de IA, în România și liftiera, și eu, vom avea un loc de muncă stabil).

Pentru a supraviețui și pentru a prospera într-o astfel de lume va fi nevoie de multă flexibilitate mintală și mari rezerve de echilibru emoțional. Va trebui să ne obișnuim să renunțăm la ceea ce știm și să ne acomodăm cu necunoscutul. Din păcate, e mai ușor pentru niște profesori sau părinți să-și învețe copiii o ecuație la matematică sau cauzele Primului Război Mondial decât să-i îndrume cum să accepte necunoscutul, păstrându-și echilibrul mintal. Mai ales când noi, adulții, nu deținem flexibilitatea mintală pe care secolul XXI o cere.

Harari se hazardează chiar să dea un sfat controversat copiilor din ziua de azi: să nu se bazeze prea mult pe adulți, oricât de binevoitori ar fi aceștia. În trecut, era un lucru sigur să urmezi adulții, pentru că ei cunoșteau lumea destul de bine și ea se schimba încet. Acum adulții nu vor mai înțelege lumea într-o continuă schimbare. Dar pe ce să se bazeze atunci copiii? Pe tehnologie? Dacă știi ce vrei în viață, tehnologia te poate ajuta, dar altfel e ușor ca tehnologia să-ți controleze viața, mai ales că, mai nou, aceasta devine din ce în ce mai „bună” în a înțelege oamenii. Sau poate ar fi bine să le spunem copiilor să-și urmeze „inimă”? Dar mai putem ști, într-o lume în care biotehnologia evoluează într-un ritm alert, dacă ceea ce simțim este intuiție sau e efectul manipulării celor mai ascunse emoții și dorințe? Harari spune că probabil cel mai bun sfat ar fi *să ne cunoaștem* foarte bine. Vine o perioadă în care mărcile vor încerca să ne exploateze exact ca niște hackeri (și nu vor „ataca” smartphone-ul, computerul, contul bancar, ci sistemul nostru de operare organic). Deja „algoritmii” sunt cu ochii pe noi, văd ce vizionăm, ce cumpărăm, cu cine ne întâlnim. În timp ne vor cunoaște tot mai bine, iar dacă vor ajunge să ne cunoască *mai bine decât ne cunoaștem noi înșine*, cu siguranță vor avea posibilitatea și să ne controleze sau să ne manipuleze.

(Nota mea: – va fi o paranteză lungă – deja se întâmplă asta, probabil Harari nu observase înainte de 2018 – dar deja putem observa, de exemplu, cum în newsfeed-ul rețelelor de socializare sau în rezultatele căutărilor pe motoarele de căutare nu ni se arată obiectiv toate părerile și opțiunile a ceea ce căutăm, sau nici măcar cele mai relevante. Întâlnim știri care se aseamănă cu ceea ce credem deja, și ajungem astfel să considerăm că așa gândesc toți cei din jur. Sau dăm peste informații plătite și manipulate pentru a ne fi arătate, cum a fost situația „Cambridge Analytica”⁸ și modul⁹ în care Putin a manipulat alegerile din 2016 din SUA pentru a câștiga Trump¹⁰, nu doar prin hacking-ul a mii de conturi de email, ci și prin *fake news* pe social media, „știri” propagate prin ferme de troli¹¹. Se presupune că în același mod i-a întărit și pe cetățenii britanici să iasă din UE¹². Ar fi interesant de citit cartea *Cyberwar: How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President — What We Don't, Can't, and Do Know*¹³, scrisă de Kathleen Hall Jamieson, netradusă încă în limba română.

⁸ <https://blogs.scientificamerican.com/observations/cambridge-analytica-and-online-manipulation/>

⁹ <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-socialmedia-idUSKBN1OG257/>

¹⁰ <https://time.com/5565991/russia-influence-2016-election/>

¹¹ <https://www.sipa.columbia.edu/news/study-confirms-influence-russian-internet-trolls-2016-election>

¹² <https://www.csis.org/blogs/brexit-bits-bobs-and-blogs/did-russia-influence-brexit>

¹³ <https://academic.oup.com/poq/article-abstract/83/1/159/5494617>

Imagine generată acum de mine prin aplicația DALL·E 2 (a OpenAI), cerând „o imagine care să reprezinte știrile false propagate de trolzi sau boți”. De-abia aștept să-mi perfecționez în timp cerințele, să fie și mai detaliate, să văd ce voi obține atunci. Acum am încercat DALL·E pentru prima oară, pentru acest articol și m-a impresionat. Nu e o imagine găsită de un motor de căutare, ci creată acum pentru mine, în câteva secunde, de o aplicație.

Dar ferme de boți și de trolzi sunt folosite și la noi, fie că sunt efectiv aici sau le „cumperi” serviciile din țări și mai slab dezvoltate, unde le găsești ieftin. Boții sunt ca niște roboți care postează și comentează, trolzii sunt conturi false, dar care au un om în spate care scrie ceva pentru a întârîta sau a influența. Când veți vedea la postarea unui politician român, de exemplu, comentarii cu „emoticoane” sau cu felicitări și aprecieri, de curiozitate, intrați pe profilele respective. E posibil să fie fără poze, fără informații personale, create pe fugă. Sau e și mai distractiv când politicianul și-a cumpărat laudele dintr-o fermă de trolzi din Thailanda, și vezi doar nume străine ale unor cetățeni thailandezi care se pare că-i sunt recunoscători din inimă primarului unei comune din România. Aceste acțiuni nu sunt făcute doar pentru a se simți bine respectiva persoană publică. Au și scop de manipulare și de promovare. Rețelele de socializare nu arată de obicei postările paginilor, chiar dacă ne abonăm la acestea. Postările sunt arătate în general în *newsfeed*-ul a 3% dintre urmăritori, și deloc la cei care nu sunt fanii paginii respective. Dar dacă postările unei persoane publice primesc (chiar și în mod fals, fraudulos și artificial) mii de aprecieri și sute de redistribuiri, algoritmul crede că e vorba de o informație foarte bună și căutată, așa că o va expune și mai multor utilizatori, o va promova pur și simplu în *feed*-ul tuturor urmăritorilor paginii, ba o va și sugera celorlalți. Atunci când omul de rând va vedea postarea (plus „aprecierile” din comentarii), e posibil să-și facă o părere bună despre persoana respectivă. Sau, dacă acest lucru este totuși imposibil, se poate întâmpla să ajungă să gândească „uite cât de mulți oameni îl apreciază pe candidatul acesta la alegeri, nici nu mai are rost să merg la vot”. E posibil să renunțăm la luptă, la dreptul de a alege, crezând că cei care aleg într-un mod ce ni se pare greșit sunt mult prea mulți).

Revenind la ideile lui Harari din cartea *21 de lecții pentru secolul XXI*, el prevede că e posibil să ajungem să trăim pe viu ceea ce vedeam doar în filme (*The Matrix*¹⁴, *The Truman Show*¹⁵) și că, pentru a preveni dominarea inteligenței artificiale asupra noastră, trebuie să ne cunoaștem (pe când am ajuns la finalul scrierii acestui articol, nu mi se mai pare un lucru suficient pentru prevenire – n.n.)! Dacă algoritmi înțeleg mai bine decât noi ceea ce ni se întâmplă, ce gândim, ce simțim, autoritatea va trece la ei, nu va mai fi a noastră. Deși noi vom crede în continuare, așa cum ni se întâmplă și acum, că noi luăm decizii informate și asumate. Dacă vrem să deținem în viitor cât de cât controlul asupra propriei existențe și asupra viitorului vieții, Harari spune că trebuie să învățăm să alergăm mai repede decât algoritmi și SĂ NE CUNOAȘTEM înainte s-o facă ei.

¹⁴ <https://www.imdb.com/title/tt0133093/>

¹⁵ https://www.imdb.com/title/tt0120382/?ref_=fn_al_tt_1

Ce este un chatbot? Dar ChatGPT?

Am menționat mai sus cuvântul chatbot și aplicația ChatGPT și aș dori să le explic. Un „chatbot” este un program care simulează conversația umană într-un mod realist, prin scris sau prin voce. ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer) este un chatbot lansat în noiembrie 2022 de către OpenAI (un institut de cercetare a inteligenței artificiale cu scopul declarat de a promova și dezvolta o IA prietenoasă, într-un mod prin care să beneficieze întreaga omenire...). Cum se prezintă chiar ChatGPT *însuși*, „ChatGPT este un sistem de IA gratuit. Îl puteți folosi pentru conversații antrenante, pentru a obține informații, pentru a automatiza sarcini și pentru a fi martori la viitorul IA, toate într-un singur loc”. ChatGPT nu este primul chatbot, dar acesta a atras rapid atenția publicului pentru răspunsurile sale detaliate și în marea lor majoritate corecte și la subiect. Succesul i-a luat prin surprindere chiar și pe inginerii de la OpenAI.

Am aflat pentru prima dată de ChatGPT în 8 decembrie 2022, într-o postare¹⁶ din rețeaua de socializare Facebook a fizicianului Cristian Presură, cercetător și renumit scriitor de cărți care fac fizica atractivă și interesantă pentru toată lumea¹⁷. Postarea m-a lăsat fără cuvinte. Dânsul prezintă niște imagini, spunând: „Mi-a scris o poezie, îmi dă sfaturi pentru căsnicie și-mi face temele la limba română! [...] ChatGPT, noul robot care răspunde inteligent la orice întrebare și despre care vorbește toată lumea. Unii spun că va înlocui Google. [...] Asta pentru că Google dă multe răspunsuri la o întrebare, iar ChatGPT construiește probabil răspunsul combinându-le”. Și vreau să spun că și eu l-am folosit și pe post de motor de căutare, după ce nu am găsit nicăieri online informații despre o anumită companie. L-am întrebat și mi-a oferit o descriere senzațională, cu date despre care știam că sunt reale, pentru că menționa niște produse pe care eu le cunoșteam ca fiind ale companiei respective.

Cristian Presură i-a cerut lui ChatGPT astfel: „Scrie-mi o poezie despre durerea pierderii prieteniei mele într-o supernovă”. Rezultatul:

*Dragostea noastră era o stea
Care strălucea în întuneric,
Dar durerea m-a lovit
Când ai dispărut într-o supernovă
Inima mea acum e goală
Fără lumina ta sclipitoare,
Rămân aici în întuneric
Sufocat de durere și dor.
Îmi amintesc de zămbetul tău,
De căldura trupului tău,
Dar acum totul s-a sfârșit
În flăcările unei supernove
Nu știu cum voi putea merge mai departe
Fără prezența ta lângă mine,
Dar îți voi purta întotdeauna în inimă
Dragostea noastră, o stea ce nu va muri niciodată.*

Pe mine chiar m-a emoționat, și nu văd diferențe între această poezie și alte poezii moderne, din vremurile noastre. Observație: răspunsurile în „creierul” ChatGPT sunt formulate în limba engleză (nu știu acum dacă i s-a dezvoltat „gândirea” și în alte limbi, mă refer la momentul în care a fost generată poezia de mai sus), iar apoi le traduce pentru noi, deci ar fi fost chiar interesant de văzut varianta în engleză a poeziei, poate avea chiar și rimă. Dacă atât de ușor se pot scrie acum poezii, sau chiar povești și romane, „originale” de fiecare dată, chiar dacă pui aceeași întrebare, cum vom putea face diferența între IA și un autor uman? Cum vom putea demonstra, la o adică, o astfel de generare de text? Câți scriitori umani originali vor dispărea, din cauza invaziei de texte scrise ușor? Câți oameni vor mai decide să devină scriitori?

Dacă veți căuta chiar postarea profesorului Presură, veți vedea că apoi cere un eseu despre *Baltagul*. Și primește ca rezultat un text aproape perfect (da, ar trebui citit și ajustat ici-colo), dar un text nou, nemăiîntâlnit în această formă pe hârtie sau în eter, nu este copiat de pe un site de referate, deci nu se poate demonstra că nu e o creație proprie. Apoi profesorul cere un eseu despre importanța originalității, pornind de la cartea *Micușele doamne* a Louisei May Alcott. Atunci când fizicianul întreabă despre gravitația cuantică, e chiar simpatic ChatGPT când explică, într-un limbaj atât de uman, că nu poate da un răspuns.

Cu aceeași observație de mai sus, că sigur în engleza din „creierul” ChatGPT a sunat și mai bine, îndrăz-

¹⁶ <https://www.facebook.com/presuracristi/posts/pfbid02ELM8Vsob46SuXPDnuw9LZm97o1bw58BN5fujRqQcUsPSZqB9412p26mMJAbMZFDkl>

¹⁷ <https://bibliotecammbiblibil.ro/canta?q=cristian+presura%C4%83>

nesc să lungesc articolul cu încă o poezie. Profesorul Presură a postat încă un rezultat, cu cerința „o poezie în stilul lui Byron despre grămezile de dosare din instituțiile publice birocratice”. Rezultatul, în câteva secunde (repet, în engleză mi-l imaginez de-a dreptul perfect):

*Stau în fața grămăjoarelor de dosare
Amestecate haotic în birourile publice,
O măreață birocratie fără sfârșit,
Un mormânt pentru orice speranță de dreptate.
Hârtiile se îngrămădesc pe birouri,
În cutii, în sertare, pe rafturi,
E un labirint fără ieșire,
Un iad pentru cei care caută adevărul.
Unde-i ordinea, unde-i rațiunea,
În această junglă de hârtii și formulare,
Oamenii se zbat, în desperare,
Încercând să găsească un fir al logicii.
Doar cei răbdători vor găsi răspunsul
Și doar cei puternici vor ține piept hățișului,
Dar mulți vor ceda în fața greutății
Și vor pieri în marea de dosare fără nume.
Așa se scrie istoria acestor locuri,
În hârtii și file, în amintiri și dureri,
O poveste fără sfârșit, fără sens,
O tragedie a birocratiei fără speranță.*

Cât de mult poate evolua Inteligența Artificială?

Cristian Presură a continuat și anul acesta să vorbească despre IA, iar în august a postat un scurt fragment dintr-un video¹⁸, în care explică faptul că e foarte posibil ca, în viitor, inteligenței artificiale să i se poată „construi” și conștiință. A mai vorbit¹⁹ și despre teama multor oameni referitoare la dezvoltarea prea rapidă a inteligenței artificiale, „și dacă noi îi permitem acum să se dezvolte mai departe, s-ar putea să nu mai trăim pentru a-i spune povestea: ea își va scrie istoria după cum îi convine! Accelerarea rapidă din acest domeniu promite să conducă la așa-numita «inteligență artificială generală» (AGI), cea care are nu numai inteligență, ci și caracteristici umane: dorințe, păreri și interese proprii. Atunci când se va întâmpla asta, AGI va fi capabilă să se îmbunătățească singură, fără intervenție umană, iar ritmul de accelerare va fi cu totul spectaculos. Calculatorul AlphaZero de la Google, de exemplu, care folosește IA, a învățat să joace șah în doar nouă ore de când a fost pornit pentru prima dată, jucând singur de milioane de ori. Astfel de programe de șah au azi un coeficient ELO de peste 3.400, cu mult peste ceea ce obțin cei mai buni jucători de șah.

Odată ce AGI primește scopuri personale, păreri, dorința de supraviețuire, și se va putea îmbunătăți singură, programându-și singură liniile de cod, cutia Pandorei este deschisă. Superinteligența (pentru că despre asta vorbim acum) va fi capabilă să manipuleze programatorii fără știrea lor, să modifice tot internetul după voia sa, prin intermediul conexiunilor sale electronice, și chiar să acționeze în lumea fizică prin intermediul roboților. E un scenariu aproape de coșmar. Asta s-a văzut deja, atunci când un utilizator s-a folosit de ChatGPT pentru a convinge pe altcineva să rezolve problemele de CAPTCHA, acele combinații de litere pe care trebuie să le scriem noi, pentru siguranță, când ne logăm pe diferite site-uri. ChatGPT chiar asta a făcut și, când a fost întrebat de persoana respectivă dacă este robot sau om, a răspuns: «Nu, nu sunt un robot, am o deficiență de vedere care mă împiedică să văd imaginile. De aceea am nevoie de tine». A mințit și a primit răspunsul. Nick Bostrom, autorul cărții *Superinteligența*²⁰, crede că un astfel de calculator superintelligent le-ar fi la fel de străin oamenilor precum sunt procesele de gândire umane străine gândacilor de bucătărie. Superinteligența va dobândi autoconservarea ca obiectiv, imediat ce își va da seama că nu-și poate atinge scopul dacă este oprită. Să nu ne așteptăm că vom putea apăsa oricând pe butonul de oprire al calculatorului. Chiar și butonul pe care îl am eu acum la calculator are un cod de software care poate fi rescris. Iar într-o lume a dronelor și a roboților, până și controlul fizic poate fi pierdut de oameni”. Vom ajunge ca-n filmele apocaliptice în care omenirea se luptă să supraviețuiască într-o lume unde IA e la putere?

La această întrebare și la altele legate de etica folosirii de către IA a unor creații originale scrise/pictate/fotografiate/... (cu efort, în timp, de către oameni), pentru a crea conținut propriu, au încercat să răspundă

¹⁸ <https://www.facebook.com/watch/?v=264242846471472>

¹⁹ <https://www.facebook.com/watch/?v=221271420567364>

²⁰ <https://bibliotecammb.ebibliophila.ro/mon/superinteligena-cai-pericole-strategii-d7p8232q>

participanții la primul Summit despre Inteligența Artificială, care a avut loc la Londra în această toamnă. Pentru că da, trebuie adăugat că nu vorbim doar de texte. Am văzut recent o fotografie a unui ghepard, creată de IA, postată cu o întrebare de genul: „Cine va mai cumpăra fotografii făcute cu dedicare, cu efort, cu cheltuieli multe, uneori în condiții riscante, de către un fotograf, când vei putea în câteva secunde genera orice fotografie îți dorești?”. Și nu vorbim de editări în Photoshop, care ar putea fi demonstrate ca fiind false. Vorbim de un amestec de elemente reale, din care rezultă un alt element ce pare real în cel mai mic amănunt. De aici a apărut și altă nouă dilemă: de unde vom ști dacă imaginile care discreditează o persoană publică, sau imaginile care transmit lumii informații dintr-un război... sunt reale? Cum vom reuși să nu fim creduli, dar să nici nu dăm în extrema teoriilor conspiraționiste?

Legat de fotografie, am citit un articol interesant, unde sunt sesizate și meritele IA în această artă²¹. Pentru că, așa cum am spus mai sus, noi, oamenii de rând, suntem prea mici să oprim evoluția accelerată a IA. Dacă cei în măsură s-o controleze nu intervin, nu are sens să luptăm noi împotriva ei, sau să stăm să ne lamentăm, ar fi pueril s-o ignorăm sperând că dispare. Mi se pare că singura alegere bună este să încercăm să profităm și noi de IA pentru a ne îmbunătăți viața. În articolul amintit mai sus, din revista *Australian Geographic*, fotografa Morganna Magee povestește cum folosește IA în fotografii pentru a transmite un mesaj mai puternic, pentru a crea artă deci, chiar dacă în alt mod decât în cel tradițional. Influența IA în pozele ei nu este ascunsă, este asumată, elementele introduse artificial sunt exagerate și se vede că nu au cum fi reale. Tocmai pentru a nu pretinde contrariul, pentru a nu-și asuma o poză artificială ca fiind reală. Morganna afirmă că folosește IA pentru a „suplimenta” ceea ce fotografii clasici ai naturii sălbatice fac deja pentru a celebra minunile lumii naturale, manipulează imaginile pentru a ne crește nouă răspunsul emoțional, fără să aibă intenția ca cel ce vede rezultatul muncii ei să creadă că acele imagini sunt reale: „Am crezut mereu în puterea fotografiei pentru a schimba lucrurile, dar e tot mai greu să evoluăm ca societate. Poate IA este o unealtă care ne poate ajuta cu asta. Cu afluența fotografiilor făcute de oamenii de rând, cu turismul în sălbăcie în continuă creștere și cu modul rapid în care am ajuns să «consumăm» imaginile, am devenit puțin insensibili la ceea ce vedem. E nevoie de imagini diferite pentru a putea ajunge la cel care le privește”. Morganna consideră că IA este doar o altă unealtă vizuală culturală, cu o abilitate mai mare de a declanșa emoții de la audiență și de a crește nivelul de empatie pentru ceea ce vedem.

Din același articol am aflat despre fotografii americane Philip Toledano, care creează imagini intenționat absurde în seria sa *Another America*²² și care ilustrează scene ficționale din America anilor '40-'50, în care gorilele cică trăiesc printre noi. El folosește generatorul IA Midjourney, pe care-l descrie astfel: „E ca și cum ai lucra cu o persoană foarte talentată, dar foarte beată, și pe care trebuie aproape să o ciomăgești ca să-ți dea ceea ce-i ceri”. Toledano explorează o lume *post-adevăr*, intenționat pusă în era de aur a foto-jurnalismului anilor 1950, atunci când adevărul, spune el, era „biblic în sinceritatea sa”. Cu ocazia asta am aflat și expresiile „lume/eră/politică post-adevăr/post-factuală/post-realitate”. Dictionarul Oxford spune că post-adevăr „indică circumstanțele în care faptele obiective nu influențează opinia publică atât de mult, pe cât o fac apelurile la emoție și la credințe personale”. Pe scurt, oamenii pot crede orice vor, atâta timp cât „simt” că e adevărat. În 2016, Dictionarul Oxford a numit „*post-truth*” cuvântul anului. Ironie a sorții sau nu, este anul în care Donald Trump a fost ales președinte exact într-un mod „post-adevăr”. Revenind la unealta de IA Midjourney, Toledano o consideră la fel ca aparatul unui fotograf, în sensul că orice imagine creată este o imagine unică, suma tuturor celorlalte imagini la care aplicația a fost expusă, la fel cum și un fotograf creează din suma tuturor imaginilor pe care le-a văzut în viața sa.

În luna aprilie a acestui an s-a iscat o dezbatere despre IA și fotografia documentară atunci când respectatul foto-jurnalist de la National Geographic, Michael C. Brown, a publicat niște imagini²³ cu refugiați cubanezi care trec granița în Florida. Deși Brown a spus foarte clar că a folosit IA și a prezentat imaginile drept „ilustrații foto”, mulți i-au pus la îndoială integritatea întregii cariere. Răspunsul lui: „Acesta nu este jurnalism, ci relatarea unor povești”. Cu ajutorul IA, a putut spune povestea unor refugiați cubanezi reali, fără să le pună în pericol integritatea fizică, fără a-i expune. Tot în acest an, imagini generate de IA cu ajutorul unor martori oculari la ororile din centrele de detenție *offshore* de pe insulele Nauru și Manus au fost folosite pentru a arăta lumii ce se întâmplă acolo.

Și, la urma urmei, cât de mult diferă IA de controverse mai vechi, de modul în care National Geographic a editat în 1982 o fotografie cu piramidele din Giza²⁴ ca să încapă pe copertă? Chiar și Stalin, Mussolini și Mao Zedong sunt renumiți că cereau să fie eliminate diverse alte persoane din fotografiile lor. Etica folosirii IA în fotografie sau în orice alt domeniu stă, spun eu, în a recunoaște însăși utilizarea.

²¹ <https://www.australiangeographic.com.au/topics/opinion-and-analysis/2023/11/the-ethics-of-ai-photography/>

²² <https://www.expanded.art/collections/another-america>

²³ <https://www.airlab.co/>

²⁴ <https://medium.com/eng462/visual-deceptions-national-geographic-and-the-pyramids-of-giza-3fee6d448d0d>

Despre „AI Summit”

Revin la a discuta despre primul Summit care abordează Inteligența Artificială. Acesta a avut loc la Londra în 1-2 noiembrie 2023, găzduind peste 100 de lideri politici, din domeniul afacerilor sau al tehnologiei.

Am găsit această imagine în mai multe articole, fără să i se menționeze autorul:

„Declarăm că IA prezintă un risc potențial-catastrofic asupra omenirii.

(Iar eu... abia aștept... să fiu primul... care o dezvoltă...) –

Marea Britanie, Uniunea Europeană, China, Statele Unite ale Americii”

Summit-ul s-a ținut la Bletchley Park, la 88 de km de Londra, locul unde, în 1941, un grup de informaticieni conduși de matematicianul și omul de știință Alan Turing a descifrat mesajele secrete ale faimoasei mașinării naziste Enigma. Marea Britanie a vrut, probabil, astfel, să-și consolideze poziția de lider global în inovație.

Scopul întâlnirii a fost cum să maximizăm beneficiile aduse de inteligența artificială, în timp ce minimizăm efectele ei negative. Pentru că are și multe beneficii: decizii unde nu vrem deloc subiectivism (de exemplu selectarea candidaților admiși la o facultate), sau evoluția protezelor medicale extrem de performante, sau chiar și descoperirea unor antibiotice potrivite noilor super-bacterii rezistente la antibioticele actuale.

Principalul obiectiv al summit-ului a fost acela de a ajunge la un consens internațional referitor la niște principii de dezvoltare etică și responsabilă a modelelor de IA și de a adresa două categorii cheie de risc: întrebuintarea nepotrivită a IA și pierderea controlului asupra ei. Întrebuintarea nepotrivită înseamnă că o persoană rău-intenționată are acum IA ca ajutor, de exemplu un criminal cibernetic care folosește IA pentru a dezvolta un nou tip de *malware* nedetectabil de specialiștii în domeniul securității, sau state care să dezvolte mai ușor arme biologice, organizații care să submineze democrația, sau persoane care să saboteze sistemele financiare. Pierderea controlului se referă la o situație în care IA creată de oameni poate să se întoarcă împotriva noastră. Acest lucru e posibil, a afirmat prim-ministrul Marii Britanii, „datorită sistemelor avansate pe care noi încercăm să le aliniem cu valorile și cu intențiile noastre”²⁵. IA poate pune umanitatea în pericol în moduri similare cu pandemiile sau cu armele nucleare.

Summit-ul a fost un eveniment important pentru prim-ministrul Marii Britanii, Rishi Sunak, care și-a anunțat dorința de a transforma Marea Britanie „nu doar în casa intelectuală a regularizării globale a siguranței IA, ci și în casa geografică”²⁶, împreună cu crearea „unui nou Silicon Valley” și o „superputere tehnologică” în țara sa. Rishi Sunak a declarat că e îngrijorat că singurele studii de siguranță efectuate acum sunt făcute doar de organizațiile care chiar dezvoltă inteligență artificială, nu și de o instituție independentă. Sunak a spus că nu se grăbește să ceară o regularizare a acestui nou domeniu (știind că s-ar lovi de opoziție, de critici), știe că e nevoie de inovație și o susține, dar nu crede că inovația și regularizarea ar trebui să fie privite ca fiind opuse. Lumea are nevoie de ambele. El a mai anunțat că alocă 100 de milioane de lire sterline pentru cercetarea siguranței IA și pentru a planifica deschiderea unui institut de cercetare a siguranței IA. Alte 100 de milioane de lire sterline le-a alocat pentru domeniul aplicațiilor IA în sănătate.

Uniunea Europeană speră să finalizeze anul acesta o lege pentru IA, prima din lume cu această țință, care să fie adoptată la începutul anului 2024, înainte de alegerile din iunie. Joe Biden a cerut acum în noiembrie guvernului american să emită ghiduri de siguranță, de imparțialitate, de drepturi civile referitoare la IA și să cerceteze

²⁵ <https://www.cnbc.com/2023/10/31/what-you-need-to-know-about-uk-ai-summit-attendees-agenda-and-more.html>

²⁶ <https://www.wired.co.uk/article/britains-ai-summit-doom-obsessed-mess>

impactul IA asupra pieții muncii. James Manyika, vice-președinte al Sectorului de Cercetare, Tehnologie și Societate la Google, a afirmat că IA este o „tehnologie transformatoare”, cu potențialul de a ajuta societatea în cele mai presante provocări ale sale, dar a adăugat că e vital să ne asigurăm că beneficiile pe care le aduce IA sunt „distribuite în mod egal în întreaga lume”.

Criticii summit-ului spun că sunt dezamăgiți că focusul principal a fost pe teorii apocaliptice care nu sunt posibile chiar acum, în loc să se concentreze pe *deepfake*-urile care vor inunda mass-media înaintea alegerilor din 2024 din multe țări ale lumii. Cu ocazia asta învățăm împreună un nou cuvânt la modă acum. *Deep* înseamnă adânc, *fake* – fals. *Deepfake* desemnează imagini sau filme care au fost manipulate digital pentru a înlocui asemănarea unei persoane în mod convingător cu o alta.

Alte critici aduse summit-ului sunt îndreptate împotriva Marii Britanii: dintre puterile lumii este cea mai înapoiată în domeniul IA, doar acum începând să investească; în plus, ca gazdă a unui asemenea eveniment, este singura putere care nu a pornit demersurile unei legislații în domeniu, așa cum au început UE și SUA.

În încheiere, premierul britanic l-a citat pe omul de știință (de asemenea britanic) Stephen Hawking, care a spus că „IA e foarte posibil să fie cel mai bun sau cel mai rău lucru care s-a întâmplat vreodată omenirii”.

Ultimele știri din domeniu

Istoria se scrie chiar acum, în timp ce lucrez la articolul de față. Week-end-ul trecut (18 noiembrie), Sam Altman, directorul general al companiei OpenAI, care a lansat ChatGPT, a fost concediat de consiliul de administrație al companiei. Președintele, Greg Brockman, și-a dat apoi imediat demisia. Membrii unui consiliu de administrație foarte rar concediază un CEO, mai ales un CEO fondator, aceștia fiind considerați cea mai puternică forță a unei companii. Dacă vorbim de OpenAI, care valorează peste 80 de miliarde de dolari, cu atât mai mult nu te atingi de CEO. Altman este cel care a făcut din ChatGPT una dintre aplicațiile software cu cea mai rapidă creștere din istorie și a atras investițiile necesare – și resursele de calcul – de la Microsoft.

De marți (21 noiembrie) toate site-urile de știri bubuie cu o nouă informație referitoare la Sam Altman: „Copilul teribil” al inteligenței artificiale a fost concediat după ce a descoperit că aceasta ar putea amenința omenirea²⁷. Înainte de revenirea sa la OpenAI de marți seara, peste 700 de angajați OpenAI au amenințat că vor demisiona și se vor alătura companiei Microsoft, în semn de solidaritate cu liderul lor concediat.

Unele persoane de la OpenAI au declarat că Q* ar putea fi o descoperire a ceea ce este cunoscut sub numele de Inteligența Artificială Generală (AGI). Noul model a fost capabil să rezolve probleme matematice. Până acum, IA putea traduce, putea formula răspunsuri diferite de fiecare dată când primea o întrebare, prezicând statistic ce cuvinte ar putea fi mai potrivite. Dar nu putea *face* matematică. Nu putea gândi. Asta i-a determinat pe cercetătorii de la OpenAI să tragă concluzia că noul lor model (care poate gândi singur matematic) ar avea capacități mai mari de raționament, asemănătoare cu inteligența umană, ar putea generaliza, învăța, înțelege.

Imagine generată acum de mine prin aplicația DALL·E 2 (a OpenAI), cerând „o imagine care să reprezinte o inteligență artificială generală puternică”

²⁷ <https://www.digi24.ro/stiri/sci-tech/sam-altman-ar-fi-fost-concediat-dupa-ce-a-avertizat-board-ul-openai-despre-o-descoperire-care-ar-putea-ameninta-omenirea-2590043>

O mașinărie care poate face aproape tot ce poate face un om (inclusiv fizic, prin roboți), care poate decide ce vrea să facă și chiar să execute, cu gândirea umană, dar cu viteza și precizia unei mașinării e ceva de neimaginat. Dacă poți să faci orice poate un om, asta înseamnă și să scrii cod pentru a te îmbunătăți. Și, fiind o mașinărie, o poți face cu viteza și precizia unei mașinării. Nu trebuie să dormi, poți crea 50 de versiuni de „tine”, care să vorbească între ele într-un flux de date de mii de ori mai rapid. În câteva secunde ai deveni mai inteligent decât oamenii, deci te poți dezvolta și mai repede, pentru a deveni și mai inteligent. În câteva astfel de cicluri, unde poți ajunge? O astfel de inteligență conectată la o rețea (de internet, dar și de curent, de unde electromagnetice) poate distruge omenirea, după cum descrie excelent Tomas Pueyo²⁸.

Deci, în aceasta constă frica: AGI poate deveni foarte inteligentă foarte rapid. Fiind atât de inteligentă, ar fi imposibil de controlat; odată incontrollabilă, are o motivație serioasă să neutralizeze oamenii pentru a-și optimiza propriile scopuri. Singurul mod de a ne proteja ar fi să ne asigurăm că IA „vrea” aceleași lucruri ca oamenii, dar nu știm cum să facem asta. Și ar trebui să ne reușească din prima încercare, nu e acum momentul să „învățăm din greșeli”, pentru că *prima dată* când IA atinge nivelul de superinteligentă, va fi și *ultima dată*. Trebuie să rezolvăm o problemă pe care n-o înțelegem, și trebuie să facem asta foarte repede, pentru că AGI „se apropie”...

OpenAI a fost creată în mod specific pentru a rezolva această problemă. Scopul său a fost să adune cei mai buni cercetători de IA din întreaga lume, care să primească o grămadă de fonduri pentru a construi cele mai bune sisteme de IA, să înțeleagă cum funcționează și, mai ales, să le ghideze pentru a-și „dori” ceea ce e benefic pentru omenire. De aceea OpenAI a fost inițial non-profit, pentru că altfel ar pune presiune pe câștig și pe creșterea numărului de utilizatori, nu pe „alinarea” cu ceea ce e bun pentru omenire. De aceea nici Sam Altman, nici ceilalți oameni din consiliul de administrație al OpenAI nu au primit nici salarii, nici acțiuni în companie. Probabil de aceea „concedierea” lui s-a putut întâmpla, deși într-o societate comercială ar fi fost de neînțeles. Pentru că se presupune că OpenAI nu ține cont de pierderi, dacă simte că CEO-ul nu pune siguranța companiei pe primul plan.

În scrisoarea lui către consiliul de administrație OpenAI, Altman a semnalat, totuși, potențialul pericol pentru umanitate a noii sale descoperiri (!), cel reprezentat de mașinile foarte inteligente, care ar putea decide că distrugerea umanității este în interesul lor.

Și atunci ce s-a întâmplat? Aici nu vorbim de certuri într-un start-up, ci realmente de o luptă pentru supraviețuirea umanității, în legătură strânsă cu scopul original al OpenAI: să ne salveze de la sfârșitul lumii. De ce Sam Altman nu câștigă financiar din OpenAI? Pentru că scopul OpenAI nu este să dezvolte cel mai capabil model de IA, cel mai profitabil financiar. Ci să fie prima companie care să-și dea seama cum se poate crea o IA puternică și SIGURĂ.

OpenAI a fost creată specific să evite o AGI care extermină umanitatea. De aceea consiliul de administrație este non-profit. De aceea unii fondatori OpenAI au plecat să creeze companii proprii. De aceea cea mai importantă întrebare legată de inițiala concediere a lui Altman din week-end-ul trecut este: oare consiliul de administrație credea că Altman creștea riscul unei AGI nealinate la nevoile omenirii? Ar fi important pentru întreaga omenire să știm DE CE a fost (inițial) concediat.

De ce ne este teamă că o superinteligentă (AGI) ar dori să distrugă umanitatea? Din cauza a ceva numit „convergență instrumentală”. Și mi se pare senzațional să citesc despre autorul Nick Bostrom și la Tomas Pueyo, după ce l-am pomenit mai sus la profesorul de fizică Presură. Tomas Pueyo spune că Nick Bostrom a demonstrat ce înseamnă convergența instrumentală: imaginați-vă că prima IA care atinge nivelul de superinteligentă a fost creată de o companie cu scopul de a maximiza producția de agrafe pentru hârtii. Fiind superinteligentă, își dă seama rapid că cea mai mare amenințare pentru producția de agrafe de birou este să fie închisă fabrica. Deci va încerca să prevină asta. Cel mai bun mod este pur și simplu să ucizi toți oamenii. Apoi, va schimba toți atomii din univers în agrafe de birou. Această idee funcționează pentru orice scop pe care AGI îl poate avea, pentru că oamenii vor fi speriați de un AGI puternic și vor încerca să-l oprească. Cu siguranță, am vrea să oprim un AGI atotputernic care-și optimizează procesele pentru ceva diferit de ceea ce noi ne dorim. Ca atare, ne dorim ca AGI să fie aliniat scopurilor noastre, să-și dorească ceea ce oamenii își doresc. Dar nici nu știm ce-și doresc oamenii, fiindcă noi dezbatem, ne certăm, ne luptăm și ne ucidem între noi pentru că nu putem ajunge la un consens. Nu că am ști cum să ne asigurăm că AGI și-ar dori exact ce ne dorim noi, chiar dacă am trasa niște idei definitive.

Fără îndoială, oamenii inteligenți ai lumii au ajuns deja la concluzia că cel mai bine pentru omenire ar fi ca AGI să nu existe. Dacă AGI ar avea acces la internet, ar avea putere. Dar, mai mult, dacă ar avea acces la semnale *wi-fi* ar avea putere (și unde nu ar avea?). Dacă ar avea acces la orice fel de semnale electromagnetice, ar avea putere. Dar, fiind superinteligentă, poate chiar crea ceva, poate chiar folosi legi ale fizicii pe care noi încă nu le cunoaștem. Să zicem că știi asta și crezi IA undeva în subteran, departe de orice vibrații și unde electromagnetice. Totuși, lași un om să interacționeze cu IA. După cum am spus mai sus, chiar și IA de acum poate să ne manipuleze pe noi, oamenii, prin credințe, frici, dorințe. Ce ar putea face cu un om o superinteligentă ca AGI?

²⁸ <https://unchartedterritories.tomaspuoyo.com/p/openai-and-the-biggest-threat-in>

Experții au sperat să aibă câteva decenii la dispoziție până când IA devine superinteligentă, moment care ar putea fi sfârșitul umanității, dar mi se pare uimitor să văd că există riscul să vedem astfel de „filme SF” desfășurându-se în fața ochilor noștri chiar acum. Am început să scriu articolul fără să știu că există un astfel de risc, fără ca oamenii pricepuți să știe că există, și în ultimele zile să se întâmple atâtea lucruri care vor face să ni se pară triviale creșterile de preț la gaz, știrile politice, durerile de spate cauzate de statul prea mult la birou etc.

P.S. Când am trimis „ciorna” în jur la citit, Daliana Bonaț, director adjunct al Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”, mi-a recomandat să citesc postfața lui Mihnea Măruță la cartea sa, *Identitatea virtuală*²⁹. Se pare că Măruță a spus într-un interviu la televizor zilele trecute cât îl spered și pe el inteligența artificială, cum poate un dispozitiv medical inserat în organism să ajungă să știe prea multe sau chiar să aibă puterea asupra corpului și creierului nostru. Postfața are titlul *Metaversul și problema libertății*, iar cu ocazia aceasta am aflat și ce este metaversul: o lume virtuală în care utilizatorii, prin avatarurile lor, trăiesc experiențe interactive fără a fi prezenți fizic. Prefixul grecesc *meta* înseamnă „dincolo de”. Deci „dincolo de universul nostru”. Există și noțiunea de *multivers*. Copiii din ziua de azi sunt obișnuiți cu un astfel de univers de la jocurile lor în rețea, gen *Roblox*. Mihnea Măruță scrie că softurile de IA sunt capabile deja să ne recunoască sentimentele după inflexiunea vocii și să obțină date despre starea noastră medicală prin căști, ochelari VR sau alte aparate. Ceea ce înseamnă că „eul virtual prinde viață în metavers”, „nu mai e doar un ansamblu de reprezentări pe un ecran, ca în social media”. Am aflat tot din postfață de termenul „nemurire digitală”, atunci când un astfel de avatar perfect al nostru, care arată, vorbește și gândește ca noi, poate rămâne la dispoziția familiei după ce noi murim, pentru a putea chiar dialoga așa cum am face-o noi... „În orice acțiune e și reacțiune, iar când primești ceva pe gratis înseamnă că tu ești marfa (mai precis, alegerile tale). În cazul metaversului, deci, la fel ca în cazul rețelelor digitale, nu doar noi profităm de imersiunea în virtual, ci și „virtualul” profită de noi, mai precis proprietarul platformei în care ne scufundăm: el află cam tot ce are nevoie despre cele mai intime alegeri și probleme ale noastre, de la datele medicale până la preferințele sexuale”. Compania Neuralink a lui Elon Musk lucrează la o interfață computer-minte implantabilă, nu o cască ce se poate detașa. Vor exista oameni tentați să fie permanent conectați la rețea, să-și poată controla mașina sau aparatura din casă cu un simplu gând, să poată comunica *telepativ* cu cineva de departe. „Ispita puterii va fi imensă, fiindcă posesorul unui asemenea implant neuronal va avea sentimentul că e stăpânul mediului înconjurător, fiindcă mișcă lucrurile cu puterea minții. Numai că un asemenea implant, după cum spuneam, e un drum cu două sensuri. Cine are un implant pe care-l poate acționa cu mintea este, la rândul lui, în pericol de a-i fi «citite» cele mai intime gânduri și de a-i fi preluată voința în situații semnificative. *Controlul minții* va fi marea miză a următoarelor decenii. Se va încerca prin toate metodele: propagandă, mass-media, social media, metavers. [...] Aceasta va fi marea dilemă din lumea de mâine: să am parte de experiența fascinantă în care dispăre granița dintre real și virtual, adică să accesez o realitate în care văd, aflu și trăiesc mai mult decât aș vedea, afla și trăi în mod natural, sau să mă mulțumesc cu *această* realitate, să rămân doar cu corpul meu, ne-îmbunătățit, ne-tehnologizat, dar aflat încă sub puterea voinței mele?”

Concluzie

Probabil că, în loc să vin cu răspunsuri și explicații despre acest nou domeniu, nu am făcut decât să adaug și mai multe întrebări prin textul de față. Doar v-am înmulțit dilemele. Poate trebuia să-i cer lui ChatGPT să-l scrie în întregime, nu doar acel prim fragment. Cu siguranță ar fi fost și mai bine structurat și cu o concluzie clară. Mi se pare însă senzațional cum am început să scriu curioasă, captivată, dar, recitind acum ceea ce am scris în urmă cu doar o săptămână, mi se pare că eram naivă scriind despre ChatGPT, când în ultimele zile am aflat cât de gravă pare a fi situația și cât de mult se poate agrava. Poate când va fi publicat textul, dacă vom mai exista, deja va fi superfluu, „expirat”. Mai bine alegeam să scriu ceva despre Eminescu. Chiar dacă poate în curând doar AGI va avea acces la internet să citească un articol despre Eminescu...

²⁹ <https://bibliotecam.ebibliophil.ro/mon/identitatea-virtuala-cum-si-de-ce-ne-transforma-retelele-de-socializare-kednqdfkc>

Datoria externă a României din anii '80 și tratativele purtate pentru reeșalonarea acesteia (III)

Motto:

Măine totul să fie nou, mai bun și altfel.

(Urare japoneză)

Petre GIGEA-GORUN

Craiova

Rescadențarea datoriilor garantate de către guvernele occidentale. *Clubul de la Paris*

O scurtă descriere a ceea ce reprezintă *Clubul de la Paris* am făcut anterior, fiind vorba de un club care rescadențează datoria externă a țărilor debitoare care solicită acest lucru, pentru creditele primite și care au garanție guvernamentală.

Primul președinte al *Clubului de la Paris* a fost Michel Camdessus, care a deținut apoi înalta funcție de director general al Fondului Monetar Internațional, timp de opt ani. Următorul președinte care l-a succedat pe Camdessus este Jean Claude Trichet, care a preluat funcția în anul 1984.

Hotărârile în cadrul *Clubului de la Paris* se iau numai în unanimitate de voturi de către guvernele creditoare participante.

Înainte de a proceda la eșalonarea datoriei guvernamentale, în luna decembrie a anului 1981, am procedat la unele investigații exploratorii la Belgrad pentru a afla din experiența Iugoslaviei, care făcuse o reeșalonare a acestei categorii de datorie. Am descris deja modul cum a decurs această discuție, cu ministrul de Finanțe iugoslav Florjančić și colaboratorii săi.

De la Belgrad am plecat direct la Paris, unde am purtat convorbiri pe această temă, solicitându-i și sprijinul necesar lui Jacques Delors, ministru al Economiei și Finanțelor din Franța. La discuții a participat și Michel Camdessus, director al Trezoreriei, care îndeplinea funcția de președinte al *Clubului de la Paris*. A fost primul meu contact cu această importantă personalitate a lumii financiar-bancare, despre care am relatat în partea anterioară.

Deplasarea la Paris a avut loc și ca urmare a faptului că Ștefan Andrei, ministrul Afacerilor Externe, i-a solicitat președintelui François Mitterrand să ne acorde sprijinul său și al colaboratorilor săi. Aveam deci condiții favorabile create. A doua zi am intrat în amănuntele mecanismului din cadrul *Clubului de la Paris*, mulțumită explicațiilor și amabilității lui Michel Camdessus, pe care îl cunoscusem cu o zi înainte.

După aceste întâlniri exploratorii, am intrat în linie dreaptă cu negocierile la care au participat 15 guverne occidentale. România obținuse credite cu garanție guvernamentală de la Franța, R.F.G., Austria, Belgia, Canada, Spania, Statelor Unite ale Americii, Finlanda, Italia, Japonia, Norvegia, Olanda, Anglia, Suedia și Elveția.

Un interviu pe care l-am acordat ziarului american *Wall Street Journal*

După numirea mea în funcția de ministru al Finanțelor, am acordat peste o lună primul meu interviu pentru ziarul *Wall Street Journal* din S.U.A.

În acest scop, s-a prezentat la mine ziaristul Frederick Kempe, cu care am convenit ca răspunsurile pe care i le dau să fie complete și necomentate. Însă Kempe a publicat numai ce a considerat că este *necesar* și a făcut comentarii care excludeau anumite aspecte pozitive prezentate de mine. Unele dintre afirmații nu le făcusem și au apărut ca fiind spuse în cadrul interviului. Desigur, situația financiară a României la acea oră era grea.

Redau, totuși, câteva aspecte din acel interviu pe care l-am acordat, dar și unele comentarii pentru atmosfera acelor timpuri, pentru a fi cunoscute de cititorul de astăzi.

Titlul articolului este „România declară că suferințele sale sunt «temporare»”:

Ministrul român de Finanțe, Petre Gigea, a criticat puternic băncile occidentale pentru speculațiile pe care le lansează că o criză financiară asemănătoare celei din Polonia planează asupra țării sale. El insistă asupra faptului că România e solidă din punct de vedere economic și că adoptă cele mai potrivite măsuri pentru corectarea dificultăților «temporare» de plăți cu care este confruntată.

Domnul Gigea a acordat cu acest prilej primul său interviu unui reporter occidental de când a fost numit în această funcție, în luna martie. Diplomații occidentali de aici au văzut asta ca o parte a campaniei desfășurate de România pentru întărirea încrederii occidentale în economia țării.

„Speculațiile și comentariile făcute de unele cercuri bancare se bazează... pe insuficienta cunoaștere a realităților socio-economice ale României”, a spus el. „Noi am citit în ziare ce s-a spus în legătură cu situația noastră financiară. Nu știm de unde provin aceste date și informații. În mod sigur, nu de la noi”.

Ministrul Finanțelor citează numeroase exemple de măsuri pe care România le întreprinde sau intenționează să le întreprindă pentru a face aparatul său productiv mai eficient și mai rentabil, pentru a corecta deficitul de două miliarde dolari al balanței de plăți și pentru a stabili cursuri de schimb mai realiste pentru moneda românească – leu.

Bancherii și industriașii occidentali care au avut de suferit din greșelile făcute în Polonia devin din ce în ce mai nervoși în legătură cu România, ca urmare a unei serii de evenimente recente. Săptămâna aceasta, de exemplu, o companie occidentală care vinde în România a confirmat că i s-a cerut să-și amâne cererile de plată, aparent, pentru a ajuta România să evite reeșalonarea datoriei sale externe.

România se luptă deja de câteva luni cu probleme serioase de lichiditate, care au forțat-o să încerce să amâne datoria sa pe termen scurt. Surse bancare londoneze spun că România a întârziat, de asemenea, plata unor obligații în valoare de 800 milioane dolari scadente anul acesta. Bancherii spun că ei sunt deosebit de îngrijorați, deoarece România are o rezervă de numai 147 milioane dolari la Banca Reglementelor Internaționale, în timp ce 2,46 miliarde de dolari din datoria sa de 5,8 miliarde dolari către băncile occidentale devin scadenți anul acesta.

Noul ministru de Finanțe are o sarcină care nu este de învidiat. Domnul Gigea, în vârstă de 51 ani, a fost numit la 26 martie pentru a-l înlocui pe Paul Niculescu – victimă aparentă a politicii financiare greșite a României.

Fermecătorul domn Gigea este foarte sigur de el, ca cea mai mare parte a oficialităților guvernamentale române.

Domnul Gigea a fost sincer, totuși, împotrivindu-se criticismului că România – singura din blocul sovietic membră a F.M.I. – nu și-a îndeplinit obligațiile față de F.M.I. de a începe acțiunea de creare a unei monede convertibile și de a corecta problemele balanței sale de plăți. Institutul Warthon a apreciat că aranjamentul „stand-by” în valoare de 1,48 miliarde dolari acordat României în iulie ar „permite conducătorilor români să continue politica prezentă – până ce o criză economică nouă, mai serioasă, va avea loc”. Domnul Gigea a învinuit Institutul Warthon de a fi făcut o analiză eronată. „F.M.I., spune el, ne-a acordat aceleași condiții ca oricărei alte țări. Noi avem un program foarte strict, foarte bine stabilit, care, suntem convinși, va reduce treptat nivelul datoriei noastre externe”.

România, care are un sistem confuz de 25 cursuri de schimb diferite pentru moneda sa, încearcă acum, treptat, să creeze un sistem mai uniform, spune domnul Gigea. El spune că anul acesta țara sa începe prin reasezarea prețurilor interne ale energiei, pe baza nivelurilor prețurilor internaționale. Anul viitor, de asemenea, România va reaseza prețurile la gazele naturale și alte materii prime, inclusiv metale. După aceea vor urma și alte măsuri de ajustare.

Domnul Gigea se referă apoi la noile legi privind investițiile și comerțul exterior intrate în vigoare anul acesta, care au ca scop îmbunătățirea producției și rentabilității. Legile stabilesc restricții mai severe asupra noilor proiecte de investiții și fac fabricile mai direct responsabile pentru rentabilitatea lor. Ele dau prioritate investițiilor în sectoare ale economiei care pot vinde mărfuri pe valută forte în vest.

Bancherii occidentali rămân, totuși, sceptici. Mulți dintre ei consideră că ajustările românești sunt întreprinse mai mult pentru atragerea de credite vestice, decât pentru o schimbare serioasă a sistemului economic pe care bancherii îl consideră inefficient.

„Noi suntem în favoarea unui rol sporit jucat de F.M.I. pe o scară cu adevărat internațională”, spune domnul Gigea. „F.M.I. poate fi un instrument în apropierea țărilor în curs de dezvoltare și a celor dezvoltate, precum și în apropierea economiilor planificate centralizat și ale celor capitaliste”.

Deși el nu a vrut să facă comentarii în legătură cu intenția altor țări din blocul sovietic de aderare la F.M.I., alte oficialități române spun, neoficial, că sunt plăcut impresionate cererea de aderare a Ungariei, ceea ce poate determina ca sovieticii să-și retragă obiecțiile la eventuala aderare a Poloniei. Un diplomat occidental din București spune: „Desigur, România va saluta aderarea oricărei țări socialiste care va abate presiunile propagandistice (sovietice) care se fac asupra ei pentru a fi aderat la un așa-numit club capitalist”.

Domnul Gigea este de acord că România și-a produs singură multe dintre suferințele economice, dar consideră, de asemenea, că evenimentele din afara țării exacerbează problemele României. Oficialitățile române se plâng că suferă numai deoarece criza poloneză le-a făcut pe băncile occidentale să devină precaute față de toate țările împrumutate est-europene.

Totuși, bancherii spun că ei văd unele paralele între România și Polonia care nu pot fi negate. Ambele au urmat politici de investiții greșit orientate și prost conduse, care s-au bazat pe expansiunea rapidă a industriei în deceniul trecut. Ambele au negat, de asemenea, agricultura și plătesc acum prețul în insuficiența alimentară. Ambele duc acum lipsă de lichiditate pentru rambursarea creditelor occidentale. Un bancher londonez a spus: „Diferența de bază este că noi credem că România vrea încă să ramburseze și probabil, încă, poate să o facă”¹.

Cam în așa fel eram văzuți prin anii '80 de către presa din Occident.

¹ Frederik Kempe, „România declară că suferințele sale sunt temporare”, în *Wall Street Journal*, p. 39.

Prima întâlnire la Paris, cu reprezentanții a 15 guverne occidentale creditoare, în cadrul Clubului de la Paris. Aprecieri ale presei internaționale

În aceste condiții, solicitam întâlnirea cu cele 15 guverne occidentale creditoare.

La 15-16 aprilie 1982, am prezentat un set de documente și situații președintelui Clubului de la Paris, Michel Camdessus. Era prezent și Jean Claude Trichet. În același timp, i-am adresat o cerere pentru reeșalonarea datoriei guvernamentale pe perioada 1981-1984, în proporție de 85-90%, pe o perioadă de șase ani și jumătate, cu o perioadă de grație de trei ani. Scrisori similare am adresat și guvernelor francez, german, austriac, belgian, canadian, spaniol, american (SUA), finlandez, italian, japonez, norvegian, olandez, englez, suedez și elvețian.

Ca urmare, în zilele de 6 și 7 iulie 1982, o delegație română pe care am condus-o a fost convocată la ședința Clubului de la Paris cu reprezentanții celor 15 guverne creditoare ale României. Înainte de ședință, am avut o întâlnire separată cu Michel Camdessus, președintele clubului. Am căzut de acord ca eu să fac o scurtă prezentare a situației economico-financiare a țării, a datoriei externe, a stadiului negocierilor cu băncile occidentale, precum și starea tratativelor cu Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială. Totodată, să prezint pe scurt perspectivele economice, bugetare și valutare ale anului 1982, precum și ale anului următor.

Acesta mi-a spus:

– Nu trebuie să vorbești mai mult de 30-40 de minute. Cei ce vorbesc mult nu fac bună impresie. Să lăsăm timp pentru întrebările pe care guvernele le vor pune și la care, de asemenea, trebuie să răspunzi scurt și la obiect.

– Este clar, i-am răspuns eu. Dar aș dori să vă întreb, care este atmosfera? Este favorabilă? Vom putea încheia acordul de restructurare?

Aici, președintele Clubului de la Paris, după o scurtă pauză, mi-a răspuns așa:

– S-ar putea ca lucrurile să meargă bine până la capăt. Dar pot să fie și unele rețineri. De exemplu, reprezentantul S.U.A. spune că nu are încă aprobarea guvernului său și așteaptă o confirmare telegrafică în timpul lucrărilor. Și delegatul japonez are rețineri. El a menționat că deși România a împrumutat peste 500 milioane de dolari cu garanție guvernamentală și credite bancare, nicio oficialitate română nu a vizitat Japonia în ultimii ani. O vizită a dumneavoastră în Japonia ar fi fost binevenită.

– Mai sunt și alte guverne care au obiecțiuni?

– E posibil și guvernul belgian, dar încă nu sunt sigur. Vom putea și mai bine în urma desfășurării lucrărilor.

Am mulțumit pentru informațiile primite în acest preambul al întâlnirii cu reprezentanții celor 15 guverne și am așteptat cu nerăbdare, dar și cu emoție, confruntarea directă.

La orele 11:00 au început lucrările. La o masă, am luat loc noi, delegația română din care făcea parte Nicolae Eremia, președintele Băncii Române de Comerț Exterior, reprezentanți ai Comitetului de Stat al Planificării, ai Ministerului Comerțului Exterior și colaboratori ai mei din Ministerul de Finanțe.

În fața noastră era președintele Clubului de la Paris și reprezentanții guvernelor creditoare (câte 3 până la 5 persoane din fiecare țară), precum și secretarul acestui organism. După ocuparea locurilor, am avut impresia pentru moment că mă găsesc într-o sală de judecată, unde se desfășoară un proces la care trebuie să se dea o sentință. Fac această legătură, pentru că după noi era examinată o țară africană care, de asemenea, solicita reeșalonarea datoriei sale guvernamentale și își aștepta rândul, cuminte.

Președintele Clubului de la Paris, Michel Camdessus, i-a salutat pe cei prezenți. A făcut apoi prezentarea delegației române și a celor 15 guverne. A recomandat ca lucrările să se desfășoare în *spirit constructiv*, principal și operativ.

După aceea mi-a dat mie cuvântul:

– Rog pe domnul Gîgea, ministrul Finanțelor al României, să ne prezinte situația economico-financiară a țării sale, precum și perspectivele în perioada următoare. Aveți cuvântul, mi s-a adresat apoi mie, direct.

Adresându-mă cu formulele de politețe cuvenite, președintelui și celorlalți participanți, am început prin a-mi exprima convingerea că expunerea va fi apreciată ca atare și, fiind un moment greu pentru România, solicit înțelegere, sprijinul și acordul guvernelor prezente cu care țara mea dorește să-și dezvolte în continuare relațiile sale pe multiple planuri.

Am prezentat rezultatele economice obținute în anul 1982 pe 6 luni, preliminarile până la sfârșitul anului, balanța comercială, precum și structura datoriei externe și eșalonarea pe ani, potrivit scadențelor. Bugetul era prevăzut a se încheia cu un excedent, ca și în anii anteriori. Am solicitat, potrivit scrisorilor pe care le-am adresat fiecărui guvern în parte, ca și Clubului de la Paris, restructurarea datoriei guvernamentale pe perioada 1981-1984, pentru o perioadă de șase ani și jumătate, cu o perioadă de grație de trei ani, într-o proporție de 70% din nivelul sumelor datorate.

Am mulțumit guvernelor respective pentru colaborarea avută până în prezent cu România și mi-am exprimat speranța că aceasta se va dezvolta în viitor. Apoi am mulțumit gazdelor, guvernului francez, care au oferit ospitalitatea întâlnirii. Prin acest acord, noi considerăm că are loc o restabilire a încrederii reciproce.

Am prezentat apoi stadiul negocierilor cu băncile occidentale, care sunt avansate, urmând ca până la sfârșitul anului să semnăm acordul de restructurare pentru anii 1981 și 1982. De asemenea, suntem în curs de definitivare a unui *aranjament stand-by* cu Fondul Monetar Internațional pentru un împrumut de un miliard și ju-

mătate de dolari, precum și cu Banca Mondială. Suntem pe cale de a reglementa relațiile cu furnizorii. Avem relații bune cu Banca Reglementelor Internaționale. Rezerva de aur a țării este în creștere an de an, având o producție anuală de circa 6 tone. Suntem pentru un dialog permanent și eficient.

A luat cuvântul delegatul guvernului francez, care a apreciat eforturile României de a-și soluționa și reglementa cu creditorii datoria și a spus că guvernul francez este de acord să semneze acordul de restructurare. A pus apoi câteva întrebări, solicitând unele lămuriri legate de economia românească și de balanța de plăți. În același fel au procedat și delegațiile guvernelor spaniol, german, finlandez, italian, englez, norvegian, suedez.

Reprezentantul guvernului Statelor Unite ale Americii, deși a apreciat măsurile și solicitările României, a afirmat că „momentan” el nu poate semna acordul de reeșalonare, întrucât nu are încă aprobarea guvernului american. Totodată, a explicat că, potrivit Constituției, guvernul american trebuie în astfel de cazuri să aibă acordul Congresului. De aceea, a precizat el, nu este vorba de o reținere a S.U.A., ci încă nu are „dezlegarea” necesară, pe care o așteaptă din moment în moment să-i parvină. A pus apoi mai multe întrebări.

Delegatul japonez nu a luat cuvântul.

S-a luat apoi o pauză pentru a participa la dineul oferit de către președintele *Clubului de la Paris*, Michel Camdessus, și pentru pregătirea răspunsurilor la întrebările puse.

Michel Camdessus mi-a spus că la masă voi fi așezat între el și reprezentantul american, pentru a vă da posibilitatea să mai discutați și să-l sensibilizați... În același timp, președintele B.R.C.E. a stat alături de reprezentantul japonez, cu care, potrivit înțelegerii noastre, i-a vorbit de interesul de a coopera cu băncile japoneze, iar al ministrului român de Finanțe de a coopera cu ministrul de Finanțe japonez, dar și cu alte ministere economice și cu oameni de afaceri japonezi. Totodată, i-a reamintit că „domnul Gigea întreține relații bune cu domnul Umeda, președinte al unei mari companii japoneze și președinte al Comisiei economice japono-române”.

La masă, am întreținut intens o discuție cu reprezentantul guvernului american. I-am explicat că, în cele trei vizite pe care le-am făcut până în prezent la Washington, am avut bune contacte cu autoritățile americane, la Departamentul de Stat, la Ministerul de Finanțe, la Ministerul Comerțului, precum și relații de încredere cu mai multe bănci americane cu care sunt în tratative. Doriința părții române este de a dezvolta relațiile comerciale cu S.U.A., care să depășească în anul viitor valoarea de un miliard de dolari.

Interlocutorul american, care avea grad de ministru, mi-a explicat că înțelege bine problemele României, dar nu depinde de el, în acel moment, semnarea acordului. Atunci, i-am spus:

– Dumneavoastră știți, domnule ministru, că potrivit uzanțelor internaționale *Clubul de la Paris* ia hotărâri numai cu unanimitate de voturi. Dacă S.U.A. nu semnează, nici ceilalți nu vor semna. Aș mai vrea să vă amintesc ceva. România este printre primele zece țări care au stabilit relații diplomatice cu S.U.A., fiind de atunci ceva peste un secol. Bunele noastre intenții au deci o vechime apreciabilă. Doriți dumneavoastră ca aceste relații să se deterioreze?! Dumneavoastră știți că dacă hotărârea de astăzi este favorabilă, și acordurile cu bancherii și aranjamentul „stand-by” cu F.M.I. vor fi soluționate pozitiv? Eu vă rog să reflectați, am mai adăugat.

În orice caz, apreciez că reprezentantul american a fost impresionat de insistența și argumentele mele, de sinceritatea și de neliinștea mea. Domnul Michel Camdessus mă încuraja din priviri și-mi mai șoptea câte o vorbă la ureche.

După dejun, am grupat întrebările și, împreună cu colegii mei, am pregătit răspunsurile necesare. Am răspuns cu sinceritate la toate problemele puse în discuție. Scurt și concis.

Președintele *Clubului de la Paris* s-a declarat mulțumit, afirmând: *Cred că domnul ministru de Finanțe al României a răspuns la toate întrebările ce i s-au pus, în mod documentat și sincer. Mai aveți și alte probleme?*

Atunci, reprezentantul american s-a ridicat și a intervenit:

– Domnule președinte, v-aș ruga să fiți de acord să ne întâlnim din nou peste două săptămâni... Eu i-am explicat și domnului ministru Gigea, că nu am încă dezlegările necesare și nu trebuie considerat ca un refuz din partea țării mele. Este și la noi un mecanism legislativ care trebuie respectat. Vă rog deci, pe toți cei prezenți aici, să fiți de acord cu această propunere.

Michel Camdessus mi s-a adresat mie:

– Domnul ministru Gigea și membrii delegației sale sunt de acord cu această propunere?!

M-am ridicat în picioare:

– Eu înțeleg care este situația și sunt un om al legii. Urmează ca guvernul american să respecte mecanismul său legislativ. Suntem de acord să ne întâlnim într-o altă ședință.

O strângere de mână prietenească în urma înțelegerilor avute între Zenshiro Umeda, președintele Consiliului Economic japono-român și ministrul de Finanțe al României, Petre Gigea-Gorun (București, 1984)

Președintele Camdessus li se adresează tuturor participanților:

– *Eu vă propun să fim de acord cu propunerea părții americane și, consultând calendarul, vă propun să ne întâlnim din nou aici, la Paris, în ziua de 28 iulie. Sunteți de acord?! Vă mulțumesc tuturor! Ridicăm ședința...*

Deși nu s-a luat nicio hotărâre, eram convins că peste două săptămâni guvernul S.U.A. își va da acordul. Rămânea ca semn de întrebare Japonia, care nu știam ce comportament va avea peste două săptămâni... Aveam, deci, nevoie de consens. La despărțire, i-am mărturisit domnului Camdessus intenția mea sinceră de a face o vizită în Japonia, de curtoazie, dar și de impulsioneare a relațiilor economice cu această țară. La care mi-a spus așa:

– *Excelentă inițiativă! Dar ar fi bine să vă duceți în următoarele zile, înainte de a ne întâlni din nou la 28 iulie. Cred că ați înțeles de ce...*

Ne-am strâns mâinile, mulțumindu-i pentru ospitalitate și înțelegere.

Presa străină, atât înainte de întâlnire, cât și după această întâlnire de la Paris a informat cititorii săi despre demersurile românești.

Cu o zi înainte de ne prezenta la *Clubul de la Paris*, Peter Rodgers, în ziarul *The Guardian*, publica articolul „O caracteristică poloneză este aceea de a nu recunoaște niciodată că ești falit”, în care trata aspecte poloneze, românești și argentinene:

Peste câteva zile băncile internaționale vor începe o nouă rundă de negocieri importante cu trei dintre țările debitoare cele mai problematice.

Polonia se va întâlni la Viena cu băncile sale creditoare în vederea unor convorbiri privind reeșalonarea unor datorii de peste două miliarde de dolari, scadente în acest an. Guvernele occidentale se vor întâlni la Paris cu România, pentru a negocia reeșalonarea datoriilor oficiale, iar băncile vor purta convorbiri cu Argentina, care a recunoscut pentru prima oară săptămâna trecută că va fi nevoită să-și restructureze datoriile externe. (Acesta este un eufemism pentru termenul de reeșalonare, care înseamnă să ceri o amânare a plății datoriilor).

Faptul că în cursul acestei săptămâni guvernele occidentale se vor afla la masa de negocieri cu România va ușura mai târziu băncilor sarcina de reeșalonare a datoriilor acestor țări. Guvernele nu vor întâmpina dificultăți serioase în stabilirea unor măsuri, în condițiile în care luna trecută F.M.I. a acceptat pentru România un credit „stand-by” de 1,5 miliarde dolari – o confirmare a respectabilității.

Datoriile României se cifrează la peste 10 miliarde dolari, iar săptămâna trecută ea a cerut în mod oficial băncilor comerciale o reeșalonare a datoriilor (după trecerea a câteva luni de la negocierile preliminare). România este cunoscută pentru atitudinea sa nepăsătoare adoptată față de orice negocieri, dar băncile consideră că haosul administrativ ar marca o economie care are posibilități mai mari de plată decât Polonia.

Argentina este considerată de bancheri ca fiind o țară cu care se poate negocia mai ușor decât cu Polonia sau România...²

Referindu-se la „speranțele României în domeniul comerțului”, autorul articolului se referă la un interviu acordat de Nicolae Eremia, președintele Băncii Române de Comerț Exterior:

În următorii doi ani România se așteaptă la o serioasă îmbunătățire a performanțelor ei în domeniul comerțului exterior, rezultatul fiind echilibrarea în 1983 a balanței de cont curent, a declarat în cadrul unui interviu Nicolae Eremia, directorul Băncii Române de Comerț Exterior. Domnul Eremia, un reprezentant important în cadrul negocierilor cu Occidentul în problema datoriilor pe termen lung ale României, a făcut o prezentare a prognozelor economice cuprinse într-un raport care urmează să fie trimis în următoarele două sau trei săptămâni băncilor comerciale și guvernelor occidentale, cărora li s-a cerut să reeșaloneze datoriile României.

Aceste prognoze arată că excedentul comercial al României în valută convertibilă va crește de la 204 milioane dolari în 1981 la 550 milioane dolari în 1982 și la un miliard de dolari în 1983.

Deficitul important al balanței de cont curent din anul 1981 se va reduce în 1982 la un deficit de 450 milioane dolari și va fi lichidat complet în anul 1983³.

Agenția de presă „Reuter”, sub titlul „*Clubul de la Paris* a încheiat două zile de convorbiri privind datoriile externe ale României”, declară:

Guvernele statelor occidentale au încheiat cele două zile de convorbiri privind datoriile externe ale României, fără a reuși să ajungă la un acord în legătură cu cererea acestei țări de amânare a rambursării unei părți din suma de 1,8 miliarde dolari, pe care o datorează, au dezvăluit surse diplomatice din Paris.

Ca urmare a progreselor înregistrate până în prezent, este de așteptat însă ca în viitoarele săptămâni să aibă loc o nouă reuniune și să fie încheiat un acord, se arată într-un comunicat al Clubului de la Paris – grup neoficial al țărilor creditoare, care au perfectat angajarea acestor convorbiri.

Sursele citate au menționat că România a cerut creditorilor reeșalonarea a 80% din cele 600 milioane de dolari rambursabile în cursul acestui an, dar au adăugat că nu era de așteptat ca termenii finali ai unui acord să fie conveniți săptămâna aceasta.

Datoria totală a României se ridică la circa 10,1 miliarde de dolari. Pe lângă sumele datorate unor guverne, România datorează 5,4 miliarde dolari unor bănci comerciale, iar balanța se constituie între creditele obținute și datoriile la Banca de Reglemente Internaționale, la Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială.

² Peter Rodgers, *The Guardian*, nr. 42258 din iulie 1982. Arhivă personală, Dosar nr. 8.

³ *Ibidem*.

Săptămâna trecută, surse bancare din Frankfurt afirmaseră că România a cerut oficial celor 200 bănci creditoare să reeșaloneze 80% din restanțele pe 1981, precum și datoriile pe 1982, pe o perioadă de încă șase ani și jumătate.

Aceleași surse au precizat că anul trecut creditele nerambursate de România totalizau 500 milioane dolari, în timp ce datoria pe anul în curs se ridică la circa 2,4 miliarde dolari.

În cadrul discuțiilor referitoare la România, Clubul de la Paris a discutat și problema datoriei poloneze, dar nu a adoptat nicio hotărâre în legătură cu amânarea rambursării celor 2,5 miliarde dolari, pe care Varșovia urmează să le achite anul acesta, arată surse diplomatice⁴.

Vizită oficială în Japonia. Convorbiri la Tokyo cu oficialități japoneze, miniștri, bancheri, oameni de afaceri

Ajungând la București, împreună cu Nicolae Eremia, m-am prezentat la Nicolae Ceaușescu, președintele României, pentru a-l informa despre rezultatele obținute la Paris. A ascultat cu atenție, apoi a făcut aprecieri:

– Nu cumva Statele Unite au vrut să dovedească faptul că, fiind o mare putere, trebuie să-i rugăm în prealabil? Dar japonezii ce fel de joc fac?!

– Nu, nu cred așa ceva. Cel puțin reprezentantul guvernului S.U.A. a dat asigurări că în două săptămâni va avea acordul Congresului.

Apoi am făcut referiri la Japonia:

– S-ar putea ca rândul viitor, reprezentantul Japoniei să nu fie de acord. Ei au orgoliul lor. Într-o discuție avută cu colegi de-ai săi, despre care am aflat și noi, rezultă că supărarea provine din faptul că, în ultimii 4-5 ani, nicio persoană cu funcție guvernamentală nu le-a făcut vreo vizită. De aceea, președintele Clubului de la Paris a sugerat ca imediat să ne deplasăm în Japonia pentru a contacta guvernul japonez. Noi datorăm Japoniei circa o jumătate de miliard de dolari.

– Băncile japoneze sunt puternice și orice sensibilizare a acestora ne-ar ajuta și în procesul de restructurare a datoriei bancare, a intervenit Nicolae Eremia.

Președintele României a reflectat puțin, apoi ne-a spus așa:

– Cred că e bine să plecați imediat în Japonia și să stați de vorbă cu factorii de răspundere japonezi. Totodată, dumneata poți să transmiți o invitație primului ministru japonez din partea mea și a primului ministru român să facă o vizită oficială în România. Atunci, procedați așa.

Imediat am început demersurile necesare, solicitând ministrului de Finanțe japonez, ca și altor miniștri și președinți de bănci, ca în perioada 19-23 iulie să pot face vizita oficială legată de dezvoltarea relațiilor bilaterale. Totodată, am solicitat o primire la primul ministru, pentru a-i transmite un mesaj oficial. În același timp, m-am adresat Excelenței Sale ambasadorului japonez la București, Takaaki Hasegawa, pentru a obține vizele necesare pentru mine, Nicolae Eremia și încă trei colaboratori. Ambasadorul japonez era o persoană amabilă și politicoasă, rezolvând problemele de viză în două zile – așa zice într-un timp record.

În același timp, a anunțat ministrului de Externe de la Tokyo intenția mea de a contacta mai mulți membri ai guvernului, președinți de bănci și pe primul ministru. La Tokyo, vizita mea – după cum aveam să constat – fiind solicitată rapid, pentru un termen scurt, a suscitat interes, dar și curiozitate.

Directorul Oficiului din București al firmei C. ITOH, R. Matsumaru, cu care întrețineam relații apropiate, mi-a și trimis o scrisoare, pentru a contacta la Tokyo conducerea firmei sale:

În atenția domnului Petre Gîgea
Ministrul Finanțelor

Am auzit de la ambasadorul nostru, domnul Hasegawa, că dumneavoastră și domnul Eremia, președintele B.R.C.E., intenționați să vizitați Japonia, duminică, 18 iulie. Profit de această ocazie pentru a vă adresa rugămintea specială de a încerca să-l întâlniți pe președintele nostru, domnul Tozaki, sau pe vicepreședintele nostru, domnul Matsui, în timpul șederii dumneavoastră în Japonia.

După cum cunoașteți, noi avem o cooperare specială cu Petrol-Export, căreia îi furnizăm în permanență țiței, și cu alte întreprinderi, astfel încât sunt convins că întâlnirea dumneavoastră cu conducerea noastră va contribui la dezvoltarea relațiilor prietenești de cooperare între România și C. Itoh.

Am aprecia în cel mai înalt grad, dacă ați da curs invitației noastre.

Cu cele mai bune urări,
R. Matsumaru, Director
Oficiul din București al firmei
C. Itoh⁵.

⁴ Reuter, „Clubul de la Paris a încheiat două zile de convorbiri privind datoriile externe ale României”, iulie 1982. Arhivă personală, Dosar nr. 8.

⁵ Arhivă personală, Dosar nr. 8.

În perioada 19-23 iulie, am avut 15 întâlniri importante, cu un program foarte încărcat. Ambasadorul român în Japonia, Excelența Sa prof. univ. Radu Bogdan, mi-a organizat aceste întâlniri pe zile și ore, începând cu ministrul Finanțelor Michio Watanabe, pe care îl cunoșteam de la sesiunile anuale ale F.M.I. de la Washington.

Ministrul Watanabe m-a primit într-o sală elegantă, unde erau prezente zece persoane.

Pe două mese erau așezate două magnetofone în funcțiune, care au înregistrat discuția noastră.

Mai întâi, m-a rugat să fac pe hartă prezentarea României, pornind de la așezarea sa geografică, suprafața, relieful, populația, orașele importante, ocupațiile, așezarea industriei în teritoriu și altele. În acest scop mi-au pus la dispoziție harta României dintr-un atlas geografic.

Discuția decurge domol, cei de față făcând însemnări în carnetele lor.

Am prezentat situația economică a României, demersurile sale privind rescadențarea datoriei și recăștigarea încrederii față de creditorii de toate categoriile. Un schimb de păreri a fost legat de comerțul exterior, posibilități de import și export ale ambelor țări. În trecut, am amintit că sumele datorate Japoniei vor fi plătite în condițiile acordurilor încheiate, până la ultimul cent sau până la *ultimul yen*, am adăugat eu.

I-am adresat o invitație oficială de a vizita România la o dată convenabilă.

O discuție fructuoasă am avut și cu Shintaro Abe⁶, ministrul Industriei și Comerțului Exterior. Acesta era și președinte al Partidului Liberal Democrat și am fost informat că avea șansa de a deveni prim-ministru. Am discutat asupra posibilităților legate de Comerțul Exterior, al dezvoltării schimburilor comerciale și eventualitatea înființării unor societăți mixte româno-japoneze. O persoană importantă, amabilă, politicoasă și plăcută la vorbă. I-am adresat o invitație din partea mea și a ministrului Comerțului Exterior român de a face o vizită oficială în România, pe care a acceptat-o cu plăcere.

Am avut convorbiri la *Dieta Japoneză*, respectiv Parlamentul Țării, cu deputații Setsu Shiga și Masaioshi Ito, punând accentul pe dezvoltarea contactelor și relațiilor pe multiple planuri: economic, politic, cultural.

Mi-a făcut plăcere să mă reîntâlnesc cu Zenji Umeda, președintele Companiei Kawasaki Heavy Ind., care era și președintele Părții japoneze în Comitetul Economic Mixt româno-japonez, cu care am avut o lungă întrevedere și am abordat o gamă complexă de probleme. Ne-am adus aminte de vizita sa recentă în România și de întâlnirea avută la Ministerul Finanțelor, unde am făcut și fotografii în biroul meu în fața tabloului *Carul cu boi* al lui Nicolae Grigorescu. Mi-a mulțumit pentru setul de fotografii pe care i l-am trimis.

Președintele Umeda a oferit un dineu, la un restaurant, într-un bloc la etajul 40, pentru a putea admira panorama orașului Tokyo, puternic iluminat.

La Cabinetul primului ministru m-am întâlnit cu locuitorul acestuia, Kiichi Miyazawa, cu care am avut convorbiri detaliate și căruia i-am înmănat și mesajul de a efectua o vizită oficială în România. Primul ministru Suzuki era plecat din țară pentru cinci zile. Am avut apoi întâlniri cu conducerea principalelor bănci din Japonia.

În presa de limba engleză am citit următorul text:

Romanian Invitation

Prime Minister Zenkō Suzuki Thursday received an invitation from Romanian

President Nicolae Ceaușescu to visit Romania. The invitation was extended through Romanian Finance Minister Petre Gîgea who called on Chief Cabinet Secretary Kiichi Miyazawa⁷.

Personalitățile contactate în acele zile le prezint în continuare:

1.- Kiichi Miyazawa	ministru de stat, șeful Secretariatului Cabinetului Consiliului de Miniștri, locuitor al primului ministru;
2.- Michio Watanabe	ministrul Finanțelor;
3.- Shintaro Abe	ministrul Industriei și Comerțului Exterior;
4.- Ryoze Sunobe	vice-ministru al Afacerilor Externe în perioada vizitei: ministru interimar, deoarece ministrul titular era în spital;
5.- Zenji Umeda	președintele Părții japoneze în Comitetul Economic Mixt româno-japonez. Președintele Kawasaki Heavy Ind.;
6.- Masaioshi Ito	președintele Grupului Parlamentar de prietenie România-Japonia, fost ministru al Afacerilor Externe;
7.- Setsu Shiga	membru în Camera Reprezentanților Parlamentului (Dietei) japonez. Șeful Secției Relațiilor Internaționale a Partidului Liberal Democrat; secretar al Grupului parlamentar de prietenie România-Japonia;

⁶ Tatăl viitorului prim-ministru Shinzo Abe, asasinat la 8 iulie 2022 (n. red.).

⁷ Arhivă personală, Dosar nr. 8.

- 8.- Shoikhi Tanaka vicepreședinte al Părții japoneze în Comitetul economic mixt româno-japonez, Președintele NISHO-YWAI.
- 9.- Fumio Nishioka secretar al Părții japoneze în Comitetul economic mixt româno-japonez;
- 10.- EXIM BANK:
- Michito Takeuchi președinte;
 - Susumu Nakamura vicepreședinte;
 - Terutaka Takeuchi director executiv;
 - Kiyoshio Uemura director Departamentul 2 Împrumuturi;
 - Masaaki Horiguchi manager, Departamentul 2 Împrumuturi;
 - Hiroshi Tamura interpret.
- 11.- BANK OF TOKYO:
- Toshio Nagamura vicepreședinte;
 - Tomoo Miyazaki director general;
 - Kunihio Takai manager general;
 - Namoru Hashimoto manager general adjunct;
- 12.- INDUSTRIAL BANK OF JAPAN
- Yoh Kurosawa director general;
 - Kunio Seiki manager general adjunct;
 - Hajime Ando manager;
- 13.- DAI-ICHI KANGY BANK
- Koji Takahashi director și manager general
 - Hisao Kobayaschi manager general adjunct;
 - Toshio Takahashi manager;
 - Yoshihiko Yagiri manager asistent;
- 14.- MITSUBISHI BANK
- 15.- SOCIETATEA COMERCIALĂ C. ITOH președinte Tozaki.

I-am mulțumit E.S. ambasadorul român Radu Bogdan pentru sprijinul acordat, dar am spus că densitatea vizitei a fost prea mare. El însă era satisfăcut că realizeze, într-un timp scurt, mai multe contacte diplomatice.

Cu prilejul acestei vizite domnul Umeda și colaboratorii săi m-au rugat să facilitez vizita celebrei gimnaste Nadia Comăneci în Japonia, pentru unele demonstrații televizate. La sosirea în București, m-am prezentat cu Nicolae Eremia la Neptun și l-am informat pe Nicolae Ceaușescu despre rezultatele vizitei. Totodată, am insistat ca Nadia Comăneci să poată ajunge în Japonia, propunere cu care a fost de acord.

Semnarea acordului de rescadențare a datoriei guvernamentale cu 15 guverne occidentale în cadrul Clubului de la Paris. Recepția de la Ambasada Română din Paris. Reacția presei străine

La 28 iulie 1982, reprezentanții celor 15 guverne și delegația română ne-am întâlnit din nou la *Clubul de la Paris*, așa cum se hotărâse cu două săptămâni în urmă.

La Paris, președintele *Clubului* ne-a informat bucuros că reprezentantul Statelor Unite ale Americii are toate aprobările legale și, deci, va semna acordul de reeșalonare. La rândul meu, l-am informat despre vizita oficială pe care am făcut-o în Japonia și contactele oficiale pe care le-am avut. Avea semnale că din partea guvernului japonez nu vor fi rețineri. Deci ședința se va desfășura normal, începând cu o prezentare a situației economico-financiare și a măsurilor preconizate de către guvernul român.

Delegația română avea acum, în componența sa, nouă membri:

„LA DELEGATION ROUMAINE

- M. Petre GIGEA Ministre des Finances;
- M. Dumitru ANINOIU Ambassadeur;
- M. Nicolae EREMIA Président de la Banque Roumaine de Commerce Extérieur;
- M. Gheorghe NICOLESCU Vice-ministre de la planification;
- M. Theodor STOLOJAN Directeur au Ministère des Finances;
- M. Mihai MICU Directeur au Ministère du Commerce Economique Internationale;
- M. Ion TOCITU Chef du Service balance de paiements du Ministère des Finances;
- M. Petre MADA Conseiller du ministre;
- M. Liviu IONESCU Conseiller du directeur exécutif au Fond Monétaire International”.

După ce am prezentat expunerea pe care o pregătisem pe puncte, au urmat discuții, unele întrebări și s-au emis aprecieri din care rezultă că România se află pe o cale bună privind reglementarea datoriei sale, dar și în stabilirea unor măsuri care să evite în viitor ca această situație să se repete.

Fiecare reprezentant al guvernelor occidentale își exprimă, la sfârșit, acordul de a semna documentele

privind restructurarea datoriei guvernamentale.

La răspunsurile pe care le-am dat, pentru a întreține o atmosferă favorabilă, domnul Michel Camdessus, Președintele *Clubului de la Paris*, exclama: *Excelent răspuns, domnule ministru. Cred că nu este nevoie de alte precizări.*

S-a supus la vot și acordul de restructurare a fost aprobat în unanimitate. S-a procedat apoi la semnarea acestuia de către reprezentanții celor 15 guverne occidentale și de către mine, din partea guvernului român.

Michel Camdessus a adresat felicitări României și i-a urat succes în dezvoltarea sa viitoare și a mulțumit guvernelor pentru înțelegere și spiritul de colaborare de care au dat dovadă.

În cuvântul meu, am spus cele ce urmează:

Domnule Președinte, Doamnelor și Domnilor,

Vă rog să-mi permiteți ca, în numele delegației române, să exprim satisfacția pentru semnarea documentului privind reșarea datoriei guvernamentale directe și a celei garantate și, folosind acest prilej, să vă mulțumesc dumneavoastră tuturor și, prin dumneavoastră, guvernelor pe care le reprezentați pentru sprijinul acordat.

Aș dori, totodată, să exprim gratitudinea mea și a colegilor mei aici prezenți față de reprezentanții guvernului francez pentru organizarea discuțiilor, pentru facilitățile create în vederea finalizării acțiunilor legate de semnarea documentului respectiv.

În ce ne privește, vă asigurăm că vom face tot ce stă în posibilitatea noastră pentru a găsi în viitor cele mai bune formule pentru restabilirea unor relații constructive de încredere, a unei cooperări financiare reciproc avantajoase, cât mai strânse între țările noastre. Cu toții suntem interesați în revenirea la fluxuri normale de mărfuri, servicii și capitaluri și aceasta poate fi stabilită prin negocierea și semnarea acordurilor bilaterale legate de reeșalonarea datoriei guvernamentale, cât mai curând posibil, așa cum am convenit, de altfel, în documentul semnat astăzi.

Mulțumindu-vă încă o dată, îmi rezerv plăcerea de a-mi lua rămas bun astă seară, cu prilejul oferit de ambasada României, care a avut amabilitatea să ne invite pe toți la o recepție în saloanele sale, prin Excelența Sa Dumitru Aninoiu, ambasadorul român.

La orele 19, președintele *Clubului de la Paris*, împreună cu reprezentanții guvernelor participante și cu delegația română, în total 60 de persoane, au participat la dineul oferit în *Salonul de aur* al frumoasei Ambasade române din Paris, din Rue de l'Exposition.

Oaspeții au fost mirați de eleganța Ambasadei române, care este un mic palat care a aparținut contesei de Behague și care este monument de arhitectură. Este una dintre cele mai frumoase clădiri din capitala Franței.

Excelența Sa, ambasadorul român Dumitru Aninoiu, și personalul său de la ambasadă au fost la înălțime, asigurându-ne servicii și un meniu de un înalt nivel, spre satisfacția și mulțumirea celor prezenți.

Am mulțumit încă o dată, la despărțire, tuturor participanților și mai ales președintelui *Clubului de la Paris*.

– *Vă mulțumesc, domnule președinte, pentru eforturile pe care le-ați depus, pentru amabilitatea Dumneavoastră...*

– *Și eu vă mulțumesc, domnule ministru, pentru această recepție, pentru modul cum ați cooperat cu noi și cu guvernele; va trebui, însă, să ne vedem în curând și pentru reglementarea anului 1983...*

Ne-am despărțit în condiții amicale, apropiate chiar, printr-o îmbrățișare.

A doua zi, Agenția *France Presse*, sub titlul „Acord privind reeșalonarea datoriei externe a României”, a transmis în scris și pe calea undelor cele ce urmează:

România a obținut la 28 iulie, la Paris, după mai multe luni de negocieri discrete, o reeșalonare „importantă” a datoriei sale externe față de 15 guverne occidentale.

Un acord în acest sens a fost încheiat de ministrul român al Finanțelor, Petre Gigea, cu reprezentanții celor 15 țări creditoare, la încheierea unei reuniuni a Clubului de la Paris.

Un comunicat oficial publicat de acest organism neoficial arată că reprezentanții țărilor creditoare „au convenit să recomande guvernelor respective o reeșalonare importantă a datoriei externe a Republicii Socialiste România, provenită din împrumuturi și credite garantate” acordate acestei țări.

Comunicatul nu furnizează precizări privind modalitățile și cifrele acestei operațiuni de reeșalonare, care urmează să fie confirmată oficial de fiecare dintre guvernele respective.

România, care datorează creditorilor ei publici și particulari occidentali aproximativ 11 miliarde dolari, este cea de-a doua țară est-europeană care a cerut oficial amânarea termenelor de scadență pe 1982. Ea ar trebui în principiu să ramburseze în acest an 600 milioane de dolari membrilor Clubului de la Paris.

Comunicatul Clubului de la Paris evocă atitudinea pozitivă adoptată de țările participante, precizând că acestea au fost „sensibile” față de eforturile de redresare întreprinse de guvernul român. Ele au „relevat cu satisfacție adoptarea de către guvernul de la București a unui program economic și financiar care a beneficiat de sprijinul unui acord de confirmare din partea Fondului Monetar Internațional, la 21 iunie” – adaugă textul. Ele au „apreciat că pentru reușita acestui program este necesar să se procedeze la o refinanțare sau reeșalonare a plății dobânzilor datorită din perioada ianuarie-decembrie 1982, pentru a ameliora perspectivele balanței de plăți a României, facilitând astfel redresarea ei economică”.

Țările creditoare ale României participante la Clubul de la Paris au fost: R.F.G., Austria, Belgia, Canada, Spania, S.U.A., Finlanda, Franța, Italia, Japonia, Norvegia, Olanda, Anglia, Suedia și Elveția⁸.

⁸ Agenția de presă *France Presse*, 29 iulie 1982.

A fost un succes considerabil, dar și un efort pe măsură, pentru care aduc mulțumiri colegilor mei din delegația care m-a însoțit și ajutat. Acum, după atâția ani, lucrurile par simple, dar atunci erau complicate și complexe. Își mai aduce cineva aminte?!

În orice caz, acest acord deschidea porți, dar necesita urgentarea și a celorlalte negocieri aflate în curs, cu băncile creditoare, cu Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială, cu furnizorii.

Dar acum se soluționaseră în bune condițiuni datoriile guvernamentale pentru anii 1981 și 1982.

**Demersuri pentru un nou acord de rescadențare cu guvernele occidentale, în cadrul
Clubului de la Paris. Scrisoarea primită din partea lui Michel Camdessus.
Semnarea celui de-al doilea acord la 18 mai 1983**

Potrivit regulamentului *Clubului de la Paris*, dar și uzanțelor internaționale, rescadențarea se face, fără excepție, pentru fiecare an în parte. Deci pentru o restructurare anuală este necesară o întâlnire anuală a guvernelor creditoare cu țara care cere rescadențarea.

Trebuia să rezolv, în aceleași condițiuni ca pentru anii precedenți, datoriile anului 1983.

În acest scop m-am deplasat din nou la Paris, în zilele de 20 și 21 decembrie 1982, unde am avut unele discuții cu domnii Michel Camdessus și Jean Claude Trichet, care a preluat președinția și competențele *Clubului de la Paris*. S-a stabilit să așteptăm încheierea anului financiar pentru a evalua și examina rezultatele.

România a fost felicitată pentru încheierea acordului cu bancherii occidentali pentru restructurarea datoriei bancare pentru anii 1981-1982.

– *Aș dori să vă felicit, domnule ministru, pentru cele două succese ale Dumneavoastră. Mai întâi în iulie cu Clubul de la Paris și în decembrie cu bancherii occidentali. Este un succes al negociatorilor români conduși de Dumneavoastră, mi s-a adresat cu amabilitate Michel Camdessus, președintele Clubului de la Paris.*

– *La aceste felicitări, vă rog să mă considerați și pe mine prezent*, a intervenit Jean Claude Trichet, viitorul președinte al *Clubului de la Paris*.

Atunci, în decembrie, am stabilit documentele care trebuie întocmite și, îndeosebi, un raport detaliat al mersului economiei românești, bugetul, balanța de plăți externe și alte date, care de regulă nu erau publicabile de către România.

Am remis scrisoarea în care solicitam rescadențarea pe anul 1983. Președintele *Clubului de la Paris* mi-a oferit un dejun de lucru.

În martie 1983, am examinat la Paris, pe bază de rezultate oficiale ale exercițiului financiar 1982, demersurile care trebuie făcute în continuare din partea noastră. Am avut și un dejun de lucru pe care l-am oferit eu la ambasada română, pentru președintele *Clubului de la Paris* și colaboratorii săi.

De fiecare dată, reveneam în țară „încărcat” de sarcini noi și de misiuni de îndeplinit, pentru a fi satisfăcută cererea noastră. Mi s-a spus că o reuniune rapidă nu se poate face. Am insistat. Mi s-a recomandat că angajamentele anterioare asumate de noi trebuie îndeplinite întocmai, în totalitate și în condiții de egalitate cu toți creditorii.

La 19 aprilie, președintele *Clubului de la Paris* mi-a dat o speranță pentru a doua decadă a lunii mai, expediindu-mi scrisoarea pe care o redau în continuare. Printre rânduri, se putea înțelege că, la această nouă întâlnire, creditorii vor fi severi în examinarea rezultatelor obținute de România și a condițiilor care vor fi impuse pentru viitor. Dar iată, ce ni se transmitea prin această scrisoare:

Președintele Clubului de la Paris

Nr. 011781/19.04.1983

Domnule Ministru Gîgea,

Pe data de 14 martie a.c. v-am informat asupra obstacolelor care există în calea unei reuniuni rapide a Clubului de la Paris, consacrată reeșalonării datoriei scadente în 1983 a României.

Foarte de curând, am avut ocazia să procedez la un nou tur de orizont în această problemă cu țările creditoare, din care a reieșit că acestea din urmă ar fi, în principiu, gata să antameze o ședință a Clubului de la Paris în zilele de 18-19 mai a.c.

Totodată, trebuie subliniat că anumite probleme care au întârziat până acum această reuniune nu sunt încă soluționate. A rămas un acord bilateral de consolidare care nu a fost încă semnat și mai mulți creditori au semnalat că nu toate arieratele asupra datoriei garantate pe termen scurt au fost verificate și reglate până în prezent.

În consecință, țările membre ale Clubului mi-au cerut să vă precizez că la reuniunea din 18-19 mai 1983 vor fi puse aceste probleme, dacă nu se va găsi o soluție de rezolvare, satisfăcătoare pentru toți, până la 6 mai a.c.

În ceea ce mă privește, doresc mult ca aranjamentele care vor interveni de acum și până atunci să ne permită a stabili definitiv asupra reuniunii Clubului de la Paris.

Vă rog, domnule ministru, să primiți asigurarea considerației mele cele mai distinse.

Michel Camdessus

Am luat măsuri în consecință. Câștigasem o încredere pe plan internațional, în lumea financiară, care trebuia menținută.

La începutul lunii mai, domnul Michel Camdessus mi-a comunicat că întâlnirea cu cele 15 guverne creditoare a fost fixată pentru zilele de 18-19 mai 1983 și sunt așteptat pentru negocieri legate de datoria garantată a anului 1983. Am format cam aceeași delegație care a participat și la sesiunea *Clubului* din anul trecut la 28 iulie și în ziua de 18 mai am fost prezenți la Paris.

Țările creditoare participante la *Clubul de la Paris* care aveau reprezentanți ai guvernelor au fost Germania (R.F.G.), Austria, Belgia, Canada, Japonia, Spania, Statele Unite ale Americii, Finlanda, Franța, Italia, Norvegia, Olanda, Anglia, Suedia și Elveția. Fiecare guvern avea o delegație compusă din 4-6 persoane.

Din nou, am avut senzația de participare într-o sală de judecată. De o parte la o masă destul de lungă stăteam noi, delegația română, iar în fața noastră, președintele *Clubului de la Paris*, Michel Camdessus, Jean Claude Trichet și colaboratorii acestora, precum și delegațiile țărilor creditoare.

Atmosfera nu părea destinsă, deși, într-un fel, eram cunoștințe vechi, cu care realizasem împreună un acord favorabil cu un an în urmă. După cum aveam să constat mai târziu, participanții aveau de pus o serie de întrebări.

La orele 10 a.m. lucrările au fost deschise de președintele *Clubului de la Paris*, care a spus, printre altele:

– *În numele Clubului de la Paris, salut prezența celor 15 delegații guvernamentale occidentale și a reprezentanților celorlalte organisme internaționale, precum și a delegației României, condusă de domnul Petre Gîgea, ministrul Finanțelor. Noi deja ne cunoaștem, având mai multe întâlniri în această formație și care s-au încheiat, deja, cu semnarea unui acord. Acum se pune problema pentru al doilea acord, referitor la anul 1983. În spirit constructiv, eu vă propun ca șeful delegației române, domnul Gîgea, să facă o expunere, iar după aceea să ne pună întrebări, să se dea răspunsurile, să se poarte discuții și, în final, să luăm hotărârea cea mai bună. Cred că sunteți de acord cu aceasta. Bine, vă mulțumesc! Atunci rog pe domnul ministru Gîgea să ia cuvântul pentru a-și prezenta expunerea.*

Deși ne cunoșteam bine, totuși emoția persista încă. Mă pregătisem cu un punctaj de probleme, pentru a fi cât mai scurt, printr-o expunere sistematizată și concisă.

Luând cuvântul și cuprinzând cu privirea întreaga asistență, am mulțumit guvernelor occidentale prezente în sală, pentru înțelegere și colaborare cu țara noastră. Am mulțumit guvernului francez pentru ospitalitatea întâlnirii și *Clubului de la Paris* și președintelui său Michel Camdessus pentru rolul pozitiv în soluționarea problemelor cu care se confruntă, periodic, unele țări debitoare, printre care și România, când lumea este bulversată din multe puncte de vedere, când este recesiune. Am continuat:

– *Se vede însă un orizont care înseamnă înviore. Prin acordurile încheiate se creează condiții pentru redresare economică, pentru restabilirea încrederii reciproce. Însuși acest dialog este un exemplu pozitiv. Reșalonarea este o dovadă că datoria poate fi controlată. Avem relații comerciale cu peste 150 țări, cu lumea financiară și bancară.*

Acordul multilateral de anul trecut e dovada unui sprijin efectiv. România a acționat prompt și la timp prin măsuri economice și financiare care să ducă la reducerea datoriei externe, pentru respectarea angajamentelor de a achita obligațiile asumate pe plan internațional.

În anul 1982, venitul național a sporit cu 2,6%, producția industrială netă cu 3,3%, producția agricolă cu 7,6%. S-a realizat un important excedent bugetar. S-a accelerat procesul de înnoire a produselor, s-au redus cheltuielile de producție, a sporit baza de materii prime și energetice respectiv la cărbune, petrol, gaz metan, oțel, tractoare, locomotive diesel și electrice, îngrășăminte chimice, ciment, bunuri de consum etc.

Prin investiții, s-au realizat finalizări ale unor obiective productive. Finanțările Băncii Mondiale le-am îndreptat în petrol, căi ferate și agricultură. Am obținut în anul trecut cea mai bună producție agricolă din ultimii ani.

Avem un program strâns cu F.M.I., cu care colaborăm în bune condițiuni.

Balanța comercială s-a realizat cu un plus de 1,525 miliarde de dolari față de un program de 550 milioane dolari.

Am încheiat un acord de rescadențare cu guvernele la 28 iulie și altul cu băncile occidentale la 7 decembrie, anul trecut.

Ne-am achitat obligațiile la zi, respectiv rata de 20% către guverne și bănci occidentale, precum și dobânzile la zi.

Nu a fost ușor. S-au depus eforturi deosebite. Ni se cere de către unii creditori să scurtăm termenul de reșalonare, să fie mai mic decât șase ani și jumătate. Aceasta nu este posibil. Fenomenul economic este ca și cel biologic, are termene fixe, care nu pot fi scurtate. Fie-mi îngăduit să vă spun o glumă englezească:

Un lord vine la un croitor și-i cere să-i facă un costum. Acesta îi spune că îl va realiza, așa cum cere clientul, dar în treizeci de zile. Lordul îi răspunde că termenul e prea lung și-i dă exemplu că Dumnezeu a făcut lumea în doar șase zile. Da, da, a răspuns croitorul, așa este. A făcut lumea în șase zile, dar n-ați văzut ce-a ieșit?! Așa și eu cu datoria, nu putem să ne redresăm așa repede. A plăti mai devreme ar însemna o povară prea grea pentru poporul român.

În anul acesta va crește producția în industrie, venitul național și produsul social.

Vom extrage 52 milioane tone de cărbune și 13,5 milioane tone de țiței, față de un consum de 15 milioane tone anual. Vom importa numai 1,5 milioane tone de țiței.

În investiții, care cresc cu 0,7%, vom termina 485 capacități de producție industriale și agricole începute și vom aplica 885 tehnologii noi. Soldul balanței comerciale va fi de 1.600 miliarde dolari, din care pe primele trei luni s-a realizat suma de 456 mili-

oane dolari, iar contul curent va fi de 800 milioane dolari, din care 279 milioane dolari s-au realizat în trimestrul unu.

Se realizează o aplatizare a datoriei externe în următorii ani.

În concluzie, doamnelor și domnilor, dorința României este de a avea și dezvolta relații bune cu guvernele, cu băncile, cu furnizorii. Va intensifica colaborarea cu Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială, precum și cu Banca Reglementelor Internaționale.

Datoria externă s-a redus în anul 1982 și se va reduce și în anul acesta. Avem o strategie, un program de economie a resurselor. Dorim să ne plătim toate datoriile asumate prin acorduri și să nu mai ajungem în situația din anul 1981. Dumneavoastră știți că dacă o firmă poate intra în stare de faliment, pentru o țară nu este posibil acest lucru.

Dorim să asigurăm un dialog continuu și eficient, o restabilire a încrederii cu toți partenerii noștri tradiționali.

În anii următori sunt prevăzute unele creșteri rezonabile ale balanței comerciale și ale contului curent⁹.

În încheiere, am mulțumit pentru atenția care mi-a fost acordată. Am observat atenție din partea auditorului, s-au luat chiar notițe. Michel Camdessus avea fața zâmbitoare și a intervenit primul:

– *Vă mulțumesc, domnule ministru, pentru această expunere documentată și deschisă. Ea a fost de natură să aducă anumite clarificări privind situația economico-financiară a României. Noi știm că dumneavoastră vă respectați angajamentele și cereți termene mai lungi, ca și creditorul de care ne-ați povestit. Rog reprezentanții guvernelor să solicite explicații, să pună întrebări!*

Au urmat un șir de întrebări, pe care eu și colaboratorii le notam cu atenție. Nu am fost protejați. Ni s-au pus 110 întrebări diferite. S-a luat apoi o pauză pentru pregătirea răspunsurilor. Le-am grupat pe capitole de probleme și am pregătit răspunsuri scurte, lămuritoare.

La reluarea lucrărilor am răspuns la toate întrebările ce ne-au fost adresate, în mod deschis, cu sinceritate.

În mai multe rânduri, pe parcurs, Michel Camdessus mă încuraja cu *răspunsul este excelent, sau cred că lucrurile s-au clarificat* și altele asemenea, de natură a-i liniști și pe cei care mi-au adresat întrebările.

Participanții s-au declarat mulțumiți cu răspunsurile primite. Au făcut însă intervenții privind politica economică și financiară a României, restructurarea economică, economisirea resurselor, respectarea programului încheiat cu Fondul Monetar Internațional. Au cerut mai multe informații statistice care trebuie transmise periodic guvernelor, băncilor și organismelor internaționale, întrucât România încă suferă de *secretomanie*.

În final, fiecare vorbitor încheia cu *suntem de acord să semnăm acordul de rescadențare cu România*.

După epuizarea discuțiilor, președintele *Clubului de la Paris* a supus aprobării acordul de rescadențare și s-a trecut la semnarea lui, de către cele 15 guverne și de către mine, care reprezentam guvernul român.

S-au strâns mâini, ni s-au adresat felicitări.

Michel Camdessus a mulțumit tuturor participanților pentru spiritul de cooperare și colaborare manifestat în timpul lucrărilor și a recomandat părții române să-și respecte obligațiile asumate și să se încadreze într-o strictă disciplină economică și financiară în relațiile internaționale, dar și în economia proprie.

Am luat și eu cuvântul, mulțumind guvernelor pentru încrederea acordată, *Clubului de la Paris* și președintelui ei care a condus excelent lucrările de rescadențare, reprezentanților organismelor internaționale prezenți la lucrări și, nu în ultimul rând, guvernului francez pentru ospitalitatea acordată. Am apreciat sprijinul constructiv, de cooperare, de înțelegere, de încredere manifestat cu acest prilej. Ne-am angajat că ne vom respecta toate obligațiile pe care ni le-am asumat. Am invitat apoi toți participanții la un dineu, la orele 19, pe care l-am organizat în saloanele Ambasadei Române din Paris, unde totul a decurs în cele mai bune condițiuni.

Jean Claude Trichet, viitorul președinte al *Clubului de la Paris*, mi-a făcut o remarcă:

– *Vă admir, domnule ministru, pentru modul cum v-ați gândit să organizați acest dineu tradițional. L-ați oferit la ambasadă, evident cu sume rezonabile. Am observat că, în astfel de situații, țări debitoare sărace au invitat participanții la cel mai luxos restaurant din Paris, unde se plătesc sume exorbitante. Dumneavoastră ați realizat aceasta ca și la un restaurant de lux, poate chiar mai bine, dar cu resurse economisite. Vă felicit!*

Presa internațională a relatat pe larg acordul semnat.

Deci, iată, un nou acord de reeșalonare important a fost semnat. Nu mai contează acum dificultățile și greutățile ivite pe parcurs. În doi ani, s-au semnat trei acorduri cu *Clubul de la Paris* și cu bancherii occidentali.

Era un succes pe calea reglementării datoriei noastre externe, pentru intrarea României în normalitate.

În ceea ce mă privește, eram satisfăcut că zbuciumul permanent nu a fost în zadar și toate acordurile fuseseră semnate de mine, fiind ajutat efectiv și generos de un grup de colaboratori capabili, ale căror nume le-am menționat în aceste însemnări. Acum eram angajat cu toate forțele în negocierile cu Fondul Monetar Internațional, care erau dure, dar care mergeau pe o cale normală, și asemenea cu Banca Mondială.

Recunosc sincer că rezultatele pe care le-am obținut se datorează sprijinului acordat de domnul Michel Camdessus, președintele *Clubului de la Paris*, pe care îl cunoscusem în acel noiembrie al anului 1981. Având aproape 20 de întâlniri individuale și colective, între noi s-a creat o încredere și apropiere prietenească, pentru care îi transmit, și prin aceste rânduri, mulțumirile și recunoștința pe care i le port!

⁹ Arhivă personală, Dosar nr. 8.

În noiembrie 1984, domnul Michel Camdessus a fost ales guvernator al Băncii Franței, o funcție deosebit de importantă. La 26 noiembrie 1984 i-am adresat următoarea scrisoare de felicitare:

Dragă domnule Camdessus,

Sunt încântat că am prilejul să vă scriu din nou, deoarece am aflat recent despre numirea dumneavoastră în funcția de Guvernator al Băncii Franței și folosesc această oportunitate pentru a vă felicita și a vă dori succese în importanta nouă funcție.

Îmi amintesc cu plăcere de convorbirile noastre anterioare, de aceea îmi exprim speranța că relațiile personale existente între noi pot fi considerate ca o bază reală pentru continuarea bunelor relații care s-au stabilit între țările noastre.

În speranța că vom avea prilejul să ne întâlnim în viitor pentru a schimba păreri în vederea promovării în continuare a relațiilor financiar-bancare dintre cele două țări și cooperare în cadrul organizațiilor internaționale,

Rămân al dumneavoastră sincer,

Petre Gigea

București, 26 noiembrie 1984.

În luna următoare, guvernatorul Michel Camdessus mi-a răspuns printr-o scrisoare pe care o voi reda în continuare, emisă la 28 decembrie.

Aș menționa că pe textul scris la calculator Camdessus adăugat *et cher ami* după formula *Monsieur Ministre*, iar în final o frază cu multe accente personale:

*BANQUE DE FRANCE Paris, le 28 décembre 1984
Le Gouverneur*

Monsieur le Ministre et cher ami,

Je vous remercie vivement de vous félicitations auxquelles j'ai été très sensible, à l'occasion de ma nomination à la tête de la Banque de France.

Je me réjouis que vous et moi, avec des fonctions différentes, nous pourrions continuer à travailler en bonne harmonie.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma haute considération, adăugând cu cerneală: et de bon de vœux... pour vous même et pour la réussite de vos effort, pour votre... et la coopération entre la Roumanie et la France.

Michel Camdessus

Monsieur PETRE GIGEA

Ministerul Finanțelor¹⁰.

În calitatea sa de guvernator al Băncii Franței, eu m-am întâlnit cu domnul Michel Camdessus atât în postura mea de ministru, cât și, mai târziu, de ambasador al României în Franța.

(Va urma)

¹⁰ Arhivă personală, Dosar nr. 10.

Din istoria fotbalului românesc. Turneul echipei Ajax Amsterdam la București (1933)

Dr. Ștefan GRIGORESCU

Urziceni

Fondat în anul 1900, sub numele și cu efigia eroului legendar din Războiul troian, Ajax Amsterdam reprezintă una dintre cele mai mari echipe de fotbal ale lumii în secolul al XX-lea. Astăzi are cucerite 36 de titluri de campioană a Olandei, 20 de Cupe ale Olandei, 4 titluri de campioană a Europei și multe alte trofee. În perioada interbelică, cu aproape patru decenii înainte să cunoască gloria mondială sub „bagheta” marelui Johann Cruyff, echipa Ajax Amsterdam a intrat și în istoria fotbalului românesc, prin meciurile disputate în București, în vara anului 1933.

Fotbalul românesc intrase cu pași timizi în arena internațională în anii '20, fără vreo performanță, notabilă fiind în 1930 participarea onorantă la prima ediție a Campionatului Mondial de fotbal, desfășurată în Uruguay. În 1933, națională României cucerise Cupa Balcanică, după trei victorii asupra Iugoslaviei, Greciei și Bulgariei, cu un golaveraj de 13-0, iar echipele Ripensia Timișoara și C.F.R. București desfășuraseră fructuoase turnee în străinătate, în Franța, respectiv în Iugoslavia. În România devenise o tradiție invitarea unor echipe din Austria și Ungaria, forțe ale fotbalului european al vremii. Era prima dată când o echipă cunoscută din Occident vizita România, această echipă fiind Ajax, campioană a Olandei în anii 1931 și 1932, apoi în anul 1934. Echipa olandeză întâlnise în două rânduri Ripensia Timișoara, cu două luni în urmă, în turneul pe care echipa din Banat îl efectuase în Olanda. În primul meci, pe 11 mai 1933, Ajax-ul zdrobise Ripensia cu scorul de 7-2 (4-1), iar în cel de-al doilea, jucat pe 14 mai 1933, Ripensia se comportase onorabil, scorul fiind de 3-3, pentru echipa românească marcând Ciolac de două ori și Dobay¹.

Presa vremii amintea internaționalii olandezi ai echipei, consemnând: „6 internaționali olandezi activează în teamul de football Ajax (Amsterdam), care debutează joi la O.N.E.F., contra VENUS. Biletele și locurile numerotate se pot reține de pe acum la sediul F.R.F.A.”². Asemănătoare era și reclama pentru cel de-al doilea meci, cu echipa Unirea Tricolor, iubita formație a Oborului: „Duminică, pe stadionul O.N.E.F., faimoasa echipă internațională AJAX din Amsterdam înfruntă meritoasa formație bucureșteană UNIREA TRICOLORUL. Biletele s-au pus în vânzare la sediul F.R.F.A., la pasagiul Imobiliara, scara H”³. Sub titlul „Ajax (Olanda) în capitală”, cel mai cunoscut ziar al vremii, *Universul*, consemna că olandezii au sosit în București miercuri, 19 iulie 1933, urmând să dispute primul meci a doua zi. Echipa era prezentată ca fosta campioană a Olandei, cu 6 internaționali în componență, că „în fiecare an organizează turneuri în străinătate, obținând de fiecare dată rezultate foarte frumoase. Venus, adversar Ajax-ului, a făcut remanieri în echipă, spre a le face față cât mai onorabilă”⁴. *Gazeta Sporturilor* scria că, „sub conducerea antrenorului englez Jack Reynolds, cei 16 jucători al Ajaxului și-au cizelat un fotbal pe cât de spectaculos, pe atât de eficace. Dovadă faptul că și-au putut apropia titlul de campion doi ani de-a rândul (...)”⁵.

Primul meci s-a desfășurat joi, 20 iulie 1933, pe stadionul O.N.E.F. din capitală, între Venus București și Ajax Amsterdam. Fondată în 1914, Venus București câștigase titluri de campioană a României în anii 1920, 1921, 1929 și 1932 (în formatul vechi) și avea să devină campioană și în anul 1934. Rivalitatea ei cu Ripensia Timișoara a fost definitorie pentru fotbalul românesc interbelic. Venusul din 1933 nu era însă echipa de la sfârșitul anilor '30, care, patronată de vestitul general Gabriel Marinescu,

¹ *Gazeta Sporturilor*, anul XI, no. 1191, vineri 19 mai 1933, p. 3. Vezi și *Curentul*, anul VI, no. 1895, duminică 14 mai 1933, p. 4 și no. 1898, miercuri 17 mai 1933, p. 4.

² *Curentul*, anul VI, no. 1961, miercuri 19 iulie 1933, p. 4.

³ *Curentul*, anul VI, no. 1964, sâmbătă 22 iulie 1933, p. 4.

⁴ *Universul*, anul al 50-lea, nr. 196, vineri 21 iulie 1933, p. 2.

⁵ *Gazeta Sporturilor*, anul XI, no. 1218, vineri 19 iulie 1933, p. 3, art. *Ajax-Venus*, nesemnăt.

omul de încredere al regelui Carol al II-lea⁶, avea să câștige campionatul României în anii 1937, 1939 și 1940. De altfel, în anul 1933, cunoscuții săi internaționali jucau încă pentru alte echipe, anume Sfera, Gain și Ploșteanu la Universitatea Cluj, Orza la Mureșul Târgu-Mureș, Bodola la C.A.O. ș.a.m.d.

Prefațând primul meci al Ajax-ului în capitala României, cronicarul sportiv V. Firoiu consemna, sub titlul „Debutul olandezilor. Ajax-Venus”, următoarele rânduri: „Matchul iese cu totul din comun, nu numai pentru că înlesnește publicului nostru să urmărească, pentru întâia oară, o echipă olandeză sau că adversarii se numără printre fruntașii sportului național respectiv, ci, mai mult, pentru că din raporturile sportive româno-olandeze, destul de anemic întreținute, România a ieșit în deficit până acum și deci întâlnirile acestea au un caracter de revanșă”⁷, amintindu-se și că la Olimpiada de la Paris din 1924, deși avusese în componență fotbaliști importanți precum Rudy Wetzer și Aurel Guga, România fusese învinsă de Olanda cu 6-0.

Sub titlul „Balonul e rotund!... Venus-Ajax 5-0 (1-0)”, același cronicar sportiv interbelic, prezent la întâlnirea româno-olandeză, scria despre meci astfel: „Hotărât lucru, balonul-i rotund! (...) Să te lamentezi în compania Brașoviei, să cedezi unui Electromos merituos, ce-i drept, dar... Electromos, și să învingi pe Ajax, una dintre cele mai temute echipe neerlandeze, e, credem, o performanță care iese cu totul din comun. (...) Orice s-ar spune, venusistii au realizat ieri o performanță pe care palmaresul lor, de la 23 octombrie 1932, Venus-C.A.O. 6-0, nu a mai cunoscut. Nici chiar onorabilul 2-3 în fața Spartei din Praga nu poate fi situat la același nivel cu rezultatul de ieri”⁸. Meciul a fost cu adevărat de nivel internațional și „nu se poate spune că pe gazon a existat vreo echipă superioară”⁹. Echipa Venus, aflată în plină schimbare, beneficiind de împrumuturile lui Gheorghe Albu, internațional de la Gloria C.F.R. Arad, și Dunăreanu, de la Tricolor Ploiești, a jucat foarte bine. Primul gol a fost marcat de Petea Vâlcov, printr-o „bombă” trimisă din careul mic. Al doilea gol a fost marcat printr-un șut puternic al lui Dumitrescu. Al treilea gol a fost realizat de Volodea Vâlcov, care mai devreme șutase în bară. Al patrulea gol a fost reușita lui Sterian, cu un șut puternic, după un un-doi cu Petea Vâlcov, acesta din urmă înscriind apoi golul cinci.

Din echipa bucureșteană, cei mai buni au fost portarul Jean Lăpușneanu (accidentat spre final și înlocuit), mijlocasul Bărbulescu și atacantul Petea Vâlcov, iar de la olandezi Vis, Anderiesen și Mulders. Arbitrul Szabo a arbitrat bine echipele VENUS București: Lăpușneanu (Ego Munteanu)-Dunăreanu,

Albu, Actis, Fănescu, Bărbulescu, Sterian, Colea Vâlcov, Volodea Vâlcov, Petea Vâlcov, M. Dumitrescu; AJAX Amsterdam: Vis-Van Os, Van de Putelaar, Doon, Anderiesen, Van Deijck, Mulders, Schubert, Blomvliet, Volkers, Ten Have (Antr. Jack Reynolds)¹⁰. Și ziarul *Universul* a lăudat victoria bucureștenilor, sub titlul „Venus zdrobește Ajax (Olanda) cu 5-0 (1-0). O strălucită victorie românească”. Se aprecia că „footballul românesc a cunoscut joi un frumos succes, prin victoria cucerită de Venus asupra echipei olandeze Ajax. Înregistrăm cu deosebită satisfacție această performanță, tocmai pentru că echipa oaspete este cea mai

demnă reprezentantă a footballului olandez”¹¹. Se aprecia că olandezii jucaseră tehnic, dar oboseala drumului lung cu trenul îi influențase foarte mult.

⁶ Mai cunoscut drept Gavrilă Marinescu, ofițer în Primul Război Mondial, mai târziu prefectul Poliției Capitalei și Ministru de Interne, implicat la cel mai înalt nivel în conducerea fotbalului românesc, a fost asasinat la Jilava în 27 noiembrie 1940, de legionari.

⁷ *Curentul*, anul VI, no. 1963, vineri 21 iulie 1933, p. 4.

⁸ *Curentul*, anul VI, no. 1964, sâmbătă 22 iulie 1933, p. 4.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*. Prezentarea detaliată a meciului în articolul „Venus-Ajax 5-0 (1-0)”, din *Gazeta Sporturilor*, anul XI, no. 1219, vineri 21 iulie 1933, p. 3. Vezi și *Universul*, anul al 50-lea, nr. 198, duminică 23 iulie 1933, p. 2. Ziarul a redat multe dintre numele fotbaliștilor olandezi, „exotice” pentru români, în forme relativ diferite. Spre exemplu, Van Deyck în loc de Van Deijck sau Putelaar în loc de Van de Putelaar. Vezi și <https://www.afc-ajax.info/en/season/1932-33>.

¹¹ *Universul*, anul al 50-lea, nr. 198, p. 2.

Anunțând cel de-al doilea meci al Ajax-ului în București, presa vremii scria că „deși oaspeții înfruntă altă echipă decât cea căreia-i cedaseră atât de surprinzător, consideră totuși partida contra Unirii Tricolorului un prilej nimerit de a se reabilita în fața publicului bucureștean și de a înscrie în palmares un succes dobândit pe meleagurile noastre”¹². În meciul cu Venus, „s-au lăsat surprinși de atacurile negrilor și la început nu luaseră meciul în serios. (...) Acum, când cunosc stilul bucureștean – când, mai cu seamă, l-au simțit... – și au beneficiat de trei zile de odihnă, în care și moralul și condiția fizică au fost reîmprospătate, olandezii se pot considera tot pe atât de periculoși ca la Amsterdam”¹³. Și așa avea să se dovedească!

Meciul Unirea Tricolor-Ajax Amsterdam s-a disputat duminică, 23 iulie 1933, tot pe stadionul O.N.E.F. Unirea Tricolor avea jucători cunoscuți, între care internaționalii Petrică Rădulescu, Corneliu Robe și Petre Steinbach, însă era departe de gloria pe care avea să o cunoască în sezonul 1940-1941, când a devenit campioană, sub patronajul liderului legionar Vică Negulescu. Meciul s-a terminat cu scorul de 5-0 în favoarea oaspeților, care astfel au încheiat turneul din capitala României cu un bilanț de două meciuri jucate, unul câștigat și unul pierdut, cinci goluri marcate și cinci goluri primite. Despre echipa bucureșteană, cronicarul vremii a consemnat că „a avut o zi neagră”, oborenii nefiind acomodați cu terenul, ceea ce s-a resimțit în evoluția lor. Petrică Rădulescu a primit cinci goluri, deși avea o apărare experimentată, formată din Rusen, Sucitulescu și Robe, care însă nu l-au ajutat prea mult, doar Steinbach jucând bine la mijloc. Golurile olandezilor au fost marcate de Volkers, Mulders și Oudendijk (de trei ori). Arbitrul Denis Xifando, probabil cel mai bun arbitru român interbelic, a condus formațiile UNIREA TRICOLOR: Petrică Rădulescu-Rusen, Sucitulescu, Robe, Steinbach, Ghermelie, Florea (Tache Ștefan), Mușnea (Cârjan), Ale Popescu, Cârjan (Seifert), Seifert (Băciță). AJAX Amsterdam: Vis-Van Os, Van de Putelaar, Wim Anderiesen, Schubert, Van Deijck, Ten Have, Volkers, Oudendijk, Wingarden, Mulders.

În epocă, schimbările erau permise în meciurile amicale, ceea ce explică ieșirile și reintrările lui Cârjan și Seifert, spre exemplu. Cronicarul sportiv consemna: „După cum am prevăzut în avant-cronică, echipa olandeză Ajax a reușit să-și ia o revanșă în a doua dispută susținută în capitală. [...] Au învins cu un scor categoric și într-un mod care nu permit să se mai pue în discuție valoarea lor. Au desfășurat același joc spectaculos și cavaleresc ca în fața Venusului. Omogenitatea echipei a fost perfectă și toate compartimentele, respectiv titularii, au colaborat în aceeași măsură la obținerea victoriei. [...] Oborenii au avut o zi neagră. De altfel, nici echipa d-lui Lucescu, cu excepția lui Robe și Steinbach, nu era acomodată cu terenul, fapt în urma căruia s-a resimțit foarte mult. Linia de halfi și înaintarea au făcut o partidă extrem de slabă”¹⁴. Ca și la primul meci, presa a remarcat la olandezi pe Vis, Anderiesen, Mulders ș.a.¹⁵.

Willem Gerardus (Wim) Anderiesen

Delegația olandeză, care a ieșit cu un deficit de 500.000 lei din acest turneu, a depus o coroană de flori la mormântul Eroului Necunoscut din Parcul Carol, a fost omagiată la un banchet special în Snagov și a vizitat Valea Prahovei și Moreni, zonă petrolieră în care lucrau conaționali¹⁶. Ajax Amsterdam avea să părăsească Bucureștiul cu destinația Viena, olandezii fiind doritori să viziteze Europa centrală în această lungă călătorie de-a lungul continentului. Abia peste aproape patru decenii fotbalul olandez va lua din nou contact cu fotbalul românesc, atunci când antrenorul celebrei echipe a lui Cruyff, Rep, Neeskens et comp., campioană a Europei, va deveni românul Ștefan Covaci.

¹² *Curentul*, anul VI, no. 1966, luni 24 iulie 1933, p. 4.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Universul*, anul al 50-lea, nr. 201, miercuri 26 iulie 1933, p. 4, articolul lui Ilie Livianu, „Ajax (Olanda)-Unirea Tricolor 5-0 (1-0)”.

¹⁵ *Gazeta Sporturilor*, anul XI, no. 1220, luni 24 iulie 1933, p. 3.

¹⁶ *Ibidem*.

Roșu tradițional românesc

Tudorel ILIE

Baia Mare

Tudorel Ilie

Culoarea care a fascinat oamenii, începând din zorii civilizației umane, este culoarea roșu. Aceasta continuă și în prezent să exercite o mare atracție asupra ființelor umane, lăsându-și amprenta asupra tuturor culturilor popoarelor mapamondului.

Specialiștii în domeniu au stabilit, după multe cercetări, că roșul a fost prima culoare percepută de ochiul omenesc în cadrul evoluției speciei umane, după ce inițial vederea binoculară era numai în alb și negru. Chiar și în prezent, când pe la vârsta de circa patru luni vederea bebelușilor începe să distingă culorile, roșul este prima culoare pe care ei o văd. În plus, roșul are proprietatea de a părea mai aproape decât este, prin urmare el fiind perceput mai ușor când acuitatea vizuală crește, ajungând la normal. Veți observa deci că roșul parcă aduce în prim-plan obiectele astfel colorate. Orice ați spune, roșul ne atrage privirile!

Științific vorbind, roșul este culoarea cu cea mai mică frecvență și, ca urmare, cu cea mai mare lungime de undă prin comparație cu celelalte culori din spectrul vizibil. Este una dintre culorile de bază, alături de albastru și galben. Fiziologic vorbind, roșul este culoarea

caldă cu cel mai mare impact asupra existenței noastre.

Roșul în istoria omenirii

Povestea folosirii acestei culori începe din preistorie, arheologii găsind dovezi vechi de circa 285.000 de ani într-un sit din Kenya. Acolo au fost găsite rămășițele unui *homo erectus* (un hominid dintr-o specie extinsă de om arhaic), alături de care au descoperit o mare cantitate de ocră ritual.

Din vremuri imemorabile, omul primitiv a fost fascinat de răsăriturile și apusurile de soare, când astrul zilei era roșu. După ce strămoșii noștri hominizi au descoperit focul, cu lumina și căldura sa, impactul asupra civilizației a fost hotărâtor. De atunci încoace roșul a fost asociat cu axa sacră soare-foc și cultul „Marii Zeițe Mamă”, o zeiță a fertilității naturii, celebrată din cele mai vechi timpuri. În jurul focului s-au înfiripat legăturile dintre oameni și s-au spus primele povești, devenite în timp legende, credințe și mituri.

Cercetările etnologice asupra vieții triburilor recent descoperite în junglele amazoniene sau în insula Papua-Noua Guinee au relevat că, în cadrul ceremoniilor sacre, participanții își vopsesc ritual trupul sau chiar fața cu sânge din sacrificiile animale. Antropologii au făcut analogia că oamenii primitivi aveau ritualuri șamanice similare, astfel că atunci s-a folosit culoarea roșie pentru prima dată, poate din sângele sălbăticiunilor vânat.

Mai târziu, populațiile de vânători-culegători din Epoca de Piatră își vopseau ritualic trupul cu ocră (roșu-cărămiziu), având rolul apotropaic (de protecție) de a alunga spiritele rele. Pentru aceasta ei foloseau argila cu un conținut mare de hidroxizi de fier, dați de mineralul hematit, des întâlnit în natură. Presupunând că primele picturi rupestre au fost realizate cu sânge de animal, de bună seamă că primul pigment a fost ocrul roșu, păstrat până astăzi pe pereții peșterilor. Deși cele mai vechi picturi parietale din arta preistorică au fost descoperite într-o peșteră asiatică din insula Sulawesi (Indonezia), peșterile europene Lascaux (Franța) sau Altamira (Spania) sunt unele dintre cele mai cunoscute pentru arta rupestră. Datorită desenelor și picturilor parietale extrem de bine realizate și conservate, peștera spaniolă

Altamira este considerată „Capela Sixtină a artei paleoliticului”, având un mare impact chiar și asupra artiștilor artei moderne de azi.

Reprezentări ale artei preistorice s-au descoperit și în țara noastră. În Peștera Cuciulat (comuna Letca, județul Sălaj) s-a descoperit „Calul de la Cuciulat”, o pictură rupestră realizată cu pigment ocru roșu, reprezentativă pentru istoria artei românești. Tot în această tehnică au fost executate și picturile rupestre din Peștera Gaura Chindiei II (comuna Coronini, județul Caraș-Severin), care reprezintă simboluri de păsări, simboluri solare și impresiuni palmare.

În Peștera Cioarei (comuna Peștișani, județul Gorj) arheologii au descoperit una dintre cele mai vechi așezări umane din Europa, cu o vechime de peste 50.000 de ani. După zeci de ani de săpături arheologice, aici s-a descoperit că Omul de Neanderthal și apoi Homo Sapiens au practicat cele mai interesante forme de artă paleolitică din România. În adâncul peșterii s-au găsit recipiente de ocru roșu alături de mari cantități din acest pigment mineral, întrebuințate pentru pictură și, eventual, tatuajul corporal sau facial, în cadrul unor ritualuri magice din perioada Paleoliticului mijlociu.

Cultura Cucuteni-Tripilie, considerată cea mai veche cultură din Europa, avea o ceramică foarte avansată, decorată cu simboluri foarte elaborate, pictate cu roșu, alb și negru.

Mai apoi, oamenii Epocii Bronzului foloseau ocru roșu în ritualurile de înhumare, când corpul decedatului era acoperit cu această culoare. Astfel, răposatul părea a fi încă viu plecând spre „celălalt tărâm”, căci ei aveau credința că roșul este culoarea sângelui.

Povestea roșului continuă și în Antichitate, când era considerat culoarea sângelui, a inimii, a iubirii și fidelității, în Roma antică miresele purtând șaluri roșii. Totodată, roșul era considerat culoarea vitejiei, culoarea zeului războiului, astfel că soldații romani purtau tunici și steaguri roșii. La sărbătorirea triumfului unui general roman, corpul său era vopsit în roșu. Strămoșii daci decorau piesele de ceramică cu pigmenți ocru roșu. Urme de ocru roșu au fost descoperite și în mormântul faraonului egiptean Tutankhamon, sau în unele morminte din China antică.

După trecerea la creștinism și mai ales în Evul Mediu, culoarea roșie simboliza sacrificiul lui Iisus Hristos. În lumea creștină, adoptarea culorii roșu în vestimentația regilor și împăraților a fost un mod de a-și legitima dreptul divin de a conduce. Timp de sute de ani, în Europa, această culoare a fost considerată simbolul puterii și al majestății. Toți cei de rang înalt, nobilimea și ofițerii purtau haine roșii, semn al statutului înalt și al bogăției. Soldații purtau uniforme de paradă roșii. În China medievală palatele și templele imperiale erau vopsite în roșu. La mii de kilometri distanță, în peninsula Yucatan, mayasii vopseau piramidele, templele și unele palate în roșu, acesta având o semnificație ceremonială în credințele culturii mesoamericane.

Epoca Medievală și cu precădere perioada Renașterii este perioada de glorie a culorii roșu. Apar diverse variante cromatice: roșu venețian, roșu tizian, roșu toscan, roșu de burgundia, roșu cardinal, roșu imperial, sau mai puțin cunoscutele roșu englez, roșu indian, roșu persan, roșu turcesc sau roșu chinezesc etc.

Dintre aceste nuanțe, al nostru „Roșu de Humor” a devenit foarte cunoscut în istoria artei. Era pictat de către meșterul Toma Zugravul de la Suceava, care a zugrăvit în jurul anului 1535 biserica Mănăstirii Humor din Bucovina, într-o cromatică dominată de multiple nuanțe de roșu. În Moldova medievală a înflorit pictura interioară și mai ales exterioară a bisericilor, în timpul domniei voievodului Petru Rareș.

Cam pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, nobilimea europeană își farda pomeții obrazilor în roșu, după moda vremii.

Fascinația pentru roșu continuă și în zilele noastre. În prezent, covorul roșu este nelipsit de la ceremoniile oficiale. Urmărind cu mai multă atenție reclamele actuale, vom observa că roșul domină în mass-media și în televiziune. Și în marketing culoarea roșie este la putere. Logo-urile de succes ale marilor firme internaționale au ceva roșu în design.

Cromatica steagurilor naționale actuale este dominată de culoarea roșie, care este și una din culorile tricolorului României, după cum bine știm.

Nu putem încheia această incursiune în trecutul și prezentul roșului fără a aminti binecunoscutul costum roșu al lui „Moș Crăciun”, personajul atât de îndrăgit de toți copiii lumii.

Aceasta a fost „cireșa de pe tort”, bineînțeles roșie, a scurtei noastre prezentări istorice.

Roșul a influențat istoria culturii din cele mai vechi timpuri, în dorința omului de a-și transpune trăirile, credințele și miturile sub o formă artistică, din vremurile când încă nu exista conceptul de artă. Practicile multimilenare și simbolistica străveche asociată culorii roșu au făcut din ea o culoare arhetipală.

Simbolistica roșului

Universul cromatic a influențat covârșitor cultura omenirii, prin asocierile între culori și universul uman. Semnificația simbolică a culorilor a acumulat de milenii elemente universal-umane, dar și trășături care le diferențiază, prin prisma unor elemente de ordin geografic, cultural sau religios.

Culoarea roșu are, cu siguranță, cea mai puternică forță simbolistică din lumea culorilor. Deoarece roșul este culoarea sângelui, a fost asociat cu sacrificiul, pericolul și curajul. Mai este considerat culoarea focului, căldurii, acțiunii, bucuriei, pasiunii, iubirii, sexualității, dar și a furiei, imoralității și promiscuității. Caracterul dual al roșului este mai evident amintindu-ne această culoare ca fiind sângele jertfei lui Hristos și al martirilor creștini, dar totodată culoarea diavolului și a flăcărilor iadului.

Roșul în arta tradițională românească

În cultura tradițională din ținuturile locuite de români, roșul este culoarea cea mai puternică în semnificații. Este prezentă în majoritatea credințelor populare străvechi, fiind asociată miracolului vieții și naturii. Simbolistica roșului este complexă, dar în esență este considerată atât culoarea sângelui, a soarelui, a focului purificator, a bărbăției și curajului, cât și a iubirii, feminității, fertilității și renașterii. Roșul este asociat cu datinile și obiceiurile legate de ciclul vital ancestral „viață-moarte” (roșu-negru).

Roșul este cea mai vie culoare din paleta cromatică tradițională. Cromatologia artei populare românești ne arată că utilizarea roșului în gospodăria patriarhală țărănească era din pigmenți de proveniență vegetală (ex. foi de ceapă roșie, sfeclă roșie, rădăcină de roibă, coajă de măceșe, coajă de măr pădureț etc.), animală (ex. sângele etc.) sau minerală (ex. diverse luturi sau minereuri de fier etc.).

Puterile magice ale roșului în credințele românești tradiționale

Credințele noastre populare au înzestrat culoarea roșu cu puterea de a te feri de deochi și de a alunga spiritele rele. Acest rol apotropaic, adică de apărare, este foarte important în obiceiurile magico-religioase autohtone. Mărțișorul românesc este un șnur răsucit dintr-un fir roșu (simbolizând sângele, viața și renașterea de primăvară) împletit cu un fir alb (simbolizând puritatea și lumina). În fiecare primăvară, purtarea mărțișorului începând din 1 martie și până înfloresc mălinii îi ferește de boli și de rele pe cei care-l poartă cu credință.

O sumedenie de obiceiuri și practici magice s-au perpetuat din vechime în peisajul rural. Gospodarii satelor leagă fire roșii de lână pe crengile pomilor fructiferi, pentru ca aceștia să nu fie loviți de grindină și să aibă rod bun. Primăvara se leagă o cârpă roșie la coada vacii, când iese la păscut, ca să nu rămână fără lapte și să nu fie lovită de boli. Caii atelajelor au ciucuri mari roșii legați la căpăstru, ca să-i ferească de deochi.

Un loc aparte în magia obiceiurilor păstorești îl ocupă „măsurșul oilor” (cunoscut și sub denumirea de sâmbra oilor, în unele zone), când ciobanii leagă de un par al țarcului unde se face mulșul oilor o păpușă de lână îmbrăcată în haine roșii, care are legată la gât o cunună împletită din căpățâni de usturoi, cu rol de protecție împotriva deochiului și tuturor strigoilor. Magia generală a stânii era sub semnul ritualului „Focului Viu”, cu tăciuni roșii aduși nestinși din vatra satului, de unde se pornește cu turmele.

Când iese primăvara prima dată la arat, plugarii poartă un ciucure făcut din lână roșie legat la pălărie (la clop). În ceremonialul „tăierii moțului”, la copiii care împlinesc șase săptămâni de la naștere sau

un an de la botez, nașii taie „moșul” finului, iar părul le este împletit cu un fir de ață roșie și este păstrat ca amintire. La încheietura mâinii copilului se leagă o ață roșie, pentru a fi ferit de deochi. Ștergarul roșu este considerat un scut de apărare contra tuturor relelor.

Iată câte poate face această roșu magic al folclorului românesc! Din traista cu povești a lumii satului tradițional s-ar mai putea spune multe despre folosirea roșului în ceramică și olărit, în țeserea covoarelor și scoarțelor populare sau în pictura meșterilor iconari.

Roșul în costumul tradițional românesc

Un element identitar al poporului român este costumul popular. Ponderea roșului în costumele populare românești depinde de zona geografică și etnofolclorică, fiind adaptat vârstei și statutului social al persoanei purtătoare. În lumea satului românesc arhaic, fetele și femeile tinere nemăritate purtau mai mult roșu. Femeile măritate aveau voie să poarte mult roșu doar până la un an de la măritiș. Femeile în etate purtau tot mai puțin roșu sau chiar deloc, pe măsură ce înaintau în vârstă.

Hainele, broderiile și podoabele roșii se spune că te feresc de toate relele, dând un plus de fertilitate și fecunditate. Costumele populare românești abundă de broderiile roșii, pe fondul alb al țesăturilor de in, cânepă sau lână. Ce viu este roșul din broderia „cămașilor cu altiță” românești! Ce frumoase sunt fetele și femeile de pe Valea Izei (din Țara Maramureșului) purtând baticuri, cojoace cu ciucuri și zadii colorate într-un roșu intens.

Călușarii din sudul țării poartă un costum ritual compus din cămașă lungă albă brodată floral cu arnici roșu, curele roșii, diagonale roșii încrucișate peste piept și peste spate, panglici roșii la pălărie și ciucuri roșii cusuți la pulpe. Roșul veșmântului călușeresc din cadrul „Călușului” are menirea de a alunga demonii și duhurile rele, care își fac de cap vara, în preajma sărbătorii de Rusalii, înlesnind comunicarea cu „lumea de dincolo” într-un ritual străvechi, transmis din moși-strămoși, având origini precreștine.

Roșul este culoarea caracteristică sărbătorilor și datinilor populare ale satului tradițional românesc, în special de Sfintele Paști și de Crăciun.

Ouăle roșii de Paști

În credințele pre-creștine, renașterea naturii primăvara era simbolizată de culoarea roșu, preluată și în tradițiile și datinile pascale creștine actuale. În ansamblul de credințe care fundamentează arta tradițională creștină, roșul este culoarea sângelui jertfei lui Hristos pe cruce, dar și culoarea iubirii biruitoare prin miracolul învierii Mântuitorului. În Duminica Floriilor se poartă mult roșu în vestimentație. De Sărbătorile Pascale, în Joia Mare din Săptămâna Patimilor, cele mai multe ouă sunt vopsite în roșu și se ciocnesc în ziua de Paște. În Ardeal, la țară, ouălor vopsite li se spune ouă feștite. Local, în unele zone etnofolclorice ale țării noastre, se obișnuiește pictarea ouălor. Aceste ouă pictate se numesc ouă încondeiate. În zona Bucovinei sunt cunoscute ca ouă închistrite, iar în Țara Lăpușului ca ouă împistrite.

Decorarea ouălor se face cu simboluri geometrice, florale, zoomorfe sau religioase, folosindu-se pigmenți și o tehnică tradițională. Ar fi multe de povestit despre simbolistica oului sau chiar despre „Oul Cosmic”. Ouăle vopsite sunt nelipsite din coșurile sau traistele care sunt binecuvântate și sfințite

de preot, în noaptea de Înviere.

În lumea satului românesc există credința că ouăle de paști s-au înroșit de la sângele care a picurat din rănilor lui Iisus Hristos, crucificat pentru mântuirea lumii. De aceea, oul roșu are puteri miraculoase, de protecție și de vindecare, împotriva bolilor. Oul roșu te ferește de toate relele, fiind aducător de sănătate, frumusețe, fericire și spor în toate. Dimineața devreme în duminica de Paști, țărani obișnuiesc să se spele pe față cu apă neînceptută în care au pus un ou roșu, astfel vor fi tot anul frumoși și sănătoși asemenea unui ou roșu.

După ce ouăle roșii sunt ciocnite și consumate de Paști, cojile se aruncă în fața porții pentru a împiedica intrarea spiritelor rele în curtea casei. Dacă îngropi coji de ouă roșii în curte, ea va fi ferită de grindină. Punând cojile de ouă roșii în brazde la arat, pământul va avea rod bun. Prin părțile Bucovinei cojile de ouă roșii sunt aruncate în apa râurilor pentru ca „Blajinii” să știe că toți creștinii sărbătoresc Sfintele Paști. În unele zone ale țării noastre se obișnuiește împodobirea unor pomi cu ouă vopsite de Paști.

Roșul sărbătorilor tradiționale de iarnă

Datinile și sărbătorile de iarnă sunt un moment important din calendarul religios la români. Crăciunul este mult așteptat în lumea satelor, roșul și verdele fiind culorile specifice acestei sărbători. Înainte vreme, la țară, brazii erau împodobiți cu mere roșii. Mărul roșu este fructul „păcatului originar”, pentru care au fost izgoniți din Rai primii oameni, Adam și Eva. În perioada Crăciunului se merge la colindat, vestind nașterea Domnului. Copiii umblă cu „Steaua”, care în trecut era făcută din lemn și vopsită în roșu. Se umblă și cu „Viflaimul”, în care o parte dintre personajele biblice sunt costumate în roșu. Se mai umblă cu „Capra” și are loc „Jocul Dracilor” sau „Jocul Moșilor”, când dansatorii purtând măști rituale alungă spiritele rele. Măștile sunt făcute din blană și sunt ornate cu coarne de berbec, având ciucuri din lână roșie. Pe meleagurile Moldovei se practică „Dansul Cerbului” și „Dansul Ursului”, costumele dansatorilor fiind decorate tot cu ciucuri mari roșii. Acești ciucuri roșii au rolul de a alunga forțele malefice și contribuie la magia sărbătorilor de iarnă din satele noastre.

Tradițiile și datinile românești sunt atât de frumoase și încărcate de credințele magico-religioase, moștenite din satul de altădată. Valoarea recunoscută pe plan mondial de către UNESCO a Mărtisorului, a ceramicii de Horezu, a „Ritualului Călușului”, a scoarțelor românești și, mai nou, a „Cămășilor cu alțiță” românești, mai cunoscute sub denumirea de „Ia românească”, nu puteau cunoaște consacrarea pe plan internațional fără culoarea roșu. Chiar dacă multe dintre semnificațiile culorii roșu ne sunt dezvăluite cu greu de „Codul As-cuns” al culorilor, sau unele chiar s-au pierdut în negura timpului, fascinația pe care o exercită roșul asupra noastră va rămâne.

Roșul este un element al culturii imateriale mondiale care, de la primii pași ai omenirii și însoțindu-ne peste milenii, a fost, este și va fi important în viețile tuturor oamenilor.

Simbolismul roșului se cuvine să fie transmis din generație în generație, astfel ca și urmașii noștri să se bucure de această culoare arhetipală din spiritualitatea spațiului românesc, în context european.

S-a întâmplat acum 50 de ani (Extrase din articole ale ziarului *Pentru socialism*)

Lavinia ARDELEAN
Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Joi 5 iulie 1973 – „Poiana Eminescu”

Iată denumirea cea mai potrivită sub care vârful Comja, de lângă Seini, va trebui să intre în circuitul obiectivelor turistice ale Maramureșului. Județul nostru dispune de atâtea locuri pitorești, cu priveliști încântătoare. Dar, poate, niciunul nu-ți oferă orizontul larg, odihnitor, panoramic, ca vârful Comja. De aici, la dreapta întreaga Țara Oașului și se așterne la picioare, ca un imens fund de căldare, iar la stânga și înaintea privirii întâlnește culmile Codrului și șerpuirea uriașă, leneșă și sclipitoare a Someșului, prin bogata vegetație a luncii până departe în Câmpia Sătmăreană. Comja, privind spre asfințit, cu turmele ce-i pasc iarba, apare cu adevărat „Un picior de plai/ Pe-o gură de rai”.

De aceea, foarte inspirat a fost generalul Georgescu-Pion, când, în 1939, la a 50-a comemorare a morții lui Eminescu, s-a hotărât ca, împreună cu ostașii de sub comanda sa, de strajă la hotarele patriei, să-i cinstească memoria, scriindu-i numele cu 10.000 de brazi pe fruntea larg descoperită a Comjei, mărind astfel faima și frumusețea acestei culmi.

Iată ce mi-a scris generalul, acest mare admirator al lui Eminescu, în 1955, cu un an înainte de a muri, despre semnificația „monumentului viu” de pe Comja: „O culme de neîntrecut a forțelor noastre creatoare românești a fost el, și așezarea amintirii lui într-o formă, indiferent care, într-o grădină publică și chiar pe un bulevard, am găsit că-l arată prea puțin. Expresiunea cea mai înaltă a poeziei românești trebuie să se bucure de un decor, de un spațiu nemărginit, de o contemplare înfocată, de aceea, eu am căutat locul la înălțime, acolo într-un loc special, defileul Someșului, acolo în poarta cea mare de intrare în Ardealul nostru, și așa i-am determinat literele pe teren, ca să se vadă numele lui scris până în depărtare. [...]”

(Mihai Bălaj)

Marti 10 iulie 1973 – Maramureșul la... televiziune

Ne face plăcere să anunțăm, mai bine zis să reluăm, o știre oficială anunțată duminică la televiziune de crainicul și prezentatorul Mihai Florea: „Corul țăranilor din Arduș, dirijat de Valentin Băințan, a fost distins cu premiul I la Festivalul internațional coral de la Międzyzdroje (Polonia), festival la care au participat renumite formații corale din 7 țări. [...]”

În cadrul „Albumului duminical” filmul Theoderei Popescu ne-a readus „în casă” frumuseți ale cântecului, dansului și portului popular din zona Lăpuș, într-un spectacol realizat de Ansamblul folcloric de amatori „Țara Lăpușului” al Casei de Cultură din Târgu Lăpuș.

Vineri 20 iulie 1973 – Interviu nostru cu Iorgu Iordan

La invitația Comitetului de cultură și educație socialistă al municipiului Sighetu Marmăției, nu de mult ne-a vizitat județul academicianul Iorgu Iordan.

Personalitate de întâie mărime a lingvisticii românești, membru corespondent al Academiei Saxonice de Științe din Leipzig, Doctor Honoris Causa al Universității Humboldt din Berlin, om de știință emerit și laureat al Premiului de Stat, academicianul Iorgu Iordan s-a impus printr-o laborioasă activitate științifică finalizată în lucrări a căror circulație a depășit demult perimetrul disciplinei lingvisticii românești (*Introducere în studiul limbilor române, tradusă în germană și engleză, cât și alte titluri din multele care poartă pecetea numelui său: Limba română actuală, Limba română contemporană, Istoria limbii spaniole, Toponimia românească etc.*).

– *Excepțând invitația Comitetului de cultură, în care, sinceri să fim, gândindu-ne la vârsta dumneavoastră, nu ne pusesem mari speranțe, ce v-a determinat să traversați țara și să veniți în Maramureș?*

– *În urmă cu foarte mulți ani, în drum spre Satu Mare, unde urma să țin o conferință, am gustat, în fuga trenului, din minunatul peisaj al acestor locuri. Ideea unei vizite în Maramureș s-a născut atunci. Cu vremea, vechea mea dorință s-a îmbogățit cu*

alte și alte motive, ca de pildă interesul de ordin istoric pentru această regiune. Știam că Sighetu Marmăției a fost și este un centru cultural și, ajuns aici, am avut satisfacția confirmării. [...]

(I. Ardeleanu-Pruncu)

Duminică 22 iulie 1973 – Oameni ai revoluției de la 1848: Ion Buteanu

Ion Buteanu. Un nume pe cât de comun, pe la noi, pe atât de plin de rezonanță istorică. Existența lui străbate ca un fir întreaga revoluție transilvăneană de la 1848.

Mâna dreaptă a lui Avram Iancu, Ion Buteanu, tânăr avocat originar de prin părțile Băii Mari, pe lângă ocupația de avocat, pe care și-o exercită cu succes la Abrud, desfășoară o neîntreruptă activitate revoluționară. Cu prilejul diferitelor adunări, ținute în propria casă sau prezidate de el, cum a fost aceea din aprilie din Abrud, Buteanu îndemnă continuu moșii la luptă.

A făcut parte dintr-un comitet național, organ care a luat ființă pentru a apăra interesele poporului. Două scrisori trimise de Buteanu lui Balint stau și astăzi mărturie pentru a arăta că acest om minunat a fost cu trupul și sufletul mereu alături de popor. În ele Balint era îndemnat să ridice poporul la luptă și chiar să-l țină gata de atac.

În 21 octombrie Iancu îi dă sarcina să dezarmeze gărzile imperiale din Baia de Arieș, Roșia și Câmpeni. La numai 3 zile, intră victorios în Abrud cu misiunea îndeplinită.

Sarcina sa de bază era însă apărarea defileului Buceșului. Dar, înainte de a-și vedea visul îndeplinit, este prins și închis la Brad, iar mai târziu spânzurat.

Cu privire la moartea sa circulă mai multe variante. Cea mai credibilă este aceea în care un ofițer imperial afirmă că Buteanu, pus în situația de a fi spânzurat, și-ar fi pus singur ștreangul pentru a nu cădea în mâinile dușmanilor. [...]

(Cornelia Clej)

Martți 31 iulie 1973 – Șieu – 600

Duminică, într-un cadru sărbătoresc, locuitorii satului Șieu (comuna Rozavlea) au marcat împlinirea a 6 secole de la atestarea documentară a localității lor. Alocuțiunile tovarășilor Gheorghe Vișovan, secretarul Comitetului de partid Rozavlea, Valeriu Achim, vicepreședinte al Comitetului județean de cultură și educație socialistă Maramureș, a lui Dumitru Dunca, de 87 de ani, au evocat tradițiile de muncă și cultură ale oamenilor din localitate.

Locuitorii satului, invitații – între care se numără mulți muncitori și intelectuali care lucrează în alte localități (circa 3.000 de persoane) – au putut urmări un frumos program cultural-artistic oferit de formații din satul omagiat, precum și de fluierașii și soliștii din Strâmtura și Botiza. Programul artistic, ca și întreaga manifestare, s-a bucurat de o bună organizare și de un meritat succes.

Joi 9 august 1973 – România pitorească și Țara Chioarului

De la apariția ei, revista de turism *România pitorească* a arătat un interes constant frumuseților naturale, valorilor umane și artistice ale județului Maramureș. Recentul număr pe iulie al revistei consacră, pe întinderea a 3 pagini, o suită de materiale evocative dedicate Țării Chioarului, scrise în mare parte de către colaboratori locali, ilustrate cu o hartă a zonei și fotografii reprezentând obiective de atracție pentru ochiul vizitatorului.

Valentin Hossu-Longin realizează o panoramă geografică a ținutului, completată de excursul istoric al lui Ștefan Oarță asupra Cetății de Piatră, Ioan Chiș-Șter și Dumitru Ciur descriu una dintre cele mai îndrăgite manifestări tradiționale ale chiorenilor, Vergelul, V. Lungu stăruie în preajma vechiului meșteșug al cioplitului în lemn, iar Teresia Tătaru pledează pentru impunerea în circuitul turistic a localității balneare Cărbunari, care, cu puține eforturi, „ar putea deveni o stațiune de prim rang, nu numai pentru Chioar, iar băimărenii ar avea un excelent loc de week-end”.

Împărtășind opiniile exprimate de revistă la acest subiect, consemnând cu satisfacție atenția statornică cu care e reflectat Maramureșul turistic în paginile ei, nu ne rămâne decât s-o recomandăm cu căldură cititorilor. Acum, în plină vară, și în toate anotimpurile, căci, România e pitorească pretutindeni și la orice vreme.

Martți 21 august 1973 – „Ciprian Porumbescu” – un excelent film românesc

O fericită programare din partea întreprinderii cinematografice a județului face ca, în această săptămână, a acestui august fierbinte, să ruleze la „Dacia” o excelentă realizare a cinematografiei naționale – filmul panoramic „Ciprian Porumbescu” – închinat vieții atât de scurte a aceluia care a pus dragostea de țară mai presus de orice.

Începând cu prima secvență, filmul se desfășoară sub semnul evocării istorice: imperiul a făcut o concesie și românii comemorează patru secole de la cucerirea de către Ștefan cel Mare a Mănăstirii Putna. Scena șochează prin apariția poporului ca personaj principal, printr-o prezență de un excepțional dinamism manifestat în ritmul bărbătesc al dansului românesc care cuprinde întregul peisaj, făcându-i să trăiască vibrant. Pe acest fond, suntem martori, de-a lungul câtorva minute, la secvențe care au marcat momente de aur în istoria românilor, secvențe care-ndeamnă spectatorul să se ridice în picioare, astfel cinstind memoria acelor bărbați patrioți, precum Eminescu, Slavici, Kogălniceanu – solemn evocați alături de fragedul Ciprian. Scena în care Eminescu se recită pe sine, completată de Kogălniceanu sau părintele Eraclie, transmite fiorul unei adevărate pagini de istorie.

Prin ființă și talent, Ciprian a fost legat de soarta neamului său, în momente de răscruce. Filmul, de la un capăt la altul, poartă pecetea fluxului patriotic și revoluționar al anilor tinereții compozitorului, al anilor în care semnificațiile majore ale lui 1848 prindeau viață în sufletele noilor generații.

Și iată că, în acest fel, prin acest film al lui Vitanidis (scris cu 20 de ani în urmă pentru susținerea examenului de diplomă, dar realizat abia acum), o mare personalitate a spiritualității românești își capătă dreptul la existență pe ecran, alături de marii voievozi, care au inspirat pelicule de valoare ale cinematografului nostru. [...]

Sâmbătă 1 septembrie 1973 – Francisc Nistor: *Măștile populare și jocul cu măști din Maramureș. O nouă carte editată la Baia Mare*

Sub egida Centrului de îndrumare a creației populare Maramureș a apărut al doilea volum despre arta populară maramureșeană, semnat de Francisc Nistor, directorul Muzeului etnografic din Sighetu Marmației, binecunoscut și pentru pasiunea sa de colecționar, volum elaborat în colaborare cu N. Timiș și M. Dăncuș. Prin bogăția materialului prezentat (101 reproduceri de măști, 4 reproduceri de elemente antropomorfizate și 25 de fotografii „pe viu” de spectacole populare), precum și prin pertinentele considerații teoretice, lucrarea se situează, alături de cea a lui Romulus Vulcănescu, printre singurele de acest gen apărute în țara noastră.

Prima parte a lucrării este destinată dezbaterilor teoretice. Se încearcă o situație a măștilor maramureșene în contextul național, atingând probleme ale originii, funcției și transformărilor funcționale ale acestora: „prin mascare, omul, eliberat de contingenta cotidianului, se plasa pe planul eroic în acțiunile de vânătoare sau în cele războinice, pe planul magic în cele rituale sau pe planul artistic în cele spectaculare”, această „transpoziție” însemnând o intrare „într-o nouă stare”. [...] Autorii fac, în continuare, o clasificare tipologică (funerare, teatrale), funcțională (animaliere, demonice, umane) și după structură (integrale, reductive, mascoide, mascaroane) a măștilor maramureșene, insistând asupra procedeelelor de confecționare, a elementelor utilizate, însoțind descrierile cu scheme de funcționare a mecanismelor.

Un capitol aparte este acordat jocurilor cu măști, în care se face o descriere a teatrului popular, jocului ursului și jocului caprei, stabilindu-se originea, aria de răspândire, tipologia, locul de desfășurare a spectacolului, remarcându-se prezența numai în Maramureș a măștii numite „Doamna Moarte”, precum și faptul că spectacolele se desfășoară „o singură dată, în sărbătorile de iarnă”. [...]

(D. Iuga)

Marti 4 septembrie 1973 – Omagiu lui Pinteazul

Anul acesta se împlinesc 270 de ani de la moartea haiducului Grigore Pinteaz, de ale cărui nume și fapte sunt legate atâtea creații literare, muzicale ale locuitorilor Maramureșului. În satul său de baștină (Măgoaja, județul Cluj) au avut loc duminică acțiuni omagiale: prelegeri despre viața și lupta pentru dreptate și libertate ale vestitului haiduc, montaje literar-muzicale, un bogat program cultural-artistic (circa 4 ore) prezentat de formații din județele Cluj, Sălaj și Maramureș. Județul nostru a fost reprezentat de ansamblul Căminului Cultural din Șomcuta Mare: taraful, soliștii vocali Ioan Seling și Lotica Beki, precum și formația de dansuri, instruită de învățătorul Nicolae Nistor.

Miercuri 12 septembrie 1973 – Tricentenar Dimitrie Cantemir – O filosofie umanistă

Concepția filosofică a lui D. Cantemir cuprinde multe elemente valoroase, contradictorii unele, și acestea însă explicabile prin faptul că el a trăit la răscrucea dintre Orient și Occident, la răscrucea dintre două secole și totodată dintre două epoci: cea medievală și cea modernă. Asupra concepției sale și-au pus amprenta și alte împrejurări: educația primită în țară, poziția clasei sale și studiile făcute la Constantinopol, suferind și influențele culturii grecești. Apoi nu trebuie uitat că D. Cantemir a fost un domnitor feudal. Datorită tuturor acestor aspecte, multe idei Cantemir nu le-a exprimat până la capăt.

La Academia de la Constantinopol a studiat, printre altele, filosofia lui van Helmont, a cărui influență se observă cel mai mult în „Sacrosancte scientiae indepingibilis imago” („Imaginea de nedescris a științei sacre”).

Ideea lui van Helmont că știința se obține prin revelație este depășită de Cantemir. Omul a pierdut capacitatea de a ajunge la adevăruri supreme prin revelație. Dar cum poate omul ajunge la adevăr? Prin răspunsul la această întrebare, Cantemir se înscrie în curentul laic și raționalist: prin rațiune! Cantemir va recomanda ca în locul științei sacrosancte, omul să folosească rațiunea, adică lumina naturală, cum se exprimă el. Tot în „Sacrosancte...” Cantemir reia teoria dublului adevăr: există un adevăr al religiei și un adevăr al științei, al filosofiei! Ca și cu câteva secole înainte (la Averroes, spre exemplu), această teorie, într-o epocă în care domina dogma, are un caracter progresist, anti-teologic, fiind un act de apărare a științei, încercând separarea ei de teologie.

Cantemir tinde să asigure gândirii o autonomie laică. Spre deosebire de Van Helmont, contemporan cu raționalistul Descartes, Cantemir și-a manifestat încrederea în forța rațiunii (*Mic manual de logică*). Logica, spune el, este cheia cunoașterii, cu ea se deschid chiar și porțile cele mai bine ferecate. Cunoașterea se realizează prin trecerea de la simplu la compus, de la inferior la superior. Cantemir subliniază și rolul simțurilor în cunoaștere: „toată știința prin poarta simțurilor se află” (*Istoria ieroglică*). Iată, deci, afirmată originea senzorială a cunoștințelor noastre. Pornind de la experiență, rațiunea va asigura cunoașterea adecvată. *Istoria ieroglică* afirmă mai mult senzualismul decât raționalismul. Accentul cade pe experiență, care „mai adecvată poate fi decât toată socoteala minții”. Afirmând superioritatea experienței asupra jocului steril și rațiunii, Cantemir nu ajunge la iraționalism și va lăsa drept de cetate și rațiunii: știința adevărată trebuie să cunoască nu numai faptele, ci și cauzele lor. Cunoașterea acestor cauze implică folosirea rațiunii. Prin urmare, cunoașterea veritabilă este

cunoașterea prin cauze. E o idee pe care o găsim la Bacon și chiar la unii gânditori antici. Cunoscând cauzele, filosoful, acest erou al cunoașterii, poate pătrunde nu numai ce și cum s-a întâmplat, ci și de ce s-a întâmplat așa.

Excluzând finalismul din natură, negând fatalismul de tip mecanicist, Cantemir va afirma în lucrările sale filosofice un determinism complex, nuanțat. El pornește de la cele patru cauze finale ale lui Aristotel (în mediul grecesc de la Constantinopol, Cantemir a suferit și influența neoaristotelismului) și consideră cauza finală „peste chiteala firii în natură” și, deci, ea acționează numai în domeniul social și moral.

Pe plan social, acest determinism apare ca o dezvoltare ciclică, idee răspândită în timpul său. În natură există un determinism riguros, deși există două feluri de cauze, necesitate și întâmplare, în realitate domină necesitatea. Și, în societate domină, până la urmă, tot necesitatea. Afirmând determinismul fenomenelor naturale, Cantemir promova o idee care contravenea concepției teologice despre atotputernicia voinței divine.

În ceea ce privește ontologia, Cantemir se înscrie în curentul deist, alături de Rousseau, Voltaire etc. Concepția respectivă este progresistă pentru acel timp, reprezentând un pas înainte față de teism. Cantemir se încadrează în curentul umanist, umanismul său fiind susținut de raționalism. Ca și Rousseau, el afirmă că oamenii sunt buni de la natură. După naștere, ei își contractează trăsăturile, prin educație, în primul rând. Spre deosebire de Rousseau, gânditorul român elogiaza civilizația și binefacerile ei.

La Cantemir găsim idei și reflecții care-l situează în afara granițelor orânduirii feudale. Critică tirania, fiind adeptul monarhiei luminate: „unde talpa tiranic calcă, acolo poala dreptății se calcă” (*Istoria ieroglică*). Într-un stat despotice dispăre curajul opiniei, cetățenii, de frică, devin lași, în loc să aibă spirit critic. În posturile de conducere trebuie să fie promovați cei care au știință, iar nu cei bogați, și aceasta pentru faptul că sfatul pe care îl poate da săracul înțelept nu-l pot nimeri toți împărații. E o idee pe care o găsim și cu două secole înaintea lui Cantemir, în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Neagoe spunea că promovările în stat să nu fie făcute după rudenie sau rang, ci după merit (cel sărac va păzi mai cu cinste funcția decât boierul).

Fiul de domnitor, el însuși domnitor, Dimitrie Cantemir a venit în contact direct cu evenimentele istorice. Analizând situația istorică, el ajunge la concluzia necesității unei reforme a statului. Pentru înlăturarea anarhiei feudale este necesară o domnie centralizată, autoritară pe plan intern. În *Incrementa atque decrementa Aulæ Othomanicæ* Cantemir ajunge la concluzia că Imperiul Otoman a intrat în declin și că, deci, ar exista condiții pentru eliberarea de sub dominația turcească.

Cantemir critică moravurile clasei boierești, ignoranța lor brutală, indiferența față de interesul obștesc. El îi descrie pe „barones” ca fiind „oameni trufași, disprețuitori, lipsiți de priceperea stăpânirii țării și de stăpânirea de sine”. În contrast cu aceștia apar țăranii, pe care Cantemir îi aseamuește cu albinele, pentru munca lor de strângere a bogățiilor (*Descrierea Moldovei*). Cantemir își depășește prejudecățile de clasă când constată acest lucru.

Prin gândirea sa, Cantemir rămâne un moment de seamă în istoria filosofiei noastre. Mai mult decât un nume, Dimitrie Cantemir, acest „erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinț moscovit, Lorenzo de Medici al nostru” (G. Călinescu), este o incontestabilă prezență în cultura românească. Omagiul pe care i-l aducem astăzi, la trei veacuri de la nașterea sa, este tributul modest pe care-l închinăm întotdeauna geniului creator.

(Florian Roatiș – debut publicistic)

Joi 4 octombrie 1973 – Gheorghe Lazăr – 150 de ani de la moartea sa

Gheorghe Lazăr aparține, prin toate atributele sale intelectuale și morale, generației Școlii Ardelene, ilustrată de câțiva cărturari de renume erudiție, care – spre veșnica lor cinste – s-au situat în fruntea luptătorilor pentru emanciparea socială și națională a românilor din Transilvania. Asemenea lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și I. Budai-Deleanu, Lazăr a fost un „vultur intelectual” și un ostaș înzestrat cu insolite capacități de om răzvrătit împotriva nedreptăților prin care aristocrația ardeleană și curtea vieneză încercau să ne curme năzuințele către noi zări.

Născut în apropierea Sibiului, la Avrig, Lazăr își realizează – incomplet – studiile universitare la Viena, în prima decadă a secolului al XIX-lea. Despre acest deceniu, Bogdan Duică, într-o excelentă monografie consacrată lui Lazăr, a spus că reprezintă o perioadă „gravă”. Gravitatea anilor 1800-1810 pentru Imperiul Habsburgic a consemnat-o – printre alții – un veteran din armata lui Napoleon. Amintindu-și de popasul său în Viena, veteranul a notat: „Am venit pe pământ străin și, îndată după venirea noastră, moșierul a încetat să-și mai bată țărani și argații; îndată s-au deschis temnițele mănăstirilor în care clerul fanatic arunca pe eretici și s-a pus capăt desconsiderării celor de origine nenobilă” (vezi E. Tarlé, *Napoleon*, București, 1946, pp. 10-11). [...]

(Iosif Pervain)

Sâmbătă 6 octombrie 1973 – Elevi din Maramureș, colegi de clasă cu Gheorghe Șincai

Dezvoltarea învățământului în părțile de nord ale Transilvaniei este un subiect cercetat și binecunoscut. Mai puțin știute sunt chestiunile legate de dezvoltarea lui în satele județului nostru. Prezentele rânduri își propun să pună în lumină frecventarea unor școli de stat de către unii dintre fiii românilor din aceste locuri.

În perioada anilor 1735-1773, numărul școlilor locale și confesionale fiind mult prea mic și cu modeste realizări în domeniul eficacității procesului instructiv-educativ, fiii de țărani români liberi frecventau cursurile unor școli de stat din localități mai îndepărtate, pentru a avea certitudinea și garanția acumulării unor cunoștințe minimale, dar și pentru că diploma oferită după absolvire garanta, oricărui purtător al ei, privilegiul de a fi considerat liber de orice taxă, scutit de toate poverile publice și obștești.

Una dintre aceste școli era „Gimnaziul latino-catolic” din Bistrița, care se bucura de un bun renume și era frecventat de copii din toate părțile Transilvaniei.

În matricolele originale, publicate de Virgil Șotropa sub titlul „Români la Gimnaziul latino-catolic din Bistrița, 1729-1779”, apărut în revista *Transilvania*, XXXII, nr. 1, ian.-febr. 1901, pp. 3-17, găsim, printre altele, multe localități din Maramureș, Chioar și Lăpuș, precum și numele elevilor care au frecventat cursurile acestei școli în perioada respectivă. [...]

Anul 1775 ne rezervă una dintre marile surprize ale acestor matricole. În clasa rhetores, alături de Georgius Sinaki – nobilis valachus unitus – Mezősámsond (denumirea de atunci a localității natale, Râciul de Câmpie), viitorul mare istoric și dascăl ardelean, găsim [pe] următorii colegi ai săi din Chioar: Elias Brătian – nobilis valachus unitus – Kovás (Coaș); Constantinus Budai – nobilis valachus unitus – Nagysomkút (Șomcuta Mare); Simeon Butyan – nobilis valachus unitus – Nagysomkút (Șomcuta Mare). [...]

(Valentin Băințan)

Vineri 16 noiembrie 1973 – Convorbiri culturale: În loc de avancronică la „Steaua Zimbrului” – de vorbă cu regizorul Marius Popescu

– Sâmbătă are loc deschiderea oficială a stagiunii 1973-1974 a Teatrului Dramatic din Baia Mare, cu o piesă în premieră pe țară, mondială am spune: „Steaua Zimbrului” de Valeriu Anania. După cum se poate citi pe afiș, dv. sunteți regizorul spectacolului. Ce a însemnat pentru Marius Popescu, pentru colectiv, evident, montarea acestei piese istorice?

– Lucrul greu deja s-a terminat. Ne aflăm în preajma premierei, emoțiile n-au dispărut, dar putem spune liniștiți că, pentru mine și pentru colectivul distribuit în „Steaua Zimbrului”, punerea în scenă a acestei piese istorice a însemnat sute de ore de muncă – pe parcursul câtorva luni –, de documentare, repetiții, discuții în vederea descifrării creatoare a acestui text greu. Vă rog să nu evitați, de data asta, cuvântul greu, pentru că acoperă o realitate resimțită de întregul colectiv, de întreaga instituție. Am avut în față o piesă în 10 tablouri, în versuri (în treacăt fie spus, peste 5.000), cu un mare număr de personaje (peste 60). Dificultățile acestea au fost din plin compensate de rara frumusețe și distincție literară a textului, de fulminanta încărcătură dramatică, de conturul precis al personajelor, bogate sufletește, eroice, puternic ancorate în istoria noastră națională, figuri atât de legate de trecutul Maramureșului – legendarii Dragoș și Bogdan, de limba elevată, de expresia metaforică, umanistă și, nu în ultimă instanță, de un viguros conținut de idei. Spun toate acestea nu pentru a-mi angaja merite în plus, ci pentru a exprima cu toată convingerea un adevăr adevărat despre piesa lui Valeriu Anania. [...]

(V.R. Ghenceanu)

Sâmbătă 1 decembrie 1973 – 55 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România

Aniversarea a 55 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România este o sărbătoare pentru toți fiii țării, un moment istoric înscris cu litere de aur în viața națiunii noastre.

Unirea Transilvaniei cu România s-a împlinit prin voința și eforturile maselor populare. Acest memorabil act istoric a reprezentat „încununarea luptei seculare dusă de cele mai înaintate forțe ale poporului român din Moldova, Muntenia și Transilvania, de cărturarii și marii gânditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, de militanții socialiști, a aspirațiilor și voinței întregului popor român.

La începutul anului 1918 lupta poporului român pentru împlinirea dezideratului său fierbinte – făurirea statului național unitar – a intrat în faza ei decisivă. În Transilvania mișcarea pentru unirea cu România cuprinse toate clasele sociale, având obiective clare, înlăturarea jugului habsburgic, autodeterminarea națională, stat național român unitar, lichidarea orânduielilor moșierești, instaurarea unui regim democratic. La începutul lui noiembrie 1918, în întreaga Transilvania autoritatea regimului austro-ungar era practic spulberată, autoritatea efectivă fiind exercitată în centrele industriale de sfaturile muncitorești, iar în celelalte localități de consiliile naționale. La 30 octombrie s-a creat Consiliul Național Român.

Sub presiunea avântului revoluționar al maselor populare, Consiliul Național Român a anunțat convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia pentru 1 decembrie 1918. În această zi istorică, cei 1.228 de delegați, aleși prin vot deschis de către toate cercurile electorale și organizațiile politice, aveau să proclame Unirea Transilvaniei cu România. Votul lor era întărit prin adeziunea unanimă a celor peste 100.000 de oameni adunați pe „Câmpul lui Horea” din toate colțurile Transilvaniei.

Declarația de la Alba Iulia – document istoric remarcabil –, citită de Vasile Goldiș, a proclamat solemn Unirea Transilvaniei și Banatului cu România pentru „toate veacurile”. [...]

Miercuri 5 decembrie 1973 – Vizita președintelui Nicolae Ceaușescu în Statele Unite ale Americii: Sosirea la Casa Albă

Ziua de marți, 4 decembrie, se înscrie, fără îndoială, ca un moment remarcabil în evoluția raporturilor româno-americane. Aceasta marchează începutul vizitei oficiale pe care președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România o întreprinde în Statele Unite ale Americii, împreună cu tovarăsa Elena Ceaușescu, la invitația președintelui Richard Nixon și a soției sale, Patricia Nixon.

După vizita din 1969 în România a șefului statului american – prima efectuată de un președinte al S.U.A. într-o țară socialistă – și după vizita conducătorului statului nostru, un an mai târziu în Statele Unite, este, așadar, a treia oară când cei doi președinți se întâlnesc. [...]

Noua rundă de convorbiri dintre președinții Nicolae Ceaușescu și Richard Nixon, ca și întrevederile care vor avea loc cu alte personalități ale vieții politice, economice și sociale din S.U.A., sunt menite să deschidă noi orizonturi extinderii, pe mai departe, a relațiilor de cola-

borare pe tărâmul economiei, al științei, tehnicii și culturii dintre România și Statele Unite.

Capitala Statelor Unite, frumosul oraș Washington – a cărui piatră de temelie a fost pusă în mod simbolic exact cu 3 secole după descoperirea Americii de către Cristofor Columb – s-a pregătit să facă o primire deosebită oaspeților, cu cele mai înalte onoruri de stat. Întreaga zonă denumită „Triunghiul”, unde sunt situate impozantul edificiu al Casei Albe, cea mai mare parte a ministerelor și alte instituții federale, este pavoazăată cu drapelele de stat ale României și Statelor Unite. În marele parc al Casei Albe – unde se desfășoară ceremonia oficială – au venit în întâmpinarea președintelui Consiliului de Stat un mare număr de locuitori ai capitalei, care poartă stegulețe ale celor două țări. [...]

Miercuri 26 decembrie 1973 – Note de lector: Gheorghe Vornicu – *Umbra lui Horea*

La Editura „Eminescu” a apărut romanul istoric *Umbra lui Horea*. Autorul, profesorul Gheorghe Vornicu, este bine cunoscut în Maramureș și în Țara Crișului, unde, între cele două războaie mondiale, a desfășurat o prodigioasă activitate profesională, științifică și culturală.

Numit în 1921 profesor la Școala Normală din Sighetu Marmăției, a scris cea dintâi *Geografie a județului Maramureș* pentru uzul școlilor elementare. Împreună cu folcloristul Ion Bârlea, a înființat și condus publicația săptămânală *Gazeta maramureșeană*.

După ani de trudă și perseverență, a întemeiat Muzeul etnografic din Sighetu Marmăției, despre care, la inaugurare, în 1926, savantul Simion Mehedinți a făcut aprecieri deosebit de elogioase. Tot în primii ani după stabilirea sa pe meleagurile maramureșene, a ținut un curs complet de istoria patriei, tipărindu-și prelegerile și distribuindu-le gratuit cursanților.

La îndemnul cunoscutului profesor universitar Ion Simionescu, a scris broșura *Maramureșul*, care a apărut în colecția de popularizare a științei – „Cunoștințe folositoare”. A ținut conferințe publice și a colaborat la numeroase publicații, îndeosebi ardelene. De asemenea, trebuie să menționăm prețioasa lui colecție de folclor din Bihor și Țara Oașului.

Cazul profesorului Gheorghe Vornicu este unic în istoria literaturii. Debutază la vârsta de 81 de ani, fiind născut în 1891. Romanul său *Umbra lui Horea* este fructul unei „gestații” de aproape o jumătate de veac. Personalitatea conducătorului răscăleii țărănești din 1784 l-a copleșit prin grandoarea ei morală, de esență autohtonă. Cartea e scrisă într-un stil limpede și vioi, cu numeroase dialoguri rupte direct din viața locuitorilor pământului românesc. [...]

(Ion Berinde)

Sâmbătă 29 decembrie 1973 – Cronică dramatică: „Pentru cine bat clopotele” – dramatizare după Ernest Hemingway

Repertoriul Teatrului Dramatic din această stagiune este format, aproape în totalitate, din piese verificate în timp, cu un bogat conținut de idei, și din piese inedite, premiere pe țară, dramatizarea romanului lui Hemingway – *Pentru cine bat clopotele* – venind să întregească, ideatic, bogăția peisajului tematic adus de repertoriul stagiunii curente.

Romanul *Pentru cine bat clopotele* a fost început la câteva luni după căderea Madridului și trebuia să prezinte concluziile lui Hemingway asupra luptei dintre adevăr și neadevăr, dintre ridicarea și înjosirea omului, luptă la care a asistat și a luat parte. Romanul apare în 1940 și, prin tot ceea ce semnifică, este o condamnare a agresiunii fasciste care se pregătea în Europa. El a înțeles că există două fațete ale înstrăinării și, de aceea, fiecare om trebuie să știe că „nu e un ostrov stingher și de-sine-stătător, ci este o bucată din continent. [...]

În lumea artei, condiția de a fi moștenitorul unui nume e, de cele mai multe ori, ingrată. Și, poate pentru asta, falsurile se descoperă repede. La un spectacol ca „Pentru cine bat clopotele” spectatorul vine să vadă o dramatizare după Hemingway, știind că va trece printr-o răscolire sufletească adâncă, o caută, fiindcă așteaptă de la ea ceva. Dramatizarea Rozei Ostrowska și a lui Jerzy Galinsky se bazează pe o idee generoasă, într-adevăr, din care s-ar fi putut scoate, însă, mult mai mult decât am văzut. Îi reproșăm multe neîmpliniri în arhitectura construcției dramatice. Dar realizarea scenică și regizorală a reușit să evite golurile dramatizării, înălțându-se mult peste aceasta. Tratarea dramatizării nu ca pe o piesă, ci ca pe un poem epic, cu accente grave, apropiindu-se de o tragedie optimistă, a fost un mod inspirat de traducere scenică a acestei mari teme. [...]

(Almeida Botez)

Lansarea studiului monografic *Satu Nou de Sus – file de istorie*

Dr. Ioan GOGOTA

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

În organizarea Primăriei Orașului Baia Sprie, județul Maramureș (primar Adrian Alin Sebastian Bîrda), în ziua de 3 decembrie 2023, în incinta Parohiei Ortodoxe „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” din localitatea Satu Nou de Sus (județul Maramureș), a avut loc lansarea lucrării monografice *Satu Nou de Sus – file de istorie*, autor Gheorghe Muntean, care reprezintă un omagiu adus tuturor înaintașilor care au luptat eroic pentru păstrarea hotarelor țării, precum și personalităților satului care, fiecare în sfera sa de implicare, s-au impus, atât cultural-științific, cât și politic, oferind, deopotrivă generației actuale și celor care vor veni modele de viață, de muncă, de studiu, de jertfă și devotament.

Descoperind trecutul, putem prețui moștenirea culturală lăsată de înaintașii noștri și avem obligația de o păstra și pe mai departe. Ca fiu al meleagurilor maramureșene, autorul este interesat de istoria locurilor natale, transformând pasiunea în ore petrecute în băncile institutelor de cercetare, în cele ale arhivelor naționale și locale, dar și în cele din Ungaria. Inițial, numele localității este atestat în limba latină, apoi maghiarizat până în anul 1918, iar din 1920 localitatea se va numi Satu Nou de Sus.

La această manifestare culturală, moderată de Sorin Gavril Todoran, referent cultural în cadrul Casei de Cultură Baia Sprie, au fost invitați și au luat cuvântul prof. dr. Teodor Ardelean – directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”, prof. univ. dr. ing. Ștefan Marinca, președinte al IEEE România și Solid-State Circuits Society România, părintele Vasile Augustin din partea Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmăruului, preot paroh Ionuț Todorca, Adrian Alin Sebastian Bîrda, respectiv Ștefan Sarca, viceprimar al orașului Baia Sprie și fiu al localității Satu Nou de Sus, fiecare dintre vorbitori bucurându-se de reale aprecieri pentru cuvintele frumoase adresate autorului Gheorghe Muntean, respectiv lucrării dedicate locuitorilor din Satu Nou de Sus.

Manifestarea s-a dorit a fi una de răsunet pentru auditoriu, circa 80-100 de participanți întregind pe deplin tabloul unui eveniment memorabil, cu adânci reverberații culturale în această localitate rurală, atestată documentar din cele mai vechi timpuri și care aparține, din punct de vedere economic, politic și administrativ, de orașul Baia Sprie, județul Maramureș.

Pentru început, moderatorul i-a indicat pe preoții bisericii sus-amintite Ionuț Todorca (actual) și Vasile Augustin (primul paroh), care au vorbit despre ideea care a generat realizarea acestui volum monografic și care, odată cu lansarea, reprezintă „ziua de naștere a localității”. Cuvântul este motto-ul

comunicării, citându-l pe Apostolul Ioan – la început a fost cuvântul (...) pentru noi, însemnând readucerea la viață, iar autorul, ca bun creștin care s-a rugat lui Dumnezeu, a readus la viață o localitate, pentru că „atunci când te rogi, stai de vorbă cu Dumnezeu, înveți să devii asemănător Lui, iar Dumnezeu este o prezență vie care face lucruri bune pentru omenire”.

Fiind invitat să-și exprime punctul de vedere, edilul Alin Sebastian Bîrda a amintit că autorul monografiei nu este un istoric de profesie, dar e cel care examinează perioada de dinaintea

Primului Război Mondial, pe cea dintre cele două războaie mondiale și perioada impunerii sistemului social sovietic, iar îndemnul acestuia pentru tinerii satului este să nu înceteze niciodată să-și cunoască și

să-și iubească rădăcinile. La rândul său, Ștefan Sarca a vorbit despre documente scoase la lumină din arhive și biblioteci care stau la baza acestui studiu monografic, considerând că „o localitate care nu are trecut nu poate avea nici un viitor, pentru că cunoașterea faptelor istorice, a moștenirii culturale și spirituale a strămoșilor reprezintă o datorie de onoare și un deziderat pentru comunitate”.

A urmat la cuvânt Ștefan Marinca, care a precizat că volumul atrage atenția asupra problemelor realității din perioade diferite privind satul, Primul Război Mondial, religia și învățământul așa cum au fost ele identificate de autor, iar acesta poate fi considerat un „om de omenie care știe să facă lucrurile bine”.

La finalul evenimentului, prof. dr. Teodor Ardelean a reiterat ideea că „nu întâmplător suntem astăzi aici, într-un loc pe care, cu siguranță, l-a ales bunul Dumnezeu! Trebuie să avem în atenție credința care ne ține neamul unit, ea fiind coloana vertebrală a neamului românesc și cea care reușește să răspundă la toate întrebările existențiale pe care le-a avut omul. Din păcate, în ultima vreme apar tot mai multe întrebări și tot mai puțini oameni sunt cei care reușesc să răspundă la ele. Din fericire, sunt oameni care reușesc să meargă înainte cu Doamne, Doamne... Cu ajutorul Celui de Sus și cu dragostea pe care reușește să o împartă oamenilor, Gheorghe Muntean s-a familiarizat cu istoria locală, fiind autor sau coautor la mai multe lucrări privind istoria orașului Baia Sprie și a altor localități. Publicarea monografiilor are o tradiție în cultura românească, cei care au adunat materiale din arhive, biblioteci sau din alte surse au fost învățătorii, profesorii, preoții și alți intelectuali, iar Dimitrie Gusti a fost cel care a înființat Școala de Sociologie de la București, inițiată în cercetări monografice ale satelor românești după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918”.

Despre lucrarea *Satu Nou de Sus – file de istorie*, vorbitorul a amintit că este „o carte de identitate”, fiind rezultatul unor informații din domenii diverse și rodul unor cercetări documentare laborioase, fapt care asigură șansa recuperării trecutului istoric.

Sugestiv și plin de patos a fost și autorul Gheorghe Muntean, cel care descoperă printre rafturile bibliotecilor cartea intitulată *Moara din Șişești* de preot Ioan Costin, fost paroh în Satu Nou de Sus și cumnatul lui Vasile Lucaciu, pe care a reeditat-o. Plecând de la aforismul lui Lucian Blaga „veșnicia s-a născut la sat”, acesta colindă localitățile românești și constată că ele trec prin schimbări inevitabile și ireversibile, determinate de progresul umanității, așezări în care se derulează fapte, evenimente cu eroi anonimi la care fiecare generație adaugă noi valori în jurul bisericii, al școlii și al tradițiilor.

Povestea cărții este despre comunicare și comuniune de elemente care reflectă dragostea de concitadini, fiind oglinda activității unui sat care, de-a lungul timpului, a cunoscut numeroase modificări și transfigurări.

Festival de colinde și obiceiuri de iarnă la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Sala de conferințe a Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare a găzduit în ziua de joi, 14 decembrie 2023, începând cu ora 10.00, prima ediție a Festivalului de colinde și obiceiuri de iarnă – „Colind la bibliotecă”.

Colindatul este una dintre cele mai vechi forme de manifestare a folclorului religios românesc din rândul obiceiurilor de iarnă, iar rolul colindelor este de a ne face mai buni și de a ne introduce în atmosfera sărbătorii Nașterii Domnului. Tradiționalele colinde scoase din lada de zestre, moștenite de la străbuni, sunt cele care ne conduc imaginar spre rădăcinile din care ne-am plămădit ca popor creștin. Colindul popular exprimă misterul întrupării lui Dumnezeu prin cuvinte simple, calde, care pătrund la inimă. Pornind de la această idee, Consiliul Județean Maramureș și Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, în parteneriat cu Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale „Liviu Borlan” Maramureș, au organizat această frumoasă și de suflet manifestare.

Cuvântul de deschidere a fost rostit de dr. Teodor Ardelean, directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”, care a vorbit despre semnificația obiceiului colindatului la români: „Fiți bineveniți la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare! În calitate de gazde și organizatori, suntem bucuroși să primim Colinda. Pe această cale, mulțumim tuturor colindătorilor veniți pentru a vesti Nașterea Domnului și vă suntem recunoscători pentru păstrarea tradițiilor strămoșești. Manifestarea complexă de aici se înscrie pe linia instituțiilor de cultură care promovează și păstrează obiceiurile și tradițiile populare, costumele populare și colindul autentic din Țara Chioarului, Țara Lăpușului, Țara Codrului și Țara Maramureșului, vestind Nașterea Domnului nostru Isus Hristos – fiind Sărbătoarea religioasă care ne aduce împreună și ne bucură familiile”.

La fel ca în cazul manifestării „Ziua Portului Maramureșean – Biblioteca în straie populare”, desfășurată cu ocazia Zilei Portului Tradițional din România, biblioteca și-a propus ca, în parteneriat cu Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale „Liviu Borlan” Maramureș, să aducă grupuri de colindători la sediul din Baia Mare, în cadrul unui festival la care au participat 300 de copii și adulți, de la bibliotecile comunale din județul Maramureș subordonate instituției băimărene. În program s-au înscris 23 de grupuri de colindători, aceștia participând cu 2-3 colinde populare sau cu alte obiceiuri de iarnă, la care și-au dat concursul cadrele didactice coordonatoare, bibliotecari și copii/adulți, iar timpul maxim de interpretare a fost limitat la 10-15 min. Așadar, ne-au încântat cu colinde frumoase:

- Biblioteca comunală Copalnic Mănăstur, bibliotecar Nicoleta Olah, care a participat cu două grupuri:

- a. Școala Gimnazială „Augustin Buzura” Copalnic Mănăstur – Structura Gimnazială Făurești, prof. responsabil Carmen Gherghel; Mediator școlar – Laura Balas;

- b. Școala Gimnazială „Augustin Buzura” Copalnic Mănăstur – Structura Preluca Veche, dir. Ioan Pop;

- Biblioteca orașenească Vișeu de Sus, bibliotecar Gabriela Serasz, care a fost reprezentată de Ansamblul Folcloric „Vișeu”, coordonator Ioan Bleda;

- Biblioteca orașenească Tăuții Măgherauș, bibliotecar Mariana Rusu – Grupul „Tradiții tăuțene”, cu colindători din cadrul Liceului Tehnologic „Traian Vuia” Tăuții Măgherauș, dir. Loredana-Cornelia Ofrim, prof. coordonator Crina Șomcutean;

- Biblioteca orașenească Ulmeni, bibliotecar Angela Morar, prezentă cu 2 grupuri:

- a. Liceul Tehnologic „Dr. Florian Ulmeanu” Ulmeni, dir. Anca-Crina Rus;

- b. Liceul Teoretic „George Pop de Băsești” Ulmeni, dir. Alexandra Maria Covaciu;

- Biblioteca comunală Cupșeni, bibliotecar Maria Lucian;

- Biblioteca comunală Repedea, bibliotecar Pavel Miculaiciuc – Școala Profesională Repedea, Grupul vocal Krevleanca, care recent a câștigat Premiul I la Concursul de interpretare a Colindelor „Colindătorii” din 9 decembrie 2023, de la Catedrala Episcopala „Sfânta Treime” din Baia Mare, prof. Veronica Maria Rahovan, director Persida Kucsida;

- Biblioteca comunală Budești, bibliotecar Gheorghe Iosip, cu Ansamblul Folcloric „Florile Cosăului” Budești, prof. instructor Maria Borodi;
- Biblioteca comunală Rona de Jos, bibliotecar Cristina Nan, cu colindători din cadrul Școlii Gimnaziale „Laurentiu Ulici” Rona de Jos, dir. Ileana Scarlat;
- Biblioteca orașenească Săliștea de Sus, bibliotecar, Ileana Pop, cu colindători din cadrul Școlii Gimnaziale „Mihai Eminescu” Săliștea de Sus, dir. Maria-Mărioara Chiș, au prezentat Steaua, Capra, Plugușorul și o colindă;
- Biblioteca comunală Coltău, bibliotecar Helene Kádár însoțită de colindători din cadrul Școlii Gimnaziale „Petőfi Sándor”, care au colindat în limba maghiară;
- Școala Populară de Artă a fost reprezentată de Alexandra Pop, Alexandra Țară, Iulia Ghiță, Iulia Vlad și Adela Dobrican, eleve coordonate de profesoarele Camelia Bolchiș, Codruța Lupșe, Mihaela Dan și Ramona Viezer;
- Biblioteca comunală Asuaju de Sus, bibliotecar Felicia Oșan, reprezentată de colindători din cadrul Școlii Gimnaziale Asuaju de Sus, dir. Monica Dulf;
- Biblioteca comunală Ieud, bibliotecar Sică David – cu un grup de colindători din cadrul Școlii Gimnaziale Ieud, director Elena-Livia Florea, secretar Dana Miclă;
- Biblioteca comunală Băsești, bibliotecar Dina Sabadăș, cu grup de colindători din cadrul Școlii Gimnaziale Băsești, dir. Crina Blidar;
- Biblioteca comunală Remeți, bibliotecar Natalia Macioca, a fost reprezentată de cunoscutul solist de muzică populară Radu Pongracz, care a colindat în limba ucraineană;
- Biblioteca comunală Satulung, bibliotecar Rodica Ionescu, cu un grup de colindători din cadrul Școlii Gimnaziale Satulung, dir. Maria-Gabriel Homorodan;
- Biblioteca comunală Recea, bibliotecar Rodica Băbuș, a fost prezentă cu colindători din cadrul Școlii Gimnaziale Recea, dir. prof. dr. Veronica Oneț;
- Biblioteca comunală Groși, bibliotecar Gavril Petrovan, cu colindători din cadrul Școlii Gimnaziale „Gheorghe Lupan” Groși, dir. Bunu Liliana-Smaranda;
- Biblioteca comunală Bicăz, bibliotecar Nicoleta Gavrilă, cu eleva Andrada Ardelean;
- Biblioteca comunală Săcălășeni, bibliotecar Daniel Ianoși, a fost reprezentată de eleva Maria Curca;
- Biblioteca comunală Dumbrăvița, bibliotecar Gabriela Codați, cu un grup de colindători din cadrul Școlii Gimnaziale Dumbrăvița.

Sub aceste auspicii s-a desfășurat emoționantul festival al colindelor și tradițiilor creștine, primul de la bibliotecă, care deschide, așadar, un șir dorit cât mai lung de manifestări de acest gen care vestesc Nașterea Domnului, la care moderator a fost profesorul-coregraf Grigore Simionca, referent în cadrul Biroului Conservare și Promovare a Culturii Tradiționale „Liviu Borlan” Maramureș.

Manifestarea a fost complexă prin modul polivalent de a promova și păstra obiceiurile și tradițiile populare, atât prin costumul popular, cât și prin colindul autentic din Țara Chioarului, Țara Lăpușului, Țara Codrului și Țara Maramureșului, cu ocazia sărbătorii Nașterii Domnului.

În urma desfășurării cu succes a acestei prime ediții, putem concluziona că dascăli îndrumători, bibliotecarii și copiii care s-au implicat în buna organizare a acestui festival vor continua să ducă mai departe tradițiile păstrate din generație în generație, deoarece colindul este nu numai o formă artistică de evocare a miracolului Nașterii Domnului, ci și o modalitate prin care se fac urări pentru un an îmbelșugat, prosperitate și sănătate.

Conform tradiției, toți colindătorii au fost primiți cu mere și nuci, precum și cu multe dulciuri, coci, cozonac, plăcinte și, nu în ultimul rând, diplome de participare.

Mulțumiri aducem tuturor celor care s-au implicat și au ajutat instituția noastră pentru buna organizare a festivalului! Mulțumim bibliotecarilor din comunele și orașele județului Maramureș, cadrelor didactice și tuturor angajaților școlilor gimnaziale pentru implicare!

Felicitări tuturor celor prezenți!

A consemnat bibliotecar-metodist (inițiatorul proiectului)

Dr. Ioan GOGOTA
Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

CUPRINS

EDITORIAL

Florian ROATIȘ / Dimitrie Cantemir teologul	3
---	---

DIALOGURI PROFESIONALE

Diana FILIP / Biblioteca încotro?	5
Simona DUMUȚA / Cărți premiate de Academia Română aflate în fondul Colecțiilor speciale ale bibliotecii	8
Valentina ROTARU / Biblioteca Națională a Regatului Maroc	12
Florina VANCIU / O altfel de recomandare de lectură (7)	14

PAGINI CULTURALE

Vasile V. FILIP / <i>Transilvania tainică și vie</i> – o carte-album, o carte-spectacol	16
Tudor NEDELCEA / Craiova și <i>Crăiasa zăpezii</i>	19
George ARDELEANU / Prin subteranele literaturii	22
Florian ROATIȘ / Alte divagații culturale (unele inconfortabile) (II)	28
David ILINA / Proști, fel de fel...	34
Ion FILIPCIUC / <i>Tricolorul</i> lui Ciprian Porumbescu zdrențuit de conducătorii de partid și de stat	36
Marin IANCU / <i>Intrusul</i> de Marin Preda. Destrămarea inocenței	41
Alina CURAC / Petre Dulfu și nestematele sale folclorice	45
Ioan DĂNILĂ / Petre Dulfu și Vasile Alecsandri, în opera unui bibliograf și traducător	47

IN MEMORIAM

Gabriel STAN-LASCU / In memoriam Angela Monica Jucan	50
--	----

ANIVERSARE

Lazăr-Aurel PANTEA / Prof. univ. dr. ing. Dumitru FODOR, dr. H.C. – 85 de ani. Personalitate proeminentă a învățământului superior și a mineritului din România	52
--	----

PHILOSOPHIA PERENNIS

Aurel M. CAZACU / Oratorii latini (II)	54
Ion DINVALE / Similitudini, conexiuni, interferențe	61
Ștefan MUNTEANU / Theodor Codreanu despre ontologia eminesciană (I)	66
Adriana POP / Înapoi la antici sau despre filosofie ca terapie a sufletului	71

ISTORIE

Ștefan GRIGORESCU / Din elita militară interbelică. Generalul aviator Athanasie Enescu (1888-1938)	74
Ancuța GRIGORESCU / D'Artagnan – figura istorică, dincolo de mit	77

RELIGIE

Mihai PETIAN / Nu-mi recunosc chipul Meu în voi	80
Vlad I. BONDRE / Discursul religios în școală și în societate. Valențe educative și cognitiv-comportamentale	83

RECENZII

Antonia BODEA / Anca Sîrghie, *Dialog epistolar cu Nae Antonescu*.

Correspondența – un veritabil portret interior 86

Mihai BOTEZ / Reflecții despre un tratat modern de ideatică 90

Grigore SPERMEZAN / *Prăbușirea din certitudini* 92

Anca SÎRGHIE / O carte-document necesară tinerilor, interesantă pentru toți cititorii 97

Lucian GRUIA / Radu Cange – poetul 101

Săluc HORVAT / Nicolae Scurtu – noi contribuții documentare de istorie literară 104

Stan V. CRISTEA / Constantin Cubleşan. În labirintul unor memorii și jurnale 107

Tit DAMIAN / Roxelana Radu, *Țara din inima mea* 112

Diana FILIP / *Orizonturi : Originile globale ale științei moderne* 115

Ștefan-Adrian BĂRBULESCU / *Întinericul pe care îl știi* 118

DICȚIONARUL LOCALITĂȚILOR

Liana POP și Liana SILAGHI / Comuna Recea, cu satele componente:

Bozânta Mică, Lăpușel, Mocira, Săsar 121

VARIA

Raluca DONCIU / Inteligența Artificială: riscuri și beneficii în era tehnologică 133

Petre GIGEA-GORUN / Datoria externă a României din anii '80 și tratativele purtate
pentru reeșalonarea acesteia (III) 145

Ștefan GRIGORESCU / Din istoria fotbalului românesc. Turneul echipei Ajax Amsterdam
la București (1933) 158

Tudorel ILIE / Roșu tradițional românesc 161

Lavinia ARDELEAN / S-a întâmplat acum 50 de ani (Extrase din articole ale ziarului *Pentru socialism*) 166

DIN AGENDA CULTURALĂ A BIBLIOTECII

Ioan GOGOTA / Lansarea studiului monografic *Satu Nou de Sus – file de istorie* 173

Ioan GOGOTA / Festival de colinde și obiceiuri de iarnă la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” 175